

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Barış YETKİN

BİR SİYASAL İLETİŞİM TARZI OLARAK POPÜLİZM:
TURGUT ÖZAL'IN "İCRAATIN İÇİNDEN"
VE
RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN "ULUSA SESLENİŞ" KONUŞMALARININ
KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2010

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Barış YETKİN

BİR SİYASAL İLETİŞİM TARZI OLARAK POPÜLİZM:
TURGUT ÖZAL'IN "İCRAATIN İÇİNDEN"
VE
RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN "ULUSA SESLENİŞ" KONUŞMALARININ
KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

Danışman

Doç.Dr.Seçil DEREN Van HET HOF

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2010

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ	ii
KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE OLARAK POPÜLİZM	7
1.1. Popülizm ve Demokrasi	9
1.2. Popüler Kültür ve Kamuoyu	15
1.3. Siyasal Yelpaze İçinde Popülizm	20
1.3.1. Latin Tarzı Popülizm	21
1.3.2. Batı Avrupa Popülizminin Yükselişi	27
1.3.3. Türkiye’de Popülizm	33
1.3.3.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Halkçılık ve Popülizm	34
1.3.3.2. Çok Partili Dönemde Popülizm	58
BÖLÜM II	
2. SİYASAL İLETİŞİM TARZI OLARAK POPÜLİZM	88
2.1. Popülist Söylemin Yatay Boyutu	96
2.2. Popülist Söylemin Dikey Boyutu	96
2.2.1. Devlet Karşıtlığı	97
2.2.2. Siyaset ve siyasetçi Karşıtlığı	98
2.2.3. Medya Karşıtlığı	98
BÖLÜM III	
3. ARAŞTIRMA	99
3.1. Popülizm Literatürü ve Araştırmanın Önemi	105
3.2. Örneklem	108
3.3. Yöntem	109
3.3.1. İçerik Analizi	111
3.3.2. Çerçeveleme: Parçaların Seçimi (Anlam Bölgelerinin Oluşturulması)	114
3.3.2.1. Parçaların Çözümü	116
3.3.2.2. Referans Geliştirme	117
3.3.2.3. Düzen Karşıtı Söylemlerin Çözümlemesi	118
3.4. Araştırmanın Varsayımları	118
3.5. Bulgular: Siyasal İletişim İçinde Popülizmin Ölçülmesi	119
3.5.1. İnce Popülizm: Halk-Millet-Ulus Göstergesi	119
3.5.2. Kalın Popülizm: Düzen Karşıtlığı ve Seçkincilik Karşıtlığı	123
3.5.2.1. Popülizmin Başat Unsurları: Halk, Sağduyu, Özdeşleşme	125
3.5.2.2. Düzen Karşıtlığı: Medyaya-Siyasetçilere-Devlete Karşı Olma	134
SONUÇ	165
KAYNAKÇA	169
EKLER	178
ÖZGEÇMİŞ	185

ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Şekil 2.1: Sosyal Pratik Olarak Söylem Boyutları.	89
Şekil 3.1 İnce Popülizm “Halk Endeksi”.	121
Şekil 3.2 Ayrıcalıklılık Endeksi.	134
Tablo 3.1 Ay ve Yıllara Göre Konuşma Sayıları.	110
Tablo 3.2 Konuşma Metinlerinde Yer Alan Sözcüklerin Temsili.	112
Tablo 3.3 Genel Kullanımlı Çerçeve Çeşitleri.	116
Tablo 3.4 İnce Popülizm Göstergesi Sayım Sonuçları.	120
Tablo 3.5 Halk Göstergesi Olan İnce Popülizm Yoğunluğu.	121
Tablo 3.6 Toplumsal Sınıflara Yapılan Olumlu-Olumsuz Referanslar.	132

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet Ve Kalkınma Partisi
AP	Adalet Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
Bkz.	Bakınız
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
E-posta	Elektronik Posta
FPÖ	Avusturya Özgürlük Partisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HF	Halk Fırkası
IMF	Uluslararası Para Fonu
HUDER	Hukuki Araştırmalar Derneği
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
Ör.	Örneğin
PASOK	Pan-Helenistik Sosyalist Hareket
PIAR	Piyasa Araştırma Şirketi
RP	Refah Partisi
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SİAR	Stratejik Araştırma Merkezi
SS	Nazi Koruma Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TGTV	Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı
TL	Türk Lirası
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
vb.	ve benzerleri

ÖZET

Gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nde kültür, sanat, bilim, siyaset yoğun biçimde Batı'dan etkilenmiştir. Bu durum, Avrupa'da yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de benzer gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Tezin Amacı, tüm dünyada hızla yayılan popülizmin, ama özellikle de 1980'lerden itibaren Avrupa'da yükselişe geçen aşırı sağ veya muhafazakar partilerin yaptıkları popülizmin Türkiye'deki yansımalarını, siyasal iletişim açısından ele alıp ampirik yöntemlerle ortaya çıkarmak, böylelikle Türkiye'deki siyasal iletişim pratiklerine ilişkin araştırmalara katkıda bulunmaktır.

Bu amaç doğrultusunda nesnelliği korumak adına hükümet başkanlarının vatandaşlarla kurdukları ilişkilere bakılmıştır. Bu ilişkiler içinden de Türkiye'deki önemli döneme damgasını vurmuş olan ve aralarında belli bir devamlılık ilişkisi olduğu zaman zaman iddia edilen iki liderin konuşmaları örnek olay olarak incelenmiştir. Araştırmanın örnekleme, Turgut Özal'ın başbakanlık döneminde (1983-1989) yaptığı "İcraatın İçinden" konuşmaları ile başbakan Tayyip Erdoğan'ın 2002-2008 döneminde yaptığı "Ulusa Sesleniş" programlarının konuşma metinleridir.

Araştırmada niceliksel içerik analizi uygulanmıştır. Her iki başbakanın, niceliksel içerik analizine dayanarak en yoğun biçimde halka referans yaptıkları belirlenen 10'ar konuşması seçilmiştir. Buldukları ortak noktaları yakalayabilmek amacıyla niceliksel içerik analizinin yönlendirdiği doğrultuda çerçeveleme yapılmış; popülist söylem tarzlarının benzerliklerini ve farklılıklarını belirleyebilmek için söylem çözümlemesi uygulanmıştır. Böylece, çizilen kuramsal ve kavramsal çerçeve içinde elde edilen bulgular ana hatlarıyla ortaya konulmuştur.

Bu araştırma öncelikle siyasal iletişim açısından ama bir yönüyle de siyaset bilimi açısından Türkiye'deki popülizmi ampirik olarak ortaya koymaya çalışan ilk bilimsel çalışma özelliğini taşıması bakımından önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Popülizm, Turgut Özal, Recep Tayyip Erdoğan, Ulusa Sesleniş, İcraatın İçinden, Siyasal İletişim.

ABSTRACT

Populism as A Political Communication Style: Comparative Analysis of Turgut Özal’s “İcraatın İçinden” (Through the Achievements) and Recep Tayyip Erdoğan’s “Ulusa Sesleniş” (Address to the Nation) Speeches

Culture, arts, science, politics not only in Ottoman Empire but also in Turkish Republic has been highly influenced from West. Developments in Europe has brought similar advancements in Turkey. The purpose of the thesis is to reveal widespread populism through empirical methods but especially massive Right Wing or conservative parties achievements which has been on the rise since 1980s and its reflection over Turkey in order to contribute to the politic communication practices researches in Turkey.

Through this aim in order to protect the objectivity the government ministers’ relation with citizens has been observed. Among these relationships the one with the greatest impact on a certain period and with continuity relation and usually claimed conversation of two leaders was studied as an example event. The examples of the research are the texts of Turgut Özal’s speech of “İcraatın İçinden” (Through the Achievements) during his presidency (1983-1989) and prime minister Tayyip Erdoğan’s “Ulusa Sesleniş” (Address to the Nation) during 2002-2008 years.

Quantitative context analysis has been applied in the research. Referring to quantitative context analysis 10 speeches with massive addressing to community has been chosen. In order to locate mutual points a framework has been done through quantitative context analysis; in order to locate similarities and differences of the populist statement styles a statement resolution has been applied. Thus in a frame of institutional and conceptional evidences have been shown with main sides.

This research is very important for not only in terms of political communication but also in terms of political science in Turkey which puts forward the first scientific studies as an empirical attempt.

Key Words: Populism, Turgut Özal, Recep Tayyip Erdoğan, Through the Achievements, Address to the Nation, Political Communication

ÖNSÖZ

Türkiye’de iletişim alanında neredeyse hiç el sürülmemiş olan, siyaset biliminde de araştırma bakımından sınırlı sayıda kalan popülizm konusunda yapılan bu çalışma, planlama, literatür incelemesi, gazete arşivlerinin taranması, kaleme alınması dahil olmak üzere 21 ayda tamamlanabilmiş ve bu süreç böylesine kapsamlı bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Bu konuya eğilmem için beni cesaretlendiren, en iyi sonuç için en doğru biçimde yönlendiren ve her an yardımlarını esirgemeyen, sevgili hocam Doç. Dr. Seçil Deren Van Het Hof’a gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Gazetecilik ve araştırmacılık alanında kendisinden çok şey öğrendiğim Milliyet gazetesi eski Washington Muhabiri ve TV8 eski Genel Yayın Yönetmeni merhum Turan Yavuz’u şükranla anmayı; ayrıca, belgesel yapımı konusunda deneyim kazanmama ve ufkumu genişletmeme neden oldukları için, bir süre birlikte çalışma şansı bulduğum Cihan Akerson ve Banu Avar’a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Konunun kapsamının genişliği ve karmaşıklığının yanı sıra, yaşamımdaki fırtınalı atmosfer de araştırmanın süresini uzatan etkenlerden biri olmuştur. Bu 21 ayda gerçekleşen iş durumumdaki inişli çıkışlı seyrin, hem eğitim hem de günlük yaşamımı olumsuz biçimde etkilemediğini söylemek haksızlık olur. Ancak, bu süreçte bana manevi desteklerini esirgemeyen aileme her zaman yanımda oldukları için sevgilerimi sunarım.

Barış Yetkin
Antalya, Temmuz 2010

GİRİŞ

Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nin yüzü her zaman Batı'ya dönük olmuş, kendini her zaman Batı'yla ilişkilendirmiş, Tanzimat'tan itibaren de Avrupalı olduğunu kanıtlama gayreti içine girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Atatürk'ün *muasır medeniyetler* düzeyine çıkma yolunda, kültür, sanat, bilim gibi Türk siyaseti de Batı'dan etkilenmiştir. Bu durum, Avrupa'da yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de benzer gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Günümüzde Türkiye'deki siyasal gelişmelere bakıldığında Avrupa'dakine paralel veya en azından benzer bir durum söz konusu mudur?

Bu soruya yanıt verebilmek için Avrupa'daki duruma hızlıca göz atmakta yarar vardır. İtalya, Danimarka, İsveç, Norveç, Avusturya, Hollanda, Belçika gibi ülkelerdeki radikal sağın dirilişinin yaklaşık yirmi yıllık bir mazisi bulunmaktadır (Rydgren, 2005, s. 2-10). Bu süreçte Avrupa'da aşırı sağ veya muhafazakar partiler güçlenirken ve yükselişeyken, bunlara paralel olarak popülizm de canlanmaktadır (Jagers 2005 ve Walgrave, 2006; Walgrave ve Swert, 2004; Rydgren, 2005). Örneğin Belçika'da *Vlaams Blok* adlı aşırı sağ popülist parti hızlı bir ivmeyle güçlenmiştir (Jagers ve Walgrave, 2006, 320). Mayıs 2002'de Fransa'da başkanlık seçimlerinde Jean-Marie Le Pen'in ikinci tura kalması ve Hollanda'da ise Pim Fortuyn Listesi partisinin sağladığı başarı, popülizmi, sağ-kanat popülizminle birlikte Avrupa gündemine oturtmuştur (Mouffe, 2002, s. 94).

Popülizm, zaman ve mekan kavramı tanımayan bir hayalet gibi aynı anda her yerde olabilmektedir. Zúquete'nin söylediği gibi, "asla tamamen terk etmeyen, geri gelen bir hayalet her zaman kol geziyor: Popülizm hayaleti" (Zúquete, 2009, s. 600). Popülizm, dünyanın çeşitli yerlerinde ortaya çıkabilmekte ve koşullara uyum sağlayabilmektedir. Bu nedenle, günlük yaşantıda çok sık kullanılmasına karşın, oldukça karmaşık bir kavramdır. Ernesto Laclau (1998, s.160), popülizmin *kavramsal tanımsızlığına* dikkat çekmektedir. Bu kavramsal karmaşıklık, popülizmin tek bir türünün olmamasından kaynaklanmaktadır. Popülizmin bu kavramsal niteliği tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Yine de, popülizm için, "kurulu iktidar yapısına ve toplumun baskın ideal ve değerlerine karşı halk adına karşı çıkmak" (Canovan, 1999, s. 1) biçiminde bir tanımlama yapılabilir. Bu karşı çıkış içinde popülizm, diğer tüm siyasal akımlar gibi kendisine bir siyasal iletişim tarzı geliştirmiştir.

Popülizm gibi, *siyasal iletişim* de tanımlaması zor bir kavramdır. Bu zorluk, siyasal örgütlerin/aktörlerin hangilerinin ne zaman, nasıl bir siyasal iletişime girdiğindeki ve bunun uygulama aşamasında nasıl yaptığındaki başkalıktan kaynaklanmaktadır. Genel olarak, “belli ideolojik amaçlarını, toplumda belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere siyasal aktörler tarafından çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılması ile yapılan iletişim” (Aziz, 2003, s. 3) olarak siyasal iletişim tanımlanabilir. Tanımlanması zor bu iki kavramın buluştuğu noktada, bir *popülist siyasal iletişimi* ortaya çıkarmak daha zor olmaktadır.

Siyasal iletişimin bu tanımlaması dışında siyasal iletişimin tür ve aktörlerine bağlı olarak özel dar anlamlı tanımlamalar da yapılabilir. Jan Jagers ve Stefaan Walgrave’e (2007) göre, iletişim alanında popülizmi tanımlayabilmek için öncelikle birbirini izleyen üç popülizm dalgası üzerinde durmak gerekmektedir. Bunlar, tarım kesimine yönelik popülizm, Latin Amerika popülizmi ve *Yeni Sağ*’ın popülizmidir. İlki için tipik örnek, 20. yüzyılın ikinci yarısında Rusya’da entelektüel nitelikli Narodnik’in Rus köylülerinin eşitlik savaşımına arka çıkan popülizmdir. İkincisi için tipik örnek ise, otoriter rejimlere karşı olan 1940’lar ve 1950’lerde Arjantin’de Peron’un ve Brezilya’da Vargas’ın popülizmidir ki, iktidarın halkın çıkar ve isteklerinin yönetimce dikkate alınmadığını öne sürmüştür. Üçüncüsü için de, 1970’lerden bu yana gelişen Yeni Sağ popülizmi örnek gösterilebilir. Yeni Sağ popülizminin konuları, ülkeye dışarıdan göç, vergiler, suç ve milliyetçilik odaklıdır (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322). Her üçünün de seçkin karşıtı olmaları ve toplumu monolitik (yekpare) bir grup olarak ele almaları ortak noktalarıdır. Bu öğeler, popülizmi geniş anlamda tanımlamayı olanaklı kılar. Buna göre popülizm, “halkı referans alan siyasal aktörlerin bir siyasal iletişim tarzıdır” (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322). Bu nedenle de popülizmi kısaca, halka seslendiğini ve halk adına konuştuğunu öne süren bir iletişim biçimi olarak tarif edilebilir.

Bu bilgiler ışığında Türkiye’de aynı tarihlere bakıldığında siyasal eğilim olarak bir paralellik olduğu görülebilmektedir. Halka seslenen ve halk adına yapılan konuşmalar Osmanlı’dan beri Türkiye’de sıkça yapılmaktadır. Bu nedenle kimi siyasetçiler popülist olarak nitelendirilmişler, popülizm yapmakla eleştirilmişlerdir. Atatürk’ün Kemalizm ideolojisi de kimi zaman bu çerçevede tartışılmıştır. Tek partili rejimin, Jakoben bir popülizme açık olduğu halde, otoriter ama popülist olmadığı (Sunar, 1983, 2078) görüşünün tersine, İttihatçı gelenekten köklenen CHP halkçılığının bir *entelektüel* popülizm olduğu (Toprak, 1992) da öne sürülmektedir. Demokrat Parti’nin, Türkiye’deki popülizmin ilk sözcüsü olduğundan ve Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Turgut Özal, Recep Tayyip Erdoğan gibi, Türk siyasetinin önemli aktörlerinin kimi zaman popülist tutumlar içine girdiklerinden bahsedilmektedir. Zafer Toprak (1992), özellikle çok partili dönemde yer alan

siyasal nitelikli DP popülizminin, AP popülizminin, Evren, Özal, Demirel popülizmlerinin üzerinde çalışılması gereken konular olduğuna işaret etmektedir.

Siyasal iletişim pratikleri içinde söylem, eylemlerin sosyal alanlar karşısında ve içinde kendilerini beyan eden karmaşık dilsel eylemlerle bağlantılı olan ardışık ve eş zamanlı yığınlardır (Wodak, 2003, s. 135). Siyasal iletişim uzmanları, bu karmaşık durumlardan kurtulmak veya ağır metinlere ilgi duymayacak kitlelere görsel ve işitsel elemanlarla ulaşmaya çalışmaktadırlar. Söz konusu bu çabalar yaygın olarak kullanılmaktadır.

2006 yılının Kurban Bayramında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın resminin yer aldığı bir reklam afişi bu çabalara örnek olarak gösterilebilir. “KURBAN OLAM AYINA YILDIZINA. Bayramınız Kutlu Olsun” sloganlı afişte, ay yıldızlı bayrak kullanılarak milliyetçiliğe vurgu yapılması diğer tüm partiler tarafından eleştirilmiştir (Ortadoğu; Haber-7, 6.1.2007; Haber-7, 9.1.2007; Akşam, 10.1.2007; Zaman, 12.1.2007). Hatta söz konusu afişlerin yalnızca 61 ilde asılmasıyla, “ayrımcılık yapıldığı” ve “milletin ortak değerleri üzerinden siyaset yapmanın etik olup olmadığı” konuları Meclis gündemine bile taşınmıştır (Yeni Asya; Ortadoğu, 12.1.2007). Erdoğan'ın bu afişinin en altında klasikleşen “Her şey Türkiye için” sloganında yer alan *Türkiye* sözcüğünün ay yıldız kullanılarak yazılması, Türkiye’de manevi değerler taşıyan imgelerin popülarize edilmesine bir örnektir.

Bir başka örnek, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan adına, Kurban Bayramı nedeniyle 200 bin kişiye tebrik kartı yollanmasıdır. Daha önceki Kurban Bayramı’nda “Kurban Olam Ayına Yıldızına” sloganının yer aldığı tebrik kartında yapılan *milliyetçilik* vurgusu, 2007 yılının Kurban Bayramı’nda bu kez, aynı formatlı tebrik kartlarında birleştiricilik ön plana çıkarılmıştır. Başbakan Erdoğan'ın yaşlı, genç, çocuk, gazi ve özürlü vatandaşlarla çekilmiş beş ayrı fotoğrafı tek bir karede toplanmıştır (bkz. EK-1). Böylece, *halkla bütünleşen Erdoğan* imajı verilmiştir (Yeni Şafak, 7.12.2007).

Benzer örnekler bunlarla sınırlı değildir. 8 Haziran 2007 günlü gazetelerde yayımlanan, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı'nın (TGTV) tarafından hazırlanan, eski başbakanlardan Adnan Menderes, yine eski Başbakanlardan olan ve 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Recep Tayyip Erdoğan'ın fotoğraflarının bulunduğu “Demokrasinin Yıldızları” başlıklı tam sayfa ilandır (bkz. EK-2). Aralarında İlim Yayma Cemiyeti, Hakyol, İsmail Ağa Camii İlme Hizmet Vakfı, Muradiye Vakfı gibi 103 kuruluştan oluşan bu vakfın ilanında, “Onlar Atatürk'ün Açtığı Demokrasi Yolunda Bayraklaşan Liderler. Onlar Demokrasi Ufkunda Parlayan Yıldızlar” metni yer almaktadır (Bayer, 2007). Bu ilandan dokuz gün sonra ise, 17 Temmuz 2007 tarihinde Hürriyet ve Sabah gazetelerinde yayımlanan “Milletin Adamları” dikkat çekmektedir (bkz. EK-3). Hukuki Araştırmalar Derneği (HUDER) tarafından verilen bu ilanda da, yine Recep Tayyip Erdoğan, Adnan Menderes ve sağda Turgut Özal yer

almaktadır. İlanın alt kısmında “Onlar Atatürk’le Perçinleşen Millet Sevgisinin Simge İsimleri, Onlar Bu Toprağın Sesi, Vicdanı, Atılım Ruhu. Onların Yüreğinde Millet, Milletin Yüreğinde Onlar, Onlar Milletin Adamları” metni yer almaktadır. Söz konusu ilanlar AKP tarafından değil de, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı (Bayer, 2007) ve Hukuki Araştırmalar Derneği (Erandaç, 2007) gibi sivil toplum kuruluşları tarafından verilmiş gözükmektedir.

Oysa, AKP’nin hem cemaatlerle hem de HUDER’le yakınlığı bilinen bir gerçektir. Erdoğan’ın Başdanışmanı Nabi Avcı gibi birçok AKP’li milletvekilinin bu vakfın üyesi, hatta kurucular kurulu üyesi olması, bu ilişkiyi ortaya koyabilmektedir. Diğer yandan, Yalçın Bayer (2007), dönemin TBMM Başkanı Bülent Arınç’ın da genel kuruluna katıldığı HUDER’in, AKP olan ilişkisini şöyle aktarmaktadır: “AKP’nin ‘zorlandığı’ politikalar karşısında dıştan destek veriyor; örneğin cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili Anayasa Mahkemesi kararları eleştiriliyor. Adalet Bakanı Cemil Çiçek, Ankara Cumhuriyet Başsavcısı Hüseyin Boyrazoğlu başta olmak üzere başsavcı vekilleri ile çok sayıda hakim, savcı ile birlikte HUDER’in iftar yemeğine katılıyor. Konuşmalarda YÖK Başkanı Teziç’in Anayasal görevlerinin dışına çıktığı ileri sürülüyor.” Kısaca, HUDER’in, AKP’nin avukatlığına soyunduğu söylenebilir. “Milletin Adamları” ilanı kartpostala dönüştürülüp AKP Samsun teşkilatı tarafından 20 bin adet bastırılmış ve dağıtılmıştır. Bu bilgiler ışığında, aslında ilanların, AKP tarafından dolaylı yollardan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yayınlatıldığı ileri sürülebilir.

“Milletin Adamları”, “Demokrasinin Yıldızları” ilanlarında verilmek istenen mesajlar, popülist bir ideolojiye ya da iletişim tarzına işaret etmektedir. 2007 genel seçimleri öncesinde yayınlanan, grafik tasarımları ve metinleri aynı kaleminden çıkmışçasına tıpa tıp birbirine benzeyen bu ilanlarda, Menderes ve Özal gibi merkez sağ seçmen için önemli ve unutulmaz siyasetçilerle aynı karede Erdoğan’a yer verilmesiyle bir yandan sağ görüşlü seçmenden oy istenmekte, diğer yandan AKP’nin merkez sağ bir parti olduğuna, bir diğer yandan da *millete* vurgu yapılmaktadır. Kısacası bu ilanlar, Erdoğan’ın mirasçısı olduğunu kişileri göstermesi açısından ayrıca önemlidir.

Amaç, Erdoğan imajının kamuoyu tarafından nasıl algılandığını göstermek değil, nasıl algılanması gerektiği mesajını vermektir. Doğrudan *diğer partilerin devamı olduğunu* mesajını verilmesinin avantajı olduğu kadar riskleri çoktur. Seçim zamanı yapılan kampanyalarda seçmen bilinçaltı mesajlara kendini kapatabilmesi nedeniyle mesajın alıcıya ulaşmama olasılığı vardır. Dolaylı yollardan verilen mesajları, seçmen kitlesinin *sipariş veren* ile *taşeronu* arasındaki bağlantıları görememesi veya sorgulamaması nedeniyle inandırıcılığı yüksektir. Risk ise, reddi miras olarak algılanması olasılığı nedeniyle RP tabanını küstürme ama belki de en önemlisi, DP ve ANAP ile yaşanacak bir *siyasal miras* kavgasını

alevlendirme sorunudur. Zira, Turgut Özal ve Süleyman Demirel arasında yaşanan Demokrat Parti'nin *miras* kavgası ve Özal'ın, "...Memleket kötü diyenlerin kalpleri kötü. Dün beni müştereken arşılaya çıkarıyorlardı. Şimdi hepsi bir olmuş, beni yerin dibine batırıyorlar. Beni en büyük düşman ilan eden emanetçiler, ağızlarından baklayı çıkardılar. Meğer ANAP'ı benim yerime onlar kuracaklarmış. Özellikle Demirel'e sesleniyorum. Tek korkum Allah'tır. Kıratı kimseye vermem, atı da bizim, nalı da bizim" (27.09.1986) haykırışları halen unutulmamıştır. Tüm bu bilgiler, iki ilan da AKP'nin elinden çıktığı sonucuna götürmektedir. Bu noktada, devamlılık ilişkisi göz önüne alındığında şöyle bir soru sorulabilir: Popülist olarak nitelendirilen Adnan Menderes gibi, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan da popülist söyleme sahip midirler?

Gerek Turgut Özal gerekse Recep Tayyip Erdoğan'ın çeşitli zaman ve mekanlarda ortaya koydukları siyasal iletişim olguları, bugün dünyaca popülist oldukları tartışmasız kabul edilen başka ülkelerdeki siyasi liderlerin iletişim tarzlarına çok benzemekte; benzemenin ötesinde, neredeyse aynıdır. Bu nedenle araştırma, Turgut Özal ile Recep Tayyip Erdoğan siyasal iletişimi çok iyi kullanan iki lider olduğu temelinden ve yukarıda bahsedilen ilanlarda kurgulanan devamlılık ilişkisinden yola çıkarak, popülist olarak nitelendirilen Adnan Menderes gibi Özal ve Erdoğan da popülist oldukları ve Erdoğan'ın popülizm söyleminin Özal'ınkilere göre daha şiddetli (gelişmiş) olduğu genel varsayımını taşımaktadır.

Devlet yönetimini elinde bulunduranlar, hükümetle vatandaşları arasındaki ilişkinin devamlılığını pekiştirmek için çabalarlar. Bu çabalardan biri de, birçok ülkede rastlanabilen, kitle iletişim araçlarıyla halka kendilerini duyurdukları ulusa sesleniş konuşmalarıdır. Türkiye'de de hükümet başkanlarının bu çabaları, TRT yasasının 19. Maddesinde belirtildiği gibi, cevap hakkı doğuracak nitelikte olmamak, siyasi çıkar amacı taşımamak kaydıyla, mevzuat veya idari kararlarla yürürlüğe konan ve halkın katılımı ile başarıya ulaşabilecek hükümet uygulamalarını anlatma, bu uygulamaların gerekçelerinin, yararlarının, vecibelerinin, usul ve esaslarının kamuoyuna benimsetilmesini amaçlayan tanıtıcı radyo ve televizyon programlarında yaptıkları konuşmalar biçiminde olmaktadır.

Siyasal iletişim içinde *İcraatın İçinden* ve *Ulusa Sesleniş* benzeri programlar, yalnızca hükümet icraatlarının halka aktarıldığı programlar olarak tasarlanmışlardır. Gerek seçim dönemlerinde yapılan kampanya kapsamındaki siyasi pratikler, gerekse medyanın ilgisinin yoğun olduğu parti grup toplantılarında yapılan konuşmalar propaganda gibi popülizme de uygun zeminlerdir. Ancak araştırmanın amacı, incelenecek olan siyasetçilerin en popülist konuşmalarını alıp onlara *popülist* damgası vurmak, en nesnel biçimde nasıl analiz yapılabilir, bir sonuca nasıl varılabilir arayışı olmuştur. Bu nedenle, araştırmanın nesnel dayanağı olması açısından ulusa seslenişlerde yapılan konuşmalar yeğlenmiştir. Yasadaki maddenin çizdiği

çerçeve içinde, başbakanların kitlelerle giriştikleri bu konuşmalarda diğer siyasal iletişim yöntemlerinin yanı sıra popülist söyleme de gerek duymadan yapmaları gerektiği tezinden yola çıkarak, ulusa sesleniş gibi televizyon programlarındaki konuşmaların incelenmesinin popülistlik derecesini daha açık ortaya koyabileceği düşünülmüştür. Bir diğer deyişle, söz konusu programların metinlerinin analiz edilmesinin, başbakan kimliğine sahip siyasetçilerin iletişim tarzlarının popülist söylemlerini daha net ortaya çıkaracağı düşünülmüştür.

Bu araştırmada, siyasal iletişim tarzları birbirine çok yakın olan Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptıkları televizyon konuşmaları popülizm çerçevesinde ele alınmıştır. Hükümet icraatlarının halka duyurulmasına aracılık eden resmi televizyon programlarını seçim yasakları dışında aksatmadan sürdüren iki başbakan, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan, göze çarpmaktadır. Bu nedenle de, Özal'ın 1984-1987 ve Erdoğan'ın 2003-2008 tarihleri arasındaki yaptıkları televizyon programları konuşmalarının metinleri, bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Konu edilen siyasetçilerin iletişim tarzı olarak popülizmleri, yatay ve dikey olmak üzere iki boyuta ayrılmıştır. Seçkinlik karşıtlığı veya düzen karşıtlığı, popülist siyasi aktörün dikey duruşunu göstermektedir. Popülizmin yatay boyutu, tipik unsuru halkı homojen bir bütün olarak göz önünde bulundurması; halkın üstünde değil ama halkın içinde olan bazı grupların ise, halkın değerleri ve genel çıkarlarının olumsuz yönde etkilediğinin şiddetle iddia edilmesidir. Seçkin karşıtı söylemler, halk ile seçkinler arasındaki uzaklığı ve uzaklaştırmayı vurgulaması bakımından popülizmin yatay boyutunu göstermektedir. Popülizm kavramsallaştırılması, asgari olarak, söz sanatıyla halka hoş gözükmenin (ince), yatay ve dikey farklılıklaşma (kalın) ile bileşmesidir.

Araştırmada ince popülizm için niceliksel içerik analizi uygulanmıştır. Her iki başbakanın, niceliksel içerik analizine dayanarak en yoğun biçimde halka gönderme yaptıkları belirlenen 10'ar konuşması seçilmiştir. Kalın popülizm için, konuşmalarında buldukları ortak noktaları yakalayabilmek amacıyla niceliksel içerik analizinin yönlendirdiği doğrultuda çerçeveleme yapılmış; popülist söylem tarzlarının benzerliklerini ve başlıklarını belirleyebilmek için söylem çözümlemesi uygulanmıştır. Böylece, çizilen kuramsal ve kavramsal çerçeve içinde elde edilen bulgular ana hatlarıyla ortaya konulmuştur.

Bu araştırma, öncelikle siyasal iletişim açısından ama bir yönüyle de siyaset bilimi açısından Türkiye'deki popülizmi ampirik olarak ortaya koyma çabasındaki ilk bilimsel araştırma özelliğini taşıması bakımından önemlidir.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL ÇERÇEVE OLARAK POPÜLİZM

Popülizm Latince genel olarak “halk”, kullanılış biçimine göre kimi zaman da “kalabalık” anlamına gelen *populus* sözcüğünden gelmektedir¹. *Populus*, “egemenler olarak halk, milletler olarak halklar ve yönetici seçkinlerin karşısı olarak ‘sıradan insanlar’” anlamlarına gelmektedir (Canovan, 2004: 247-248). İngilizce’de ise, bu anlamlar dışında ayrıca *popüler* sözcüğü, sıradan insanlardan oluşan halk, *popularize* ise, bir şeyi bu halkın anlayabileceği düzeyde ona iletmek olarak kullanılmaktadır². David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alab Ryan’ın Siyasal Düşünce Ansiklopedisi’nde *popülizm*, “siyasal halkçılık” olarak “halk’a yönelik bir çağrıya dayalı tutum, etkinlik ve teknikler kümesi” biçiminde tanımlanmış ve tanımın açılımında da popülizmin seçkinlere, temsili demokrasiye, toplum içinde farklılığa, bireyciliğe karşı olduğu, halkın tümü adına konuştuğu öne sürülmüştür (1994, s. 326-327). Ancak, popülizmi tanımlamak bu denli kolay değildir. Ernesto Laclau (1998, s.160), popülizmin *kavramsal tanımsızlığına* dikkat çekmekte, bununla birlikte, sosyal bilimlerde çok önemli bir yeri olduğunu altını çizmektedir.

Koen Abts ve Stefan Rumments (2007, s. 409) ise, popülizm için kısa ve kesin bir tanım yapmakta ve kavramın homojen bir yapıda olduğunu kabul ettiği halkın egemenliğini savunan ideoloji olduğunu söylemektedirler. Aynı yazarlar tanımlarını açıklarken; varsayılan homojen halk kitlesi ile kendini özleştiren popülizmin *biz, halk ve ötekiler* karşıtlığı ile çift katlı dikey bir yapılanma oluşturduğunu belirtmektedirler. Halkın üstündeki ötekiler, toplumdaki entelektüeller, ekonomik ve siyasal seçkinler; aşağısında olanlar ise, alt tabakada yer alan halkın saflığını bozan suçlular, yabancılar, rantçılar ve sapıklardır (2007, s. 418).

Aynı görüşlere sahip Margaret Canovan (1999, s. 1) tarafından demokratik toplumlar açısından popülizm için verilen tanım; kurulu iktidar yapısına ve toplumun baskın ideal ve değerlerine halk adına karşı çıkılmasıdır. Canovan’a göre, önemli olan ve popülizmi öteki iktidar karşısı hareketlerden ayıran nokta, onun aynı zamanda geçerli seçkin değer yargılarına ve bu yolda kanaat önderlerine de karşı çıkmasıdır. Popülistler, devlet müdahalesine karşı liberalizmi savunurlarken, bir başka yerde devletçiliği iktidarın ve seçkinlerin yapısına göre

¹ Handy Dictionary of the Latin and English Languages, David McKay, Inc, New York, tarihsiz.

² Collins Etymological & Reference Dictionary, London, 1957.

değişik tutumlar içinde girebilmektedirler. Örneğin, bir ülkede devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkar ve liberalizmi savunurlarken, bir başka yerde devletçiliği savunabilirler. Ancak, her durumda, halka dayandıkları ve bir bütün olarak halkın egemenliğini savundukları, başka bir deyişle, bir toplumsal sınıfın ya da kesimin değil, halkın tümünün sözcüsü oldukları savındadırlar. Bu tutumlarının önemli sonuçlarından biri halkın belirli sınıf ya da kesimlerini temsil eden siyasal partilerin karşısında yer almalarıdır. Diğeri ise, popülizmin gereklerinden biri olan halkın bütünü temsil ettiği varsayılan karizmatik lider tipini ortaya çıkarmasıdır (Canovan, 1999, s. 4-5). Karizmatik liderliğin gerekliliği, popülizmin hem kendi temel iç çelişkisi, iç gerilimi olan seçkinciliği doğurmakta hem de doğasını *sentetik*leştirmektedir. Popülizmin bu *sentetiklik* özelliği, *halkçı* olmanın gerekliliklerini sentezlemesinden ve doğasına aykırı biçimde *halkta* varsaydığı özü/cevheri yansılama savının yapaylığından kaynaklanmaktadır. (Bora, 2006, s.5).

Öte yandan, popülist siyaseti rutin siyasetten ayırmak da gerekmektedir. Popülist siyaset, siyasete karşı ilgisiz olan kişilerde bile bir coşku yaratarak onları da siyaset içine çeker. Böylece, ülkeyi kurtarmak ya da büyük bir yeniden oluşum kampanyasına dönüştürerek siyaseti düşüğü darboğazdan çıkarmak yoluyla siyasete katkı sağlar (Canovan, 1999, s. 6).

Kavram olarak düşünüldüğünde, popülizmin siyasal bir rengi yoktur: Sol ya da sağ çevrelerce eklemlenebilmektedir. Çünkü, popülizm, halkın desteğini sağlamak ve bu desteği arttırmak için başvurulan bir tekniktir. İşte, bu nedenle de *halka* başvuru yapmayan bir popülizm düşünülemez (Jagers ve Walgrave, 2007, s.323). Laclau da popülizmin bu özelliğine vurgu yapmaktadır (1985, s. 185). Yaklaşık olarak aynı görüşleri paylaşan Necmi Erdoğan (1998) ayrıca şöyle demektedir:

“...popülist söylem, her zaman özgül bir ideolojik-politik formasyonun eklemlenmiş bir ögesi (uğrağı) olarak karşımıza çıkar. Tam da milliyetçi, ırkçı, demokratik, eşitlikçi ve dinsel söylemlerle eklemlenmiş halde olması yüzünden kendisine özgü bir tematik ve programatik biçimi yoktur. ‘Halk’ (‘halka ait olan’) ve ‘halkın düşmanları’ tahayyülünün verili bir ideolojik-politik formasyona göre değişmesi her popülizmi kendine özgü kılar.... Son olarak popülizm basit bir ‘fikirler bütünü’ olmayıp, kendini pratiklerde maddileştirir.” (Erdoğan, 1998, s. 25)

Paul Taggart (2004, s. 1), *popülizm* kavramını ele aldığı kitabında, popülizmin kesin ve çeşitli türlerini kapsayıcı bir tanımının yapılmasının çok güç olduğunu, ancak popülist uygulamaların incelenerek kavramın anlaşılabilirliğini öne sürmektedir. Jagers ve Walgrave, (2007) ve Erdoğan’ın (1998) tanım ve görüşleriyle benzer düşüncelere sahip olan Taggart, daha ayrıntılı bir yaklaşımla popülizmin kavranabileceği görüşündedir. Ona göre, popülizmin başarıya ulaşabilmesi kimi zaman büyük bir lidere, kimi zaman da büyük kitlelere bağlıdır. Öte yandan, tek bir popülizm türünden söz edilemez (Taggart, 2004, s. 1), çünkü popülizm bir yandan sağın ve bir yandan solun amaçlarına hizmet edebildiği gibi gericiler, mutlakıyetçiler ve demokratlar da ona başvururlar.

Popülizmin bu kadar geniş bir yelpazeye sahip olması, onun çift yüzlü olmasından kaynaklanmaktadır. Laclau (2007), popülizmin, kendisini hem var olan durumun *sarsıcısı* hem de sarsılan durumun az ya da çok radikal yeni bir düzen inşasının başlangıç noktası ilan ettiğini belirtmektedir. Ona göre, “Popülizm, hiçbir zaman mutlak bir dışarıdan doğmaz ve ilişkilerin daha önceki durumunun etrafında çözüldüğü bir tarzda ilerlemez ama parçalanmış ve yerinden edilmiş talepleri yeni bir çekirdek etrafında eklemleyerek yürür” (Laclau, 2007, s. 197). Bir başka anlatımla, bunalım sonucu karşılan(a)mamış taleplerin oluşturduğu *eşdeğerlik zincirlerine* gereksinim duyan popüler kimlikler, böylesine bir ortamda rahatça hareket yeteneğine kavuşurlar.

Bu noktada, demokrasilerde burada belirtildiği anlamda popülizme yer vermeyen siyasal partiler ve liderleri ile sözcüleri de *halka* seslendiklerine, halkın oyunu kazanmak için propaganda yaptıklarına göre, gerçekten *popülist* söylemlerle bunlar arasında ne gibi bir fark olduğu sorusu da yanıtlanmalıdır. Laclau’nun bu soruya verdiği yanıt şudur:

“...bir ideolojik söylemi popülist bir söyleme dönüştüren şey, içindeki popüler-demokratik adlandırmaların özel bir eklemeliş biçimidir. Tezimiz o ki: Popülizm, popüler demokratik adlandırmaların, egemen ideolojiye göre yapay-antagonist (zıt/karşıt) bir kompleks olarak sunulduğunu içerir.” (Laclau, 1998, s. 187)

Kısaca denilebilir ki, farklı ideolojik söylemleri popülizme dönüştüren, var olan yapılarıdaki kriz, bunalım ortamı, doyurulmamış demokratik talepler ve kurulu düzene karşı geliştirilen bir söylemdir. Hitler, De Gaulle, Peron gibi liderleri yaratan popülizmin bu ön koşulları (Laclau, 2007, s. 197-198), Türkiye’de de çok sayıda popüler siyasi kimliklerin yükselişini sağlamıştır.

1.1. Popülizm ve Demokrasi

Uygar toplumların neredeyse tamamı, karmaşık toplumlardır. Levent Köker (2006, s. 201), bu karmaşıklığın tanımını, “toplumsal cinsiyete, işbölümü esasına göre belirlenen statülere, üretim araçlarına göre tayin edilen sınıf esasına, etnik veya dini kimlik mensubiyetlerine, bu farklılıkların yalın yahut birbirini kesen, birbirleriyle örtüşen dinamik bileşkeleri temeline dayanan çoklu toplumsal katmanlaşmanın ifadesi” biçiminde yapmaktadır. Böylesine karmaşık bir toplumda modern devlet düzeninin işleyebilmesi için demokrasi gerekmektedir. Demokrasi, devletin hem örgütlenme ve işleyiş tarzını belirleyen hem de yerine getirmesi gerektiği kabul edilmiş olan işlevlerini meşru bir temel üzerinde gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Köker (2006), demokrasinin modern biçimlerinin, “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olarak formüle edilen *özgürlük, eşitlik, katılımçılık* değerlerini, halkın

doğrudan doğruya değil de, kendi belirlediği *temsilciler* aracılığıyla, dolaylı olarak gerçekleştirilebildiği bir yönetim tarzı olduğunu belirtmektedir (s. 199-200). Bu nedenle meşruluğu oluşturmanın zorunlu olduğu demokrasilerde sürekli vurgu yapılan kavram doğrudan, *halkın mutluluğudur*.

Halka başvuran popülizmin demokratik rejimlerde uygun bir siyasal ortama sahip olduğu söylenebilir. Demokrasinin *halk yönetimi* demek olması ve popülizmin her çeşidinin de *halka* yönelmesi, ister istemez, demokrasi içindeki popülizmin konumunun ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Laclau (2007, s. 190), referanslarının halk olması nedeniyle bütün demokratik siyasal sürecin popülist olduğunu belirtmektedir. Çünkü ona göre bir *halk* inşa etme, demokrasilerin olmazsa olmazıdır. Demokrasinin kuramı ile uygulaması arasındaki farklılığa işaret eden Canovan (1999, s. 16), demokrasinin her zaman popülizme açık kapı bıraktığını belirtmektedir.

Popülizm konusuyla ilgilenen başka birçok araştırmacı³ demokrasi içindeki popülizmin konumunun ne olduğu sorusunu yanıtlama girişiminde bulunmuştur. Anti-demokratik rejimlerde siyasal iktidarların izledikleri siyasanın da popülist olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu gibi rejimler halkı sınıflara, çıkar gruplarına vb. ayırmamış varsaydıkları için, popülizmin halkı bir bütün olarak gören yaklaşımına daha da elverişlidirler. Abts ve Rumments (2007, s. 417), genel olarak demokrasilerde halk homojen olarak kabul edilmediği ve bireysel özgürlükler ön plana çıkarıldığı için, popülizmin halkı homojen görme yaklaşımının demokrasi kavramına ters düştüğünü, bu nedenle de popülizmin demokrasiler için bir tehlike oluşturduğunu öne sürmektedirler. Bu yazarlar popülizmi “proto-totaliter” olarak nitelendirmek gerektiği düşüncesini taşımaktadırlar (Abts ve Rumments, 2007, s. 421).

Margaret Canovan (1999) ise, konunun, popülizmin savları göz önüne alındığında böylesine kestirme bir biçimde değerlendirilemeyeceği görüşündedir. Çünkü, ona göre, “popülistler kendilerini, hükümetler, düzen partileri ve medya tarafından sistematik olarak göz ardı edilen halkın sıkıntılarını ve görüşlerini dile getiren gerçek demokratlar olarak görmektedirler ve çoğu ‘doğrudan demokrasi’ taraftarıdır” (Canovan, 1999, s. 1).

Anayasa hukukunda ve siyaset biliminde, referandum ve halk girişimi demokrasinin temel kurumları olarak gösterilir. Demokrasi halkın kendi kendini yönetmesi ya da halk egemenliği olarak tanımlandığına göre Canovan (1999, s. 8), o zaman halkın desteğini kazanmaya çalışan popülistlerin demokrasi için neden tehlikeli görüldüğünün sorulması ve irdelenmesi gerektiğini söz konusu etmektedir. Canovan (1999), demokrasiden söz edildiğinde genellikle kastedilenin *liberal* demokrasi olduğunu, popülizmin ise *illeberal* özelliği nedeniyle tehlikeli görüldüğünü belirtmektedir.

³ Bkz. Koen Abts ve Stefan Rumments: Populism versus Democracy, 2007.

Liberal demokraside, düşünce-anlatım özgürlüğü, hukukun üstünlüğü gibi bazı sınırlandırmalar vardır. Popülizmde ise, bu gibi sınırlandırmalar söz konusu olamaz. Gramsci'ye (1984) göre, liberal ideolojinin güçlü ve zayıf yanları güçler ayrımı ilkesiyle özetlenebilir ve liberalizmin zayıflığının kaynağı, devletin zorlayıcı gücünü kullanan ve belli noktada kast haline dönüşen yönetici kesimin kemikleşmiş yansıması olan bürokrasidir. Bu nedenle, halkın bütün makamlara seçimle gelmesine ilişkin talebi söz konusu olur. Halkın bu esaslı taleplerine aldaticı bir doyum sağlasa da, talep hem aşırı bir liberalizmle hem de aynı zamanda liberalizmin çözülüp dağılmasıyla ilintilidir (Gramsci, 1984, s. 159).

Paul Taggart'a (2007) göre, temsili siyasetin içinden, içinde ve dışında büyüyen popülizm, temsili siyasetin yarattığı hayal kırıklıklarından yararlanırken, popülizmin ancak bu temsili siyaset yapısında sistemli bir siyasal harekete dönüşme olanağı bulması, tam bir ironidir (Taggart, 2007, s. 149). Machiavelli'nin kavramsallaştırdığı *modern prens* ile popülizmin birçok yönden benzeştiği görülür. *Modern prens*, bir devlet başkanı, bir hükümet başkanı, tersine devleti elde etmek ya da yeni bir tip devlet kurmak isteyen bir siyasal önder olabildiği gibi, bir *siyasal parti* olarak da ortaya çıkabilmektedir. Gramsci'ye (1984) göre, bazı devletlerin gerçeğinde *devlet başkanı*, başka bir deyişle, başat çıkara karşı mücadele içinde olan farklı çıkarları dengeye getiren ama mutlak olarak hiçbir çıkarı dışta bırakmayan öge, *siyasal partidir*. Ancak, bu *parti* (modern prens), geleneksel anayasa hukukuna aykırı olarak, hukuksal bakımdan ne hüküm sürmekte ne hükümet etmektedir ve tamamen fiili iktidarın sahibi olarak, hegemonya işlevini tek başına yerine getirmekte ve dolayısıyla *sivil toplumdaki* farklı çıkarları dengede tutmaktadır (Gramsci, 1984, s. 171-172). Ancak bu bir yanılsamadan ibarettir:

“...‘sivil toplum’ siyasal toplumla fiilen o kadar çok iç içedir ki, bütün vatandaşlar (siyasal partinin) aksine hüküm sürdüğü ve hükümet ettiği kanısındadırlar. Devamlı hareket halindeki bu gerçeklik üzerinde geleneksel türden bir anayasa hukuku oluşturmak olanaksızdır; olanaklı olan, yalnızca devletin bizzat ereği bakımından sona ermesini, ortadan kalkmasını, başka bir deyişle, siyasal toplumun sivil toplum içinde yeniden erimesini dile getirip (destekleyen) bir ilkeler sistemi oluşturmaktadır” (Gramsci, 1984, s. 171-172)

Machiavelli'nin *modern prens* kavramı ile birçok ortak noktası olan popülist lider ya da partiler, demokrasiyle geldikleri demokratik sistemin sınırlandırmalarını adım adım kaldırmaya girişirler. Demokrasinin araçlarından olan seçimle sisteme dahil olan popülistlerin, değişim, reform gibi şifrelerle devlet yapısını dönüştürme çabaları başkanlık ya da yarı başkanlık ile sonuçlanabilir. Oakeshott (1996'dan aktaran Canovan, 1999, s. 8), liberal demokrasilerin sınırlandırmalarını tanımayan popülizmin, azınlık haklarını tanımayan bir çoğunluk totalitarizmine dönüşebileceğine işaret etmektedir.

Büyük çoğunlukla *doğrudan demokrasi* taraftarı olduklarını ilan eden popülistler, siyasal partileri kendilerine rakip olarak görürler. Taggart (2004), popülizmin hep halka dayandığı

savında olduğundan, asıl kendilerinin demokrat olduklarını öne sürmeleri olgusu ile karşılaşıldığını belirtmektedir. Demokrasi, uygulamada halk çoğunluğunun desteğini sağlayan siyasal partilerin iktidara gelmesi demek olduğundan, toplumdaki azınlık veya azınlıkları temsil ettiklerini varsaydıkları çevrelerin, gerçekte öyle olup olmadıklarının saptamak için, halka doğrudan başvurulmasını istemek popülistler için görünüşte haklı bir tutumdur. Böylece, onlara göre, halkın istekleri doğrudan anlaşılmış olur. Ayrıca, siyasal katılımın da bu yolla gerçekten sağlanmış olacağı savunulur. Başka bir deyişle, popülizm, temsili demokrasiye karşı çıkarken, referandum gibi, *doğrudan demokrasiyi* amaçlarını gerçekleştirmek için elverişli bir araç olarak görür. Bu nedenle de, günümüzde demokrasinin ayrılmaz bir parçası olan siyasal partileri eleştiri konusu yaparken, doğrudan demokrasiyi savunarak siyasal partileri saf dışı bırakmak ister (Taggart, 2004, s. 123 – 131).

Elbette popülistlerin saf dışı bırakmak istedikleri yalnızca siyasi partiler değildir. Devlet mekanizmasını oluşturan, aynı zamanda siyasal hegemonyanın birer organı da olan, üç güç (yasama, yürütme ve yargı) bulunur ve birbirlerinden ayrılırlar. Güçler ayrımında parlamento sivil toplumla daha yakından bağlantılıdır, hükümetle parlamento arasındaki yargı kuvveti yazılı yasaların (hükümete bile karşı olabilecek) devamlılığını simgeler (Gramsci, 1984, s. 159-160). Bu güçlerin akortlarının farklı olması, çatışmayı doğurabilir. Böyle bir aşamada, anayasal, hukuksal ve temsili demokrasi karşıtı bir söylem içinde, önemli toplumsal kurumların en üst ya da karar verme sürecine en yakın konumlarını işgal eden bireyler olarak seçkinler, hatta kurumlar (sistem) da popülistler tarafından hedef gösterilirler.

Popülizmin bu argümanına göre, *yozlaşmış siyasal sistem, yabancılaşmış aydınlar, çıkar çevreleri* vb. tarafından halkın akli ve görüşü bulandırılmıştır. Halkın sıradanlığı inancı ve kurumlara olan güvensizlik, popülistlerin harekete geçme biçiminde ve savundukları şeylerde görülür. Popülistlerin doğrudanlık, basitlik, açıklık gibi önem verdikleri sloganlarla herkesin anlayacağı biçimde sağduyulu çözümler savunur (Taggart, 2004, s. 123). Örneğin, “onun ‘öz’ çıkarını bilen ve onun azabını, ihtiyacını içinde hisseden halkçı önderliğin aracılığı gerekir” (Bora, 2006, s. 5). Tanıl Bora, popülizmin seçkin yüzünü şöyle açıklamaktadır:

“Popülist söylem, yerleşik düzenin, siyasal partilerin, politikacıların, aydınların aracılık işlevini mahkûm ederek bir doğrudan temsil imâsında bulunur. Fakat bu doğrudan temsilin mercii, kendisidir: Popülist önderlik. Politik aracılık mekanizmalarının yozlaşmışlığı coşkuyla sorgulanarak itibarsızlaştırılmış, onun yerine halkçı önderliğin (yani önderin) karizması konmuştur. Önderin karizması, halka atfedilen bilgeliğin yerini alır.” (Bora, 2006, s. 5)

Yaygın kanının aksine *seçkin* kavramı, yalnızca üst tabakadaki bireyleri içermez. Pareto’ya (1935) göre, bütün beşeri etkinlik dallarında en yüksek puanları alanlardan oluşan seçkin, en becerikli, en kurnaz, en güçlü, en güzel, en zeki, en ince duyuşlu kişileri kapsamaktadır. Örneğin, ona göre, müşteri bulamayan bir avukat değil ama başarılı bir hukukçu; düşkünler yurduna düşmemekle beraber zar zor geçinen veya tam anlamıyla muhtaç ve düşkünler değil

ama ister dürüst ister sahtekarlıkla çok para kazanan bir işadamı; *alelade bir fahişe* değil ama iktidar sahibi bir erkeği kendine bağlamış, siyasete katılmış kadınlar; lokanta masasında bir gümüş parçayı kapıp kaçarken polise yakalanan bir hırsız değil ama insanların nasıl aldatıldığını bilen, hapishaneye düşmeyen zeki bir dolandırıcı; yazdığı şiirlerle dinleyenleri kaçırtan bir sokak şairi değil ama Carducci gibi bir şaire zevke göre verilecek yüksek puana göre seçkindir (Pareto 1935'ten aktaran Daver, 1965, s. 518-519). Yani birey, seçkin üst tabakadan bir kişi olabileceği gibi, alt toplumsal tabakaların üyesi de olabilmektedir: Üst sınıfın yanı sıra, orta sınıf veya işçi sınıfından bireyler de siyasal seçkin olabilmektedir. Temel ölçüt *güç* (iktidar), *kontrol* ve *etki*dir (Arslan, 2004, s. 3).

Seçkinler, önemli toplumsal kurumların en üst ya da karar verme sürecine en yakın konumları işgal eden kişilerdir. Bir seçkin grubunda yer alan bu kimseler başka bir seçkin grubuna geçebilir, ya da böyle bir geçiş olamadan da etkide bulunabilir. Örneğin, bir generalin siyasi hayata atılması veya fiilen karışması veya bilgi seçkininin, aydın seçkininin içinde yer alan bir profesörün ya da yazarın, siyasi seçkine doğrudan doğruya katılması, yazılar ve eserleriyle siyasi seçkine katkıda bulunmasıdır (Daver, 1965, s. 519).

Seçkin (elit) kavramının tanımlanması aslında daha karmaşıktır. *Demokratik Elit Kuramı*'nın bir türevi ve açılımı olarak da kabul edilen *Demo Elit* Perspektifinde, *elitler*, *alt elitler* ve *halktan oluşan toplumların iktidar yapıları içinde potansiyel elitler ve elitimsiler* de yer alır. Hükümet üyeleri, siyasi partilerin liderleri ve etkin üyeleri, üst düzey kamu yöneticileri ve bürokratlar, askeriyenin üst düzey komutanları ve büyük şirketlerin sahipleri ve yöneticileri; kısacası en çok etki ve güce sahip olanlar, genellikle toplumsal yapı içinde en üst konumlarda olan ve toplumsal kaynakların kontrolünü aktif bir biçimde ellerinde bulunduranlar seçkin olarak tanımlanmaktadır. Bu kategori içinde üst yargı mensupları, yüksek kariyerli akademisyenler ve bilim adamları, medya editörleri ve etkili yazarları, sendika liderleri, popüler sanatçılar ve edebiyatçılar, güçlü sendika liderleri (Arslan, 2003, s. 127-128); devlet otoritesini kullanma gücüne sahip olanlar ise, askerler, memurlar, din adamları, teknokratlar ve aydınlar; siyasal iktidarı elinde bulunduranlar, siyasal seçkin kesimleri oluşturmaktadır. Bu çeşit seçkin gruplarında kesin bir ayırım olmamakla beraber bunlar, birbiriyle kesişen daireler olarak düşünülebilir (Daver, 1965, s. 519).

Seçkinlerin salt ayrıcalıklı grupların üyeleri olması şartı yoktur. *İktidar seçkinleri* olan ayrıcalıklı grupların dışında kalan toplumsal sınıfların üyeleri de *seçkin* tanımına girebilir (Arslan, 2003, s. 127-128). Tam anlamıyla sanayileşmesini tamamlayamamış ülkelerde yüzlerce ırgatı olan toprak ağası, binlerce aşiret üyesinin reisi, onbinler hatta yüzbinlerce müridi olan şeyh (cemaat liderleri) yine bu grup içine girmektedirler.

İktidar yapısı içinde orta düzey güce sahip alt seçkinlerin (Arslan,2003, s. 127-128) yanı sıra, siyasal iktidara katılamamış, karar almaya etki yönünden önemli varlık gösterememiş potansiyel seçkinler de bulunmaktadır. Kitlenin siyasal talepleri, siyasal aktivistler tarafından organize edilir (Mosca, 1896'dan aktaran Zuckerman, 1972, s. 344). *Liderlerin* kitle ısrarlarına yanıt vermek zorunda olması (Dahl, 1961'den aktaran Zuckerman, 1972, s. 344) durumu, uyku halindeki seçkinleri harekete geçirebilir. Böylece bu kişiler, şartların değişmesiyle daha aktif hale gelebilmekte, daha aktif olarak iktidar yarışına girebilmektedirler.

Demokrasinin temsilindeki eşitliklessness, demokrasinin tam oturmaması veya siyasal kriz anları popülizmin filizlenmesi için iyi bir ortamdır ve seçkinler arası bir savaşıma başlatabilmektedir:

“...siyasi ve sosyal yapıdaki değişiklikler ve değer yargıları, içten içe devam eden gelişmeler işte bu gruplara, bir süre sonra hız kazandırabilir ve diğer elit grupları arasında adeta sönük kalmış gibi gözükken bu elitin siyasal iktidara birden katıldığı görülür. Bilhasa ihtilal öncesi devirlerde durum böyledir. İşte bu gibi bir elite potansiyel elit denir. Henüz varlığı ve tesiri hissedilmemiş olmakla beraber bir süre sonra bu uyku halindeki siyasal elit grupları, canlılık kazanacak, fiilen ya da hukuken iktidara sahip çıkacaklardır.” (Daver, 1965, s. 529)

İktidara sahip çıkan, bir biçimde yönetim dışında kalmış veya itilmiş *uyku* durumundaki seçkin kesimler, halk tarafından kabul edilmiş idare etme, yönetebilmesi için gerekli olan temsil vesayetine sahip *yüksek iktidar sınıfı* olarak da tarif edilen diğer siyasal seçkinin üstün durumunu (Daver, 1965, s. 519) zayıflatmak, yok etmek için popülist argümanları kullanırlar.

Bu yarış içinde kullanılan popülist stratejilerden biri de özdeşleştirme ve seçkin karşıtlığının vurgulanmasıdır. Temsili demokratik sistemlerde siyasal önderler, kendilerini seçmenlerle özdeşleştirme çabasına girerler ve bu çaba içinde çeşitli stratejiler geliştirirler. Erol Mutlu'ya (2005) göre, temsili bir hükümet biçiminde, siyasal önderlerin kendilerini seçimlerde oy kullanacakların tamamıyla olmasa da en azından çoğunluğuyla özdeşleştirecek stratejiler geliştirirler. Bu kişiler ekonomik, toplumsal bir seçkin olma özelliklerini gizleyecek taktikler uygulamaktadırlar. Kendilerini, onları temsil etmeye istekli kişiler olarak göstermekten çok, halkın değer ve çıkarlarını korumaya, bu değer ve çıkarları paylaşan kişiler olarak algılanacak biçimde kurgularlar. Böylesine bir siyasal önder, kendisiyle halk arasındaki benzerlikleri öne çıkararak kendi seçkinliğini yadsımaya ve bulanıklaştırmaya çabalar. Tüm popülist retoriğin esasını oluşturan, *halkla birlikte seçkinlere karşı* biçimindeki özdeşlik formülünde, seçmenlerin dikkatini önderin savaşıma verme savında olduğu diğer seçkinlerin gücü üzerinde odaklayacak biçimde kurulmalıdır (Mutlu, 2005, s. 369).

Devletin yönetim gücünü ele geçiren bu yeni seçkinler popülist tutumlarını sürdürebilirler. Kendilerini iktidar merkezinin dışında kalmışlık sendromu içinde hisseden popülistlerin *seçkinlik aleyhtarlığı* <anti-elitizm>, *aydın aleyhtarlığı*, *düzen aleyhtarlığı* <anti-

establishment>, siyasete ve siyasetçilere karşı güvensizlik, dinsel, bilim ve teknoloji düşmanlığı, geçmişe duyulan özlem biçiminde belirtiler gösteren (Wiles, 1969'dan aktaran Köker, 2007, s. 110) popülizmlerini, iktidar sahibi olduktan sonra da devam ettirirler. Örneğin, siyasi konuşmaların içeriğinde çeşitli kurumlar, muhalefet, medya, sendika, aydınlar hedef alınabilmektedir. Böylece, iktidardaki çevreler de, karşısına aldığı odak ya da kesim devlet yapısı içinde bulduklarından devleti karşısına almış olurlar. Bu, neden Hitler, Mao ve Peron'un üçünün de popülist olduklarını açıklama olanağı vermektedir (Laclau, 1998, s. 188-189). Özetle denebilir ki, popülizmin temel argümanı olan *değişim* sloganlı anti-seçkincilik, aslında seçkinler arası bir hegemonya savaşımının etkin bir silahıdır.

1.2. Popüler Kültür ve Kamuoyu

Popülizm, popüler kültürle etkileşim içindedir. Adorno (2007), kültürden bahsedilmesinin, aslında bilerek ya da bilmeyerek yönetimden bahsedildiğini belirtmektedir:

“Felsefe ve din, bilim ve sanat, yaşam tarzları ve töreler gibi birbirinden farklı bu kadar çok şeyin ve ayrıca bir çağın nesnel tininin tek bir “kültür” sözcüğüyle özetlenişi daha en baştan, tüm bunları yukarıdan bakarak bir araya toplayan, taksim eden, ölçüp biçen, organize eden bir idari bakışı ele veriyor.” (Adorno, 2007, s. 121)

Canclini (1999, s. 146), siyasal hareketlerin ve ideoloji stratejilerinin etkili incelemesine karşın, popülizmin iktidar yaratmak için kültürü nasıl kullanıldığı hakkında az şey bilindiğini belirtmekte; “popülist hareketler içinde yer alan popüler katmanların kültürlerine neler oluyor” sorusunun ise hiçbir zaman sorulmadığının altını çizmektedir. İşte, bu nedenle ve konunun daha iyi anlaşılabilmesi için *kültür* ve *popüler kültüre*, hatta siyasal kültüre de değinmek gereklidir.

Kültür konusuyla ilgilenenlerin ortak kavram üzerinde anlaştıkları söylenemez. 1952 yılında bile kültürün 162 farklı tanımını yapabildiği (Gudykust, 1997'den aktaran Erdoğan ve Korkmaz, 2005, s. 215). Kültür, toplumdaki kişilerin ortaklaşa paylaştıkları toplam kurumların bir bileşkesi (Fitcher, 2000, s. 133) olarak tanımlanabilir. Bir *ağ* anlamında kullanılan bu bileşke içinde, birbiriyle ilgili ve eşgüdümlemiş kurumlar bir sistem olarak işlevde bulunurken, bireyler ve gruplar aynı biçimde olmasa da az ya da çok bu kültürel sistemi paylaşırlar (Fitcher, 2000, s. 133). E.B. Taylor'a göre ise kültür, “toplumun bir üyesi olarak insanın elde ettiği bilgi, inanç, sanat, moral, hukuk, alışkı, diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür” (Fitcher, 2000, s. 132). Esmâ Torun (2006), Batılı ve Türk bilim adamlarının yaptıkları çeşitli tanımlarını ve bunların ortak noktalarını sıraladıktan sonra, şöyle tanımlamakta ve açıklamaktadır:

“...kültüre ‘bir toplumun yaşam tarzı’ demek doğru bir tanımlama sayılabilir (2006, s. 20). ...Kültürün en önemli işlevi, topluma bir yaşama şeması veya deseni vermesidir. Böylece bireyler nasıl davranmaları ve ne yapmaları gerektiğini bilirler. Bununla birlikte bütün bir toplumu bir araya toplayarak bireylere toplumsal yaşamın amacını ve anlamını öğretir (2006, s. 22). ...Kültürü bir bütün olarak değerlendirdiğimizde araştırmacılar tarafından genel olarak kabul gören kültür öğelerini şöyle sıralamak mümkündür: Dil, duygu, düşünce, inanç, sanat, din, tarih, eğitim ve öğretim, ahlak, bilim, norm, örf ve âdetler, teknoloji, ekonomi.” (Torun, 2006, s. 24).

Popüler kavramı ise, sözcük olarak *halka ait* anlamındadır. Buna karşın, *popüler kültürü*, sözcük anlamından yola çıkarak, *halka ait kültür* veya *halk kültürü* olarak ifade edilmesi yanıltıcı olur. Popüler kültür de, çok değişik biçimlerde tanımlanır.⁴ Alemdar ve Erdoğan, *popüler* kavramının bugün *birçok kişi tarafından sevilen ve seçilen* anlamında algılanmasının yanlışlığı üzerinde durmaktadırlar (Oktay, 1994 s. 99).

Genelde *Folk (halk) kültürü* ile *popüler kültür* birbirlerine karıştırılan kavramlardır ve yanlış anlamlarda kullanılmaktadır. Bu nedenle her ikisi arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir: Halk kültürü, ait olduğu toplumsal kesimin değer yargılarından oluşurken; popüler kültür, belirli odaklar tarafından üretilir, yaratıcısı vardır, üstelik kültürel değerlere yeni biçimler verir. Egemen sınıf açısından halkı sorunlarından uzaklaştırmak (Oktay, 1994, s. 21-23) ve toplumda egemen ekonomik ilişkileri desteklemek, pekiştirmek işlevi görür. Egemen çevrelerce planlanır ve reklamlar ve sloganlarla uygulanır (Alemdar ve Erdoğan, 1994, s. 112-113). Yine Oktay’a (1994, s. 25) göre, toplumun alt kesimlerinde özentiler uyandırmaktadır.

İletişim teknolojisinin gelişmesi, çeşitli açılardan popülerlik kavramının kapsamını genişletmiştir (Alemdar ve Erdoğan, 1994, s. 10). Eski toplumsal hiyerarşi ortadan kalkmamış olmakla birlikte, geçmişe oranla zayıflamış olduğundan popüler kültürün yayılma alanında da bir genişleme olmuştur (McGuigan, 1992, s. 83). Kamuoyunun oluşumunda medyanın rolü tartışmasızdır. Eğer kamuoyunun, belli bir konuda toplumun çoğunluğunun (hatta tümünün) ortak değerlendirmesi ve yargısı olduğu tanımlanması kabul edilecek olursa (Bernays, 1928, s. 959), halka ait kültür olan popüler kültürün oluşumunda medyanın rolü de kendiliğinden anlaşılacaktır.⁵ Kamuoyu oluşturanlar halktaki eski yerleşmiş düşünceler yerine yenilerini geçirirler (Bernays, 1928, 970), bu bakımdan da bu çevreler için popüler kültür ortamı en elverişli ortamdır, çünkü seçkin kesim bu konuda daha dirençlidirler. Siyasal açıdan seçmen oy sayısı, seçkinlerinkinden çok daha fazla olduğu için, hedef kitle *halktır*.

Hedef kitle haline gelen *halk* çeşitli koşullandırmalarla homojenleştirilir. *Halkın kültürü* (coğrafi, mekansal, ırksal vb.) fiziksel koşullar ve (vatan sevgisi, doğal doğrular ve gerçekleri açıklayan bir din vb.) rasyonel olmayan koşullar tarafından bir bütün haline getirilir (Canclini, 1999, s. 147). *Vatan, memleket* veya Taggart’ın deyişiyle *anayurt*, tahayyülde var edilen ve

⁴ Bu tanımlar için örneğin bkz. Alemdar, Erdoğan, 1994; McGuigan, 1992; Oktay, 1994.

⁵ Örneğin bkz. Susan Herbst, *The Meaning of Public Opinion: Citizens’ Constructions of Political Reality*, 1993.

halkın kültürü olarak vatan sevgisiyle üstünde yaşayan insanları birleştirilen toprak parçasıdır. Soyut bir kavram olan, insanları bir halk olarak birlik-bütünlük-beraberlik içinde olmanın bilincini oluşturan *vatan, memleket* sevgisi, popülist retoriğin başat aracına dönüşür. Taggart'a (2004) göre, "...‘halk’a sürekli olarak gönderme yapılmasının nedeni, popülist tehayyüle derin kök salmış, üstünde erdemli ve bileşik bir nüfusun yaşadığı, zımmi bir anayurt anlayışının türemesidir" ve vatanın tekil oluşu üstünde yaşayan halkın da tekil olduğu anlamına gelir (Taggart, 2004, s. 120).

Vatan yalnızca geçmişe yönelik göndermelerle değil, sınırları çizilerek kurgulanır ve bu sınır yalnızca dışa dönük değil, aynı zamanda içe dönüktür. Taggart'a (2004, s. 122-124) göre, "doğal bir dayanışması olan organik bir cemaat fikri temelinde yükselir ve dolayısıyla milli sınırlar içindeki cemaatten daha sınırlı bir cemaattir". Milli kimliğin dayandığı toprak parçasının tamamı değildir; millete, vatanın değerlerine gönderme yaptığı ölçüde milliyetçidir. Bunun dışında cemaatin daha saf bir kısmıdır: Cemaatin çekirdeğidir ve *halktan* olmayanları, açıkça dışlar. İçe dönük popülizmde *halk*, yüklendiği sembollerle, yapılan nitelendirmelerle özü itibariyle erdemli, *sağduyuya* dayalı, merkezci siyasetin hedef aldığı çekirdek kitleyi anlatan, romantize edilmiş bir sıradanlığın çağrısıdır.

Halk kavramı, yalnızca soyut tanımlardan ibaret değildir. Popüler kültürün oluşturulduğu çeşitli olay ve etkinliklerde somutlaşır. Örneğin dünya kupası maçlarında, ulusal anma günlerinde, tüm farklılıklarına karşın birleşmiş bir ulus olarak halk, pek çok popüler kültürel yapı ile bireylere bu şekilde hitap eder ve onları etkiler (Bennett, 1999, s. 71-72).

Halka ulaşmanın en kolay ve yaygın kullanımı, örneğin, popüler futbol kültürü ile sağlanmaktadır. Popüler özelliklerinin karmaşık, iç içe geçmiş ve çelişik biçimde kurulan, ifade edilen ve maddileştirilen *halk oyunu* olarak futbol, popüler kültürün odağında yer almaktadır. Popüler futbol kültürü, özellikle 1980'li yıllardan itibaren, popüler bilinçteki anlam, tema, kod, mit ve söylemlerin etrafında yoğunlaşan temel bir metin haline gelmiş; spor, özellikle de futbol, toplumsal sınıfların *yapılışında*, milli kimliklerin kuruluşunda, etkin, saldırgan, güçlü erkeklik mitinin cisimleşmesinde, çilecilik ve hazcılık gibi bedene ilişkin ahlaki kategorilerin vücut bulmasında (Erdoğan, 1993, s. 26-27) kullanılmaya başlanmıştır. *Biz* ve *onlar* olarak halkla seçkinler arasına sınır çeken (Canovan, 2004: 248-49) popülizm gibi milli kimliklerin (yeniden) kurulmasına aşamasında popüler futbol kültürü de, *biz* ve *onlar* kurgusu içinde *ötekilik* biçimlerinin üretilmesine katkı sağlar (Erdoğan, 1993, s. 28). Özellikle seçim süreçlerinde seçmenle (halkla) yüz yüze iletişimi kapsamında siyasetçilerin gittikleri kentin takımının renklerini taşıyan şapka, atkı vb. nesnelere giydiklerine veya milli takım maçlarını stadyumda seyrettiklerine veya her kentin futbol takımının bir manevi başkanlığına soyunduklarına sıkça rastlanabilmektedir. Bu uygulamalar, milletin *biz* olarak

kurulmasını sağlayan bir alan olan spora (Clarke ve Clarke, 1982'den aktaran Erdoğan, 1993, s. 28), siyasetin eklemlenmesidir.

Popüler kültür, *seçkinler* tarafından aşağılanır, hor görülür (Alemdar ve Erdoğan, 1994, s. 115; McGuigan, 1992, s. 45) iken; popülizmin de *seçkinlere* karşı olmasından dolayı popülizm ile popüler kültür arasındaki ilişkiyi görmemek olanaksızdır. Popülist söylem için popüler kültür bu açıdan elverişli bir araçtır. Ayrıca, *halk*, çoğunluk; *seçkinler* ise, azınlıktır. Popüler kültür halk kültürü olduğundan, siyasal propagandanın da popüler kültürden yararlanması doğaldır.

Popüler kültür, siyasal kültürün en etkin unsurudur (Deren Van Het Hof, 2008, s. 162). Seçkin anlayıştan farklı olarak Raymond Williams'a (1993) göre kültür, "bütün bir yaşam biçiminin içerisinde gerçekleşen deneyimleri ve de bu deneyimlerin, o kültürü deneyimleyen insanlar tarafından yorumlanma biçimlerini" kapsar (Korkmaz, 2008, s. 172). Zihinsel bir dünyada yaşayan sembolik bir canlı olan insanın çevresini yorumlaması, onun bilişsel haritası, inançları, tutumlarıyla gerçekleşerek eyleme dönüşür. İdeoloji bu bilişsel haritanın biçimlenmesinde önemli rol oynar (Deren Van Het Hof, 2008, s. 162).

Gramsci'nin, hegemonya sözcüğünü bir yönetici gücün, kendi egemenliği için, hükmettiği insanların rızasını alma biçiminde kullanması nedeniyle, hegemonyanın ideolojiden daha geniş bir kavram olduğu sonucu ortaya çıkar (Dursun, 2001, s. 31). Hegemonya oluşturmak, toplumsal yaşamda birisinin kendi "dünya görüşü"nü bir bütün olarak toplum bünyesinin tamamına yayarak kendi çıkarlarıyla toplum çıkarlarını büyük oranda eşitlemesiyle, ahlaki, siyasi ve entelektüel önderlik kurması anlamına gelmektedir. Her siyasi iktidar, rıza ile yerini sağlamlaştırabilir ve sürekliliğini sağlayabilir. Devletin disipline etme ve cezalandırma gücü devam etmekle beraber, hegemonya sürecinde, sivil toplum kuruluşları toplumsal denetimde öne çıkarlar (Eagleton, 2005, s. 168). Gramsci'ye (1986, s. 15) göre, egemen (buyurgan grup), ancak kendi aydınları aracılığıyla tüm toplum üzerinde hegemonyasını uygulamayı başardığı zaman yönetici duruma gelir. Kısacası, yönetici bloğun hegemonyası yalnızca siyasal düzeyi değil, toplumsal yaşam ve düşüncenin her yönünü, ideolojinin yanı sıra kültürel, ekonomik ve siyasal düşünce sistemini de etkiler (Hall, Lumley ve McLennan, 1985, s. 13). Bu etkileşim sonucunda ahlaki, siyasi ve entelektüel liderlik çatısı altında bir tür konsensüse dayalı bir yönetim (Eagleton, 2005, s.168) ortamı belirir.

Hegemonya aracılığıyla ortak iradeyi kapsayan bir dünya görüşü yaratmak için ideolojik alan dönüştürülür: Farklı ve karşıt sınıflar arasında çatışma ve uyum durumunun yarattığı, hiçbir sınıfın çıkarlarına indirgenemeyecek bir sentez oluşturulur. Ortaya çıkan hegemonik ideoloji, temel sınıfsal ilke etrafında farklı sınıfların dünya görüşlerine ait öğelerin bir araya

getirilmesine karşın, çimento görevini yerine getiren ideolojik öğeler her zaman temel ekonomik sınıfın maddi çıkarlarını ve dünya görüşünü yansıtır (Sancar, 2008, s. 40).

İdeoloji, siyasal ve ekonomik iktidarın ideolojik bir ikna sürecine dayanarak toplumsal bütünlüğü yeniden üreten temel bir işleve sahiptir. Sancar (2008), kapitalist toplumsal sistemlerde temel yapısal özelliklerin (üretim güçleri ve ilişkileri) kendisini yeniden-üretebilmesinin, çoğu zaman ideolojik ve siyasi süreçlerin devreye girerek ilişkileri yeniden ve çelişkisiz bir tarzda kurup öznelerle onaylatmasına bağlı olduğunu belirtmektedir. Yapının özne üzerindeki etkisi olan ideoloji, özneye dışsaldır, çoğu zaman bilinçdışı olarak yaşanır ve öznelerle egemen değerleri benimseterek onları sisteme uyumlu hale getirir (Althusser, 1979'dan aktaran Sancar, 2008, s. 48-49). Althusser'e göre, "bir öznenin fikirleri, bu öznenin fikirlerinin kaynaklandığı ideolojik aygıtı tanımlayan maddi ritüelin kurallarıyla düzenlenmiş maddi pratiklerde yer alan kendi maddi eylemlerdir" (1971'den aktaran Sancar, 2008, s. 53). Bir diğer anlatımla, insanların sisteme uyumlu hale getirilmesi ideolojik öznenin oluşum süreci çağırma-adlandırma mekanizması ile gerçekleştirilir: Türk, Müslüman, öğrenci, asker, kadın vb. özneler bu ritüeller içindeki pratikler aracılığıyla adlandırma, karşılama, ibadet etme, oy verme, vatan savunması gibi eylemlerle kendi özne konumlarının farkına varırlar (Sancar, 2008, s. 52). Böylece, ikna etme amacıyla öznelerle seslenilerek ideolojik alan dönüştürülür ve ortak iradeyi kapsayan bir dünya görüşü yaratılmış olur. Çünkü hegemonya, ulusal nitelikteki isteklerin (taleplerin) kendisinde düğümlendikleri bir kavramdır (Gramsci, 1986, s. 178).

Gramsci'nin dikkat çektiği hegemonik stratejilerden biri olan ve ideolojinin doğasında yer alan *ortakduyunun* (sağduyu) inşa süreci, yönetici sınıfın fikirlerinin *ortak fikirler* olarak kabul ettirildiği, ideolojik inşa sürecidir (Fiske, 1990'dan aktaran Dursun, 2001, s. 32). Bu ideolojik inşa sürecinde en aktif rolü de siyaset, aktörleri ve oluşturdukları kültür almaktadır.

Siyasal kültür kavramı, kimi zaman bir ulusun siyasal geleneklerine veya kamu kurumlarına ruh veren özelliklerine işaret ederken, kimi zaman da siyasal hayata damgasını vuran resmi olmayan kurallara; o toplumda egemen olan siyasal ideolojinin dile getirdiği amaçları işaret etmektedir. Bu kapsamda, siyasal ön yargılardan siyasal üsluba; siyasal ruh halinden neyin meşru olup neyin meşru olmadığına kadar birçok özellik siyasal kültürün içinde yer almaktadır (Sarıbay, 1998, s. 47) ve yaşayan bir organizma gibi etkileşim içindedir.

Siyasal etkileşimin ardında etkin kontrol yatmaktadır. Kontrol her şeyden önce, kabul edilmiş sosyal kurallara dayanan sosyal bir ilişki türüdür ve bu ilişkide bir şahıs veya grubun diğer şahıs veya grup üzerindeki haktan veya faydadan yararlanmasıdır (Sarıbay, 1998, s. 36).

Bu etkileşim şöyle özetlenebilir:

"Kontrol ilişkisinin 'uygun' veya 'rasyonel' olup olmaması önemli değildir. Önemli olan bu tür bir ilişkide kontrolü gerektiren aktörün eyleminin o toplumdaki kabul edilmiş sayılan bir kurala

dayandırılması ve bu kuralın eylemdeki ‘haklılığı’ meşru göstermeye yaramasıdır. Kontrol, iktidar ve otorite kavramlarıyla yakından bağlantılıdır. Her iki kavram da kontrolün birer biçimidir. İktidar bir aktörün eylemi ile diğerinin rızası olmaksızın, onu kendi iradesine rağmen yönlendirmesidir. Otorite ise, meşru iktidardır; iktidarın kurumsal çerçevesidir. Otorite bir aktörün diğerinin bilinçli rızasına dayanan kolektif amaçları belirleme eylemine yönelik bir kontroldür (Hall, 1972). Bir kıyaslama yapılırsa, iki aktör arasındaki ilişkide, bu ilişki aktörlerden birisinin iradesine karşı gelinmesi halinde dahi sürdürülebiliyorsa bir kontrol şekli olarak iktidar söz konusudur. Ama söz konusu ilişki iki aktörün kolektif amaçları, oydaşma (konsensüs) ve işbirliği dahilinde vuku buluyorsa otoriteden söz edilebilir. Kontrolün açık veya örtük iki aktörün arasındaki hakların veya faydaların edinilmesinin kolektif bir eylem şeklinde tezahürüne dayanması (Belanger, 1985), iktidar ve otorite dışında bir başka kontrol biçimi olarak patronajdan söz edilmesini gerektirmektedir.” (Sarıbay, 1998, s. 36-37)

Gramsci (1984) ise, bu durumu Çifte Perspektif ile açıklamaktadır. Gramsci için siyasal eylemdeki güç uygulama ve onaylama momentlerinin diyalektik birliği anlamına gelen Çifte Perspektif, İki temel düzeye indirgenebilir: zor kullanma ve rıza, otorite ve hegemonya, şiddet ve uygarlık, kişisel ve evrensel moment, kışkırtma ve propaganda, taktik ve strateji, vb. düzeylerdedir. Bu perspektiflerden ilki ne kadar *çok dolaysız* ve çok sadeyse ikincisinin o kadar (zaman içinde değil de diyalektik ilişki olarak) *uzak*, karmaşık, yüce olması gerekmektedir (Gramsci, 1984, s. 69-70). Çifte Perspektif Kuramı, bir programla ilintilidir:

“(1) yalnızca tutkunun aklı bilmesi ve sezgiyi daha güçlü kılmaya yardımcı olması; (2) gerçeğin, insan iradesinin nesnel topluma (makininin makineye) uygulaması sonucu olması nedeniyle aynı görüşün nesnellik kazanır: (demek oluyor ki) bütün iradi öğeler dışta bırakılır ya da (tersine) sadece başkalarının iradesinin karışımı, güçlerin genel karşılıklı hareketinde nesnel bir öğe olarak hesaba katılırsa bizzat gerçeklik sakatlığa uğratılmış olur. Yalnızca kim bireyleri kuvvetle arzularsa, kendi arzusunun gerçekleşmesi için gerekli olan öğeleri belirler.” (Gramsci, 1984, s. 70-71)

Belirlenen bu öğeler, patronaj aracılığıyla ikna için kullanılır. Bir diğer anlatımla, siyasal etkileşim, iktidar, otorite, patronaj yoluyla bir şahsın/grubun, diğer şahıs/grubun üzerinde kontrol kurma mücadelesi olup; bu mücadeleyi ve sonuçlarını bir topluluğa veya topluma meşru kabul ettirilmesi süreci (Sarıbay, 1998, s. 38) olarak özetlenebilir. Blenger’e (1985’den aktaran Sarıbay, 1998, s. 38) göre, kontrol için anahtar kavram iknadır.

Bu aşamada siyasal kültür ile popüler kültürün kesişmesi, siyasetçilerin popüler kültür öğelerine sarılması noktasında olmaktadır. Amaç, siyasetçinin halkla bir biçimde etkileşim içine girebilmesidir.

1.3. Siyasal Yelpaze İçinde Popülizm

Popülizm, zaman ve mekan kavramı tanımayan, *asla tamamen terk etmeyen, geri gelen, her zaman gezinen bir hayalet* (Zúquete, 2009, s. 600) gibi, tüm siyasal sistemlerde ve ülkelerde çeşitli stratejiler geliştirmiş biçimde ortaya çıkabilmektedir. Popülizm, içinde bulunduğu ve geliştiği ortamın koşullarına göre değişik içerik kazanabilmektedir. Ancak, tüm değişik biçimlerine karşın, popülizmin evrensel bir kavranışı da olanaklı olabilmektedir (Taggart,

2004, s. 6-10). Dünyada farklı ülkelerdeki siyasal uygulamalara bakıldığında popülizmin çeşitlendiği görülür. Canovan (1981'den aktaran Köker, 2007, s. 109-110), farklı toplumlardaki, hem gelişmiş sanayi toplumlarında hem de az gelişmiş Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni kapsayan, popülizm adı altında toplanabilecek düşünce akımlarının ve siyasal hareketlerin sınıflandırılmasını; (1) tarım popülizmleri (çiftçi radikalimi, köylü hareketleri, entelektüel tarım sosyalizmi) ve (2) siyasal popülizmler (popülist diktatörlük, referandum ve katılıma çağrılarını kapsayan popülist demokrasi, gerici popülizm, siyasetçilerin popülizmi) biçiminde yapmaktadır. Bu çeşitlenme içinde, zaman içinde birçok iletişim stratejileri de geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Jan Jagers ve Stefaan Walgrave'e (2007) göre, iletişim alanında *popülizmi* tanımlayabilmek için öncelikle birbirini izleyen üç popülizm dalgası üzerinde durmak gerekmektedir. Bunlar, tarım kesimine yönelik popülizm, Latin Amerika popülizmi ve Yeni Sağ'ın popülizmidir. İlki için tipik örnek, 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da entelektüel nitelikli Narodnikler'in (Halkın Dostları) Rus köylülerinin eşitlik mücadelesine arka çıkan popülizmdir. İkincisi için tipik örnek ise, 1940'lar ve 1950'lerde Arjantin'de Peron'un ve Brezilya'da Vargas'ın otoriter rejimlerine karşı popülizmdir ki, iktidarın halkın çıkar ve isteklerinin yönetimce dikkate alınmadığını öne sürmüştür. Üçüncüsü için de, 1970'lerden bu yana gelişen Yeni Sağ popülizmi örnek gösterilebilir. Bunda ülkeye dışarıdan göç, vergiler, suç ve milliyetçilik temel alınmıştır (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322).

Her üçünün de seçkin karşıtı olmaları ve toplumu monolitik bir gurup olarak ele almaları ortak noktadır. İşte, bu öğeleri popülizmi geniş anlamda tanımlamayı olanaklı kılar. Buna göre popülizm, "halkı referans alan siyasal aktörlerin bir siyasal iletişim tarzıdır." Popülizmde değişmeyen tek şey ise, halka seslendiğini ve halk adına konuştuğunu öne süren bir iletişim biçimidir. Dolayısıyla, sıradan vatandaşla bütünleştiğini savunur. Bu bütünleşme, hep halkı söz konusu etmek ve halk adına ve onun çıkarını dile getirerek söylemde bulunmak savı ile gerçekleştirilir (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322). Ancak, popülizmi tek savla anlayabilmek olanaksızdır. Çeşitli uygulamaların incelenmesiyle anlaşılacak bir kavramdır (Taggart, 2004, s. 1) ve bu siyasal yelpazedeki iletişim stratejilerine bakmak gerekir.

1.3.1. Latin Tarzı Popülizm

20. yüzyılda popülist geleneğin öncü habercisi Brezilya'da iktidar olan Getulio Vargas'tır. Ancak, Latin Amerikan popülizmi denildiğinde ilk akla gelen kuşkusuz Juan Domingo Peron olduğunu söylenebilir. Taggart'a (2004, s. 75) göre, Arjantin'deki Peron yönetimini ele

almak, bir rejime kavuşan popülist siyasete bakmak açısından yararlıdır. İktidara gelmede liderlik etmenin rolü ve yararları nedeniyle Peron'un kişiliği popülist düşüncelerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Peron'un popülizmi, yönetimindeki Arjantin'in işçi sınıfının popülizmdir. Ekonomik bunalım içindeki Arjantin'de 1943 yılındaki darbeye yer alan Peron, kurulan hükümette Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanı olmuştur. Bakanlığı süresinde kira sınırlaması, sendikaların tanınması gibi siyasetlerle sendika ve yoksulların desteğini kazanmıştır. Bürokratik gücünü, işçileri örgütleme ve siyasal sadakatlerini geliştirmek için kullanmış (Roberts, 2006, s. 230) ve *emekçi babası* (Işıklı, 2006, s. 39) unvanını almıştır. Savaş Bakanlığı, Savaş Sonrası Konsey Başkanlığı, devlet bakanı yardımcılığı görevlerine de gelerek hükümetteki konumunu güçlendirmişse de, 1945'te hükümet içindeki anlaşmazlıklar sonucu tutuklanmıştır. Tutuklanmasının yankıları 17 Ekim'de 300.000 kişinin Peron'u görebilmek için yürüyüşe geçmesi ve bu kitleye özgür olduğunu kendi ağzından söylemesi, mitsel bir imgeye dönüşmesini sağlamıştır (Taggart, 2004, s. 79-81). Hem bu kitle hareketinin örgütlenmesinde hem de daha sonra gerçekleşecek seçim kampanyalarının ve sosyal programların gerçekleşmesinde sendikaların işlevsel rolü olmuştur (Roberts, 2006, s. 131).

Sendikaların bu işlevsel rolü Peron'un başarısında tek etken değildir. Diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak, köylülüğün olmayışı, kent nüfusunun ezici egemenliği altında önemli ölçüde gelişmiş orta sınıfların ve ülke çapında sendikacılığın var olması gibi etkenler Arjantin'de *Peronizm*'in ulusal düzeyde yekpare bir popüler-demokratik dil oluşturulabilmesini sağlamıştır (Laclau, 1998, s. 206).

II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik durgunluğunu yaşayan Arjantin ertesi yıl seçimlere gitmiştir. 12 Şubat 1946'da adaylığını ilan eden konuşmasında Peron,

"...Arjantin'in dramının kökeninde yatan şey 'sosyal adalet'le 'sosyal adaletsizlik' arasındaki çekişmedir. Bizi getirdikleri hile ve ahlaksızlık ortamı en hafifıyla iğrençtir; çalışan kitlelere olası ihanetlerin en büyüğünü temsil etmektedir. Bir yandan kapitalist çıkarlara hizmet ederken öte yandan da ikiyüzlülükle kendilerini işçilerin partileri olarak sunan Komünist ve sosyal partiler, seçim propagandalarını, patronların ellerine tutuşturdukları paralarla yürütmekten hiçbir vicdan azabı duymuyorlar... Ben, o halde, hasımlarımdan çok daha demokratım, çünkü onlar demokrasinin görüntüsünü, dışta kalan biçimini savunurlarken, ben gerçek bir demokrasinin peşindeyim. İşçileri, hatta en fakirlerini bile kapitalist zulmünden koruyacak daha yüksek bir hayat standardının peşindeyim; oysa kapitalistler proletaryanın sefaletini ve eski seçim hilelerini sürdürlerini sağlayabilmek için devletin onları bir kenara atmasını istiyorlar.... Sonuçta: Arjantin, ülke pahasına iktidara gelen ve yaşayan birçoklarının onun suçladığı uykucu eylemlilik hızından atıl ve durgun kalamaz; Arjantin, sağlıklı ve temiz yaşamlı bir gencin sıkı nabzına tekrar sahip olmalıdır; Arjantin işçi sınıfının genç kanına ihtiyaç duymaktadır." (Pena, 1972'den aktaran Laclau, 1998, s. 205)

Bu konuşmanın ardından Peron, seçimlerde savaş sonrasında ekonomik durgunluğunun egemen olduğu Arjantin'in devlet başkanı seçilmiştir. Sanayiciler üzerinde yapılan baskılarla oluşturulan yardım fonlarıyla eşi Eva Peron (Evita) yoksullara para dağıtırken, Peron da

büyük bir yeniden bölüşüm ve sosyal güvenlik programını devreye sokmuştur (Taggart, 2004, s. 79-81). Laclau'ya göre, Arjantin'deki popülizm,

“oligarşik iktidar bloğuna muhalefeti temsil eden adlandırmalar (demokrasi, endüstriyelcilik, milliyetçilik, anti-emperyalizm) topluluğunun yeniden birleştirilmesini liberalizmle yüzleştirilmeleri doğrultusunda geliştirilmelerini kesinlikle içermek durumundaydı. Peronist ideolojinin bu aşamadaki tüm çabası, liberalizmin demokratik bir çağrışım alanıyla olan son bağlantılarını da yok etme ve onu doğrudan doğruya oligarşik sınıf çıkarlarının örtüsü olarak gösterme hedefine yöneltildi” (Laclau, 1998, s. 204-205).

Peron, durgunluk koşullarında refahı kentli işçiler lehine yeniden dağıtmaya başlamıştır. Her sanayi sektöründe sendikalar kurmuş ve sosyal güvenlik ağını genelleştirmiş, eğitimi tümüyle ücretsiz hale getirmiş, düşük gelirliler için yerleşim projelerini oluşturmuş ve ücretli tatil yasalaştırmıştır. Tüm bunlar, *Peronizm* adı verilen kavramın özünü oluşturmuştur. 1948'deki bir konuşmasında Peron, “Ne zaman iyi giyimli ya da ailesini tiyatroya götüren bir işçi görsem, içten bir memnuniyet duyuyorum. Tıpkı o işçi ben olsaydım hissedeceğim türden bir memnuniyet bu” (Işıklı, 2006, s. 39) diyerek *Peronizm*'inin özünü açıklamıştır. Işıklı'ya (2006, s. 39) göre bu, “sömürge olanaklarından yoksun bir ülkede kapitalist toplumsal yapıda köklü bir değişikliğe gitmeksizin, sömürgeci Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilmiş olanlara benzer türde bir takım sosyal düzelmeleri sağlama çabası”dır.

Tüm bu çabalar, ulusal iktidarını güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda gerçek bir halk desteğini de sağlamıştır. Peron, sonradan *Peronist Parti* adını alacak olan *Devrimin Tek Partisi*'ni kurarak tabanını güçlendirmiş ve Çalışma Bakanlığı'nı toplu sözleşmelerden sorumlu tek devlet kurumu yapmıştır. Yasama meclisindeki çoğunluğu sayesinde Peronist olmayan yargıçları yargı yoluyla ustalıkla saf dışı bırakarak Anayasa Mahkemesi'ni siyasi uygulamalarının engelini ortadan kaldırmıştır. İktidarını güçlendirmek için Anayasa'yı değiştirmeye başlamış, rakiplerinin radyo ve gazetelere erişimini engellemek için *Saygısızlık Yasası*'ni çıkarmış, böylece konuşma özgürlüğü fiilen kısıtlamıştır. Peron rejimini toplumsal adalet, ekonomik özgürlük, siyasal bağımsızlık sacayağı üzerine kurmuştur. Bir kriz duygusuna yapılan vurgu, Peron'un yükselişinde anahtardır ve aynı zamanda liderliğin önemini arttırmaktadır. Ekonomik ve siyasal krizleri kullanarak politikalarını meşrulaştırmıştır. Peron'un siyasetleri, bir istikrarsızlık döneminde istikrar getirme üzerine kurulmuştur. Latin Amerika'da popülizm siyaseti, var olan koşulların sürdürülmesi eğilimi nedeniyle her zaman devrimden çok reformu savunmaktadır (Taggart, 2004, s. 79-81).

Peron yalnızca Arjantin'in iç siyasetinde değil, uluslararası siyasetinde de popülist olmuştur. Taggart'a göre, Soğuk Savaş döneminde iki taraf arasında olmayı tarif eden *Üçüncü Konum* kavramı klasik bir popülizmidir, çünkü bunun, çok sayıda kesime çok şey anlatmasına karşın çok da büyük bir anlamı yoktur. Bu konum hem ABD'yi memnun etmek için

Peronizm'i komünizme karşı set olarak gösterme, hem de kapitalizmin aşırılıklarını lanetleyip Sovyetler Birliği'nin desteğini sağlama girişimidir (Taggart, 2004, s. 81).

Tabanı oluşturmak adına işçi kesimlerden desteklerini sürdürmelerini isteyen Vargas ve Peron, iktidarı kendi ellerinde toparlayarak merkezileştirmişlerdir. Özünde Peron'un popülizmi, siyasette güçsüz olanlar adına ve onların desteğiyle yürütülen, ancak *halk yönetimini* pekiştirmek yolunda güçlü merkezileştirme eğilimini içinde barındıran karizmatik liderlik siyasetidir (Taggart, 2004, s. 83-84). Arjantin'de Peron ve Brezilya'da Vargas gibi ulusalcılar ve karizmatik liderler doğrudan halktan ortaya çıkmış gibi davranmışlar ve insanlar için saptanmış çıkarlara karşı *uşaktan daha fazla hizmet etmek* rolünü üstlenmişlerdir (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322).

Son 20 yıldan beri Latin Amerika'da sol akım partiler ve liderleri bazı önemli ülkelerin hükümetlerine seçilmişlerdir. Her ne kadar belli başlı sosyal güçler önceden çalışmaya başlasa da, seçimlerle gelen değişim 1998'de Hugo Chávez'in başkan olmasıyla yaşanmıştır. 1999-2000 seçimlerinde Ricardo Logos; 2002'de İşçi Partisi lideri Luiz Inácio 'Lula' da Silva Brezilya'da seçilmiş, 2006'da ise bu zaferini tekrarlamıştır. Sol-kanattan Peronist lider Néstor Kirchner, 2003'te Arjantin'de seçilmiş, onu Uruguay'ın 2004 seçimlerinde Tabaré Vasquez izlemiştir. Koka Birliği başkanı Evo Morales Boliviya'nın 2005'te cumhurbaşkanı, Ricardo Logos'un varisi Michelle Bachelet Ocak 2006'da ikinci tur seçimde kazanmıştır. Aynı yılın 5 Kasım'ında Nikaragua cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Sandinistas lider Daniel Ortega kazanmıştır. Peru ve Meksika gibi diğer Güney Amerika ülkelerinde sol kanattan gelen siyasal aktörlerin devlet yönetimine gelmelerinin örnekleri sürüp gitmektedir (Cameron, 2009). Latin Amerika ülkelerindeki solun yükselişi beraberinde popülizm anlayışlarındaki farklılıkları beraberinde getirmiştir.

Birçok sol görüşlü liderin ve partinin seçimleri kazanmaları, sol popülist veya sosyal demokrat oldukları gibi iki farklı görüşün tartışmalarına neden olmaktadır. Latin Amerika'da sol akım partilerin, hareketlerin ve liderlerin eşitlik için ortak bir taahhüdü paylaştıkları, piyasa güçlerini dengelemek için devleti kullanma arzusu içinde oldukları ve halk katılımının önemine inandıkları görüşü yaygındır. Latin Amerika'daki sol kanat güçler, eşitsizliği, serbest piyasalar ve marjinal grupları hariç tutmayı reddetmektedirler. Yeni liberal inancın aksine, aşırı yoksulluk, eşitsizliğin ve yeni liberal siyasetler tarafından sıklıkla azdırılan, demokratik yaşamda çekilmez bir sınır oluşturan, hatta daha kötü duruma sokan ayrımcılık, ihmal ve sömürgeciliğin diğer miraslarıyla katılımın önüne çekilen engellerin üstesinden gelinmeden ne tam vatandaşlık ne de insani kalkınmanın elde edilebilir olduğu düşüncesindedirler (Cameron, 2009, 3-4).

Bazı liderlerin reddetmesi veya demokrasi özelliklerini azaltma ve alternatif halk düzeyi katılımı biçimleriyle liberal ve cumhuriyetçi kurumların yerine geçme amaçlarına karşın, diğerleri var olan yasal ve anayasal düzenlemelerle sivil, siyasal, sosyal vatandaşlığı yüceltmekte, seçimsel demokrasi bağlılığını paylaşmaktadırlar. Castañeda'ya göre, makro ekonomik inanç ve sosyal gelişmeyi vurgulayan, geçerli olan sol düşünce ve siyaset, bu anahtar tanımlamayla karşıt gruplara bölünme eğilimini engellemektedir (Castañeda, 2006'dan aktaran Cameron, 2009).

Latin Amerika sol akımındaki liderler, partiler ve hareketler olarak hem birbirilerine benzerlikler hem de birbirilerinden farklılaşabilmektedirler. Bu farklı siyasi perspektifler, (1) çeşitli manifestolarında eşitsizliği düzeltme arayışı, (2) ya alttan yukarı seferberlik ile halk örgütlerine toplumsal katılıma teşvik, (3) kişiselci liderler tarafından veya parlamento partileri tarafından yasalaşan yukarıdan aşağı siyasalar, (4) piyasaların etkilerini azaltmak için devletin güç kullanımını savunmak, (5) çok sınıflı koalisyon adına veya taleplerine yanıt olarak belirli sosyal sınıflar, sektörler ve gruplar ve onlar üzerinden devlet dönüşümü-toplum ilişkileri için halk katılımına teşvik etmek, (6) bazen sınıf, vatandaşlık ve bazen etnik köken cazibeyle egemen yapılar altında meydan okumak (Cameron, 2009) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Ancak Hector E. Schamis, Latin Amerika'daki Sol'un "benzer söylemlere" göre çok daha farklı siyasal manzara sergilediğini vurgulamaktadır (Cameron, 2009).

Latin Amerika ülkelerinin bu sol popülist liderleri içinde en göze çarpanlarından biri Hugo Rafeal Chávez Frías'dır. Pappas (2007, s. 14), Chávez'in kendisini, eski siyasal sistemi kaldırma ve sosyal adaleti getireme yeteneğine sahip *halkın lideri* olarak ortaya attığını belirtmektedir. Chávez, ulusal hastalığın güçlü siyasal seçkinler ve güçsüz halk arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklandığı argümanını başarılıca kullanmıştır. Bu anlamda, tüm siyasetler, baskı altında tutulan *halk* ve *oligarşik seçkinler* arasındaki ahlaki ve etiksel savaşıma yoğunlaşmıştır. 1998'de başarısız darbe lideri olma unsurunu ve önemli derecede düzenkarşıtı retoriği kullanan Hugo Chávez, Venezuela'da oyların % 56,2'sini alarak başkan olmuştur. Chávez, orijini silahlı bir grup olup sonradan siyasal partiye dönüşen *Beşinci Cumhuriyet Hareketi*'ni <Movimiento Quinta Republica> kurmuştur (Pappas, 2007, s. 2).

Chávez iktidara gelir gelmez popülist söyleminin ağlarını daha sıkı örmeye başlamıştır. Halka hitaben yaptığı bir konuşmada demokrasi tanımını yapmıştır:

"Venezuela, iktidardakilerin herhangi bir toplumsal sorumluluk duygusundan yoksun olmaları nedeniyle, ekonomik krizin ötesinde moral ve ahlaki krize de sürüklenmekteydi. Demokrasi, yalnızca bir siyasal eşitlik meselesi değildir; aynı zamanda ve özellikle sosyal, ekonomik ve kültürel eşitlik demektir. Bunlar Bolívar (Latin Amerika'nın ünlü devrimci önderi) tarzı devrimin amaçlarıdır. Ben yoksul halkın başkanı olmak istiyorum..." (Işıklı, 2006, s. 23-24)

Ekonomik alandaki görüşleri bakımından yeni liberal küreselleşme karşıtı olan Chávez, yine aynı konuşmada, "Biz, pazar ile devlet ve toplum arasında denge kurmaya

çalışmalıyız.... Pazarın görünmeyen eli ile devletin görünen elini bir araya getirmek zorundayız.” (Işıklı, 2006, s. 24) diyerek gerçekleştirmek istediği devrimin unsurlarını işaret etmiştir. Chávez konuşmalarında siyasal egemenliğe vurgu yapmış, sosyal eşitsizliği adres göstermiş ve kaçınılmaz savaşı ilan etmiştir. Propaganda ve seferberlik mekanizmasını etkin biçimde işlevlendiren, vatandaşların komşuluk düzeyinde örgütlenen yardım komiteleri olan *Bolivarcı Halkalar*'ı oluşturmuştur (Pappas, 2007, s. 2).

Chávez'in bu başarısının temelleri iletişime dayanmaktadır. Önceleri radyo programıyla, daha sonraysa devreye soktuğu televizyonda her pazar günü halkla seslenmektedir. *Alo Başkan* <Aló Presidente> adlı bu programın içeriği çok çeşitlidir: 19. yüzyılda yaşamış en büyük kahramanlarından biri, Venezüella, Bolivya, Şili ve Ekvator'da yoksullar, Kızılderililer ve siyahlar için köktenci eğitim programları düzenlemek için çalışan, kimi zaman Samuel Robinson olarak da anılan Simon Rodriguez'dir. Chávez bir öğretmen gibi konuşur, öğretmen gibi dinler; dolaylı bir soruyu evirir çevirir soran kişiye geri yöneltir. Her türlü mantık oyununa başvurarak örnekler verdiği, açıklamalar yaptığı ve tartışmalara girdiği radyoda öğretici tutumunun en iyi performansını sergiler (Gott, 2008, s. 16). Ne söylemeye ve yapmaya çalıştığını anlayan cemaatine vaaz veren bir vaiz gibi, televizyonda sıklıkla hemen önündeki izleyicilerle konuşurken görünür; bir başka kameraya doğru aniden dönerek dışarıda, kırsal kesimde ve gecekondu semtlerinde yaşayan gerçek izleyicilere seslenir (Gott, 2008, s. 17). Chávez'in radyo ve televizyon programlarındaki eğitsel konuşmaları Venezüella'nın en geniş ve en yoksul kesimi üzerindeki etkisini çoğaltır. Karakas'ın ayrıcalıklı orta sınıfı ve muhalif gazete yazarları, Chávez'in kaba saba ve basit dilinden şikayetçi olsa da, renksiz ve taşralı gibi konuşmakla eleştirseler (Gott, 2008, s. 16) de, Chávez'in böylesine bir iletişim ustası olması, geniş halk kitlelerinin desteğini nasıl sağladığını açıkça göstermektedir.

Hector E. Schamis'in Latin Amerika Sol'unun “benzer söylemlere göre çok daha farklı siyasal manzara sergilediği” düşüncesinin (Cameron, 2009) aksine, kimi zaman çeşitlilikten ziyade, Latin tarzı popülizmin önde gidenleri arasında bir benzerlikler söz konusudur. Bunun sonucu olarak ortaya bir dayanışma çıkmaktadır. Önce Küba ile Venezüella'nın ekonomik olarak yakınlaşmasının ardından bu ikiliye Bolivya'nın katılması, Latin Amerika'da ekonomik yardımlaşmanın yolunu açmıştır. Koka üreticisi çiftçi hareketinin lideriyken Devlet Başkanı olan Evo Morales, Venezüella'nın milyonlarca dolarlık karşılıksız yardım da bulunduğunu ve Hugo Chávez'le birlikte örgütlü bir Güney Amerika amaçladıklarını açıklamakta sakınca görmemektedir. Bunun yanı sıra, Morales, Castro ile buluştuğlarında hiçbir zaman ideolojiden konuşmadıklarının altını çizmektedir: “...bana hiçbir zaman ideolojiden bahsetmez. Bahsettiği konular sadece, sağlık, eğitim ve doğal kaynaklar oluyor.

Fidel'in dünyanın bir numaralı doktoru ve hümanisti olduğunu iddia ediyorum... Küba'nın hiçbir bedel istemeksizin gönderdiği doktorlar ve 70 bin Bolivyalının göz tedavisi için Küba'ya gitmesi'nin kendisi için daha önemli ve ayrı bir kazanım (Özkaya, 2007, s. 58) olarak görmektedir. Morales kendisine küreselleşmekte olan dünyaya karşı çıkmakla yalnızlaşacağını düşünüp düşünmediğiyle ilgili bir soruya, "3 milyar dolarlık yabancı rezervleri olduğunu ve 2006 yılında, 1970 yılından bu yana ilk kez yüzde 5.9 bütçe fazlası verdiklerini" belirterek "artık dilenci bir toplum değiliz!.." (Özkaya, 2007, s. 58) biçiminde yanıtlamış; Castro ve Chávez'le benzer görüşleri paylaştığını göstermiştir.

Castañeda (2006), Latin Amerika'da *aynı anda her yerde olmanın*, popülizmin kavramsallaştırmayı zorlaştırdığının altını çizmektedir (Cameron, 2009). Bir diğer deyişle popülizmin, aynı anda hem her yerde hem hiçbir yerde bulunabilen bir kuantum etkisine sahip olduğu söylenebilir

1.3.2. Batı Avrupa Popülizminin Yükselişi

II. Dünya Savaşı'nın ardından birçok Batı Avrupa ülkesinde sosyal demokrasi idealleri, karma ekonomi, Keynes'çilik ve refah devletine bağlılık içeren uzlaşma, geniş kesimler tarafından uzun süre benimsenmiştir. Ancak 1970 ve 1980'lerde bu uzlaşmayı reddeden toplumsal hareketler, siyasi parti düzleminde *yeni siyaset* içinde kendilerine yer bularak *Yeni Sol* adını almışlardır. Avrupa siyasetinin bu yeni aktörleri, yalnızca merkez-sol, sosyal demokrat ve işçi partilerine karşı meydan okumakla kalmayıp, bu partilerin gündemlerini ve parti modellerini eleştirmişler, hatta büyük partiler arasındaki uzlaşmaya karşı da hareket içine girişmişlerdir (Taggart, 2004, s. 94).

Kitlelerin avantajlarıyla siyasal fırsat yapıları yer değiştirirken, halk adına konuşma yapan, yeni siyasal vizyon sunan yeni siyasal liderler ortaya çıkmaktadır. Taggart'ın bahsettiği bu başkaldıran Yeni Sol'un temsilcilerinden biri de, Andreas Papandreu'dur. 1970'lerin ortasında ve sonunda, ılımlı muhafazakar lider Konstantine Karamanlis, Yunanistan'da yeni bir demokratik kurumsal yapıyı pekiştirmeye çalışırken, 1976'da Papandreu, Yunan toplumunun sosyalist değişimiyle kaçınılmazlıkla bağlanmış değişime çağrı yapmıştır. Papandreu'nun ortaya koyduğu, siyaset arenasında parlayan parti disiplinine aykırı siyasetçi imajıdır. Duyguları, umutları, korkuları ve beklentileri yakalamıştır. Yunan halkına geniş dünya görüşü temelli ve radikal değişim sözü veren yeni bir sembolik lider olarak kendini sunmuştur. Papandreu, söylemlerinde sosyal ve siyasal evrenin yapısını ikiye ayırmıştır. İlki, *metropol* ve çevresi içinde ayrılmış dünya, buna bağımlı olan ikincisi, görünüşte hem dış hem

iç sömüren kurum ve halk arasındaki savaşımın sunulmasıdır. Bu çatışma, tüm ayrıcalıksız Yunanlıların düzene direnmesidir. Bu söylem sayesinde Andreas Papandreou, Pan-Helenistik Sosyalist Hareket (PASOK) siyasi parti biçiminde radikal kitle hareketine öncülük etmiştir. Genel değişim sözü veren PASOK 1981’de ulusal oyların % 48’ni alarak devlet gücünü ele geçirmiştir (Pappas, 2008).

Genel olarak Avrupa’da 1980 ve 1990’larda aşırı sağ partilere verilen destekte artış yaşanmıştır. Taggart (2004, s. 95), savaş sonrası ortaya çıkma özelliğindeki yeni faşizmin yeni bir popülizm dalgasıyla örtüşmesi sonucu *yeni popülizm* olarak nitelendirilen akımın ortaya çıktığı görüşündedir. Bu örtüşmenin yaşandığı ülkelerden biri de Yugoslavya olmuştur. 1980’li yıllarda bile, Yugoslavya uzun yıllar federalizm ve merkezîyetçilik temelli savaşım etrafında dönen sorunlu bir ülke olarak var olmaktaydı. Tek bir ülke olarak tüm Sırp’ların bütünleşmesi temelinde Sırpçılığın ateşli bir lideri olan Slobodan Miloseviç, etnik Arnavut otoritesine karşı Nisan 1987’de yaptığı konuşmasında, “bundan sonra hiç kimse sizi ısırmaya cesaret edemeyecek” sözünü vermiş ve “Kosovasız Yugoslavya var olamaz. Kosovasız Yugoslavya parçalanır. Yugoslavya ve Sırbistan Kosova’dan vazgeçemeyecek” (Judah, 2000’den aktaran Pappas, 2007, s. 10-11) diyerek milliyetçi ideolojik programını açıklamıştır. Bu konuşmadaki Miloseviç’in mesajları, çok sayıda Sırp’ın milliyetçi arzularını sergileyebilmiş, biriken şikayetlerine hitap etmiş ve güç kaybeden Sırp ulusunu yeniden yapacağı sözünü vermiştir. Oysa, Tito yönetimi süresince *afroz* edilen bu düşünce, Yugoslav federalizmini tersine çevrilmesini tamamlamakla eş anlamlıydı ve siyasette kitlelerin aktif katılımından caydırma olarak görülmekteydi.

1987’de Sırp Komünist Partisi başkanı Miloseviç, açıkça Tito’nun komünist rejimine zıt biçimde, kitleleri aktif olarak siyasetin içine sokan milliyetçi retorik benimsemiştir. Aralık 1989’da referandum biçimli seçimler sonunda Sırp’ların % 86’sı ona olan güvenini göstermiştir. Pappas’a (2007, s. 19) göre, Papandreou, Chávez ve Miloseviç’in çok büyük siyasal otorite elde edebilmeleri, insanların güven veya inancını sarsarak devlet ve kurumu çökerten veya yıkan ideolojik mesajları inşa etme, geniş halk kitlelerini manipüle etme ve radikal siyasal eylemlere doğru seferber etme yeteneklerinden kaynaklanmaktadır. *Adaletsizlik çerçeveleri*, Papandreou, Miloseviç ve Chávez tarafından yoğun olarak kullanılmıştır. Yoksula karşı zengin, ayrıcalıksızlara karşı ayrıcalıklılar, halka karşı oligarşi, karşı odaklı çizgi, Hırvat’a karşı Sırp, Müslümanlara karşı Ortodoks vb. böylesine bölünmeler, etkili biçimde siyasal evrene sınır çekme dışında, sosyal gerçekliği hissetme için yeni ipuçları sağlamaktadır. Diğerlerini rakip (düşman) gösteren adaletsizlik çerçeveleri, olağanüstü dayanışma üyelerine sahip gruplar oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Böylesi gruplar, sıklıkla bazı sembolik düşmanlarla (yoksulluk, kapitalizm, sağ, genelde Batı veya

özellikle Birleşik Devletler) bazı yüksek (manevi) değerlerin adlarıyla (sosyal eşitlik, etnik üstünlük, ulusal egemenlik vb.) savaşılan ahlaksal cemaatleri andırmaktadır. Adaletsizlik çerçeveleri aynı biçimde, grubu birlikte tutmak için güçlü anlamları olan ve savaşım boyunca etik silahlarla önlem alınmış bazı kurtuluş öyküleri içermektedir (Pappas, 2007, s. 7).

Son yirmi yıl boyunca ise Batı Avrupa radikal sağın dirilişine sahne olmuştur. *Fransız Ulusal Cephe*, *İtalyan Lega Nord*, ve *Avusturya Özgürlük Partisi*, *Danimarka Halkın Partisi*, sağ popülist bir parti olan *Norveç İlerleme Partisi* gibi partiler, ya büyük seçmen desteği kazanmışlar ya da bazı durumlarda hükümet koalisyonu ortağı olmuşlardır (Rydgren, 2005, s. 2-10). Batı Avrupa’da popülizmin yükselişi Albertazzi ve McDonnell’e (2008, s. 1) göre, “büyük ölçüde ekonomik ve kültürel küreselleşme, Avrupa bütünleşmesinin yönü ve hızı, göç, ideolojilerin ve sınıf siyasetinin çöküşü, seçkinlerin yolsuzluklarının ortaya çıkması gibi bir dizi fenomen karşısında geleneksel partilerin karşılık vermekteki başarısızlıklarına bir tepkidir.” Wodak (2003), 2002 yılında Macaristan, Fransa, Hollanda, Portekiz, İsveç, Almanya, Polonya gibi AB ve Avrupa ülkelerinde yapılan seçimlerde, bir yandan sağın yükseldiğini ve diğer yandan da sol ve sağ arasındaki eski çatallaşmanın dikkate alındığını belirtmektedir. Eski etiketlerin ve kavramların modası geçmiş görünmekte ve bazı açılardan benzer ancak dikkat çeken birçok boyutta farklı sağ-kanat popülist partilerle bu konularda uzlaşılmaktadır (Wodak, 2003, s. 146). 1970’lerden beri Yeni Sağ, halkın gerçek arzularını sistematik olarak aldırmayan kendine hizmet eder olarak lekelenen popülizmi geleneksel siyasete karşı seferber olmuştur. Yeni Sağ popülizmi tipik olarak göç, vergiler, suç ve ulusalcılık konularına odaklanmıştır (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322).

Wodak (2003), tüm bu ülkelerdeki Yeni Sağ kanat popülist partilerin söylemlerinin karşılaştırılmasının gerekli olduğu görüşündedir. Yeni uluslararası kimlikler, güvensizlik ve korkuyu araştırma kadar, küreselleşme ve milliyetçilik arasındaki eğilimlerin tutarsızlıklarının anlaşılması ve benzerliklerin ortaya çıkarılması karşılaştırmayla yapılabilmektedir. Jens Rydgren’in (2005) radikal sağ popülizm konusunda yaptığı çalışmada, İsveç ve Danimarka’daki eğilimler karşılaştırılmaktadır. Radikal sağ partiler olarak adlandırılan partiler, Danimarka ve Norveç’te, 1970’lerin başında bürokrasiye ve vergi baskısına karşı kurulmuşlardır. Rydgren, 1930 ve 1940’larda Nazizm ve faşizmin asla güçlü olmadığını ama 1980’lerin ortasında aşırı sağ kanat akımının güçlendiğini belirtmektedir. Bu akım genel olarak, göç-karşıtı ve çok-kültürlü topluma zıt odağı ima eden etno-nasyonalist yabancı düşmanlığın ve siyasi düzen karşıtı popülizmin temel özünü paylaşmaktadır. Bu ideolojik öz, genel olarak sosyo-kültürel otoriterizmi, düzen ve aile gibi temaları vurgulamaya iliştiirmektedir.

Tüm bunların yanı sıra, düzen karşıtlığı temaları da kullanılmaktadır. Örneğin Holmberg (2000’den aktaran Rydgren, 2005, s. 7), İsveç’te insanların siyasetçilerden ve siyasi

partilerden hoşnutsuzluklarını gösteren “parlamentodaki insanların normal insanların düşüncelerine çok önem vermediği” yargısının kamu görüşü olduğunu ve 1968’de % 46 olan bu görüşün, 1982’de % 60’a, 1998’de ise % 75’e yükseldiğini belirtmektedir. Ayrıca, “partilerin halkın düşünceleriyle değil, oyu ile ilgilendiği” görüşünün 1991’de % 37’den % 68’e ve 1998’de % 75’ yükseldiğinin de altını çizmektedir. Düzen karşıtlığının demokratik ilkelere meydan okuma olarak algılanmadığından, halka özgü ana akım siyasi kurumlara olan hoşnutsuzluğun kışkırtılması yoluyla protesto seferberliğinin popülist bir parti için hatırı sayılır bir kapsamı (Rydgren, 2005, s. 7) olduğunu söylenebilir. Bu durum, seçmenin siyasi sadakatten muaf tutulduğunu göstermektedir ve bu nedenle seçmen seferberlik için seçim arenasında elde edilebileceği anlamına gelmektedir. Popülist partilerin meşrulaştırılma süreci, aşırı sağ hareket geleneğinden (örn. İsveç Demokratları) değil, popülist bir hareketten ortaya çıkan sağ popülist partiler (Danimarka Halk Partisi) tarafından kolaylaştırılmıştır. Siyasi söylem olarak Danimarka Halk Partisi, Batı Avrupa’da başka ülkelerde kendilerini başarılı bir biçimde kanıtlayan, etnik çoğulcu yabancı düşmanlığı, sosyal şovenizm ve düzen karşıtı popülizm çerçeveleri bileşimini büyük oranda kullanmıştır. Göç ve göçmen karşıtı çerçevelerden ayrı olarak, siyasi düzen karşıtı strateji Danimarka Halk Partisi için önemli rol oynamıştır. (Rydgren, 2005, s. 17-22) Danimarka’da partilerin popülist söylemlerinin birçoğu, kısmen aynı seçmen (işçiler) üzerinden yapılan savaşımın sonucu olarak Sosyal Demokratlar’a karşı yönlendirilmektedir. 1998 yılındaki Pia Kjærsgaard eyaletlerinde yayınlanan bir siyasi reklam filmi popülist mesajlar içermektedir: “Sosyal Demokratlar grubu, (sıradan halkın kaygılarını) anlamayan ve anlama çabası rüyasını göremeyecek bir grup akademik kuramcılar tarafından yönetilmektedir” (Rydgren, 2005, s. 21).

Yukarıda sayılan diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Belçika’da da aşırı sağ-kanat partiler gelişmiştir. Örneğin, 1978’te kurulan Flaman ulusalcı hareketin bir ürünü olan, *yeni* olarak nitelendirilen aşırı-sağcı partilerden biri de Vlaams Blok’tur ve Belçika siyasetinde *dışlanmış* bir partidir. Avusturya, İtalya, Danimarka gibi Avrupa Birliği ülkelerindeki güçlü aşırı-sağ partilerden farklı olarak, diğer tüm partiler ciddi olarak hiçbir durumda ve siyasi düzeyde Vlaams Blok’la işbirliği yapmamakta uzlaşmışlar ve yalnızlığa itmeye çalışmışlardır (Jagers ve Walgrave 2007, s. 319).

Vlaams Blok, hem faşist geleneğe hem de doğrudan demokrasiye meydan okumadığından eski aşırı-sağ partilere benzememektedir. Yeni aşırı-sağ partiler siyaset karşıtı söylemlerinde ve popülizmlerinde göç, yasa ve düzen temalarına odaklanmaktadır (Ignazi, 1992’den aktaran Jagers ve Walgrave 2007, s. 319) ve Vlaams Blok yenidir. Bu parti ırkçı, faşist ve anti-demokratik olmakla suçlanmış, ırkçılık karşıtı örgütler tarafından parti hakkında suç duyurusunda bulunulmuş, ardından da dava açılmış ve 2004 Kasım’ında ırkçılıktan mahkum

olmuştur. Vlaams Blok, Vlaams Belang olarak aynı programla, benzer yapılanmayla adını değiştirerek yeniden kurulmuştur. Vlaams Blok'a duyulan düşmanlık, 1980'lerin başından itibaren her seçimde oylarının yükselmesini engellememiştir. Flaman aşırı-sağ, 1987'de %3 olan oylarını üçe katlamış, 1991 genel seçimlerindeyse % 10'a yükseltmiştir. Peş peşe yapılan dokuz genel ve yerel seçimlerinde, Flaman nüfusunda yayılarak ikna etmeyi başarmıştır. 2000'de Flamender'in en büyük kenti olan Antwerp'te oyların %33'ünü almıştır. Haziran 2004 seçimlerinde % 24 oyla Flaman parlamentosunda en büyük tek parti olmuştur. Seçimin ardından, seçim sonuçları için (seçmene) teşekkür etmiş, çok fazla parası olmuş ve siyasal duruşunu temizlemiştir. Vlaams Blok'un bu başarısının ardında, zekice, her zaman ve her yerde hazır ve belirgin iletişim stratejisi geliştirmesi, mükemmelce siyaset-karşıtı bir akort tutturabilmesi vardır (Jagers ve Walgrave 2007, s. 320-321).

Aynı anda her yerde olma özelliğindeki popülizm, bulunduğu koşullara, zamana ve amaca göre çeşitlenebilmekte; farklı stratejileri ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin Margaret Canovan (1981'den aktaran Özkan, 2004, s. 34), seçkinlerin ilerici, liberal, kozmopolit ve demokratik olması beklenen görüşlerine karşı kitlelerin otoriter, ırkçı ve şoven değerlerine dayanan popülist politikaları *tepkisel-tutucu popülizm* <reactionary populism> olarak adlandırmaktadır. Nohlen (1998) ise, (1) olumsuzca geliştirilen siyaset olarak popülizmi, (2) kitle hareketi olarak popülizm, (3) birleştirme ve ajitasyon stratejisi olan popülizm olarak sınıflandırmaktadır. Popülizmin bu ve benzer diğer sınıflandırmalar ve analizler, yeni-muhafazakar sloganlara ve küreselleşme ve değişen ekonomiler nedeniyle, kendilerini güvensiz hisseden üyelere sahip olan gruplar için çok cazip geldiğine vurgu yapılmaktadır. *Günah keçisi olma* ve *komplu kuramları* tüm sağ-kanat popülist gruplarda gözlenen bazı strateji biçimleridir (Wodak, 2003, s.141).

Reisigl (2001'den aktaran Wodak, 2003, 141-142) biraz daha ayrıntıya girip, popülist söylemin karakteristiğini; *günah keçisi olma*; *biz* ve *onlar*, *oradakilerin* karşısında yer almanın yanı sıra, böyle partilerin karizmatik kişiliği onaylaması ve güçlü liderliğe odaklanması, partilerin klasik *lider rollü* <Führerpartien> bir yapılanmaya gitmeleri olarak sıralamaktadır. Bundan da öte, yeterli sıklıkta onlara ve onların inananlarına, başka ulustan, etnik kökenden olan *diğerlerinin* kurbanı olduklarını geçmişi basitçe öyküleştirecek planlamaktadırlar. Tüm bu karakteristik özelliklerin yanı sıra ayrıca, seçimleri manipüle etmede kullanmak için üretilen ve kullanılan güçlü entelektüel karşıtlığına aşırı duyarlıdırlar. Popülizmin bir başka unsuru ise, çelişkili yeni fikirlerin her gün ifade edilmesidir. Popülistler için bir gün söylenenin ertesi gün artık bir anlamı yoktur. Bu gibi siyasetçilerin sıradan insanların kısa süreli belleklerini yadsımaktadırlar (Wodak, 2003, s. 142). Wodak'ın bu belirlemesi, Türk siyasetine damgasını vurmuş Demirel'in 1973 cumhurbaşkanlığı

seçimlerinde ilk kez kullandığı ünlü “dün dündür” (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 83) sözünü anımsatmaktadır. Demirel, siyasi yaşamının sonraki dönemlerinde bu sözünü adım adım geliştirerek “dün dündür, bugün bugündür, yarın da yarındır” olarak genişletmiştir (Zaman, 27.11.2008).

En önemli tartışmaya açık stratejilerden biri de, *duygu karmaşası hesaplama stratejisidir* (Wodak, 2003, 142): kullanılan sözler, ne olduğu belirsiz (birden fazla anlama gelebilen) ve en az iki zıt anlama açık olan yorum/açıklama yoluyla formüle edilmektedir. Nazi bir aileden gelen ve aşırı sağ görüşlü Avusturyalı siyasetçi Jörg Haider, boyutlarını küçük göstermeye çalıştığı Nazizm’in savaş suçlarına karşı her zaman belirsiz tavır takınmıştır (Mouffe, 2002, s. 104). 21 Ağustos 1995’te Profil Gazetesindeki röportajında kullandığı *duygu karmaşası hesaplama* stratejidir (Wodak, 2003, s. 142):

- **Haider:** “Wehrmacht askerlerinin Avrupa’da olası var olan biçiminde demokrasiyi yapmaları gerektiğini söylemişim. Eğer direnirlerse, eğer Doğu’da olmazlarsa, eğer askeri kampanyaları yönetmezlerse, biz yapacaktık...”
- **Profil:** “Direnmek ne anlama geliyor? Her şeyden öte, bu Alman Wehrmacht’ının fetih savaşıydı.”
- **Haider:** “Pekala, öyleyse gerçekten neler olduğunu sormamız gerek.”

Wodak (2003), röportajı yürüten Profil Gazetesi muhabirinin sorusunun söylemsel bir soru olmasına karşın, Haider’in son sözünün, *duygu karmaşası hesaplama stratejisi* olduğunu, yanıtı dinleyicilere bıraktığını, bundan da öte, bu bağlamda kullandığı *gerçekten* zarfının, Profil muhabirinin ifadesinin karşısında olduğunu işaret etmektedir. Haider’in iması (Wehrmacht [askerileri] demokrasiyi yapmışlardır) *gerçek yanıt* olmalıdır. Bu strateji kısa, birbirini izleyen makro-strateji, meta-düzeyine ve farklı konuşma yapısına hareket etme olarak tarif edilebilmektedir. Haider, röportaj çeşidinin bir parçası olan soru-yanıt düzenini izlememektedir. Oysa soru, söylemsel bir sorudur (Wodak, 2003, s. 142).

Popülist retorik çok yönlü, tutarsız seçmenleri ve birçoğunu dahil eden, *diğerlerini* dışarıda bırakan ikna edici, dilsel stratejilerle karakterize edilmektedir (Wodak, 2003, s. 133). Aynı röportajda 20. yüzyılın en büyük suçlusu olarak kimi gördüğü sorulduğunda Haider, Hitler’i Stalin ve Churchill ile eşit tutmaktadır. Bu nedenle, devlet sistemlerinin ideolojilerini temsil eden üç demecin saldırganları, kurbanları ve savunucularını hesaba katarak açıklamaktadır. Haider röportajda II. Dünya Savaşı kuşağını ve *babaları* kimlikleştirmeye izin vermekte, diğer yandan Nazi döneminin bazı operasyonlarını reddetmektedir. Röportajında ailesinin bu operasyonlarından hiçbir bölümünde yer almadığını hemen eklemektedir. Böyle örtmecenin kullanımını genel bir strateji olan *duygu karmaşası hesaplama*sının bir bölümüdür. Söylem ve değerlendirme, nüfusu genişçe yayan *iyi* ve *kötü* arasındaki ayrım algılamayı, düşünceleri ve inanışları etkilemektedir (Wodak, 2003, s. 142).

Haider’in uyguladığı stratejilerden biri *konudan konuya geçme stratejisidir*. Bunu, çalışkan ve ulusal değerlerin koruyucusu olan *biz iyi Avusturyalılar* ile, siyasi tartışmanın önünü

tıkayan, iktidardaki partilerden, sendika bürokratlarından, yabancılardan ve sol kanat entelektüellerden oluşan *onlar* ile arasında bir sınır çekerek oluşturmuştur (Mouffe, 2002, s. 100). Wodak (2003, s. 145-146), Haider'ın partisi olan FPÖ'nün, potansiyel seçmen için en az 10 farklı motif sergilediğini belirtmektedir. Hedeflenen seçmen gruplar, esneklik ve özelleştirme için ayrıcalıklara karşı, *oradakilere* karşı durum alan kişilerdir. *Yuppi*'lere, yaşlı askerlere, eski Nazi'lere yönelmiş; sendikalara karşı genç insanlara, işini kaybetme korkusu olan tüm insanlara, annelere, çalışan kadınlara ve tüm *gerçek Avusturyalılara* eğilmiştir. 1995'te kaleme aldığı *Özgürlükten Anladığım* <Freedom I Mean> adlı kitabında Haider, halkın devre dışı bırakıldığı en önemli konunun, göç ve çok kültürlülük olduğu görüşündedir.:

“Sorun, hangi yolun izleneceğine kimin karar vereceğidir. Bence: Halk. Halkın en yüce egemen olarak etkili olmasından şüphe duyanlar, demokrasinin özünü sorgulamaktadırlar. İnsanların dört yılda bir seçimlerde oy kullanmak dışında da hakları vardır ve ülkenin geleceğine dair önemli konularda söz söylemekle yüklenirilmişlerdir.” (Haider, 1995'ten Aktaran Mouffe, 2002, s. 101)

Haider'ın partisi olan FPÖ'nün koalisyon bildirisi ve diğer siyasal iletişim çeşitlerine bakıldığında sağ-kanat popülist karakterleri şöyledir (Wodak, 2003, s. 145):

- Nazi geçmişiyle uzlaşan revizyonizm
- Wehrmacht ve SS'leri savaş suçlarından temize çıkarma
- Genç girişimcileri destekleyen yeni liberal ekonomiler
- Aile yanlısı söylem
- Kariyer sahibi kadınları destekleyen söylemler
- Irkçı söylemler
- AB büyümesi karşıtı söylemler
- Ayrıcalık karşıtı söylemler
- Avusturya taraftarı söylemler

Haider partisini, küreselleşme sürecinin tetiklediği korkuların ve endişelerin aktığı bir kanal olarak kullanmıştır. Mouffe (2002, s. 101), “birbirinden farklı hoşnutsuzlukları yabancı düşmanlığı söylemi üzerinden ifade edip, hem umursamaz siyasi düzene, hem de ‘iyi ve çalışan’ Avusturyalılar’ın işlerine ve geleneksel yaşantılarına karşı bir tehdit olarak algılanan yabancılara karşı kendini ‘insanların’ menfaatlerini savunan” bir yerde sunduğunu belirtmektedir. Tüm bu popülist söylem ve uygulamalarla Haider, Avrupa gelişmesi ve söylemi içinde *Haiderizasyon* (Wodak, 2003, s. 133) metaforu oluşturmuştur.

1.3.3. Türkiye’de Popülizm

Bu başlık altında öncelikle Türkiye’de popülizm ne zaman başladığı sorulabilir. Bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır: Türkiye’de popülizmin Cumhuriyet’in tek parti dönemindeki

halkçılık ilkesiyle başladığı, Kemalist ilkelerden halkçılık ve milliyetçiliğin popülist olduğunu ileri süren savlar ve bu savların tam aksini, çok partili dönemle birlikte başladığını savunan görüşler.

Örneğin Zafer Toprak (1992), popülizm kavramının Türkiye’de iki evresinin söz konusu olduğundan bahsetmektedir. İlki, *entelektüel* boyuttur ki, Tek Parti dönemiyle birlikte sona erer:

“Bir ulus-devlet oluşum sürecinde ‘küçük burjuva’ diye nitelendirilebilecek, kapitalist bir yapılanmada gecikmeden ve uyumsuzluktan kaynaklanan, ancak gelenekçi olduğu kadar köktenci öğeleri de içeren, kente düşman köye dost, ulusal değerleri kırdı arayan, sınıfları yadsıyan dayanışmacı bir popülizmi ya da çok daha yaygın bir biçimde bildiğimiz İttihatçı gelenekten kaynaklanan CHP halkçılığı ‘entelektüel’ popülizmdir.” (Toprak, 1992)

Diğeri ise, Çok partili dönemle birlikte gündeme gelen ve Demokrat Parti aracılığıyla siyasal yaşamımızla bütünleşen *popülist* söylemdir. Kimi zaman, Ecevit’in köy-kentlerinde olduğu gibi entelektüel popülizm boyutu yeniden yeşermişse de, Özal’dan Demirel’e popülist söylem siyasal netlik kazanmıştır. Seçim dönemlerinde Demirel’in kullandığı *halkın devleti*, *halkın parlamentosu* ve *halkın hükümeti* çağrıları bu tür bir popülist söylemin tipik örneği sayılabilir (Toprak, 1992).

Zafer Toprak’ın bu görüşlerini birçok akademisyen desteklemektedir. Kimi yazar ve araştırmacı ise, Türkiye’de çok partili dönemde ortak görüşleri paylaşmakla beraber, Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk yıllarındaki popülizm/halkçılık konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Bu bölümde, her iki zıt görüş yer verilmiştir.

1.3.3.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Halkçılık ve Popülizm

Hangi biçimde tanımlanırsa tanımlansın popülizmde temel kavram *halk* olduğu ve Kemalizm’de *halkçılık*, CHP’nin altı temel ilkesinden biri olarak görüldüğü için Kemalizm’in halkçılık anlayışı ile popülizm arasında bir koşutluk ya da aykırılık olup olmadığı üzerinde durmak gerekmektedir. Bunun için önce Kemalizm’in kökenine eğilmek doğru bir adım olarak gözükmemektedir.

Kemalizm ile İttihat ve Terakki’nin ideolojilerinin ortak noktası pozitivism ve halkçılıktır. İlhan Tekeli (1983, s. 1929) Türkiye’de halkçılık akımının II. Meşrutiyet’te girdiğini; Zafer Toprak (1998) ise, İttihat ve Terakki’de önemli yer tutan halkçılığın Rusya’da gerçekleşen *halka doğru* giden Narodnik hareketten etkilendiğini ve 19. yüzyılın sonlarında baskın hale gelmeye başladığını belirtmektedir. Levent Köker (2007, s. 136) de, Kemalizm’in pozitivist-bilimselci görüşü yansıtan *muasır medeniyetler seviyesi* kavramını içeren halkçılık da dahil

olmak üzere Kemalist reformlardan çoğunun II. Meşrutiyet'teki Türkçü ve Batıcı programlardaki halkçılık ideolojisi içersinde de bulunduğu görüşündedir.

O halde, popülizmin ilk uyarlayıcılarından Türkiye'de gerek Tek parti programında, gerekse 1937 değişikliği ile Anayasa'da yer alan, bugün dahi sola açılan siyasi partilerin programlarının parçası olan, Rus popülizmi ve ardından gelen Fransız solidarizminden etkilenen halkçılık (Toprak, 1998), Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne nasıl bir yol izlemiştir? Aydınlanma ve modernleşmenin, seçkin kesimden *halka doğru* akışı nasıl gerçekleşmiştir? Türkiye'deki popülizmi anlamak için önce bu sorulara yanıt bulunması yararlı olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde 1839'da Gülhane'de okunan Tanzimat Fermanı Türk tarihi için ilk demokratikleşme adımı sayılmaktadır. Bu süreç, II. Abdülhamit döneminde kesintiye uğramışsa da, sosyal yaşamda başlayan değişimler, kültürel alanda da gerçekleşmiş; eğitimde, dolayısıyla okullarda kendisini göstermiştir. Eğitim ve öğretimin sağlandığı medreselerin yanı sıra Tanzimat döneminden itibaren, yabancı dillerin de öğretildiği, çoğunun Avrupalı ya da sonradan Müslüman olmuş kişilerden oluşan öğretmenlere sahip Batı tarzı okullarıyla birlikte, Askeri Tıbbiye, Mühendishane, Harbiye ve Mülkiye gibi okullar açılmıştır (İlgazi, 2002, s. 161).

Türkiye'deki cumhuriyetin kurucu üç seçkin grubuna (askerler, bürokratlar, aydınlar) bakıldığında köklerinin aynı olduğu görülmektedir: İttihat Terakki ve ardından Cumhuriyet'in temelini atacak yönetici kesimin, ağırlıklı olarak Askeri Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye okullarından mezundurlar. Joseph S. Szyliowicz'in Nisan 1971'de yayınladığı "Türkiye'de Seçkinlerin Kökeni Üzerine Bir İnceleme" başlıklı makalesinde Türk bürokrasisinin üç temel direğinden biri olan Mülkiye mezunlarının durumlarını incelemiştir. 1859-1949 yıllarında mezun olan Mülkiye öğrencilerinin %15'i üzerinden yaptığı araştırmada, çoğunun yoksul köylülerin çocukları olmadığı, orta ve büyük kentlerdeki nüfuzlu ayan-eşraf kökenli ve çoğunlukla baba mesleklerinin bürokrat ve asker olduğu gibi sonuçlara varmıştır. Szyliowicz, bu öğrencilerin en başarılarının, 1908-1919 yılları arasında Jön Türkler döneminde öğrenim gördüklerini; bu dönemde ve Türkiye Cumhuriyetinde üst düzey önemli görevler aldığını belirtmektedir (Bkz. Szyliowicz, 1971).

Tıbbiye'nin 1827'de, Harbiye'nin 1834'te ve Mülkiye'nin 1859'da kurulmasına karşın, mezunlarının Türk siyasi yaşamına ağırlıklarını koyabilecekleri bir niceliğe ulaşmaları ancak yüzyılın sonunda olabilmiştir. Sina Akşin (1983), "feodal niteliklerini koruyan, burjuva sınıfı geliştiremeyen Osmanlı halklarının ise ulusçuluk gibi soylu olmayan, halkçıl ideolojilerle bir ilişkileri beklenemezdi" demekle beraber, Türklerin 1908'de, bir burjuva sınıfının tam anlamıyla oluşmadan, bir burjuva ihtilali yapabildiklerini belirtmektedir. Akşin'e göre,

Osmanlı'da gerçek bir burjuva sınıfı yoktur ama burjuva zihniyeti taşıyan, bürokrasiyi oluşturan *mektepli yöneticiler* vardır (Akşin, 1983, s. 1942). Akşin'in bahsettiği İttihat Terakki ve ardından Cumhuriyet'in temelini atan bu yönetici kesim, Osmanlı Devleti'nden farklı unsurlardan oluşan gelenekselci bir toplum devralmışlar; bu toplumu modern biçimde bütünleştirmek için kademeli olarak laikleşen söylemler içinde halkçılık ideolojisini işlemeye başlamışlardır (Sunar, 1983, s. 2078).

Kurtuluş Savaşı'nın başını çeken yönetici kadrolar, büyük ölçüde İttihat ve Terakki hareketi içinde bulunmuş, bu hareket içinden yetişmiş kişilerdir. İttihat ve Terakki Osmanlı feodallerinin, işçilerin ya da yoksul köylülerin değil; memurların, eşraf denilen yarı tüccar yarı kapitalistleşen çiftçi konumunda bulunan toplumsal grupların oluşturduğu bir harekettir (Şaylan, 1983, s. 299). Şaylan'a (1983) göre, İttihat ve Terakki'nin toplumsal desteğine, ideolojisine ve 1908'den sonraki iktidar uygulamasına bakıldığında bu hareket kısaca *milli burjuva devrimi* olarak nitelendirilmelidir. Bir başka deyişle bu hareket, "klasik özgürlükler, anayasalı-parlamentolu yönetim, Türk milliyetçiliği, ekonomik liberalizm ve milli burjuva özlemi bu hareketin temel elemanları olarak tanımlanabilir ve bu çerçevede ortaya çıktığı tarihsel dönem göz önüne alınacak olursa, demokratik bir hareket olarak nitelenmesi gerekir" (Şaylan, 1983, s. 299).

Türkiye'nin modernleşmesinde önemli rolleri olan okullardan ikisi ön plana çıkmıştır: Szyliowicz'in (1971, s. 376) deyişiyle, "Türkiye eşittir, Harbiye artı Mülkiye"dir. Ancak, Tıbbiye'nin de önemi yadsınamaz. Özellikle Tıbbiye'de Fransızca eğitimin görülmesi, Fransız kültür, Fransız düşünce adamlarından etkilenmeyi ön plana çıkarmış (İlgazi, 2002, s. 161) ise de; buna paralel olarak genelde *mektepli öğrencileri* doğrudan Balkan aydınları ve göçmen Türkler etkilemişlerdir.

Türk aydınlarını yoğun olarak etkileyen Rus Narodnizmi, ayrı başlık altında incelenemeyeceği için burada bir parantez açılmalı ve Narodnik hareketin ne olduğuna kısaca bakılmalıdır. Alexander Herzen'in 1874 yılı yazından tam on yıl önce verdiği *halka doğru* gitmek görevi yerine getirmek için genç entelektüellerin Rus geçmişinin *müthiş* bilgeliğinin ve dolayısıyla gelecek umutlarının köylülerde gizli olduğu inancıyla harekete geçmelerinin adıdır Narodnizm. Ülkede köklü bir değişim yaratma ve eski düzeni devrimci bir biçimde değiştirme gereğine inanan gençler, fikirlerini yaymaya, öğretmeye ve de kentlerden kırsal kesimlere giderek köylüleri çarlık rejimine karşı isyan ettirmeyi amaçlamışlardır (Taggart, 2004, s. 59).

Asım Karaömerlioğlu (2001, s. 235), Rus popülizmini (halkçılığı), yüzü geçmişe dönük, köylüyü temel alan, sınıf indirgemeci bir tanımdan yola çıkarak değil, aydınlar ile Rus Devleti arasındaki gerilimler incelenerek anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Rus devleti, bir taraftan

modernleşme çabalarına içindeyken *eski rejimin* birçok özelliğini korumaya çalışmıştır. Devlet, Rus aydınlarını bu sürecin içine sokmamış ve bu durum aydınların yabancılaşması ve radikalleşmesiyle (Karaömerlioğlu, 2001, s. 237) seçkinler arası bir savaşı başlatmıştır.

Serfliğin kaldırılmasının ardından kırsal alanda hızlanan kapitalist gelişme, bir yandan küçük burjuvazi ve aydın kesim oluştururken diğer yandan küçük üreticilerin hızla toprak kaybetmesine neden olmuştur. Rus aydınları kaybeden grupların özlemlerini yansıtan ideolojilerle özellikle küçük üretici köylülere dayanarak, Çarlık rejimine karşı bir devrim yapmayı amaçlamışlardır. Bu amacın başarısı için *aydın* kesimin halka gidip köylüleri aydınlatması gerektiği düşüncesiyle *Halka Doğru* hareketi doğmuştur. Ancak, bu hareketin köylülerin desteğini sağlayamaması, “halkı aydınlatabilmek için önce halkı anlamamanın gerekli olduğu” düşüncesini geliştirmiştir (Tekeli, 1983, 129-130).

Narodnik hareketin önündeki en büyük engel, köylülerin devrime karşı ilgisizliği, maddi çıkar peşinde koşmaları, muhafazakar, öğrencilere karşı kuşkucu olmaları; buna karşın, Çar’a karşı derin bir sadakat göstermeleridir (Taggart, 2004, s. 67). Bu engeller sonucunda, teröre kadar uzanan çeşitli girişimler olsa da sonunda bu hareket başarıya ulaşamamıştır. Kendisi için başarıya ulaşamamış bir hareket olsa bile, Asım Karaömerlioğlu’nun deyişiyle “devrimci popülizm Rusya’ya özgü devrimci geleneğin temelidir” ve birçok akıma ilham kaynağı olmuştur.

Rus Narodnizm’inin temelini oluşturan *Halka Doğru* hareketinin Osmanlı Devleti’nde yayılması 19. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak etkilenen Balkan aydınları ve göçmen Türkler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Örneğin Rusya’da Petersburg Üniversitesi’nden gelen Hüseyinzade Ali Bey, Rusya’da popülistlerin 1887 yılına kadar güçlü olduğu dönemde okumuş ve Petersburg’da tartışılan halkçı düşüncüyü Tıbbiye öğrencileri arasında yaymıştır (Hanioğlu, 1981’den aktaran İlgazi, 2002, s.161). Hüseyinzade Ali Bey’in yanı sıra, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu vb. Türkçü göçmenler panislavizm, Rus popülizmi ve hatta Narodnik fikirlerin etki alanında olan Ermeni aydınlarının ulusçu Taşnak akımına karşı geliştirdikleri sosyalist Hınçak akımından da etkilenmişlerdir. Bu göçmen kitle II. Meşrutiyet’le birlikte uluslaşma sürecinde gündeme gelen Türkçülük ve halkçılık akımlarında önemli rol oynamıştır (Toprak, 1992).

Akçuraoğlu Yusuf ve Hüseyinzade Ali Bey gibi Rusya’dan gelmiş Türklerle, Osmanlı Türklerinden Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mehmet Emin (Yurdakul), Ali Cânip (Yöntem) ve Halide Edip Hanım’ın da yazılarına rastlanan, ilk sayısı 1913 yılında çıkan, *Halka Doğru* dergisi (Özden, 2006, s. 90) bu akımın yayın organı olmuştur. Dergide Türk milliyetçileri, klasik Osmanlı toplum düzeninin temel zaaflarından olan yalnızca siyasal değil aynı zamanda kültürel ve ideolojik de temellere sahip, bürokrasi ile halk, devlet-millet,

aydınlar ve köylü, İstanbul ve Anadolu arasındaki uçurumu kaleme almışlardır (Özden, 2006, s. 90). Türk milliyetçiliğinin kuramcısı ve ilk Türk sosyologu Ziya Gökalp bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

“Her milletin iki medeniyeti var: resmi medeniyet, halk medeniyeti... Başka kavimlerde resmi medeniyetle halk medeniyeti o kadar açık bir suretle ayırt edilmez. Türklerde ise bu ayrılık ilk bakışta göze çarpar. Türklerde resmi lisandan, resmi edebiyattan, resmi ahlaktan, resmi hukuktan, resmi iktisadiyattan, resmi teşkilattan büsbütün başka bir halk lisanı, halk edebiyatı, halk ahlakı, halk hukuku, halk iktisadiyatı, halk teşkilatı vardır. Bu hadisenin sebebi Türklerin kendi müesseselerini yükseltmek suretiyle bir medeniyet ibda etmek yolunda gitmeyip yabancı milletlerin müesseselerini itina ve onlardan yapma bir medeniyet terkip etmeleridir.” (Gökalp, 1913’ten aktaran Özden, 2006, s. 90)

Balkanlarda gelişen özgürlükçü akımlar, bir yandan İttihat ve Terakki’nin eylemleri üzerinde etkili olmuş, diğer yandan burada yaşayan Türkleri de etkilemiş; özellikle köylücülük ve köylülük kavramının gelişmesini ve tartışılmasını sağlamıştır (İlgazi, 2002, s. 161). Bu durum, Türk halkçılığını Rus popülizmine yakınlaştıran bir başka unsurdur. Zafer Toprak (1998), popülizmin köylülüğü referans grubu olarak belirlediğinin altını çizmektedir: Çünkü, köylülük en yoğun baskı altında kalmış en geniş toplumsal katmandır ve geleneksel kültürün beşiği ve koruyucusu olarak görülen köylülüğe sahip çıkmak popülizm için kaçınılmazdır.

Ancak İlhan Tekeli’ye (1983, s. 1930) göre, başlangıçta daha çok Narodnik hareketin etkileri yaygınken, daha sonra Durkheim’in etkisindeki Ziya Gökalp’in İttihat ve Terakki’nin ideologunu üstlenmesiyle *Fransız dayanışmacılığı* baskın hale gelmiştir. Böylece, 1912 Balkan Savaşı yenilgisinin ardından İttihat ve Terakki ideolojisi büyük bir değişim geçirmiştir: Osmanlı ve İslamcı eğilimlerin yerini Türkçülük almıştır. Halkçılık akımı da bundan etkilenecek toplumcu içeriğini yitirerek Ziya Gökalp’in sentezleri içinde Türkçü bir özellik kazanmış ve onunla bütünleşmiştir

Ziya Gökalp, Türk kimliği çerçevesinde bir milliyetçilik inşa ederken pozitivist Fransız sosyologu E. Durkheim’den yararlanmıştır. Ona göre dini bağlılığı temel alan ümmet çağı, yerini, milliyet çağına bırakmıştır. Ümmet ile millet arasındaki ilişkilerini içeren, onun milliyet ve ümmet arasında öncelik-sonralık sırasına koyduğu, Türkleşmek, İslamlaşmak. Muasırlaşmak görüşleri kurulacak olan Cumhuriyet’in Türkleşmek ve Muasırlaşmak ilkelerini oluşturacaktır (Özden, 2006, s.96).

Gökalp’in sentezinin önemli ilkelerinden biri de *halka doğruluktur*. Tekeli (1983, s. 1930) bu sentezi şöyle formüle etmektedir:

“Osmanlı aydınının halkı taşrılı, avam diye küçümsemesi yanlıştır; halk topluma özgü niteliklerin ve dehanın kaynağıdır. Aydın ya da “güzide” (seçkin=elit) halka sadece onu aydınlatmak, medeniyete götürmek için gitmeyecek, halk kaynağından “hars”ı almak için gidecektir. Gökalp’te aydın ile halk arasında bir ayırım yoktur. Ona göre, “hukukça birbirine eşit olmayı kabul eden bütün sınıflar” halk kapsamındadır. Ona göre, gözlemlenen ayırım, “güzideler” halka gidince ortadan kalkacaktır. Durkheimci bir görüşle, onun için önemli olan sınıfsal çatışma değil, toplumsal dayanışmadır.”

Ziya Gökalp'in bahsettiği bu dayanışma, toplumdaki tüm uzmanlık ve meslek zümreleri işbölümü nedeniyle doğmakta; bu işbölümünün sürmesi, toplumsal “dayanışma”yı gerektirmekte; bu dayanışma ise, *içtimai mefkurenin* ya da toplumsal ülkünün oluşması ile sağlanmaktadır. Gökalp'in dayanışmacılığı, toplumdaki çıkar ilişkileri yerine geleneksel esnaf örgütlenmesi ve ahlakını ön plana çıkarılmasına yönelmiştir. Böylece İttihat ve Terakki halkçılığı içinde *meslekçilik* ya da *mesleki temsil* akımı özellikle I. Dünya Savaşı içinde güç kazanmıştır (Tekeli, 1983, s. 1930-1931).

Buna paralel olarak, köylücülük ve köylülük düşüncesi Cumhuriyet Türkiye'sinde etkisini sürdürmüştür. Örneğin, köycülük fikirlerini Amerika'da sosyoloji öğrencisiyken benimseyen Nusret Kemal Köymen, Ankara'ya gelip *Ülke* dergisinin başına geçince adeta kente karşı savaş açmış ve köyden, köylüden yana yazılar yazmaya başlamıştır. Ona göre, insanlığın temel çelişkisi şehircilik-köycülüktür: Dünyayı yönetenin kentlerde yaşayan kentliler olmasına karşın, kentleri besleyen ise köylüdür. Ancak, kent ile köy arasında doldurulması güç bir uçurum vardır ve köylü bu uçurumu aşacak güçte değildir. Bu nedenle de toplumsal çöküntünün önlenmesi için köyün kültürel, toplumsal ve ekonomik kalkınması gerekmektedir. Köycülüğün amacı toprak, hayvan ve diğer araçlara sahip olmasıyla kendi kendine yetebilen, köylü aileler oluşturmak bu düşüncenin temelini oluşturmaktadır (Toprak, 1998).

II. Meşrutiyet'te yayınlanan *Halka Doğru* dergisinin yanı sıra, 1910'larda yayınlanan *Narodnik* eğilimli Anadoluçuluğun bir uzantısı olan *Türk Yurdu* ve *Türk Sözü* dergileri de *Halka Doğru* hareketiyle Anadolu köylüsünün değerlerine sahip çıkarken, Türkçü-Turancı kesim de köycülük retoriğine sarılmıştır. Tek parti dönemine denk düşen 1931 yılında yayımlanmaya başlayan *Atsız Mecmua*'ya göre, Türk halkı köylünün ta kendisidir: “İnkılap köyde olur, köyde doğar, köyde büyür.” Anadolu yüzyıllardır refah yüzü görmeyen bir harabedir. Bu harabede sefalet eş, hastalıklara kardeş olan ve en ilkel şartlar altında çalışan köylüdür: “Damarlarımıza alınının terini ve midemize emeğinin ekmeğini veren köylümüzün ızdırabına karışmak borcumuz...Onunla bir olmak, onunla bir yaşamak onunla beraber gülmek ve ağlamak ve nihayet onunla beraber ölmek vazifemiz(dir)”. Dergi, “demokrasiye inanıyor ve milletimizi yükseltmek istiyorsak halkımıza tapalım ve dediklerini yapalım” inancındadır. *Atsız Mecmua*, halkın içine girererek, onun duygularını, elemlerini paylaşarak Türk köylüsünü ve köylerini kurtarmaya ve yükseltmeye çalışacak gençlere rehber olmayı amaçlar. Dergiye göre Turancılık, Marksizm, faşizm gibi hangi toplumsal düşünce akımı izlenirse izlensin Anadolu, gençlerin temel uğraş alanını oluşturur. Amaç, Türk köyünü ve köylüsünü yükseltmektir. Derginin düsturu ise, “Ben, sen, o yok... Biz varız...”dır (Toprak, 1998). Toprak (1998), köylülüğü yücelten popülizmi şöyle özetlemektedir:

“Entelijansiya ile köylülük bir anlamda benzer kaderi paylaşırlar, ancak fikirlerinin ya da yaşam biçimlerinden değil, sosyo-psikolojik konularının benzerliği nedeniyle. Değişim sürecinde yitirilen

ortak geçmiş değerler ve geleceğin belirsizliği popülistleri köylülükle özdeş kimliğe yöneltir. Özdeş kimlik özdeşleşme anlamına gelmez. İdeoloji ile gerçeğin etkileşimi karmaşık bir yapı ortaya koyar. Köye karşı sıcak duygularına karşın popülist entelektüel genellikle kentlidir, iki üç nesildir kentleşmiştir. Gerçek köyü bilmez ya da yüzeysel olarak bilir, hatta aslında bilmek istemez. Köylülüğü, köy cemaatini, köy halkını sadece ideolojik bir sembol olarak görür. Entelektüel formülünü bütünleyecek alfa ya da beta işlevi görür. Popülist entelektüel kendi felsefi sorunlarını, başkaldırı duygularını yoksul köylüde kristalize etmeye çalışır.”

Tek partili döneme bakıldığında kentlerdeki Halkevleri'nin yanı sıra, köylerde Halkevleri bünyesinde Halkodalarının kurulması, Köy Enstitüleri ve Toprak Reformu gibi kırsala yönelik girişimlerin, Rus Narodnik hareketinin *halka doğru* gidişine benzer popülist girişimler olduğu ileri sürülmektedir (bkz, Karaömerlioğlu: “Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Hikayesi”, 1998; “Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler”, 1998 ve “Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık”, 2001; Toprak: “Popülizm ve Türkiye'deki Boyutları”, 1992). Bu görüşlerin yanı sıra genele bakıldığında, Tek parti yönetiminde Cumhuriyet'in kuruluş temellerinden biri olan *halkçılık*, *popülizm* ile ne kadar, hangi yönleriyle örtüşmektedir?

1920'lerden 1930'lara kadar uzanan dönem içinde halkçılık ilkesi iki evreye sahiptir. Kurtuluş Savaşı yıllarından 1930'lara kadar olan ilk evredeki halkçılık, birleştiricilik işlevi görmüştür. 17 Şubat 1920 tarihli Misak-ı Milli'nin yanı sıra, Kurtuluş Savaşı'nın en önemli diğer belgesi, hazırlanış bakımından bir hükümet programı niteliğindeki 13 Eylül 1920 tarihli Halkçılık Programı'dır (Oral, 2002). Tekeli ve Şaylan'ın (1978'den aktaran Oral, 2002) deyişiyle, Halkçılık Programı, “içeriği ve kapsamı bakımından Kurtuluş Savaşı'nın ideolojisi”dir ve savaş yıllarında çeşitli ideolojik gruplar, siyasal amaçlarını Türkiye'nin hem Batılı ülkeler hem de Sovyet Rusya karşısında tutumunu ve konumunu sergileyici bir işleve sahip halkçılık ideolojisinin yorumu çerçevesinde belirlemişlerdir. Halkçılık ideolojisi, bir yandan BMM'deki eşrafla ve bürokrat din adamlarıyla savaşa katılan halk yığınlarını, köylüleri Kurtuluş Savaşı çevresine bütünleştirme işlevini sağlarken, diğer yandan Sovyetler ile yakınlaşmayı kolaylaştırma işlevini yerine getirmiştir (İlhan Tekeli'ye, 1983, s. 1931).

Kurtuluş Savaşı sürecini yöneten Meclis'te çok farklı siyasal ve ideolojik görüş vardır. Bu farklılık, İttihat ve Terakki'nin 1902 yılında Paris'te yaptığı kongreye kadar uzanmaktadır. Bu kongrede, II. Abdülhamit yönetimine karşı nasıl bir politika izleneceği ve Meşrutiyet'in yeniden ilanı için neler yapılacağı konuları ele alınmış, izlenecek politikalar nedeniyle kongrede İttihatçılar ikiye bölünmüşlerdir. Her iki grup arasında, ordunun ve yabancı devletlerin rolü çerçevesinde, Ahmet Rıza Bey grubu, devrim aşamasında ordunun rol oynamasını gerekli görüp yabancı devletlerin içişlere karışmasını istemezken, Prens Sabahattin grubu ise, devrim aşamasında ordunun müdahalesine karşı çıkmakta, yabancı ülkelerle işbirliği yapılabileceğini savunmuşlardır. Devrim sonrası yönetim modelindeki çatallaşmada, İttihatçılar (Ahmet Rıza Bey grubu); aydın, asker-sivil bürokratların

önderliğinde merkezi bir yönetim kurmayı; Teşebbüs-ü Şahsiciler (Prens Sabahattin grubu) ise, yerli ve yabancı burjuvazinin işbirliğine dayanan, merkezi olmayan ve bireysel girişimleri destekleyici bir yönetim biçimini amaçlamaktaydılar (Uyar, 2004). Bu farklı görüşler çevresinde oluşan gruplaşmalarda, 1920’lerde benzer biçimde, ülkenin kurtuluşu konusunda ortak noktada buluşan düşünceler olsa da Kurtuluş Savaşı sonrası rejimin niteliği noktasında birbirinden ayrılmışlardır. Zira, sonradan Cumhuriyet Halk Fırkası’na dönüşecek olan Mustafa Kemal önderliğindeki birinci grup, devrimci/reformcu, Jakoben bir dünya anlayışını; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı kuracak olan diğer grup ise, geleneksel, muhafazakar ve popülist bir anlayışı benimsemiştir (Uyar, 2006-a).

Halkçılık, birleştiricilik işlevini yerine getirirken, iki grup arasındaki bu anlayış farkı çeşitli tartışmalara da neden olmuştur. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet’in ilk yıllarını kapsayan ilk evrede halkçılık, “hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir” ve “halkın kendi mukadderatına bizzat ve bilfiil sahip olması” görüşleri çerçevesinde doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi tartışmalarına neden olmuştur (Köker, 2007, s. 137-138).

Savaş ertesi, 1923 yılında yapılan seçimlerde ikinci grup üyeleri Meclis’e girememeleri, her iki grup arasındaki ayrımın daha da keskinleşmesine neden olmuştur. M. Kemal Paşa’nın Birinci Meclis’te ikinci grup üyelerini kışkırtmakla suçladığı Rauf (Orbay) Bey, muhalif paşalarla birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı (TpCF) kuracaklar; Hüseyin Avni Bey, Kara Vasıf, Selahattin (Köseoğlu) Bey bu partiye gireceklerdir. Böylece, ikinci gruba birinci grup’tan kopan muhalif kanat ve bunlara da diğer bazı eski İttihatçılar da katılacaklardır (Uyar, 2006-a). Hakkı Uyar’a (2004) göre, bu bölünme bugün Türkiye’de bugünkü merkez sol ve merkez sağ’ın temelini oluşturmaktadır:

“Ahmet Rıza Bey grubu, II. Meşrutiyet’in ilanında rol oynayan ve bu dönemde iktidarda bulunan gruptu. Bunlar, İttihat ve Terakki Fırkası’nı kurdular. İttihat ve Terakki’yi merkez sol çizgisinin ilk partisi olarak kabul edebiliriz. Onun çizgisini Cumhuriyet döneminde CHP devam ettirdi. Prens Sabahattin grubu ise, II. Meşrutiyet döneminde muhalefette idi. Bu grup, II. Meşrutiyet döneminde Ahrar; Osmanlı Demokrat; Ahali; Hürriyet ve İtilaf Fırkaları içinde yer aldılar. Merkez sağ’ı temsil eden bu partilerin Cumhuriyet dönemindeki devamı olarak da, TpCF, SCF, DP, AP, ANAP ve DYP’yi sayabiliriz.” (Uyar, 2004)

İkinci grubun etkisizleşmesiyle, savaş sonrasının halkçılığı büyük ölçüde İttihat ve Terakki dönemi halkçılığına yaklaştırılmıştır. Hem eski İttihatçı çevrelerde hem de Mustafa Kemal’in çevresinde gelişen *halkçılık* programları benzer özelliktedir. İlhan Tekeli (1983) bu benzerlikleri şöyle özetlemektedir:

“Bu programlar toplumdaki temel çelişkiyi ‘halk’ ile ‘memurin sınıfı’ arasında görmekte; bir halk devleti oluşturmak için anti-bürokratik yaklaşımlar önermektedir. Bu programların hemen hemen hepsinde ya “mesleki temsil” esasına ya da ‘tek dereceli’ seçimlere dayanan, toplumun her kademesi için geçerli ‘şüralar’ ya da ‘meclis’ler yönetimleri öngörülmektedir. Bu halkçılık programlarında Bolşeviklerin izledikleri yol yadsınırken, sosyalist rejimin kötülenmemesine özen gösterilmekte; Türkiye’de sermaye temerküzü olmadığı ifade edilerek, sermaye sınıfını ortadan kaldırmaya gitmeden, halka dayanan bir rejimin kurulabileceği savunulmaktadır.” (Tekeli, 1983, s. 1931)

Çeşitli zamanlarda yaptığı konuşmalarına bakıldığında Mustafa Kemal'in halkçılık anlayışında sınıf farklılıklarının olmadığı görülür: Örneğin, 8 Şubat 1923'te Balıkesir'de yaptığı konuşmada halkçılığı sınıf farklılıklarının bulunmamasına dayandırmış; tüm olarak ezilen halkın, Türkiye bağımsızlığa kavuşunca işbölümü içinde birbirinden güç olarak kalkınabileceğini savunmuştur (Tekeli, 1983, s. 1931-1932). Halkı meslekler ve mesleklerdeki insanların çokluğuna göre, çiftçi ve çoban, büyük arazi ve çiftlik sahipleri, sanat sahipleri ve kasabalarda ticaret yapan küçük tüccarlar, işçiler ile aydınlar ve bilim adamları olarak beş gruba ayırmıştır. Mustafa Kemal'e göre, tamamına halk dediği bu çeşitli meslek erbabının çıkarları birbirine bağlı olduğundan, halkı sınıflara ayırma olanağı yoktur ve kendi deyişiyle, "münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lazımdır" (Oral, 2002). 20 Mart 1923'te ise, Konya'da aydınlarla halk arasındaki ayrıma değinmiş; halkı anlamayan aydının baskıcı hale geleceğine dikkat çekerek, yeni aydınların halkı inandıracacağı düşüncelerini halkın ruh ve vicdanından almaları gerektiğini söylemiştir (Tekeli, 1983, s. 1931-1932).

Mustafa Kemal'in çeşitli zamanlarda yaptığı benzer konuşmalardaki düşünceleri, kurulduğu andaki ilk adı Halk Fırkası olan CHP'nin birinci parti tüzüğündeki *halk* kavramına yansımıştır. 9 Eylül 1923 tarihli "Halk Fırkası Nizamnamesi"nin ikinci maddesinde *halk* kavramı şöyle yer almaktadır:

"H.F. nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve genellikle kanun nazarında mutlak bir eşitliği kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunlardan yararlanmadaki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir" (Yetkin, 1983, s. 92)

Bu durum Köker'e (2007) göre;

"Batı toplumlarında kapitalizmin gelişmesi sürecinin bir ürünü olan milliyetçilik hareketleri, kapitalist gelişmeye sonradan katılan ülkelerle 20. yüzyılın az gelişmiş toplumlarında, özgürlüğün devlete bağlı olarak, bireysel değil, topluluğa (millete/halka) ilişkin bir biçimsel kavranmasını; toplum içindeki fiili (gerçek) eşitsizliğin tasarımsal (ya da kimi zaman hukuki) bir eşitlik kavrayışıyla aşıldığının düşünülmesi daha belirgindir" (Köker, 2007, s. 117-118).

Bu aşamada Mustafa Kemal'in tanımladığı *halkçılık* ilkesinin üç yönü olduğu görülmektedir. İlki, bilindiği gibi, Osmanlı Devleti döneminde, özellikle birbirini izleyen Balkan Savaşı, özellikle I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı sonunda Türkiye yanmış yıkılmış bir durumdadır. Öte yandan, sanayi olarak ne varsa ya gayrimüslimlerin ya da yabancıların elindedir ve o tarihlerde bunlar ülkeyi büyük ölçüde terk etmişlerdir (Çavdar, 1970, s. 15 ve s. 110; Çavdar, 1973, s. 124; Ökçün, 1971). Bu nedenle toplumsal sınıflar henüz oluşmamıştır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımında bile, modern toplumsal sınıfların temsil eden meslek gruplarına (sanayi, ticaret, hizmet, serbest meslek) bakıldığında yaklaşık % 7 civarında, geleneksel toplumsal kesimler ise % 90'ın üstünde çıkmıştır (Uyar, 2006-a). Bu noktada, toplumda neredeyse yoksulluk bakımından bir ortaklık söz konusudur. CHP'nin, tüm

toplumsal kesimleri temsil eden, başka bir partiye gerek olmadığı ve *ulusal* bir parti düşüncesiyle kurulduğunu belirten Hakkı Uyar (2006-a), bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Tek parti yönetimi boyunca CHP iktidarının meşruiyetinin diğer ayağı, 10. Yıl Marşı’nda da karşılığını bulan sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitle düşüncesidir. Bazı haklı gerekçeleri de taşıyan bu düşünceyi benimseyen CHP, bir ‘halk’ partisi olarak, ülkedeki tüm toplumsal kesimleri temsil ettiğini düşünüyordu”

Bu açıdan bakıldığında, 1920’li yılların Türkiye’sinde, tüm ulusu kucaklayan bir siyasal partinin ilkesi olarak *halk* ve *halkçılık* anlayışı egemendir. Oysa, popülizmde ise, halkı yekpare olmamasına karşın, toplumsal sınıf katmanlarının, bölgesel ayrılıkların olmadığını ileri sürülmektedir.

İkinci yön, Atatürk *halk* ve *halkçılık* kavramlarını dile getirdiği 1922 yılının Aralık ayında İstiklal Savaşı henüz resmen sonuçlanmış ve Lozan Antlaşması imzalanmış değildir ve halen hukuken savaş durumu sürmektedir. Nitekim, Lozan görüşmelerinin ilk aşaması anlaşmazlıkla kapanacak, ordunun seferberlik durumu sürdürülecektir. Dolayısı ile, ulusça birlik ve beraberlik içinde bulunulması gerekliliği söz konusudur. *Halk* kavramının tüm ulusu kapsayacak bir biçimde ele alınmış olmasını bu açıdan da ele almak uygun olur.

Bir üçüncü nokta da, kavramın hiç kimseye, çevreye ve benzerlerine ayrıcalık tanımayan, herkesin yasalar önünde eşitliğini öngören yönüdür. Osmanlı Devleti’nin özellikle son dönemlerinin hanedana, yabancılara, azınlık cemaatlerine ayrıcalıklar tanıyan siyasal yapısı düşünüldüğünde, halkçılığın bir de yasa önünde eşitlik ilkesini içerdiğinin altı çizilmektedir. Bu açılardan bakıldığında, pejoratif yükleme sahip popülizm anlamında değilse de, (Kemalizm’in ilk evresi için) halkçılık anlamındaki popülizme denk düşer.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Meclis içindeki kutuplaşmanın sonucu doğmuştur. Sezgin ve Şaylan’a (1983) göre, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın temel dinamiği içinde yer alan kişiler (Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Adnan Adıvar), Kurtuluş Savaşı sonrası etkinliklerinin azalması sonucu kişisel iktidar savaşımına girmişlerdir. Partinin yerel örgütlenmesi aşamasında değişik kesimler, özellikle de hilafetin kaldırılmasından sonra dinci muhafazakar kesimler yeni partiyi desteklemişler, hatta desteklemenin ötesinde partinin içinde yer almışlardır (Sezgin ve Şaylan, 1983, s. 2048).

Buna karşın, yine Sezgin ve Şaylan (1983, s. 2049), muhalif yeni parti ile CHF arasında hem ideoloji hem de parti programları bakımından bir uçurum olmadığı görüşündedirler. Benzer biçimde Erik Jan Zürcher de, bu yeni partinin, CHF gibi laik ve milliyetçi politikalarından yana olduğu, ancak onun köktenci, merkezîyetçi ve otoriter eğilimlerine açıkça karşı çıktığı; bunun yerine, adem-i merkezîyetçiliği, güçler ayrımı ve devrimci değişimden çok evrimci değişimi savunduğu görüşündedir: TPCF’nın parti beyanname ve programı, Batı Avrupa’ya özgü liberal özellikli, dış borçlanmayı gerekli sayan daha liberal bir ekonomi politikasına sahiptir (Zürcher, 2005, 2046). Sezgin ve Şaylan’a (1983, s. 2050-2051) göre, parti

programında yer alan “firka efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkarıdır” ibaresinin olması nedeniyle iktidar çevreleri tarafından sert biçimde eleştirilmiştir. Şubat 1925’te Doğu Anadolu’da Şeyh Sait Ayaklanması patlak vermiş, isyanda rolü olduğu gerekçesiyle partinin Urfa sorumlu katibi Fethi Bey yargılanmış ve isyanı kışkırtmaktan 5 yıl hapse mahkum olmuştur. TpCF de laikliğe karşı olma noktasında suçlanmıştır (Sezgin ve Şaylan, 1983, s. 2050-2051). Mustafa Kemal, Meclis’te yaptığı konuşmada, kişi, yer ve olayları kanıtlayarak Terakkiperver Fırka kurucularını cumhuriyet düşmanlığı, saltanatçılık, halifecilik, İngiliz yandaşlığı, isyan kışkırtıcılığı ve vatan hainliği ile suçlamıştır (Atatürk, 1982, s. 889-894).

Her iki parti arasında (CHF ve TpCF) büyük farklılık olmadığı görüşlerinin aksine, Feroz Ahmad’a (1992’den aktaran Uyar, 2006-a) göre, hem yasama hem de yürütme gücünü eline alabilmek amacıyla olan Terakkiperver Fırka’nın siyasal yaklaşımı oldukça pragmatik bir yapıdadır. Ona göre, bu pragmatizmin ardında uzun vadede savaş öncesi muhafazakar yapıya dönülmesi amacıyla insanların dinsel duyarlılıklarını kullanarak bir biçimde iktidar partisi CHF’nin önüne geçmeye çalışmıştır. Uyar (2006-a) ise, her iki parti arasındaki ters düşmeyi şöyle özetlemektedir:

“TpCF, kuruluşundan itibaren popülist bir politika izleyerek radikal değişimlerden çok var olan yapının devamını savundu; yeni değişikliklerin yapılmasına karşı çıktı. Buna tam anlamıyla zıt bir hareket tarzıyla CHF yönetimi, Sovyetlerle ilişkilerini sürdürerek izolasyon politikası içinde modern Türkiye’yi yaratmaya çalışıyorlardı. TpCF yönetimi ile CHF yönetimi arasındaki temel fark; birincisinin muhafazakarlığı bir siyasal araç olarak kullanması ikincisinin ise toplumun isteklerinin yerine radikal bir değişim projesine sahip olmasıdır. Her iki partinin lider kadrosuna bakıldığında, asker kökenliler CHF’de TpCF’ye nazaran daha azdı. CHF bunu bir tehdit olarak algılayarak, hemen tasfiye etmek istedi. Bu düşünceden hareketle de orduyu siyasetten uzak tutmak için askerlerin seçimlerde oy kullanması bile yasaklandı.”

Batılı olmayan toplumlar, adeta bir *ilerleme sendromu* içindedirler. Paul E. Sigmund’a (1968) göre, sanayileşmede geç kalmış toplumlar, ekonomik olarak kalkınmayı ve böylece toplumdaki refah düzeyini yükseltmeyi, yabancı boyunduruğundan kurtularak, *tam bağımsızlık* gerçekleştirmeyi amaçlamaktadırlar. Sanayileşmek ve teknolojik ilerlemelerin insanlığa sunduğu olanaklardan azami ölçüde yararlanmak, bu toplumların ortak ve adeta *kaçınılmaz* istekleridir. Ancak, bu *ilerleme* hedefiyle birlikte oluşan ekonomik kalkınma, toplum içinde siyasal ve kültürel bir dizi değişim oluşturmakta; oluşan bu değişimleri uyum içinde tutabilme sorunu ortaya çıkmaktadır. İlerleme olarak görünen hızlı toplumsal sorunlara bulunan çözümler, bu toplumdaki popülist ideolojiler tarafından ortaya konulmaktadır (1968’den aktaran Köker, 2007, s. 107-108).

Tekeli’ye (1983) göre, Kurtuluş Savaşı sırasındaki ekonomik dönüşümler, milli burjuva yaratma eğilimleri ve pazar ekonomisine açılım gibi etkenler, toplumda kazanan kesimlerin yanı sıra kaybedenlerin de doğmasına neden olmuştur. Bu durum, Laclau’nun Üçüncü Dünya Ülkeleri’nde çıktığının altını çizerek tarif ettiği, *eşdeğerlik* kavramına denk düşmektedir.

Laclau'ya (2007) göre, yerel otoriteden sorunlarının çözümünü isteyen bir grup insanın yalnızca bir dilekten ibaret olan talepleri, *toplumsal talep* kavramıyla eşdeğerdir: İstek yerine getirilmesi, sorunun çözülmesi ile konu kapmış olur; getirilmezse, insanlar komşularının aynı biçimde yerine getirilmemiş su, sağlık, okul vb. başka sorunları olduğunu fark etmeye başlayabilirler. Durumun bir süre da değişmeden kalması, doyurulmamış taleplerin birikmesine ve onları farklılık biçiminde (her biri diğerlerinden soyutlanmış olarak) özümseme konusunda kurumsal sistemin artan yetersizliğine neden olur ve talepler arasında bir eşdeğerlik ilişkisi kurulur. Dış etmenlerce engellenmesi, kurumsal sistemi halktan ayıran ve sürekli genişleyen bir yarıklık oluşturur. Doyurulmamış talepler, eşdeğerlik zincirini yaratır ve dolayısıyla yerel siyasal yelpazenin kutuplaşmasını ortaya çıkarır (Laclau, 2007, s. 91-92). Benzer biçimde 1930'lu yıllarda Türkiye'de, ekonomik olarak kaybeden bu gruplarla dinsel çevreler arasında ittifaklar oluşturmuş ve iktidara karşı istekleri birikmiştir. Cumhuriyet yöneticileri, Dünya İktisat Bunalımı'nın etkilerinin devam ettiği bir döneme denk düşen Serbest Fırka denemesinde bu birikimle karşılaşmışlardır (Tekeli, 1983, 1932).

Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda, kendisine en yakın ve güvendiği arkadaşları tarafından 12 Ağustos 1930'da kurulan; kurucularının ortak yapıları itibariyle iktidardaki İsmet Paşa hükümetine karşı muhalif olan bu parti, örgütünü genişlettikçe daha başka muhalif unsurları da çatısı altına toplamıştır. Yığınsal hareketin öğeleri bir yana, bu çatı altında toplanan gruplar; (a) temelde CHF'li ama İsmet Paşa'ya karşı olanlar, (b) burjuvazi ve yerel eşraf içerisinde CHF'nin kararlarına karşı olanlar, bu kararlardan çıkarları zedelenenler, (c) ilke düzeyinde düşüncelerini açıkça ortaya koyamayan Cumhuriyete karşı olan kişiler, (d) laik uygulamalara karşı olanlar ve (e) demokratik özlemlerle daha sivil bir toplumun oluşumunu özleyen aydınlardır. Kısacası, toplumun demokratikleşme özlemleri ve yoksulluktan kurtulma arzusu, bu partiye karşı duyulan yığınsal eğilimi oluşturmuştur (Çavdar, 1983-b, s.2055). Bu durum, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda olduğu gibi *embriyo aşamasındaki popülizm yapılandırmasına* tam uymaktadır.

Laclau (2007) bu yapılandırmayı, eşdeğerliğe dayanan eklemlenmeleri nedeniyle daha geniş bir toplumsal öznellik oluşturan popüler taleplerin çokluğunun halkı tarihi bir aktör olarak oluşturmaya başlaması aşamasını, "embriyo aşamasındaki popülizm konfigürasyonu" olarak tanımlar. Bu yapılanma için, (a) halkı iktidardan ayıran içsel antagonist sınırın oluşu; (b) halkın ortaya çıkışını olası kılan eşdeğerliğe dayanan bir talebin eklemlenmesi ve de (c) eşdeğerlikleri, siyasal hareketliliğin üst düzeye erişmeden ortaya çıkmayan, o noktaya varıncaya kadar belirsiz bir dayanışmadan öteye geçememiş olan, çeşitli taleplerin istikrarlı bir anlamlandırma sistemiyle bütünleşmesi önkoşullarının olması gerektiğinin altını çizmektedir (Laclau, 2007, s. 92).

SCF, bu önkoşulların hazır oluşunu sezinlemişçesine parti programını talepler doğrultusunda genişletilmiştir. SCF yöneticileri, kuruluşu sırasında, Mutafa Kemal Atatürk'ün de onayını alan çekirdek programı daha sonradan genişleterek Anayasa'ya dayanan temel maddelere ekonomik maddeler eklemiştir. Liberal ekonomik anlayış olarak değerlendirilebilecek bu yeni maddelerde, özel girişimciliğe ağırlık verilerek, özel girişimciliğin kendi yasaları doğrultusunda işleyecek bir ekonomi hedeflenmiştir: Özel girişimin yapmadığı işler açısından ekonomiye müdahale edebilecek biçimde devlete asgari işlevsellik biçilmiş; yabancı sermayenin ülkeye girişinin teşvik edilmesi programa konmuştur. Parti programında vergi sistemine yönelik madde, daha iyi ve ileri maddeler olmamasına karşın, vergilerin ağırlığı, toplanmasındaki sert yöntemler ve bunların kamuoyunda bıraktığı olumsuz etkiler parti programının yığınlar tarafından en çok benimsenen yanını oluşturmuştur (Çavdar, 1983-b, 2055-2056). Böylece, kurulduğu ilk günlerde iktidara aday olduklarını açıklayan SCF liderleri, halktan büyük ilgi görmüş ve yapılan ilk belediye seçimlerinde CHP yöneticilerinin çabalarına karşın, 502 seçim bölgesinden 22'sini kazanmıştır (Uyar, 2006-a).

SCF'nin bu başarısı çok uzun sürmemiştir. Yığınların Serbest Fırka'ya yönelik coşkunun açıkça yansıdığı Fethi Bey'in İzmir gezisi, burada yapılan mitingdeki provokasyon sonucu çıkan olaylar, olayları izleyen günlerde yasak olmasına karşın İzmir'de bazı işçiler grev yapması, belediye seçimlerinde elde edilen başarı beklenmedik bir sonuç olmuş ve CHF'de deprem etkisi yapmıştır. SCF üzerine yoğunlaşan baskılar sonucu Fethi Bey tarafından partiyi feshedilmiştir (Çavdar, 1983-b, 2058-2059).

SCF'nin kapanmasının ardından Türkiye'deki halkçılık ikinci evreye geçmiştir. Mustafa Kemal, çıktığı 90 günlük bir yurt gezisinde “altı ok”la simgelenen ilkeleri oluşturmuştur. 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın üçüncü büyük kongresinde kabul edilen bu ilkelerden halkçılık yeniden yorumlanmıştır (Tekeli, 1983, s. 1932). Millet, “dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimaî heyet” biçiminde tanımlanırken, halkçılık ise, “irade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda kullanılması” biçiminde açıklanmıştır (Oral, 2002).

Worsley'e (1969) göre, az gelişmiş ülkelerde birçok orta nokta bulunmaktadır. Örneğin bunlar biri, tek partinin varlığını ve eylemlerini meşrulaştıran öğelerdir:

“Çoğu eskinin sömürgeleri olan az gelişmiş ülkelerde, partinin bağımsızlığı sağlayan tek örgüt olması; bu toplumlarda toplumun “piyasa modeli”ne göre yapılanmamış olması nedeniyle, siyasal çoğulculuğun “nesnel” temellerinin olmayışı; parti-devletin, ulusal ilerlemeyi sağlayabilecek tek örgüt durumunda olması; ‘ulusal birliğin tek parti içinde ifade edilmesi ve bazen de parti, ulus, köy-yaşamı ve kendi kendine işleyen –birimlerin– bir ideolojik kompleks içinde ayrıntılarıyla işlenmiş’ olması”dır (Worsley, 1969'dan aktaran Köker, 2007, s. 114-115).

CHP, tek parti olarak iktidarı elinde tuttuğu sürece iktidarının meşruiyetini iki temele oturtmuştur: Başta Mustafa Kemal olmak üzere CHP yöneticilerinin Milli Mücadele’yi kazanmış olmalarının verdiği karizma ile ülkeyi kurtaran Müdafaa-i Hukuk temelinden gelen ve ulusal bir parti olan CHP, sınıfsal yapının pek de gelişkin olmadığı bir ortamda *Sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitle* düşüncesinde tüm toplumsal kesimleri temsil etme savına dayanmıştır (Uyar, 2006-a). Toplumunu ayrı sınıflardan meydana gelmemiş, iş bölümüne sahip, iç dayanışması yüksek bir grup olarak gören bir halkçılık anlayışı tek parti yönetiminin dayanağı haline gelmiştir. Bu yeni yorumda, toplumda sınıflar reddedilmiş, *tek parti* yeterli görülmüştür (Tekeli, 1983, s. 1932).

Tek partinin yeterli görüldüğü bu ikinci evrede, halkın siyasal hayata katılması açısından da TBMM’nin varlığı da yeterli görülmüştür. Köker’e (2007) göre, biçimsel olarak varlığını sürdüren Meclis’te halkın dilek ve özlemlerinin özgürce yansımaya izin verilmemiş, TpCF ve SCF deneyimlerinin kurulu iktidarı tehlikeye sokacak boyutlara ulaştığının görüldüğü aşamada ise, halkın yeni rejimi benimsemesi için bir süre daha hazırlanması gerektiği öngörülmüştür (Köker, 2007, s. 138). Böylece, Türkiye’deki halkçılığın 1930’lardaki evresinde, Worsley’in saptamasına benzer biçimde CHP aracılığıyla *halk için halka rağmen* düşüncesi egemen olmuştur.

Köker (2007), *halk için halka rağmen* düşüncesinin; “halkın mukadderatının bizzat ve bilfiil sahip olması” ilkesinin yerini soyut millet kavramının aldığını, bu soyut varlığın idaresinin toplumdaki en üstün güç olarak devlette somutlaştığını; devletin ise, fiilen TBMM’nde teşkilatlanmış olduğunu; CHF’nin ise fiilen başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere partinin yönetici kadrolarının güdümünde işlediğini belirtmektedir. Kısacası, “Kemalist ideoloji içinde milli devletin ana özelliği millet-devlet-parti özdeşliği” ile özetlemektedir (Köker, 2007, s. 158-159). Bu özdeşliğin anlamı, halk için neyin iyi olduğunu bilenlerin, halka rağmen bu iyiliği gerçekleştirebilecekleri bir siyasal mekanizma kurulmuş (Trimberger, 1979’dan aktaran Köker, 2007, s. 159) olmasıdır.

Binlerce yıllık Türk tarihine bakıldığında, her yıkılanın yerine yeni bir Türk devleti kurulduğu; son iki yüzyılda da ülkenin yeniden yıkılacağı korkusu içinde *halka rağmen halk için anlayışındaki* siyasal mekanizmayla her şeyden önce devletin korunmasına çalışıldığı görülür. Uyar’a (2004) göre, devletin yıkılacağı korkusu, Osmanlı aydınlarından Cumhuriyet aydınlarına miras kalmış, Cumhuriyet aydınları da yıkılışın önüne geçmek için Fransız tipi devrimci bir model ile tepeden inmece/Jakoben modernleştirme politikasını benimsemişlerdir. Bu nedenle, Osmanlı’da devlet *din* adına kutsallaştırılırken; Cumhuriyet’te ise, devlet *ulus* adına kutsallaştırılmıştır:

“Cumhuriyet’le egemenliğin kaynağı gökten yere, Tanrı’dan Ulus’a indi; ancak, kutsallık sorunu hiç bitmedi ve şekil değiştirerek devam etti. Kurtuluşçu bir misyonun benimsenmesiyle kutsallaştırılan devlet

ve “devleti kurtarmak”, “devletin bekası”, “devletin bölünmez bütünlüğü” söylemleri, toplumun ve bireyin hak ve özgürlüklerinin korunup geliştirilmesi taleplerinin her zaman önüne geçti. Devletin mi, yoksa bireyin mi, önce geleceği sorusunun yanıtı, şüphesiz devlet’ti. Herhalde bunun açık ifadesini şu atasözünde bulmak mümkündür: ‘Ya devlet başa, ya kuzgun leşe’” (Uyar, 2004).

CHF’nin programına bakıldığında, altı ilkedен biri olan *inkılapçılık* ile bu mekanizmanın işleyebilmesi için halkçılığa bir sınır getirmiştir. Tekeli (1983, 1932) bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“CHF, devrimleri halka mal etmek sorunuyla karşı karşıyaydı. ‘halk idaresi ilkesi’nde aşırılığa gidince devrimler zarar görüyordu. Sınıf çıkarları arasında çatışma olmayan bir toplum iyiyi ve doğruyu gören “seçkin”lerin çabaları, halk yığınlarınca geciktirilmemeliydi. Böylece halkçılık ile devrimcilik ilkesi birleşiyor ‘halka rağmen halk için’ biçiminde sloganlaşıyordu.”

Mete Tunçay (1981) da, yine bu durumun cumhuriyetçilikle çeliştiğini; halkçılık ilkesinin bu çelişkinin, *milli irade* ve *milli hakimiyet* gibi Rousseaucu kavramlarla giderilmek istendiği görüşündedir (1981’den aktaran Köker, 2007, s. 149).

Üçüncü Dünya Popülizmi’nin önemli özelliklerinden biri, popülist düşünce öğelerinin milliyetçilikle (halk-millet özdeşleştirilmesi) birleşmesidir. Stewart Angus’a (1969) göre, popülist milliyetçilik, ortaya çıktığı toplumların çoğunda bulunan içsel bölümleri, farklılıkları, hatta eşitsizlikleri, bütünleşmiş bir siyasal topluluğu ifade edecek biçimde oluşturulan millet kavramıyla aşma çabasıdır (Angus, 1969’dan aktaran Köker, 2007, s. 116). Tek parti yönetiminin dini bağlılığı temel alan ümmet çağının yerini milliyet çağına bıraktığı görüşündeki Ziya Gökalp’in *Türkleşmek ve Muasırlaşmak* ilkelerini benimsemesini (Özden, 2006, s.96) Köker (2007, s. 153), Türk toplumunda insanların kendi kimliklerinin tanımlayış biçimini değiştirmek amaçlı olduğu görüşündedir. “Doğası gereği hem sınırlı, hem de egemen olarak tasarlanmış bir siyasal topluluk” olan millet, Anderson’a (1985) göre;

“egemen olarak tasarlanmıştır çünkü, kavram, Aydınlanma ve Devrim’in kutsal olduğu düşünülen, hiyerarşik hanedan dünyasını tahrip ettiği bir çağda ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihinin, herhangi bir dinin en bağnaz taraftarlarının bile kaçınılmaz olarak, böyle dinlerin yaşayan çoğunluğu ve her inancın ontolojik savları ve dünya üzerindeki yaygınlığı arasındaki alomorfizmle (yapısında değişiklik yapmadan kristal formda değişim) karşı karşıya geldikleri bir aşamada oluşan milletler, Tanrı’nın buyruğu gereği bile olsa, doğrudan özgür olmayı istemişlerdir. Bu özgürlüğün ölçüsü ve amblemi egemen devlettir.” (Anderson, 1985’den aktaran Köker, 2007, s. 117)

Halk-millet özdeşleştirilmesi çerçevesindeki mesleki işbölümüne dayanan CHP’nin halkçılık anlayışı, hızlı sanayileşmenin sonucu olarak toplumsal sınıflara kayıtsız kalmıştır. Çetin Yetkin’in deyişiyle;

“Ne var ki, toplumumuzun gerek kendi iç dinamiği ve gerekse izlenen —ilkeleri 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde belirlenmiş olan— ekonomik siyasasının sonucunda, kısa sürede bu <yoksullukta ortak> durumdan sıyrılmış, sınıfsal ayrışım kendisini göstermekte gecikmemiştir. Öte yandan Osmanlı Devleti’nin bazı kişilere ve topluluklara tanıdığı ayrıcalıklar da geçmişte kaldıkça, <halkçılık>, toplumsal-sınıfsal gerçeklere ters düşmeye ve var olan sınıfları yok saymak anlamını taşımaya başlamıştır.” (Yetkin, 1983, s. 100)

Kavramdaki bu değişimin en önde gelen ideologu ise Recep Peker’dir. Peker, 23 Haziran 1923’te de TBMM’nde halkçılıktan ne anladığını şöyle dile getirmiştir: “Halkçılık sınıf

mücadelesini kabul [etmez] Çalışma zümreleri arasında ahenk tesisini takip eder...” (Yetkin, 1983, s.101). 20 Mart 1931’de parti genel sekreterliğine yeniden getirilen Recep Peker, 1931 yılında İstanbul’da Darülfünun’da verdiği bir konferansta, “Millet ve Milliyet mefhumlarını anlamış vatandaşların kütleleşmesi ancak bu mefhumların halkçılık zihniyeti ile incelenmesi ve saflaşması sayesinde mümkün olur Biz sınıflaşmayı reddediyor bunun yerine milletçe kütleleşmek fikrini muhafaza ediyoruz.” (Yetkin, 1983, s.101) Toplumsal sınıflaşmayı reddeden Peker, 19 Şubat 1932’deki konuşmasında ise, “....halkı, bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lâzımdır.... halkı bir kütle haline getirmek (gerekir)” diyerek Halkevlerinin açılışını yapmış ve bu görüşlerini hep savunagelmiştir (Yetkin, 2006, s. 300).

Recep Peker, popülizmi şiddetle reddetmiştir. Örneğin, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Dördüncü Büyük Kurultayı’nın 13 mayıs 1935 tarihli oturumunda yeni program görüşmeleri yapılırken yeni halkçılık anlayışını şu sözlerle açıklamıştır:

“Biz halkçıyız. Bizim halkçılığımızı bizim anladığımız manadadır. Başka bir çok yerlerde de popüler, popülist adları taşıyan halkçılık davasında bir çok partiler vardır. Fakat bizim önemli vasfımız da halkçılık, onlarınki gibi bir klişeden ibaret değildir. Biz her yurttaşın elini yurttaş olarak sıkarken beraber çalışırken, onda saygı ile tanımaya değer vasıflar görür ve her vatandaşı müsavi haklı, müsavi şerefli insan olarak tanır ve imtiyaz davasında bulunmayan yurttaşlar kitlesini halktan ve halkçı tanırız... Türkiye’de sınıf yoktur, cins yoktur” (Ökmen, 1969’dan aktaran İlğazi, 2002, s. 167).

CHP’nin Halkçılık ilkesinin evrimleştiği Recep Peker tarafından ortaya konulan anlaşılış biçimi, kendisi reddetse bile yine de, popülizmin halkı bir bütün olarak, homojen bir yapıda gören yaklaşımı ile açıkça örtüşmektedir. 1931 yılında parti ilkelerinin programa yerleştirilmesinin ardından; (a) ulusu bilinçli, birbirinden ayıran, birbirini seven, aynı ideale bağlı halk kütlesi halinde örgütlemek, (b) kültür, ülkü, amaç ve düşünce birliğini güçlendirecek bir toplum olmayı sağlamak, (c) ulusal birliği oluşturan, milli ruhu biçimlendiren ve kudret halinde kültür öğelerini ortaya çıkarıp geliştirmek, (d) köylü ile kentli, köylü ile aydın zümreler arasındaki ilişkileri düzenleyip arttıracak köycülük çalışmalarının yapılmasını sağlamak, (e) CHF’nin ilkelerini ve bu ilkelerin ülke düzeyinde nasıl uygulandığını anlatmak için Halkevleri kurulmuştur (Çavdar, 1983-a, s. 880). Böylece, halkçılık ilkesine işlerlik kazandırarak, homojen yurttaş kimliği oluşturmayı arzulayan CHF (Çakan, 2004, s. 85), *halka doğru* akışla devrimi halka aktarmanın yanı sıra, halkı homojenleştirecek örgütlerin yapılandırılması çalışmalarına girişmiştir.

Bu homojenleştirme Halkevleri ve Halkodaları aracılığıyla yapılan propaganda ile gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal, 1932’de Halkevlerinin açılışında yaptığı söylevde, yetişkinlerin eğitimi ile desteklenip tamamlanmayan bir eğitim sisteminin hiçbir zaman milliyetçi hedeflere ulaşamayacağı görüşünü belirtmiştir (Karaömerlioğlu, 2001, s. 166). Bu görüş, Halkevlerinin amaçları olarak, altı ilke doğrultusunda vatandaşlar yetiştirmek, ulusal

karakteri yükseltmek, güzel sanatları, ulusal kültürü ve bilimsel çalışmaları desteklemek ve güçlendirmek (Oral, 2002) olarak Halkevleri Talimatnamesi'ne yansımıştır. CHF'nin yönetici kadrosuna göre ise, Halkevleri gerçek bir millet yaratmanın da aracı olabilecektir (Karaömerlioğlu, 2001, s. 166). Tevfik Çavdar (1983-a, s. 882), Halkevlerinin kuruluş amacına ve 1932-1950 tarihleri arasındaki etkinliklerine bakıldığında, yaygın eğitimin kurumsal ilkeleriyle propaganda amaçlı iletişim kuramları doğrultusunda ilginç bir uyum sağladığının görüleceğini belirtmektedir.

Radyo, televizyon gibi propaganda araçlarının işler ve etkin olmaması, 1927 nüfus sayımına göre okur-yazar oranının %10 olduğu bir dönemde sözlü propagandanın zorunlu olarak yeğlenmesine neden olmuştur. Bu zorunluluk içinde 1931 yılında devrim ilkelerini topluma aşılacak amacıyla, nitelik bakımında Sovyetler Birliği'ndeki kitle eğitim çalışmalarında izlenen yöntemlerle büyük benzerlik gösteren (Çakan, 2004, s. 74), devrim eğitimini üstlenecek ilk yaygın kadro olarak Halk Hatipleri Teşkilatı kurulmuştur (Çakan, 2004, 68).

Halkevlerinin kurulduğu dönemde, toplumsal politikanın ekonomik yönünü devletçilik, siyasal yönünü de halkçılık ilkesi oluşturmasıyla halkçılık ve devletçilik ilkeleri birbirleriyle etkileşim içine girmiştir (Oral, 2002). Kurulan Halk Hatipleri kadrosu, 1932 yılından başlayarak partinin üst düzey propaganda bürolarıyla, Atatürk'ün ölümünden önce kurulan (1938) Ankara merkezli Söyleme ve Yayma Komitesi adlı örgütle çalışmalarını beraber Halkevlerinde yürütmüşlerdir. Şubelerde özellikle Dil, Tarih, Edebiyat, Kurslar, Köycülük ve Temsil Şubeleri sözlü propaganda açısından önemli görevler yüklenmişlerdir. Çocuklardan yetişkinlerin eğitimine kadar geniş bir yelpazede düşünülen, homojen bir kütle olarak bir arada tutmak için benimsenen ortak değerler sistemi içinde sınıf çekişmeleri engellenerek, sınıfsız, ayrımsız bir yurttaş kimliği oluşturulması çalışmalarını sözlü propagandist öğelerle yapılmış; bunları yazılı ve görsel olanlarla desteklenmiştir. (Çakan, 2004, s. 301)

Okur-yazar oranının oldukça kısır olduğu ülkede, sözlü propaganda birincil araç olarak benimsenmiş, bu programda bürolara bağlı olarak çalışacak Halk Hatipleri Teşkilatı da öncelikli propaganda birimi olarak tasarlanmıştır. CHP, parti hatiplerini, olanaklı her zaman ve yerde Parti ilkelerini sürekli aktarmak ve yaygınlaştırmakla görevlendirmiştir. CHP, sözlü propaganda çalışmaları konusundaki hiçbir eylemi kendi gidişine bırakmamış, parti hatiplerini görev alanları kapsamında her an denetlemiş ve hatta konuşuculara konferans metinlerini dahi kendisi ulaştırmıştır. Konuşmalarda halk katmanlarına yakınlık, *onlardan olma, onlardan olduğunu hissettirme* halka, köylüye ulaşmak açısından özellikle benimsenerek köylere seslenen hatipler köyün içinden seçilmiştir. Talimatname ile görev alacak partiye bağlı hatiplerin fiziki özelliklerini bile düzenleme altına alınmıştır (Çakan, 2004, s. 301-303).

CHP'nin demokrasi anlayışı içinde oy verme işlevinden farklı araçların yeğlenmesi, Parti Kurultaylarına sunulan kongre dileklerine özel bir önem verilmesine neden olmuştur. CHP'nin demokrasi kavramı içinde özel bir yeri olan dilekler, Işıl Çakan'a (2004, 160) göre, dönemin tek partili gerçeği içinde bir demokrasi aracı olarak halka sunularak benimsetilmeye çalışılmıştır. Her yıl düzenli olarak vilayetlerden merkeze ulaşan dilekler parti tarafından yayınlanmıştır. Yine Çakan'a (2004, s. 306-307) göre,

“özellikle Osmanlı Devleti'nde devleti vergi, askerlik ve angarya ile tanıyan aşağılanmış köylünün ulusun efendisi olduğunun ilanı, köylünün köylülüğünü bu yüceltme sonucu açık alanlarda haykırması, kadının ve köylünün Halk Kürsülerini rahatlıkla kullanarak toplumda söz hakkı elde etmesi, sözlü propaganda çalışmalarının en belirgin motifleri içinde yer almıştır.”

Konuşunuz Konuşturunuz sloganı ile hem parti hem de vatandaşlara açık olarak kurgulanan konuşma, propaganda örgüsünün en etkili aracı olarak kabul edilmiştir. İşte bu nedenle, özellikle köylerde, üretimden kaynaklanan Ağaç, Toprak, Ilıca vb. bayramlar başta olmak üzere panayır, köy muhtar seçimleri, sünnet düğünleri gibi her topluluk yaratıcı olay değerlendirilmiştir. CHP bu açıdan kahve toplantılarına da önem vermiş ve parti hatipleri projeksiyonlu gösterilerle konferanslar sunmuştur (Çakan, 2004, s. 303-304).

Halkın siyasal ve ideolojik eğitimine yönelik (Çavdar, 1983-a, s. 879) çalışmaların yanı sıra, halkın terbiye edilmesi ve aydınlatılması amacıyla kurulan Halkevleri, aslında bir *halka doğru* hareketidir. Ancak, Halkevlerinin hedefi yalnızca kitleler değil, aynı zamanda aydınlardır. “Harsın halkta, medeniyetin de aydında (münevver) olduğu” görüşündeki Gökalp, “milletleşme açısından aydınlardan (güzide) harslaşması ve halkın da medenileşmesi” gerekliliği içinde, Türkçü gençlerin *muallimlik* (öğretmenlik) göreviyle köylere gitmesini, yaşlı olanların ise hiç olmazsa Anadolu'nun iç kentlerinde görev almasını öngörmüştür. *Halka Doğru* düşüncesinin “seçkinlerin ulusallaşması” düşüncesinin bir gereği olarak gören Gökalp'in (Oral, 2002) yol haritası, tek partili dönemde uygulanmaya çalışılmıştır.

Dönemin genel görüşlerinden birisi, yeni rejimin ideolojisini yayabilecek aydınlardan yokluğundan çok, Türk aydınlığının inkılabın prensipleri uğruna hizmet etmekte isteksiz olduğudur. 1930'ların başında aydınlardan devrimlere olan ilgisizliği, devletin aydınlardan arasındaki etkisini arttırmasını gerektirmiştir: Aydınlardan bu tembellikten kurtarılarak ülkeyi tümünden dönüştürmek için halka katılmaları, onların düzeyine inmeleri için yönlendirilmelidir. İşte bu noktada Halkevleri, aydınlardan halkın, şehirlilerle köylülerin buluşup kaynaştığı ve bu yolla aralarındaki zaten büyük olan uçurumun daha da büyümemesi ve giderek kapatılması için bir köprü olarak (Çeçen, 1990'dan aktaran Karaömerlioğlu, 2001, s. 166); Halkevlerinin köycü ideolojisi ve etkinlikleri de bu köprü'nün temel direkleri olarak düşünülmüştür (Karaömerlioğlu, 2001, s. 166).

Ziya Gökalp'in milletleşme için gerekli olan *halka doğru* hareketi için çizdiği yolda köylülüğün kültürel gelişmesini sağlaması için Halkevleri Köycülük Kolları'na önemli görev düşmüş; bu doğrultuda Halkevleri, kırsal kesime yönelik yoğun çaba göstermiştir (Oral 2002). Köycülük Kolu'nun görevi, "köylerin toplumsal, sağlık ve estetik açısından geliştirilmelerine ve köylü ile şehirli arasındaki karşılıklı sevgi ve dayanışma duygularının güçlendirilmesine çalışmak" biçiminde belirlenmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için Halkevlerinin sık sık köylere gitmeleri, uygun mevsimlerde köylerde çeşitli törenler düzenleyerek temsiller vermeleri, belirli bir köyü alarak bu köyün gelişimi için ellerinden gelebilecek tüm çabaları harcamaları bir yöntem olarak gösterilmiştir (Çavdar, 1983-a, s. 880-881). Oral'a (2002) göre, "Halkevlerinde halkın tenviri işinde Ziya Gökalp'in 'halk ve güzide' hakkındaki düşünceleri temel alınmış ve onun bu konudaki fikirlerinin Köycülük şubesinin faaliyetleriyle 'daha müşahhas olarak yer almış' olduğu görülmektedir." Ankara Halkevleri dergisi *Ülkü*'de, "memleketin yarınını düşünme ve yükselme bakımından köycülüğün ehemmiyeti", "köylerde yaşama şartlarının mahalli imkanlar dairesinde ıslahı", "köylünün refahlandırılması ve kültürlendirilmesi" gibi çağrılarda bulunulmuştur. Bu bağlamda Köycülük Kollarına ayrı bir önem ve görev yüklenmiştir. Şehirliyle köylüler arasında karşılıklı saygı ve dayanışmanın geliştirilmesi amacıyla, köycülük kolları üyeleri köylere gitmeli, tiyatro gösterileri sunup, köylüleri aydınlayabilecek her türlü girişimde bulunmaları gerekli görülmüştür (Karaömerlioğlu, 2001, s. 167).

Başta pozitif dünya görüşü olmak üzere, halkçılık, köycülük ve ulusçu tutunumları güçlendiren temalar İnkılap Temsilleri'nin (Piyesleri) konusal alanı içinde sıklıkla yer almıştır. Oyunlar yalnızca Halkevlerinde sahnelenmemiş, Halkevleri temsil şubeleri, gezici tiyatrolar yoluyla da sağlamıştır. Bu çalışmalarda geleneksel Türk tiyatrosunun öğeleri kullanılmış; Karagöz gölge oyunu, bir halk eğitim aracı olarak yeni Cumhuriyetin ilkelerini yayıcı bir kukla tiyatrosu olarak benimsenmiştir. Hacivat'ın tutuculuğu ve gelenekselliği karşısında Karagöz'ün devrimi bilinçle benimsemiş yurttaş kimliği ile eğitici roller yüklenmiştir. CHP temsil yoluyla halka istenilen değerleri aşılama uğraşısını, genelgelerle açtığı piyes yarışmaları yoluyla da sağlamaya çalışmıştır (Çakan, 2004, s. 305).

Şehirli ile köylüyü buluşturan bir diğer önemli etkinlik ise, gezilerdir. Hem coğrafi hem kültürel açıdan birbirinden ayrı olan bu iki kesimin birbirilerini tanımalarının ve tamamlamalarının, şehirli aydınlarla köylüler arasındaki uçurumu kapanmasının bu tür köy gezileriyle sağlanacağı öngörülmüştür (Çeçen, 1990'dan aktaran Karaömerlioğlu, 2001, s. 168). Özetle, zengin ve temiz Türk köyünün yaratılması Halkevlerinin önde gelen ülküsü olarak kabul edilmiştir. (Çavdar, 1983-a, s. 881)

Ancak Karaömelioğlu'na (2001, s. 169) göre, Anadolu köylerinin yaygın ve dağınık yapısı, abartılı olan bürokratik zihniyetin şehirli aydınlarla köylülerin kaynaşmasını engellemesi, şehirli aydınların köy yaşamına yabancı olması gibi etkenlerle Halkevlerinin köy gezileri büyük bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır. Halkevleri tepeden inmece bir anlayışın sonucu aydın-halk arasındaki uçurumu kapatmak bir yana daha da açmıştır (Çavdar, 1983-a, s. 881)

CHP'nin kitlelere ulaşma gayretleri yalnızca Halkevleri ile olmamıştır. Dönemin aydınlarının Halkevlerinde sundukları İnkılap ve İstiklal Konferansları'nın yanı sıra, 1934'te üniversite öğrencilerine yönelik olan İnkılap Dersleri, devrimi yaygınlaştırılması amacıyla Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşek, Yusuf Hikmet Bayur, İsmet İnönü gibi dönemin siyasileri tarafından verilmiştir. Söz konusu İnkılap Dersleri, yalnızca öğrencilere açık olmasına karşın halkın derslere girme isteği yoğun izdihama neden olmuş, bu yoğun talep radyo yoluyla halka duyurulmasını da beraberinde getirmiştir (Çakan, 2004, s. 304).

CHP, 1934 yılından itibaren Matbuat Umum Müdürlüğü'nün denetimine bıraktığı radyo yayınları ile hükümet icraatları başta olmak üzere, parti ilkelerini halkla duyurmaya çalışmıştır. Bu yönlendirme sürecinde radyosu bulunmayan Halkevlerinin ve Halkodalarının bu gereksinimleri giderilmeye çalışılmış, radyo sayısındaki yetersizlikler, toplu olarak radyo dinlenilmesini zorunlu kılmıştır (Çakan, 2004, 205-306). Devletleştirilemeyen sinema ise, propaganda aracı olarak verimlilikle kullanılamamıştır. Sovyetler Birliği'nden gelen uzmanlarca yönlendirilen birkaç devrim temalı film dışında, filmler; dönem liderlerinin yurt gezileri, Halkevi çalışmaları, ulusal üretimi, beden gücünü telkin eden gösteriler ve bayram kutlamaları görüntüleriyle sınırlı kalmıştır (Çakan, 2004, 160).

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1931-1946 yılları arasında yürütülen propaganda çalışmalarının en temel felsefesi, devrimin *bilinçle* sevdirmesidir. Tartışmasız bir itaat anlayışının sınırları dışında yer alan bu terbiye anlayışında devrimin duygulara değil, bilince hitap edilerek benimsetilmesi özellikle gözetilmiştir. Salt duygulara hitap eden propagandanın bir sabun köpüğü gibi uçup gideceği düşünülmüş, hatta devrimin bir alışkanlık olarak sevilmesinin yetersizliği ifade edilmiştir (Çakan, 2004, s. 302-303).

Popülizmin özellikleri ile uyuşan yönlerine karşın, farklılaşan yönleri de bulunmaktadır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 1930'da kapatılmasından sonra, CHP tek siyasal parti olarak siyaset sahnesinde kaldığından, ne seçim kazanmak için popülist söylemlere başvurmak gibi bir kaygısı olmuş, ne popülizmin kurumsal ikilemlerinin çözmenin yolu (Taggart, 2004, s.130) olan doğrudan demokrasiyi savunmuş, ne komplo kuramlarına, ne de *biz ve ötekiler* ve *seçkinler* ile ilgili popülist yaklaşımlara gerek duymuştur. Halkın vesayetini üstlenen bürokratik seçkin, halkın temsilciliğini halkın desteğiyle değil, tek parti bünyesinde egemen

oldukları TBMM’de yapmışlardır. Halkçı ideolojiden kaynaklanan halkın türdeş birliği, merkezîyetçi bir yapı içinde tek parti tarafından temsil edilmiştir (Sunar, 1983, s. 2078). Popülizmin ayrıcı özelliklerinden olan halkın değer yargılarına sahip çıkarak seçim kazanmak yerine, halkı devrim ilkeleri doğrultusunda eğitmek, bu dönemde CHP’nin başlıca amacı olmuştur. Bu nedenlerle, Cumhuriyet’in tek partili döneminde iktidar ittifakını oluşturan seçkin kesim *halkçı* ama popülist olmadığı (Sunar, 1983, s. 2079) söylenebilir. Erdoğan (1998, s. 28) da, Kemalizm’in popülist olarak tanımlanmasının hem popülizm kavramlaştırması açısından hem de tek parti dönemi sonrası sağ ve sol popülist söylemlerin Kemalist *halkçılık*la olan çelişkilerini ortaya koyma bakımından olası olmadığı; aksi durumda, tek parti dönemi Kemalizm’inin *halkçılık* kavramı ile diğer söylemlerin *halkçılık* (popülizm) kavramları arasındaki kırılmanın gözden kaçacağı görüşündedir. Ayrıca Erdoğan (1998, s. 28), hegemonya açısından bakıldığında da Kemalizm’e popülist yakıştırmasının yanlış olacağı görüşünü taşıyarak, “öte yandan, hegemonyanın popülist bir uğrağı ve ayrıca popüler rızayı zorunlu kıldığı düşünülünce de, tek parti dönemi Kemalizm’ine bir ‘hegemonya’ atfetmek formalist bir yanılığ olarak görünüyor” demektedir.

Türkiye’deki halkçılığın popülist yaklaşımlarla ortak yönleri olduğu kadar, aykırılık gösteren başka yönleri de vardır: Atatürk Devrimi’nin bir sınıf mücadelesine değil, ama anti-emperyalist bir kurtuluş savaşı temeli üzerine oturması ve gelişmesi; iktidardaki CHP’nin uzun yıllar karşısında kendisine rakip olacak bir siyasal oluşum bulunmaması; Rusya’da ve kimi Avrupa ülkelerinde o tarihlerde görülen ve yıkımlara neden olan sınıf savaşlarından Türkiye’yi uzak tutmak isteğidir.

Yukarıda değinilen tüm benzerliklerin yanı sıra, popülizm konusunu ele alanların çoğunun altını çizdikleri popülizmde liderin karizmatik olması olgusu, Atatürk’ün liderlik nitelikleri göz önüne getirildiğinde, yine bir koşutluk göstermektedir. Bu aşamada karizmatik bir lider olarak Atatürk’ün popülist söylemlerde bulunup bulunmadığı, popülizm kavramı içinde sorulmalıdır. Atatürk’ün, “benim için en büyük korunma noktası ve şefaak kaynağı milletimin sinesidir” (1919), “köylü milletin efendisidir” (1922), “bir Türk dünyaya bedeldir” (1925), “ne mutlu Türküm diyene” (1933), “Türk! Övün. Çalış. Güven” (1934) gibi halkı yücelten söylemleri, aslen Osmanlı tarafından aşağılanan, hor görülen, ezilen insanların onurlarının ve güvenlerinin yeniden kazanmalarını sağlamaya yönelik sözler olarak düşünülmelidir. Bunun yanı sıra, “Atatürk İlke ve Devrimleri” olarak adlandırılan devrimler, Atatürk’ün önderliğinde ve bir kadro tarafından yapılmış, Şapka Devrimi’nde olduğu gibi kimi zaman devlet gücü kullanılmış, Harf Devrimi’nde olduğu gibi de ikna yoluna başvurulmuştur.

Paul Dumond’a (1984) göre, halkçılık, demokrasi düşüncesine bağlılığı ve halkı ilerleme yoluna yöneltmeyi amaçlayan militan bir entelektüel etkinliği içermektedir. Aynı zamanda

sınıflardan değil, dayanışan karşılıklı bağlanmış mesleki gruplardan oluşan bir Türk ulusu öngörüsüne sahiptir. Kısacası Kemalizm, solidarist düşüncenin Türk versiyonudur (aktaran Laclau, 2007, s. 230). Sunar (1983) da, benimsenen *halka rağmen halk için* düsturu ve CHP tarafından ilkeleştirilen halkçılığın, halkın siyasal katılımına izin vermeyen akımlar olduğunu belirtmekte; bunların her ikisinin de gerçek anlamda popülizm olmadığını altını çizmektedir:

“Tek partili rejim, jakoben bir popülizme açık olduğu halde, otoriter olmuş ama popülist olmamıştır. Bu dönemde halkı düzen kitlelerin katılımına değil, halkın siyasal olarak dışlanmasına bağlanmıştır. CHP, kitle seferberliğine ve desteğine dayanmak yerine, askeri-sivil bürokratik güçlere, bir ölçüde kadar da büyük toprak sahiplerine ve yerel elitlerle kurduğu uzlaşmaya dayanmaktadır.” (Sunar, 1983, s. 2078)

Sunar (1983, s. 2076), popülist akımların ortak özelliklerinden birinin, kitlelerin üzerinde birleşebileceği yaygın folklorik öğeleri biçimlendirip dinci, milliyetçi, faşizan, sosyalist ya da liberal bir ideolojiyle harmanlamasından sonra, egemen ideolojiye cephe almaları olduğunu; diğer özelliğinin de, genellikle sivil toplum kurumları güçsüz yani çoğulcu örgütlenme düzeyi düşük az gelişmiş ülkelerde görülmesi olduğunu belirtmektedir. Sunar’ın yaptığı bu saptamalar, gerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gerekse Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın yapısına, siyasetine ve uygulamalarına tamamen uyuşurken; hiçbirisinin Atatürk halkçılığı ile benzerlik göstermediği görülmektedir.

Ernesto Laclau, “eğer anti-statükocu uğrak ki, bütün popülist kopuşların temel bileşenidir, Kemalizm içinde bu kadar mevcut idiyse, Kemalizm neden popülist bir rota çizememişti” sorusunu ortaya atmaktadır.

Laclau’nun bu soruya bulduğu yanıt, Kemalizm’in *ulusu* homojenleştirmesi, var olan demokratik talepler arasında *eşdeğerlik zincirinin* kurulması yoluyla değil, otoriter bir dayatmayla ilerlemesidir. Kurutuluş Savaşı sırasında Kemalizm belli ölçüde kitlesel seferberliğe dayanmıştır. Ancak iktidarının büyük bölümünde, Atatürk, halkın desteği olmadan bir *halk* inşa etmenin açmazlığıyla yüz yüze gelmiştir. Bu durum onun ardından gelenler için de geçerli olmuştur (Mardin, 1971’den aktaran Laclau, 2007, s. 234).

Laclau, popülist bir ideoloji olmadığını ileri sürdüğü Kemalizm’in neden popülist olmayışına şöyle açıklık getirmektedir:

“Bütün popülist hareket, ayrımsal sınırların silinmesini bekleyen kendiliğinden eşdeğerliklerinden oluşuyordu. ‘ilerleyen toplum’un ‘halk’ üzerindeki zaferi, bu silme çabalarının başarısızlığı ile aynı kapıya çıkıyordu. Fakat popülizmin içinde işlediği alan, kendiliğinden eşdeğerlikler alanıydı. Yine de, ‘halk’, demokratik talepler arasındaki eşdeğersel bir etkileşimin toplumsal çökeltisi olmak yerine, her talebin ifade ettiği özdeş tözün belirleyicisi sayılan bir iktidar merkezi tarafından bir önsel homojen varlık olarak sayılırsa ne olur? Bu durumda, eşdeğerlik zinciri içindeki her demokratik talebe içkin olan içsel bölünme çöker; ‘halk’, var olan statükoya karşı hala radikal güç olarak anlaşılabilir, fakat artık güçsüzler takımı değildir. Herhangi bir popülist kimliğin temeli olan özsel heterojenlik homojen bir birlik tarafından kuşatılmış ve onunla yer değiştirmiştir. Türkiye’de olan budur ve Kemalizm’in neden radikal bir kopuş olabildiğini ama hiçbir zaman popülist olmadığını açıklar.” (Laclau, 2007, s. 229)

Tek partili bir sistemde farklı ideolojilere sahip gruplar tek bir çatı altında toplanırlar ve siyasal gücü bölüşürler. Örneğin, Recep Peker’in öncülüğünde, aralarında Nusret Köymen’in

de bulunduğu bir grup aydın, Halkevleri'nin yayın organı olan 1933'te çıkarılmaya başlanan Ülkü dergisi aracılığıyla Kemalizm'in kuramcılığına girişmeleridir. Köycü ve sosyo-kültürel tezlerle yola çıkan Ülkü'cü grup, benzer eğilimleri olan Kadro'cularla birlikte, dönemin otoriter dünyasının yansımalarını taşımışlar, liberalizme muhalif bir tavır sergilemişlerdir. Her iki grup da, bizzat Atatürk tarafından otoriter eğilimleri nedeniyle tasfiye edilmiş; Recep Peker, CHP Genel Sekreterliği görevinden alınmış ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat* olarak Tiran'a gönderilmiştir (Uyar, 2006-b, s. 7). Bu ve benzer örneklere sahip olan tek parti yönetimini, farklı ideolojilere sahip olduğu yadsınarak genellemeye popülizme atfetmek yanıltıcı olabilecektir.

Bir başka önemli ayrıntı, tek partili dönemini, Cumhuriyetin kurulmasından Atatürk'ün ölümüne kadar olan bölümü *Tek Adam* ve kendini Milli Şef ilan ettiren İsmet İnönü'nün *İkinci Adam* döneminin farklılığıdır ve bu nedenle tek partili dönemi ikiye ayırmak gerekir. Zira, her iki dönem arasında hem Kemalist ideoloji hem rejim ve hem de siyasal uygulamaları açısından büyük bir uçurum söz konusudur.⁶ Örneğin, İmam Hatip Okulları'nın ve İlahiyat Fakülteleri'nin, tekke ve zaviyelerin açılması, okullara din dersi konulması, Köy Enstitüleri'nin kapatılması gibi benzer birçok Atatürk döneminden farklı yönelimler İnönü döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, tek partili dönemi yekpare bir süreç olarak varsaymak yanlış olacaktır.

Bu aşamada Türkiye'de popülizm ne zaman başladığı sorusu sorulabilir. Hakkı Uyar'ın (2006-a) deyişiyle, "Türkiye'nin son 200 yıllık tarihi, modernleşmenin ya da bir türlü modernleşememenin tarihidir." İlhan Tekeli ve Selim İlkin, bu süreci, geç modernleşme hareketi olarak Osmanlı/Türk modernleşmesini, (a) Utangaç Modernite Projesi (1839-1923), (b) Köktenci Modernite Projesi (1923-1950), (c) Popülist Modernite Projesi (1950-1980) ve (d) Modernite Projesi'nin Aşınması (1980 ve sonrası) olmak üzere dört döneme ayırmaktadır (Tekeli ve İlkin, 2003'ten aktaran Uyar, 2006-a).

Nemci Erdoğan'a (1998, s. 22) göre ise, Türkiye'deki siyasal söylemlerin tarihi aynı zamanda popülizmlerin de tarihidir. Çok partili döneme geçişten itibaren popülizm, siyasal alana damgasını vuran pratiklerin söylemlerinin odağına oturmaktadır. Korkut Boratav (1983'ten aktaran Eşiyok, 2005) da popülizmin, Türkiye'de 1946'dan itibaren gündeme gelmişse de, *çiraklık dönemi*ni 1950-1960 yılları arasında geçirdiği görüşündedir. Şubat 2008'de yaptığı bir röportajda Korkut Boratav bu duruma şöyle açıklık getirmektedir:

"Devlet de önemli bir üreten, denetleyen, yatırım yapan aygıt ise, çevre ülkelerinde emekle sermaye arasındaki gerilimleri yumuşatıcı bir işlev görür. Ben bunun Türkiye'deki düzenleme biçimini 'popülizm' diye niteliyorum. Popülizmin başlangıcı 1950'lere gider; ama tam işlerliği 1960 sonrasında. Türkiye'de hızlı bir sanayileşme gerçekleşmiş ve gelişmenin nimetlerini gerilim yaratmadan paylaşan bir model geçerli olmuştur." (Özçelik, 2008, s. 36)

⁶ Bkz. Yetkin Ç., Karşı Devrim, 2006.

Korkut Boratav'ın yukarıda bahsettiği ekonomik popülizmdir. Ancak, andığı bu dönemlerin aslında ekonomiye eklenmiş siyasal popülizmle örtüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'de popülist akım Terakkiperver Cumhuriyet Partisi ile başlar; Serbest Cumhuriyet Fırkasıyla devam eder; bunların kapatılması veya kapanmasıyla sekteye uğrar. Sosyo-siyasal hareketin ve siyasal kültürün bir türü olan popülizmin emekleme aşaması, çok partili dönemden önceye denk düşer. Paul Taggart (2004, s. 141), modernleşmenin, popülizmin sistematik hale gelme ve popülist hareketlere dönüşme koşullarının hazırlayıcısı olduğunu; karmaşık siyaset biçimlerinin ve kurumsal yapıların oluşmasından dolayı popülistlerin yönetiliyor olmaktan duyduğu rahatsızlığı şiddetlendirdiğini belirtmektedir. Taggart'ın bu önermesi göz önüne alındığında TpCF'nin ve SCF'nin popülist hareketlenmeler olduğu söylenebilir.

Laclau'ya göre, CHP'nin zorla modernleşme programının başat aracı olan ordu, Atatürk zamanından beri Türk siyasetinin nihai arabulucusu olarak kalmıştır. Ancak, yüz yüze gelinen açmazlık, ayrımsal bütünleşme dışında eşdeğersel seferberliğin alternatifinin olmaması ve ordunun bile Kemalist tasarımlara göre yeniden biçimlenmiş tamamen yeni bir toplum yaratmak için yeterince güçlü olmamasıdır. Son çare olarak, kitle desteğinden mahrum yeni Cumhuriyet, çok geçmeden yalnızca yerel düzeyde, *Türklerin Babası*'nın en tutkulu özlemlerine çok az anlayış gösteren geleneksel güçlere güvenebilmiştir (Laclau, 2007, s. 234).

Köy Enstitüleri'nin kapatılması, öğretmenlerin adeta kıyımdan geçirilmesi, Atatürk'ün mirası olarak kabul edilen Toprak Reformu'nun etkisiz kılınması gibi benzer adımlar çok partili demokrasi arifesindeki döneme rastlamaktadır. Osman Bolulu (2001, s. 108), çok partili siyasal sisteme geçişten hemen önceki dönem için, "...siyasal erek; demokrasiyi salt biçimsellik olarak görüyor, iktidarını oyla sürdürebileceğini sanıyor, oy için popülist tutum sergiliyor, dinsel eğilimleri gıdıklamaktan çekinmiyordu" saptamasını yapmaktadır. Osman Bolulu'nun, İsmet İnönü'nün başında olduğu CHP için yaptığı saptamadaki *popülist tutuma ve dinsel eğilimleri gıdıklamaya*, yeni dönemde iktidar olacak Demokrat Parti de sarılacaktır.

Bir *halk* inşa etmekte Kemalist deneyimin başarısızlığı, siyasal sistemde ne zaman bir açık görülse ortaya çıkmasıdır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1950'de demokratik seçimler yapma kararı almasının ardından yapılan seçimlerde muhalefetteki Demokrat Parti, Parlamento'da CHP'ye karşı büyük zafer kazanmıştır. Ardından, Atatürk'ün altı okuyla pek az ilişkili yönlerde doğru eşdeğerlikler çılginca yayılmıştır: Önce Adanan Menderes'in *yeni popülizmi*; sonra İslam'ın rönesansı. Bu süreç içinde demokratik açılım dönemleri, ardı ardına gelen askeri müdahalelerle kesintilere uğramıştır (Laclau, 2007, s. 235).

1.3.3.2. Çok Partili Dönemde Popülizm

II. Dünya Savaşı sonrası çok partili döneme geçilmesinin ardından, oy toplama kaygısıyla tanışan partilerin rekabete girişmesiyle Türkiye’de gerçek anlamda (siyasal) popülizmin başladığı söylenebilir. Türkiye’de çok partili dönemin başlangıcından 1970’lerin sonuna kadarki popülist dönemin ilk sözcüsü ve öncüsü (Sunar, 1983, s. 2077) Demokrat Parti olmuştur. Zira, *46 Ruh*’nu taşıyan bu partinin siyasal uygulamalarına ve iletişimine bakıldığında popülist işaretlere rastlanabilmektedir.

Örneğin, kendi lider kadrosunun seçkin karşıtı olması ve bu söyleme ağırlık vermesi DP’nin popülist uygulamalarından biridir. Cumhuriyeti kuran seçkin kesimden olmasına karşın, lider kadro bu söylemi kısa zamanda evrimleşerek anti-seçkinci vurguya dönüştürmüştür. DP’nin kurucuları ve ileri gelenleri, Atatürk zamanında yükselen ama İsmet İnönü’nün tek parti hükümetleri döneminde Celal Bayar gibi geri plana itilmiş, CHP’li olmalarına karşın Adnan Menderes gibi dışlanmış ya da tek partili rejim baskısına karşı demokratik rejim tercihi yapmakta olan Fuat Köprülü gibi kişilerden oluşmuştur (Sunar, 1983, s. 2079-2080). DP’nin önderleri Anayasa’yı merkezîyetçi olmakla eleştirmişler (Sunar, 1983, s. 2084) ve Kemalizm ideolojisini kısmen de olsa sorgulamışlardır (Sunar, 1983, s. 2080). Anti-seçkinci vurgu, siyasal seçkin karşısındaki her kesimin bir bütün olarak algılanmasıyla paralel bir gelişme göstermiş ve sonunda parti tüm milleti temsil eder bir hal almış (Özkan, 2004, s. 32); halk iradesinin vesayetini üzerine alan seçkin kesime karşı eleştirilerini sertleştirmiştir. Siyaset yaşamına Serbest Fırka’da başlayan⁷ Adnan Menderes’in, bir beyanında, “Kemalist elite karşı reformların gerçek muhafızının Türk milleti olduğunu” (Ahmad, 1996’dan aktaran Özkan, 2004, s. 32) ilan etmesi; bir başka beyanındaysa, “Köylü bizimle birlikte olduğu sürece İstanbul’un aydınlarının ne düşündüğünün ne önemi var ki?” (Yıldırım, 2002’den aktaran Özkan, 2004, s. 34) demesi halkın siyasal katılımını da içeren seçkin karşıtı olduğunu açıkça göstermektedir. Sunar (1983, s. 2084), Atatürk’ün halkçı ideolojisinin, seçkinci bir bakış açısıyla geleneksel toplumu devrimler aracılığıyla (modern topluma) dönüştürürken halkın desteğini arama yoluna gitmediğini; DP’nin ise bunu, halkçılığı seçkinci bir tarihsel proje olmaktan çıkararak kitlelerin istek ve özlemlerine yönelik, halkın siyasal katılımını hedefleyen popülist bir ideolojiye dönüştürdüğünü belirtmektedir. Yani, tek parti döneminin devlet-parti özdeşliğini dayandırdığı ideolojik çerçeve ve halkçılık anlayışı da geçerliliğini yitirmiş; bu yeni dönemin halkçılık anlayışı 1950’de iktidarı kazanan Demokrat Parti halkçılığı, parti programının ilk maddesinde yer alan “umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet etmek” ile simgelenmeye

⁷ Demirtepe Ü., “Aferistler”, Yazı Dizisi No. 2, Milliyet, 19.10.1991.

başlanmıştır (Tekeli, 1983, s. 1932-1933). DP'nin köylere kadar uzanan parti örgütü aracılığıyla, İttihat ve Terakki döneminden sonra ilk kez, çok daha yaygın bir ölçekte halk tabanları siyasete katılmıştır. DP, programına aldığı “hükümet ve idare, halktan, halkla beraber ve halk için olmalıdır” ilkesiyle, tek parti yönetiminin *halka rağmen halk için* ilkesine karşı toplumda yarattığı anti-bürokratik birikimle seferberliğe girişmiş (Tekeli, 1983, s. 1933) ve başarıya ulaşmıştır.

DP'nin bu popülist başarısı, özlemleri ve beklentileri farklı grupları popüler bir ittifak içinde toparlayarak bürokratik merkeze karşı seferber edebilmesiyle ortaya çıkmaktadır. 27 yıldır ülkeyi yöneten CHP'nin elinden iktidarın alınması seferberliğinin adı DP yandaşlarınca *Beyaz İhtilal*'dir (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 45), bayrağı ise, Aslandaş ve Bıçakçı'nın (2006) deyişle “CHP'nin ‘halk için halka rağmen’ biçiminde ifade edilen seçkin zihniyete karşı DP'nin halktan güç alan bir siyasi hareket olduğunu vurgulayan” (2006, s. 237) “Yeter Söz Milletindir” sloganlı afiştir.

DP, siyasal söyleminde halkı yücelten, halka gerçek değerini verecek bir siyasal söylem geliştirmiş ve bu noktaya yoğunlaşmıştır (Özkan, 2004, s. 32). Yönetimde katılımcılığı vurgulayan “Yeter Söz Milletindir”, “Köylü Vatandaş Demokrat Parti Seni Kimseye Ezdirmez” gibi afişlerin yanı sıra, halk yığınlarını işaret eden *kasketliler* deyimini Türk siyaset literatürüne DP'nin *Kasketliler Partisi* vurgusuyla 1950 seçimleriyle girmiştir. Hatta aynı yıl DP genel başkanı Celal Bayar, Cumhurbaşkanlığı köşküne üstü açık bir ciple *kasketlilerin* oluşturduğu konvoyla çıkmıştır⁸.

Elbette DP'nin halkı yücelterek halka vurgu yapan mesajları, ekonomik kalkınma kuramıyla makyajlanmıştır. “Her mahalleye bir milyon” sloganı, özel teşebbüsün güçlendirilerek bir kalkınma ve refah sağlama biçimindeki ekonomiye yönelik parti siyasetinin özetidir (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 104). “Türkiye toplumu, bugüne kadar, kendisinin ergin bir özne olarak akli selimiyle kurduğu bir toplumsal düzen içinde yaşadığını tahayyül edememiştir. Yakın dönemde buna göreli tek istisna 1946-1950 yılları arasındaki gelişmelerdir. ‘1946 Ruhu’, ‘Yeter Söz Milletindir’ sloganıyla özetlenebilir” diyen Ahmet İnsel (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 105) bu durumu şöyle analiz etmektedir:

“Siyasi kadroları ve siyasi pratikleri açısından olmamakla beraber, ifade ettiği toplumsal beklentiler açısından, Türkiye'ye özgü bir liberal dünyayı yansıtabilmektedir. Örneğin “küçük Amerika olmak” sloganının topluma ilettiği mesaj sadece iktisadi hedefleri içermez. II. Dünya Savaşı ertesinde Amerika, dünya demokrasi cephesinin timsali ve beklisidir... O dönemin konjonktüründe, “küçük Amerika” olmak imajı, milliyetçi-devletçi iktidara karşı çıkışın ifadesidir. Ayrıca muhafazakarların bu liberal söylemi belli taktik nedenlerle desteklemeleri, onların kapitalist iktisat ve bireyci toplum düzenine çok kapalı olmadıklarına işaret eder... ‘Her mahalleye bir milyon’ sloganı bu açıdan belki en anlamlıdır. Toplumsal değerler içinde zenginleşmeye karşı bir tavır toplumun alt tabakalarında zenginleşmeye ve zengine karşı açık bir tepki yoktur, ama buna karşılık zenginden sosyal işlevler beklenir. Bu nedenle zengin, mahallenin zengini olmalıdır. Mahalle ise dar cemaat örgütünün kalıntısıdır. Kendi içinde

⁸ Demirtepe Ü., “Aferistler”, Yazı Dizisi No. 2, Milliyet, 19.10.1991.

dayanışma prensipleri vardır. Her mahalleye bir karakol veya okul değil de bir milyoner vaat edilmesi, devletle toplum arasındaki ilişkilerin artık sivil kurumlar aracılığıyla da gerçekleştirileceğini, sivil kurumların toplumsal faaliyet alanlarının zenginleşeceğini ima eder. Çünkü artık mahallenin yardımına koşacak tek güç “devlet baba” olmayacaktır.” (İnsel, 1990’dan aktaran Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 105)

Her fırsatta *Kasketlilerin Partisi* olduğuna vurgu yapmaya özen gösteren, “Yeter Söz Milletindir” sloganıyla seçimlere giren (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 133) DP’nin iktidar olmasıyla siyasal seçkin yelpazesi genişlemiştir. Sina Akşin, hem İttihat ve Terakki’nin hem de CHP’nin programlarının, bir Türk burjuvazisi geliştirilmesini öngördüğünü belirtmekle beraber bu gelişim 1950 seçimleriyle amacına ulaştığının altını çizmektedir: “Gerek İttihat ve Terakki’nin gerek CHP’nin programı, bir Türk burjuvazisi geliştirme yönündeydi. Burjuvazi gelişip de kendi siyasal örgütü olan Demokrat Parti’nin 14 Mayıs 1950’de iktidar olmasıyla Türkiye’de burjuva devrimi eksikliğini tamamlamış oldu” (Akşin, 1983, s. 1942). DP’nin iktidar olmasıyla birlikte, bu dönem içinde memur, asker ve eşraftan ibaret olan seçkin kadroya, profesyonel siyasetçiler, iş adamları, avukat, doktor, mühendis vb. serbest meslek sahipleri de katılmıştır. 1960 yılına kadar devam eden bu dönemin temel değer yargısı hürriyet, demokrasi, özel teşebbüsün önceliği olmuştur (Daver, 1965, s. 532).

Bu dönemde var olan seçkin kadroya yeni toplumsal sınıflarının da eklenmesiyle yeni bir ittifak oluşmuştur. Bu ittifak, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki *arपालık* sistemine benzeyen patronaj düzeninin devreye sokulmasıyla oluşturulmuştur. Ev yönetimi kurallarının devlete uygulanmasıyla oluşan patrimonyalist yönetim tarzında, Türkiye’deki yurttaşların refahını sağlama görevini üstlenen devlet, *baba* olarak nitelendirilirken, devlet hazinesi de, yurttaşlar açısından bir nimetler havuzu olarak görülmekte ve *devlet babaya* yakınlıkları ölçüsünde yurttaşlar bu havuzdan yararlanmaktadırlar (Karadağ, 2004, s. 232). DP, bu devlet yönetimi tarzının pratiği olan patronajı, denetlediği kamusal kaynak ve hizmetleri kitlelerin desteğini almak için kullanmış (Sunar, 1983, 2081) ve buna yönelik iletişim içine girmiştir. DP, kendisini destekleyen birçok kasabayı ve ili, partililerin *seçim fabrikaları* olarak nitelendirdiği fabrikalar kurarak ödüllendirmiş; partili doktorlarla halkı bedava veya ucuza tedavi etme kampanyaları düzenlemiştir (Özkan, 2004, s. 39-40).

Bu ekonomik popülizm olarak nitelendirilebilecek uygulamalar oldukça etkili olmuştur. İktidarın ilk yıllarında orta ve büyük çiftçilere Marshall Yardımları ile alımı kolaylaştırılan Ziraat Bankası kredileriyle sağlanan tarım makineleri sağlanmış, 1948 yılında sayısı 1.750 olan traktör sayısı 1955’te 40 bini aşmıştır. Özellikle traktör sahibi olmadaki bu hızlı ivme, Türk çiftçisindeki Adnan Menderes algılamasını başka boyuta taşımıştır. Şevket Süreyya Aydemir’in anlatımıyla, “direksiyonu kullananın arkasında yeni mal sahibi zapt ettiği şehre giren bir kumandan edasıyla dikilir. İşte şimdi köydedir. Ve halk, haklı veya haksız bütün bu olup bitenlerin kerametini bir insana ve onun adına bağlanmaktan hoşlanır. Hatta ‘Menderes

Traktörü' o günden bir yakıştırmadır" (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s.150-151). Menderes'in artık halka mal olması, yakınlaşma ve özdeşlik ilişkisi kurulmasının başarılı bir sonucudur.

Devletin kaynak aktarımından tarım ve sanayi sektörlerinin yanı sıra, basın sektörü de nasibini almıştır. Menderes, bir yandan basında çıkan hükümetle ilgili olumsuz haberlerin kendisi için önemli olmadığını söyleyerek eleştirirken, diğer yandan patronaj ilişkileriyle basını kontrol altında tutmayı planlamıştır. Menderes basına açık mesaj göndererek bu planını uygulamıştır:

"Hangi gazetelerden bahsediyorsunuz? (Vatan) mı? Ben yarın (Yeni Sabah) sahibi Safa ile Ankara Palas'ta bir yemek yiyeyim, Ahmet Emin yazılarından derhal vazgeçer. Nadir Nadi mi? Ben ona Şili gibi küçük bir sefaretten, hele hele Viyana'dan bahsedeyim, ertesi gün Nadir benim istediğim gibi yazı yazar. Burhan Felek mi? Birkaç spor federasyonu seyahati imkanına karşı mum gibi olur. İçlerinden 20, 30 bin liralık paralara karşı kalemlerini satanlar da eksik olmaz." (Yıldırım, 2002'den aktaran Özkan, 2004, s. 35)

Kamusal kaynakların destek karşılığında kitlelere cömertçe sunulması ile yapılan *ekonomik popülizm* (Weyland, 2009, s. 3), piyasa mekanizmasının ve hukuk kurumlarının yeterince kurumsallaşmamış olduğu ülkelerde ortaya çıkan boşluktan kaynaklanmakta (Sunar, 1983, 2081) ve yaygın olarak kullanılmaktadır. DP de *ekonomik popülizmi*, sistematik olarak, resmi ilan ve reklamları yandaş medya oluşturmak için kullanmıştır. İlan ve reklamlarının gelirleri, Menderes'in partisine doğrudan bağlı olan Güneş Matbaacılık Türk A.Ş.'nin aracılığıyla partiyi destekleyecek, resmi yayın organlarına dönüşecek olan Zafer, Akşam Postası ve Yeni Köylü gazetelerinin kurulması için kullanılmıştır (Özkan, 2004, s. 35-36). Bu uygulamanın yanı sıra, bazı gazetelere kağıt tahsisi sağlanması ve örtülü ödenekten ayrılar paralarla bunları *beslemesi* (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 43) Türk siyasi tarihi literatürüne *besleme basın* sözcüğünü kazandırmıştır. Patronaj sistem, tek partili bürokratik cumhuriyetçilikten DP dönemine egemen olan popülist cumhuriyetçiliğe geçişin (Sunar, 1983, 2084) köprüsü olmuştur.

Ekonomik kriz dönemlerinde yükselişe geçen ve güçlenen popülist partilerin oluşturdukları ittifaklarda, ironik olarak, yine ekonomik krizlerle birlikte gevşemeler yaşanmakta; bunun sonucu olarak bu partiler güç kaybetmekte, hatta dağılabilmektedirler. Roberts (2006, s. 129), modern dönemlerde patrimonyalizmin, güçlü sendika hareketlerini ve parti örgütlerini gelişmesini engellediğini veya baskı altında tuttuğunu ama kendi ayakları üzerinde durabilen siyasal gücün ithal ikameci sanayileşme dönemine oranla ekonomik krizlerde geriye düştüğü ve piyasa reformlarının dramatik biçimde zayıfladığını belirtmektedir. 1954'ten sonraki yıllarda DP, tıkanan tarımsal yatırım ve ihracat karşısında, içe dönük ithal ikameci bir sanayileşmeyi devreye sokmuştur. Tarıma dayalı dokuma ve gıda sanayi dallarındaki yatırımlarda bir gelişme sağlanırken, hammadde ithalatına dayalı hafif tüketim maddelerinin üretimine geçilmiştir. DP'nin teşvikine rağmen yabancı sermayenin ülkeye gelişi çok sınırlı

kalmıştır. İthalatı karşılayacak kaynaklar büyük ölçüde dış borçlanmayla karşılanmıştır. Ancak, düzensiz yatırım uygulamaları ve yüksek devlet sübvansiyonları, ödeme güçlükleri ve yüksek enflasyon DP'yi 1958'de istikrar önlemleri almaya zorunlu bırakmıştır (Sunar, 1983, s. 2083). 1957'den sonraki yıllarda ortaya çıkan ekonomik krizler beraber patronaj kaynaklarının azalması ve dolayısıyla da kitle desteğinin azalmasıyla DP, radikal ve otoriter popülizme yönelmiştir. Bu ekonomik kriz dönemi, patronaj sistemine dayalı ılımlı popülizmden, toplumsal ve ideolojik seferberliğe yönelik plebisiter ve otoriter bir popülizme geçişte dönüm noktasıdır (Sunar, 1983, s. 2084). 1957 yılından itibaren CHP'nin yaptığı sert muhalefet ve partisindeki popülist ittifakın dağılma eğilimi sonucunda DP, son umut olarak din ve milliyetçiliğe sarılmıştır (Sunar, 1983, s. 2084).

DP'nin son bir umutla sarıldığı din olgusu ve buna doğrudan organik bağı olan cemaat Türkiye için gerçekte yeni bir şey değildir. İslamcı popülizm, Osmanlı İmparatorluğu'nda iki işlevi olan ulema aracılığıyla uygulanmıştır. Halkın çıkarlarının temsilcisi rolünü oynayan, halkla birlikte yaşayan alt tabaka Uleması, Resmi Uleması ya da Ulema-yı Rusüm, bir çeşit popülist ideoloji ve yaşamlı karmaşık bir bileşimle etkinliğini sürdürmüştür (Mardin, 2006, s. 27). Şerif Mardin'in bahsettiği uzun geçmişe sahip bu İslamcı popülizm, 1908'den sonra İttihat ve Terakki'ye karşı koyan modern İslamcı popülizmdir ve 1950'li yıllarda da DP'nin desteğini sağlamıştır (Mardin, 2006, s. 18).

DP'nin cemaatlerle bu yakınlaşması, muhalefetin elinde bir koz olmuştur. Bürokratik seçkin kesim CHP'nin güdümünde birleşerek, bürokrasinin partizanlaştırıldığı, bütünlüğünün, prestijinin ve gücünün kaybettirildiği, hukuk devletinin yozlaştırıldığı, laiklikten tavizler verildiği gibi eleştirilerle DP'ye sert muhalefette bulunmuştur. İktidarının son yıllarında DP, geniş muhalif yelpazenin eleştirilerine karşı siyasal seferberliğe dayanan popülist destekle direnmeye çalışmıştır. Bu çabalar, popülist demokrasinin plebisiter bir otoriterliğe geçiş aşamasıdır (Sunar, 1983, s. 2085).

Yoğunlaşan muhalefet ve siyasal bunalım içinde DP, son çare olarak, anayasal hak ve özgürlükleri sınırlandırma; muhalefet, basın, üniversite ve bürokrasi gibi popüler destek aldığı güçler üzerinde baskı yoluna gitmiştir. Sunar'a (1983, s. 2086) göre, DP'nin popülizmini kısıtlayan en büyük etken, Cumhuriyeti kuran laik bir askeri ve bürokratik seçkinin varlığı olmuştur. 1945'teki çok partili döneme geçişte muhalefet yapmasına ve 1950'de iktidar olmasına izin veren bu seçkin kesim, 27 Mayıs 1960'da Atatürk devrimlerinden ödün veren popülist politikalara sahip DP'nin karşısına dikilmiştir. Meisel'in siyasal seçkinler için yaptığı, seçkin grupları arasında iş ve güç birliğini formüle eden 3C (grup bilinci/şuur, ahenk/uyum ve gizli anlaşma/komplot) (Zuckerman, 1977, s. 332) denklemine tam uyacak biçimde, 27 Mayıs

1960 İhtilali geniş ölçüde askeri ve aydın seçkinin (üniversite, basın, gençlik) eseri olmuştur (Daver, 1965, s. 532).

DP dönemi sonrası, Türk siyaset arenasına inen sağ ve sol kesimden birçok siyasetçinin de popülist pratikler içinde oldukları yaklaşımı vardır. Bunlardan biri de iktidardan düşürülen DP'nin devamı olma savıyla kurulan Adalet Partisi'nin (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, 68-159) genel başkanı Süleyman Demirel'dir. Bu noktada dışlama popülizmine uyabilecek somut bir örnek verilmesi yararlı olacaktır.

Türk siyasi kültüründe uzun bir süre popülarlığını koruyan *Moskovacılık* ilk kez, DP'nin Türkiye'de seçim güvenliğinin olmadığı eleştirisine karşı CHP tarafından kullanılan bir suçlama olmuştur. Ancak kimi zaman da benzer suçlamalar CHP'ye yöneltilmiştir. DP tarafından “Moskova radyosunun yayınları kadar iğrenç” propaganda yapmakla suçlanan CHP, Soğuk Savaş'ın en yoğun yaşandığı dönemde (1965'ten sonra), bu kez AP'liler tarafından o dönemde yalnızca komünist değil, düşmanla işbirliği yapmak anlamında kullanılan *Moskovacılık* ile suçlanmıştır (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, 161). CHP'lilere, “ortanın solu Moskova yolu” denilerek dışlama stratejisi uygulanmıştır

1961'den itibaren Adalet Partisi, bir yandan bürokratik seçkinlere karşı başarılı siyasetler izlerken, diğer taraftan patronaj sistemine dayalı popülizmi devam ettirmiştir (Sunar, 1983, s. 2086). Öyle ki, tütün destek alımları için söylediği en popüler bir sözünü vermek yeterli olacaktır: “Onlar 21 Ekim sabahı yoklar. Şimdi size gelip yalan söyleyecekler. Onların verdiği fiyattan beş bin lira fazla vereceğim. Aynı şekilde pamuğunuzu satmayın. Üzümcünün parasını gasp ettiler. Ama biz bu gaspçılardan hesap soracağız” (Milliyet, 04.10.1991). Ancak seçimler sonrası Demirel, ne tütün ne de üzüm sözünü tutabilmiştir (Aşık, 1992).

Bora ve Erdoğan'a (2003) göre, Süleyman Demirel, toplumsal ve siyasal düzeyde muhafazakar-modernist, ekonomik düzeyde ise, korporatizme bağlılığından ötürü liberal-muhafazakar olarak tanımlanabilecek bir çizgide halkın akliselimine referans vererek Müslüman-Türk halkı imgesi inşa etmiştir. Hür teşebbüs, büyüme, sosyal refah, istikrar gibi hedefleri, akliselimin ortaya koyduğu ve halkın doğal eğilimlerine uygun tercihler olarak kurduğu imgeyi meşrulaştırmıştır. Muhafazakar popülizme özgü olan *halkın akliselimi* unsurunu, siyasal dile monte etmiş ve bir siyasal meşruiyet kaynağı olarak işlevselleştirmeyi başarmıştır.

Halka yakınlık duygusunun aşılması çeşitli stratejilerin başarılıca uygulanmasıyla sağlanır. Demirel'in bu başarısının sırrı, “Isparta ağzıyla, kısa, basit, betimleyici, soru-yanıt şeklinde cümlelerle konuşarak, ‘halk’ın saf-safiyâne duygularını ve zihin dünyasını paylaştığını gösteren bir hitabet kurması”nda (Bora ve Erdoğan, 2003) gizlidir:

“Tam da bu monolog şeklindeki soru-yanıtlar, kendini ‘halk’ın yerine koyarak ‘akliselim’e seslenmenin etkili bir yoludur; zira tek, homojen, basit bir öze sahip bir ‘ortakduyu’ varsayımını içerir. Demirel,

hitabetinde bu 'ortakduyu'yu çoğu zaman küçük üreticinin, köylünün, esnaf ve zanaatkârın anlam dünyasıyla, Gramsci'nin (1971: 421) deyişiyile 'kalabalıkların kendiliğinden felsefesi' ile özdeşleştirmiştir." (Bora ve Erdoğan, 2003)

Erdoğan (1998, s. 25), popülizmin basit bir fikirler bütünü olmadığını, kendini pratiklerde maddileştirdiğini vurgulamaktadır. Yaşam ve giyim tarzı, kullandığı dil, üslup kitlelerle *dolaylı* bir yakınlık ve özdeşlik ilişkisini oluşturmaktadır (bkz. EK-4). Atilla İlhan'a göre;

"Demirel'in şapkasını giyişi bile herhangi bir İspartalıninki gibidir. Şapkayı benim gibi giymez. Şapkayı kafasına oturtur, Demirel hiç değişmemiştir. Anadolu olmanın bütün özelliklerini taşır. Yemeği halk gibi kaşık çalarak yer. Batılı maymun gibi çatal bıçakla yemez. Halk bunu hemen anlar, kendisinden mi değil mi?"⁹

Demirel'in, kırsalda büyümesi nedeniyle kırsaldan oy aldığı düşünülmektedir:

"O, kırsaldan çıkıp yükselen, üniversite okuyan, parti başına gelen 'başarmış' insanı sembolize etmektedir. Demirel, insanların, kendilerini onun köylü geçmişiyle özdeşleştirebildikleri ve onun mesleki yükselişinde kendi umutlarının somutlaşmış ifadesini buldukları kırsal kesimde mükemmel bir oy avcısı olduğunu gösterdi. Menderes gibi Demirel'de halk diliyle konuşan bir hatipti." (Zürcher, 2005, s. 365)

Aslandaş ve Bıçakçı'ya (2006, s. 65) göre, 1970'li yıllarda Demirel'in köy kökenli oluşunu ön plana çıkaran *yandaş* yayın organlarınca *Çoban Sülü* lakabının *halktan biri olduğu* vurgulanması için, AP de yoğun çaba harcamıştır (bkz. EK-5). "Kasketinizi çıkarmayın. Kasket halkın işaretidir. Utanılacak bir şey değildir. Biz kasket ve kasketliyi savunmaya devam edeceğiz" diyerek, DP gibi Demirel de *kasketlilere* sahip çıkmıştır (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 65).

Halkla özdeşlik ilişkisinin kurulması yalnızca hitabet ile değil, imgesel mesajlarla da sağlanabilmektedir. Bu nedenle örneğin, benzer biçimde, dağlara, taşlara yazılan *Karaoğlan* adını benimseyen ve kullanan Ecevit, mavi gömlek ve kasket giymiş, sade, şatafatsız bir yaşam sürmüştür. Giyimine büyük önem veren Necmettin Erbakan, beyaz takım elbisesinin içine, taktığı Faruk Saraç imzalı, göz alan parlak renkli kravatlar ve atkılardan (Saruhan, 2007) halen vazgeçmemiştir. Bir imaj danışmanı ile çalıştığı rivayet edilen Tansu Çiller, bir dönem her Televizyon konuşmasında entelektüel bir hava vermek amacıyla elinde sürekli ekrana doğru gözlük sallamış, saflık ve temizliği çağrıştırarak, yolsuzluklara bulaşmadığı mesajı verebilmek için ısrarla beyaz renkli giysiler tercih etmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın seçimi ise, Türk bayrağı renkli kravatları ve Kasımpaşalılığını yansıtan çizgili takım elbisedir (Saruhan, 2007).

Çıpalama <anchoring> tekniği ile farklılık yaratan, kişiye özel imgesel kodlarla anımsanma gayretleri içine yalnızca siyasi aktörler girmemektedir. Rifat Bali (2004, s. 37), 1980'lerde Türkiye'de işadamlarının görünür olma isteklerinin yanı sıra *merhametsiz komprador* imajını değiştirme gayretleri içinde olduklarını belirtmektedir. Bu gayretler içinde olanların en ünlülerinden biri de Sakıp Sabancı'dır. Sabancı, bir yandan köklerini unutmadığını kanıtlamak istercesine Kayseri/Adana karışımı şivesinden vazgeçmemiş, diğer

⁹ Demirtepe Ü., "Köy Kökenli Politikacılarımız", Yazı Dizisi No. 3, Milliyet, 21.10.1991.

yandan da kamuoyuna *cana yakın* bir imaj sergilemiştir. Sabancı ailesi ve Sabancı Holding'in kamuoyundaki imajlarının belirlenmesi için bir tarihte PİAR şirketine yaptırılan araştırmanın sonuçları şaşırtıcı değildir (Bali, 2004, s. 37): Ankete yanıt verenlerin % 62'si "Sakıp Sabancı işçi babasıdır, İşçisine bakar", % 83'ü "gerçek yatırımcıdır", % 71'i "Sabancı memleket meselelerini iyi bilir", % 69'u "Sakıp Sabancı zengin olmasına karşın halktan biri gibi davranır, sosyetik değildir." Tüm bu sonuçların, *Sakıp Ağa* adının yakıştırılmasından hoşnut olan Sakıp Sabancı için tatmin edici olduğunu söylemek olasıdır. Benzer biçimde, Demirel'in de, modern kentli giyim kuşamına karşın, Isparta şivesiyle konuşmasının kuşkusuz kitlelerle olan iletişiminde olumlu bir etken olduğu söylenebilir.

Süleyman Demirel'in kalabalık topluluklarla olan iletişiminde çeşitli popülist stratejiler görülebilmektedir. Örneğin, 1991 Genel Seçimleri'nde partisinin Rize mitinginde Süleyman Demirel, "Hamsi kavağa çıkarsa Anavatan Partisi de bir kere daha iktidar olur. Hamsi kavağa çıkamayacağına göre iktidar olamaz" demiştir. Demirel'in bu sözü, Yavuz Donat'ın anlatımına göre, Rizeli seçmenin kafasını karıştırmıştır. O dönem ANAP'ın genel başkanı olan Rizeli Mesut Yılmaz, Demirel'in bu sözünü, kendi lehine kullanmıştır: "Yani demek istiyor ki... Rize'den Başbakan çıkamaz." Bu açıklama Rizelilerin "Ne demek Rize'den Başbakan çıkamaz, hamsi kavağa çıkar Rize'den de Başbakan çıkar!" tepkisi sayesinde ANAP'tan üç milletvekili kavağa değilse de, başkent Ankara'ya çıkmıştır (Vatan, 13.04.2009). Yukarıda iki rakip siyasetçinin söylemlerinin popülizm tanımlamasına girdiği söylenebilir. Ayrıca, Yavuz Donat'ın, Türkiye'deki siyasetçilerin söylemlerine yönelik verdiği bu örnek, ne olduğu belirsiz (birden fazla anlama gelebilen) ve en az iki zıt anlama açık olan yorum/açıklama yoluyla formüle edilen *duygu karmaşası hesaplama stratejisini* destekler niteliktedir.

1965 yılından sonra CHP ise, siyasi rakipleri halk desteğine sahip olabilmek için popülist ideolojik ve toplumsal seferberliğe girmek zorunda kalmıştır (Sunar, 1983, s. 2086). 1950 ile başlayan ve göçün nedeni olan sanayileşme yörüngeli sosyo-ekonomik gelişmeyi sezinleyen Bülent Ecevit (Kahraman, 2006), bu zorunluluk içinde, vesayetçi ve otoriter Cumhuriyetçilik söylemine yaptığı popülizm aşısıyla *avamı* hesaba katan, ona hitap eden demokratik cumhuriyetçiliğe (Bora, 2006, s. 5), *ortanın soluna* dümen kırmıştır. Bu kavramı ilk dile getiren, "aslında, laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan ortanın solunda olursun" (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 182) diyen İsmet İnönü olmuştur. 1959 yılında "İlk Hedefler Beyannamesi" ile yayınlanarak resmileşen bu rota CHP'yi bile aşacak bir siyasal motivasyon ve mobilizasyon getirmiş; sonunda İsmet İnönü, CHP içinde devrilmiştir (Kahraman, 2006).

34 yıldır oturduğu CHP genel başkanlığı koltuğunu bırakmak zorunda kalan İnönü'nün yerine geçen Ecevit için *ortanın solu*, aşırı solun önüne geçen bir düşüncedir: “halkı adaletsizlikten, yolsuzluktan, baskıdan kurtarıcı ve toplumu sosyal adalet içinde kalkındırıcı tedbirler alınmazsa, ezilen, yoksulluk çeken insanlarda birikecek isyan duyguları, kabarıp taşma noktasına varabilir. Ortanın solu bu sele karşı en sağlam duvar, en etkili settir.” (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 183)

Necmi Erdoğan (1998, s. 26), Ecevit'in toplumsal-siyasal alanda *halk* ve *halktan olmayanlar* (bazı egemen güçler), *ezenler* ve *ezilenler* biçiminde ayrıma gittiğini belirtmektedir: Üretken-üretken olmayan, kendilerini ayrıcalıklı gören-görmeyen, ellerindeki olanakları başkalarını ezmek için (kötüye) kullanan-kullanmayan egemen güçler gibi. Erdoğan, Ecevit'in *halk* ve *halktan olmayanlar* tanımlamasını şöyle aktarmaktadır:

“‘Halk’, kendi emeğiyle geçinen, geliri başkasının sömürülmesine dayanmayan, toplumda ayrıcalık gözetmeyen, topluma ve yönetime kendi olanaklarıyla ağırlık koyamayan, ezilen ve sömürülen köylü, işçi, memur, esnaf ve zanaatkarlardan oluşur. ‘Halktan olmayanlar’ ise, kendilerini ayrıcalıklı gören, emeğin artı değerinden eşitsiz pay alan, toplumun yönetimi üzerinde aşırı ağırlığı olan araçlar, tefeciler, büyük toprak sahipleri, tekelci sermaye ve diğer ‘üretken olmayan’ kesimlerden ibarettir.” (Erdoğan, 1998, s. 26)

Ecevit, *1946 Ruhu*'nun halkın özlemlerinin bir patlaması olduğunu, DP iktidarıyla birlikte, “ayağı çarıklı köylünün devlet kapısından ilk defa başı dik girdiğini” vurgular. Ecevit'e göre, *bilinçli, açık görüşlü, barışçı, önyargısız, uygar, sorumluluk sahibi, iyi niyetli, çoğulcu* ve *demokrasiye yürekten bağlı* olmak gibi birçok erdeme sahiptir; halkın gelenekleri de *demokratik, dayanışmacı, eşitlikçi* ve *katılımcı* olan Türk halkı iktidardır, *iktidar halktır*: “CHP artık Halk Partisi olmanın da ötesinde halkın ta kendisidir” (Erdoğan, 1998, s. 21-32).

Ecevit'in bir başka popülist yönü halka yabancı aydınları ve onların *bürokratik seçkinci, tepeden inmece* tavırlarını ağır bir biçimde eleştirmesidir. Halkı anlamayan *özentici* ve *aktarmacı, sahte solcu* aydınlar, demokratik olmayan ülkelerdeki devrimci yöntemleri taklit etmeye çalışmakla, *halkın gerçek özlemlerinden* ve *gerçek durumundan* habersizdirler. Ona göre *gerçek solcu* halka inanan, saygı duyan, halkla kaynaşan ve bütünleşen solcudur (Erdoğan, 1998, s. 29-30).

Seçkinleri sert bir biçimde eleştiren, halka sıkça gönderme yapmasına karşın Ecevit'in seçkinci bir yönü de vardır. Tanıl Bora (2006), onun bu seçkinci yönünü şöyle açıklamaktadır:

“İçtenlikten uzak olduğu söylenemeyecek ama steril ve resmî tavrı, insanlarla hem yüz yüze hem anonim ilişkilerinde, dünyanın bu coğrafyasındaki modernlik tecrübesinin onca zamandır koyamadığı mesafeler koyar. Hiç sürmemeyen ‘aşırı düzgün’ nâtkası, her konuda ve her anda bir beyanat ciddiyeti içine konuşmasıyla, asla ‘halka yakın’” sayılacak biri değildir. O, bir ‘devlet ve siyaset adamı’ydi ve bariz seçkin kimliğiyle popülizm yaptı.” (Bora, 2006, s. 5)

Bora'ya göre, Ecevit'in *halkçı* imgesini alabilme başarısı *şeytan tüyünde* gizlidir: “şeytan tüyü, popülizmin kendisindedir. Ecevit'in kişileştirdiği cazibe popülizmin cazibesidir” (Bora, 2006, s. 5).

Attila İlhan da benzer görüşlere sahiptir ama popülizmin cazibesinin Ecevit'i halk ile tam olarak özdeşleştirmeyi sağlayamadığını düşünmektedir¹⁰:

“Ecevit popüler oldu. Yani halk tarafından benimsendi, ‘Karaoğlan’ dediler. Böylece halkla özdeşleşmiş gibi bir politikacı imajı verdi. Hayır, hiçbir zaman böyle bir şey olmadı. Çünkü ne dediğini bile anlamıyordu halk onun. Konuştuğu Türkçe halkın anlayacağı bir Türkçe değildi. Bütün formasyonu Batılıydı. Davranışları Batılı gibiydi. Bu yüzden de gerçekte hiçbir özdeşleşme olmadı. Demirel, Özal gibi politikacılar ise orta sınıfın duygularına hitap eden politikacılar oldular. ‘İşte bu bizim Anadolu Turgut Bey’imizdir. Anadolu insanı bunu hemen anlar.’”

1970’lerin sonundan itibaren Ecevit tarzını değiştirmiştir. Bülent Kahraman’a (2004) göre, *ortanın solu* hareketini demokratik sol harekete doğru ilerletirken yeni bir model inşa etmiş ama ne devletçilikten, ne popülizmden ne de seçkincilikten vazgeçmiştir: “Sonunda ortaya, şimdi benim ‘eklektik (karışık) popülizm’ dediğim model çıkıyordu. Bu da pragmatik bir öze sahipti ve popülizm vurgusuyla her şeyi kullanmayı mubah gören bir ideolojydi. ‘Elitist popülizm’e karşı ‘eklektik popülizm’, ‘devletçi popülizm’e karşılık ‘popülist devletçilik’”. Tanıl Bora (2006, s. 8) da Ecevit’te bir değişim olduğu görüşünde hemfikirdir: 1970’lerin sonundan itibaren “sağ popülizmin klientalist ve patronajcı pratiğinin uyarlanmasıyla” parti örgütü ve tabanından uzaklaşarak, Ecevit popülizmini değiştirmiştir.

Bu değişim birçok özelliğlidir. Ecevit, devletin bütün sorgulamalara karşın halen siyasi kurucu etken olmasından ve romantik popülizmden beslenmiştir. 1973 seçimleriyle birlikte parlamentoya giren İslamcı-popülizmin farkına varmış; *biz ve bizim dışımızda kalanlar* çelişmesine ağırlık vermiştir (Kahraman, 2006). Ecevit’in değişim evrelerini Kahraman (2006) şöyle sıralamaktadır:

“Sol radikal söylemin yoğunlaşmasıyla birlikte Ecevit ortanın solu hareketini hem Kemalist bir tabana oturtarak ‘yerleştirecek’ hem de onu ‘demokratik sol’ adı altında neredeyse anti-Marksist bir eylem alanına dönüştürecektir. Giderek de onu, sosyal demokrasinin reel bir kapsam kazanmasına karşı şiddetle savunduğu bir seçenek olarak yükseltecektir... Küreselleşme gibi bir ulusötesi dönüştürücü faktörü ve onunla kenetli uluslararası finans kapitali Bülent Ecevit bir reel sol perspektiften izlemeyecek, tam tersine vulger-popülist-nasyonalist bir yaklaşımla tanımlayacaktır. Zaman içinde kurucu elit kadrodan kopmak bir yana, Ecevit neredeyse bir ‘antientelektülizm’ geliştirerek (ki, faşizmin temel kurucu öğelerinden birisidir) kendisini lümpenleşme-popülerleştirme çizgisinde dondurdu. Artık savunduğu ideoloji demokratik sol bile değil, milliyetçi vurguları giderek ağırlık kazanan, kendisine dönük, düpedüz sağ bir amorf-eklektik gündelik siyaset pratiğinden beslenen bir retorikti.”

Halkçı Ecevit’in aslında bir teori-pratik uyumsuzluğu vardır. 1990’lı yıllarda kurulan DSP’nin kadroları, karizmatik lider ile halk arasına girmeyen, “yalnızca belirli talepleri, çıkarları temsil etmek üzere seferber olmuş, birilerini ve bir şeyleri temsil eden politikacılar değil, hatta kimi zaman kendi ikbali peşindeki siyaset esnafı ‘bile’ değil, liderin tayin ettiği görevleri yerine getirecek vekilharç ve uzmanlardır” (Bora, 2006, s. 8-9). Kendisinin vesayetçi durumunu dürüst, *politika yapmayan popülist politikacı* imgesini vurgulayarak güçlendirmiştir. Bu söylem, siyaseti *itibarsızlaştıran* seçkinci-popülizmin net bir fotoğrafıdır (Bora, 2006, s. 8-9). Asaf Savaş Akat’a göre de, DSP, sosyal demokrat bir parti değildir:

¹⁰ Demirtepe Ü., “Parti Liderlerimizin Anatomisi”, Yazı Dizisi No. 4, Milliyet, 22.10.1991.

Söyleminde sosyal demokrat unsurlar taşıyan bir popülist partidir. Bir lider partisidir ve parti ve tabandakilerin partide hiçbir etkinliği yoktur.¹¹

Türkiye’de her siyasetçinin uygulamalarında ve konuşmalarında popülizm kapsamına girebilecek unsurlara kiminde daha az, kiminde daha çok rastlanabilmektedir. Seçim dönemlerinde siyasetçilerin oy kaygısı popülist pratiklere daha çok ağırlık vermelerine neden olmaktadır. Olağan dönemlerde de popülist uygulamalar söz konusu olabilmektedir. Bu popülist uygulamalara sahip kişilerden biri de, 1977 seçimlerinde MSP’den aday olup Ortak Pazar’a ve faize karşı olan *Milli Görüşü* 27 Mayıs 1977’de radyoda savunan (Pulur, 1992), daha sonra da, liberal bir siyasetçi kimliğine bürünen Turgut Özal’dır.

Turgut Özal’ın siyasete ilk giriş denemesi, MESS başkanlığı sırasında MSP’den gelen bir teklifle olmuştur. Korkut Özal, ağabeyinin karar alma sürecini şöyle anlatmaktadır:

“Semra Hanım kesin olarak karşı çıkmış, kendisi bana anlattı. Ağabeyim de Hoca Efendi’ye (Nakşibendi tarikatı İskenderpaşa Camii Dergahı Şeyhi merhum Mehmet Zeki Kotku) danışmış, Hoca Efendi de girmesinin yerinde olacağını söylemiş. Kendisi de orada şansını olmadığını söylüyordu. Fakat böyle bir fikri alınca gidip girdi.” (Gürel, 1994)

Bu icazetten sonra 1977’de MSP’den İzmir milletvekili adayı olmuş ancak *kıl payı* seçilememiştir Özal. Yine Korkut Özal’a göre, seçilememiştir ama siyaseti öğrenmiş, MSP’nin yapısını tanımıştır. Sonraki yıllarda Nakşibendi Tarikatı’nın İskenderpaşa Dergahı Şeyhi Mehmet Zahit Kotku ölünce Özallar, yeni Şeyh Prof. Dr. Esad Coşan’a danışmaya başlamışlardır (Gürel, 1994).

Özal, daha sonra 43. Hükümet döneminde Süleyman Demirel’in başbakanlık müsteşarıyken 24 Ocak kararlarıyla adını duyurmuştur. Bu dönemde kendi deyişiyle, “o günkü iktidarın Başbakanı olan Süleyman Bey’in sağ kolu gibi”dir (Barlas, 2001, s. 14). 12 Eylül askeri darbesinden önce, yine kendi deyişiyle, “bir gemide iki kaptan olmayacağı” gerekçesiyle AP’den istifa etmiştir (Milliyet, 26.10.1983). Ancak 12 Eylül 1980 sabahında güneş Turgut Özal için daha parlak doğacaktır.

12 Eylül sabahı Turgut Özal Genel Kurmaydan aranarak, *bir bilen* kişi olarak Maliye Bakanlığı teklif edilmiştir. Özal, Başbakan Yardımcılığı, Ticaret Bakanlığı, ve Maliye Bakanlığının tüm yetkilerinin kendinde toplanmasını istemiştir; ona göre, 24 Ocak Kararları ancak bu biçimde uygulanabilir (Birand ve Yalçın 2001, s.111). Bu politikaları yürütmesi için Özal’ı ekonomiden sorumlu kişi olarak atanıvermiştir. 17 Eylül 1980 tarihinde ekonomi bakanı olan Özal, ekonominin dizginlerini eline alarak, 24 Ocak Kararlarını askeri rejimin desteğiyle yürütmüştür (Birand ve Yalçın 2001, s.115). Tüm bunlar Özal’ın kamuoyu tarafından tanınırlığını arttırmıştır.

¹¹ Demirtepe Ü., “Parti Liderlerimizin Anatomisi”, Yazı Dizisi No. 4, Milliyet, 22.10.1991.

1983'te Özal, iş yaşamında kendisiyle yakın kişilerle, daha çok da, muhafazakar kesimlerle görüşmüş (Gürel, 1994), ANAP'ı “milliyetçi, muhafazakar, ekonomide serbest piyasa ekonomisini savunan, sosyal adaletçi ilkeler etrafında oluşturmuş (Milliyet, 17.05.1989) ve seçimleri kazanmıştır. Ahmad'a (1995, s. 227) göre Anavatan Partisi, tıpkı Adalet Partisi gibi muhafazakar, Milli Selamet Partisi gibi geleneklere bağlı, Milliyetçi Hareket Partisi gibi milliyetçi ve hatta sosyal demokratlar gibi sosyal adaletçi bir parti olarak doğmuştur.

Aktan (1999), liberal bir devlet adamı olarak tanınan Turgut Özal'ın, sermaye piyasasının oluşması için KİT'lerin özelleştirilmesi konusundaki hazırlık çalışmalarını başlattığını, bazı alanlarda bürokratik işlemlerin azaltılması ve kaldırılması yönünde kararların alınmasını ve uygulanmasını sağladığını belirtmektedir. Özal, devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesini ısrarla savunmuştur. Her ne kadar iktidarda bulunduğu yıllarda devletin yeniden yapılanması ve küçültülmesi projelerini tam anlamıyla gerçekleştiremediyse de, bu alanda en azından toplumu bilinçlendirme (Aktan, 1999) çabası içinde bulunmuştur. Milliyetçi-muhafazakarlığı yeni liberalizmle eklemleyen Yeni Sağ'ın tipik bir temsilcisi olan Özal, bu amaçla, “çevresinde ‘ortak aklı’ harekete geçirmeye çalışmış; bu mümkün olmadığında da öykündüğü ülkelerde hakim olan ‘ortak aklı’ kendi ülkesine olduğu gibi nakletmiş”tir (Kırca, 2005). Nuray Mert (2007), Özal'ın verdiği mesajı “‘Resmi ideolojiyle sorununuz var değil mi? Özelleştirme yoluyla devletin ekonomik gücünü budarsak, ideolojik baskısı da ortadan kalkar’. Bu mesaj muhafazakâr kesimin liberal ekonomik politikaların peşinden gitmesi için yeterli olmuştur” biçiminde özetlemektedir.¹²

Özal da, Süleyman Demirel gibi Müslüman-Türk halkı imgesi inşa etmiştir. Ancak, Bora ve Erdoğan'a (2003) göre, onun otoriter nitelikli popülizminin, milliyetçi-muhafazakarlığı yeni liberalizmle eklemleme çerçevesinde, Demirel'den farklı olarak, popülizme getirdiği yeni açılım; “‘çağa uygun’ örf ve adetlerini koruyan, ‘seçici’ bir modernleşmeye bilhassa ehil bir Müslüman-Türk halkı imgesi inşa etmesidir”. Özal, halkın muhafazakar-modernist *ortakduyusunun* seçici ama pragmatist modernleşmeye elverişliğince çok daha atak ve “yenilikçi” bir tutumla başvurmuştur (Bora ve Erdoğan, 2003).

Özal, bu yapının inşasını modern yüzlü, atak ve yenilikçi bir ekiple gerçekleştirmiştir. 12 Eylül 1980 öncesinin siyasetçilerine siyaset yasağı getirilmesi, çoğu genç olan, yepyeni bir siyasetçi tipini ortaya çıkarmıştır. Anadolu'nun çeşitli köy, kasaba ya da kentlerindeki yoksul ya da orta halli ailelerin zeki, çalışkan çocuklarının siyasi arenada yer edinmeleri, DP ile başlayan, AP döneminde hızlanan süreçte ortaya çıkmıştır. Bu kişiler Turgut Özal'ın *prensleridirler*.

¹² Mert N., “DP'den AKP'ye Merkez Sağın Kısa Tarihi”, Yazı Dizisi No. 5, Radikal, 14.06.2007.

1980 sonrasında ANAP iktidarında söz sahibi olanların birçoğu, DP ve AP dönemlerinde yurtiçi, yurtdışı bursları kazanarak okumuşlardır ama çoğu içgüdüsel bir tepkiye sahiptir. Gramsci (1986), genel olarak, aydının ve genel olarak devlet görevlisinin toplumsal durumuna hayranlık duyan bazen de önemsemiyormuş gibi davranan, “geleneksel” yani kapitalist sistem tarafından henüz dönüştürülüp devinime geçirilmemiş bulunan kentlerin, (özellikle küçük merkezlerin) köylü ve küçük burjuva yığınlarının içgüdüsel olarak kıskançlık ve yan tutucu aşırı öfke öğelerine sahip olduğunu belirtir (Gramsci, 1986, s. 321). 1980 sonrasında damgasını vuran siyasetçi prototipi, yurtiçinde ve yurtdışında iyi eğitim görmüş, çoğu mühendis, devlet ve özel sektörde belli basamaklardan geçmiş pragmatist siyasetçilerdir. Bu teknokratlar, devlet ve özel sektör basamaklarını tırmanarak son aşama siyasete girip ülke yönetiminde söz sahibi olmuşlardır¹³. Demirtepe’ye (1991) göre, Özal ve Demirel’in yanı sıra, çocuklukları tek parti dönemine rastlayan bu siyasetçilerin ortak bir yönü, CHP’ye, partinin batıcı tavrına ve bürokrasiye tepki duyarak büyümeleridir ve bu nedenle de daha dindar, daha gelenekçi tavır içinde olmalarıdır.

Özal, halk gözünde *baba* devlet ve sosyal devlet anlayışını her fırsatta sorgulamıştır (Aktan, 1999; Doğan, 2007, s. 92). Eric Jan Zürcher, Özal’ın aslında Demirel gibi, sıradan Türk’ün özdeşleşebileceği türden bir siyasetçi olduğu görüşündedir:

“Geri kalmış bir bölgenin kenti olan Malatya’dan geliyordu ve kendi çabalarıyla başarılı olmuş bir kişiydi. Onun mesleki yükselişi, köylülerin, gecekonducuların ve esnafın ve kendi hesabına çalışan diğer kişilerin umut ve yükselme hırslarının somutlaşmış bir ifadesiydi ve Özal bunlara kendi dillerinde hitap edebiliyordu. Onun, toplumun bu kesimini ‘orta direk’ diye tanımlayan seçim sloganı, onları pohpohlamak için icat edilmişti.” (Zürcher, 2005, s. 412)

Özal, geleneksel devletçi zihniyetin kırılmasına da öncülük etmiş (Aktan, 1999); bir elinde mısır öbüründe dondurma, şortla, ayağında tokyolar, Bodrum sokaklarında dolaşan bir başbakan imajı çizerek bunu göstermiştir.¹⁴ Bu tutum ve davranışlar Tokatlı’ya (1999, s. 113) göre, eski siyasetçi tipinin tam tersi olduğu mesajını vererek, şablonlara uymamaya kararlı olduğunu gösterebilmek için Özal tarafından bilinçli uygulanmıştır. Mutlu (2005, s. 369), Özal’ın retoriğinin vatandaşa doğrudan *ben de sizden biriyim* biçimindeki seçkin bir popülizmden veya basın jargonuyla *fukara edebiyatı* yapan babacan bir retorikten tamamıyla farklı unsurlar taşımakta olduğunu; *halktan biri* olduğunu açıkça söylemese de medyada temsil edilen imajıyla onlardan biri olduğunu vurgulamıştır (bkz. EK-6 ve EK-7).

Hatta Mutlu’ya (2005) göre Özal, en edebi eser olarak çizgi roman kahramanı “Red Kid”i beğenerek okumuş; arabeskin her türüsüne bayılmış, klasik müzik dendiğinde aklına, olasılıkla, Türk Sanat Musikisi gelmiş; gazeteleri okumaya spor sayfasından başlamış ve her alanda (futbolda, sporda, siyasette, taraftar olunabilecek her olayda) sıkı ve kararlı biçimde

¹³ Demirtepe Ü, “Köy Kökenli Politikacılarımız”, Yazı Dizisi No. 3., Milliyet, 21.10.1991.

¹⁴ Demirtepe Ü., “Parti Liderlerinin Anatomisi”, Yazı Dizisi No. 4, Milliyet, 22.10.1991.

tarafına olmuştur. Bilgisayar oyunlarına *acayip* düşkün Özal'ın, otomobil bilgisi ve tutkusu inanılmaz düzeyde olmuştur. Uzun yıllar sonra bile, karısına hala aşık olduğunu kimseden gizlememiş; orucunu, namazını, hacını da ihmal etmemiştir. Siyasi rakiplerine karşı halk diliyle yanıt vermiştir. Örneğin Özal, “koydu mu bir nevi oturtur”, siyasi rakiplerine kızdığına “küçük Turgut’u işe koşar” ve rakipleri de “kış üstü oturlardı” (Mutlu, 2005, s. 369). Gerektiğinde de Özal, “Yengemin şeyi olsa eniştem olur” bile demekten çekinmezdi (Haber-7, 2006). Özal’a göre, seçkin kültür ve bu kültürü temsil eden figürler alay malzemesiydiler. Örneğin Erdal İnönü, “iyi herifti ama boyu uzun akıllı kısaydı” (Mutlu, 2005, 369). Gazeteciler ise, futbol kültürü terminolojisiyle “amigo”ydu: “bazı basınımda sol amigolar var. Ne söylerseniz söyleyin onlar bildiklerini yazıyorlar. Onun için pek aldırđım yok, amigo deyip geçiyorum”, “...Bakıyorum yazılarına, maşallah hepsi siyasi muarız (karşı koyan). Siyasi muarızlarımız olacak ama sol amigolar partilerden fazla partililik yapıyorlar” diyerek kötü niyetli olmakla eleştirmiştir (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s.200-201).

12 Eylül yönetimi sonrasında yeni siyasi yöneticileri, 1980’lerde hatırı sayılır oy potansiyeline ulaşan gecekondu kesimine yönelik yönlendirme ve destek sağlamayı amaçlayan bilinçli bir *hegemonya oyununa* girişmişlerdir (bkz. EK-8). Özbek (1998), Özal’ın ANAP’ının iktidar olmasına denk gelen bu oyun çerçevesinde yürütülen sağcı popülist siyaset düşüncesinin aslında çok önceden oluştuğunu belirtmektedir. 1979’da Özal, dönemin başbakanı Süleyman Demirel’e hazırladığı raporda, genel seçimlerin kilidini gecekonduardaki yüzer gezer oyların açabileceğini vurgulamamıştır. Yıllar sonra parti kurarak genel seçim yarışına girişen Özal, Demirel için hazırladığı raporu kullanma niyetini arabeskle gerçekleştirmiştir (Özbek, 1998, s. 177).

Bir zamanlar resmen onaylanmış müzik kategorilerinden hiçbirine uymadığı gerekçesiyle devletçe tanınmayan, radyo ve televizyonda çalınması bile adeta yasak olan arabesk, 1970’lerden itibaren, özellikle de 1980’lerde, Türkiye’nin her yerini sarmıştır (Özbek, 1998, s. 175-177). Gazinolarda, minibüs ve taksilerde bangır bangır çalınmış, fabrikalarda, gecekonduarda ve meyhanelerde keyifle dinlenmiş, futbol maçlarında dahi kullanılmıştır. Arabeskin siyasete girişi ise, 1983 seçimlerinde Özal’ın öncülüğünde gerçekleşmiş ve Türkiye’de ilk kez kitlesel tanıtım düzeyinde olmuştur (Özbek, 1998, s. 177). Özal’ın da gerçekten hoşlandığı bu arabesk müziği ANAP, bütün Türklerin *aşık* olduğu temasını kendisinin ana siyasal görüşü (aşırı sağ, dinsel sağ, merkez sağ ve sosyal demokrat) saygıyla karşıladığı ve kucakladığı görüşünü desteklemek üzere kullanmıştır (Özbek, 1998, s. 177). Bunu yapabilme amacıyla da, ANAP tarafından gecekondu insanların kültürünü, alışkanlıklarını, zevklerini, hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyleri incelemek üzere *Arabesk Grubu* adlı bir araştırma birimi oluşturmuştur. Bununla da yetinmeyen ANAP, 1987 ve 1988

yıllarında kendilerine oy verenlere ilişkin verilere dayalı seçmen profili hazırlamak için kamuoyu yoklama kuruluşunu (SİAR) devreye sokmuştur. Bu şirketin araştırmaları, ANAP'a oy verenlerin muhafazakar olduğu, en muhafazakar seçmenlerin bile, demokratik çoğulculuğa ve ekonomik liberalizme sempati duyduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Hegemonya oyunu beklenen sonucu vermiş; oy verenlerin yeni-muhafazakar ya da yeni-liberaller olduğu anlaşılmıştır (Akyol, 1988'den aktaran Özbek, 1998, s. 177).

Tüm bu araştırma bulguları doğrultusunda daha etkin iletişim stratejilerine girişilmiştir. 3 Temmuz 1988'de *İcraatın İçinden* programının jeneriğinde Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nde BMW marka otomobilinin direksiyonunda Özal'ın eşiyle aralarında geçen diyalog şöyledir:

“Turgut Özal, siyah BMW'sinin şoför mahalline kurulmuş, yanında Semra Özal. Fatih Köprüsünü geçiyorlar Anadolu yakasından. ‘Semra Hanım bak!’ diyor Turgut Özal, ‘Köprü'nün bu tarafı da yapılmış.’ Semra Özal, ‘Ne güzel’ diye söze giriyor, ‘Her taraf imar edilmiş... Yollar, yapılar... Şehrin görüntüsü değişti. Ama sadece İstanbul'da değil tabii. Türkiye'nin her tarafında değişikliği görüyorsun.’ Semra Hanımın son cümlesi de: ‘Allah razı olsun yapanlardan.’ Çok keyifli Özal, eşine şöyle bir bakıyor, ‘Haydi bir kaset koy da şöyle bir neşelenelim, Semra Hanım’ diyor.” (Cemal, 1990, s. 283)

Özal'ın son cümlesiyle başlayan elbette ne klasik Türk müziği ne de klasik Batı müziğidir: Çalan arabesktir. Bu olay İlhan Selçuk'un deyişiyle, “ya tam bir mizah şaheseri. Ya da soğuk bir şaka Özallara...” (Cemal, 1990, s. 283). Ya da popülist bir söylemin kurgulandığı kusursuz bir senaryodur.

Sonuç olarak Özal, hem doğrudan ve deklare bir popüler kültür tüketicisi olarak hem de bu kültürel unsurları siyasal retoriğine ekleyerek farklı bir (popüler) dil oluşturmuştur. Popüler kültürün gelenekçi, muhafazakar unsurları yine bu kültürün yenilikçi unsurlarıyla Özal'ın kimliğinde mükemmel bir uyum halinde bütünleşmiştir (Mutlu, 2005, s. 370). Örneğin, Turgut Özal başbakanlığının birinci yılında, annesi Hafize Özal ve oğlu Efe'yi yanına alarak Doğu ve Güney Doğu gezilerine çıkmıştır. Demirtepe'ye (1991) göre, Türk siyasetinde bir siyasetçinin eşi dışında birilerini, annesi ve oğlunu alarak geziye çıkması ilk kez gerçekleşmiştir. Özal, bilinçli biçimde popülizmin bu yanlarını da çok iyi kullanarak, yediden yetmişe herkese hitap ettiği mesajını vermiştir: başı örtülü annesiyle dindar (muhafazakar) kesime, modern görünümlü oğluyla gençliğe.¹⁵

Özal, rahat tutumlarıyla devlet itibarına önem vermemiş ve tepki görmüştür. Özal'ın geleneksel devlet ciddiyetinden uzak tavırları ve medyaticliği ile hukuk, diplomasi, makam, konuşma üslubu gibi protokollere hiçbir biçimde uymaya çaba göstermemiş (Tokatlı, 1999, s. 110-113), bunu kanıtlarcasına üstünde bermuda şortu, tişörtü, hırkasıyla askeri tören birliğini bile teftiş edebilmiştir. Bu teftişin fotoğrafları basında büyük karelerle yer almış; Orgeneral Necdet Torun'un, “olur mu canım böyle şey. Dağıtırım o kıtayı, marş marş derim. Yaka bağır

¹⁵ Demirtepe Ü., “Parti Liderlerinin Anatomisi”, Yazı Dizisi No. 4, Milliyet, 22.10.1991.

açık olur mu hiç?” (Cemal, 1990, s. 98) biçimindeki yorumuyla askeri seçkin kesimin tepkisini çekmiştir.

Popülizm literatüründe *referanduma* gönderme yapmak veya eylem olarak bunu uygulamaya koymak sıkça başvurulan bir yöntemdir. 12 Eylül İhtilali’nden sonra yasaklanan siyasetçilerin yedi yıl sonra siyasi yasakların kaldırılması, Özal’ın başbakanlığı dönemine denk düşmektedir. Bu konuda Özal’ın önünde iki seçeneği vardır: Ya Anayasayı TBMM’de değiştirerek uygulamayı ortadan kaldırmak ya da Anayasa’nın yasakları içeren maddesini referanduma sunup halkın oylamasıyla yasaklı siyasilerin tekrar dönmelerini sağlamak (Ahmad, 1995, s. 274). Tokatlı’ya göre, ANAP’ın büyük çoğunluğu sorunun Meclis’te çözülmesinden yana olmuş ve yasakların kaldırılmasının partiyeye itibar kazandıracığı görüşünü savunmuştur. 1980’de siyasetçileri devre dışı bırakan Kenan Evren bile, siyasi yasakların kaldırılması konusunun TBMM’de çözülmesinden yana olmuştur (Tokatlı, 1999, s. 66). Özal ise, halkoylamasında olumsuz oy kullanacakların daha çok olacağını hesaplamış ve referanduma gitmiştir. Çünkü, yasakların kalkmasını arzulamamış (Tokatlı 1999, s. 64), halkın siyasal hakların geri verilmesine karşı oy kullanması durumunda Süleyman Demirel’in meydan okumasından, kimsenin tepkisini çekmeden kurtulmayı planlamıştır (Ahmad, 1995, s. 274). Böylece, Meclis’te sandalye sayısında çoğunluğa sahip olmasına karşın konuyu referandumla halka götürmeye karar vermiştir. Kendi fikri olan referandum için tüm yaz boyunca *evet* oyunun askeri müdahaleye yol açan şiddet ve kaos kabusuna yeniden dönülmesi anlamına geleceği uyarısıyla *hayır oyu* kampanyası yürütmüştür (Ahmad, 1995, s. 274). Ara seçim 1986 sloganı, “yasakları biz koymadık, halk koydu, yine halk kaldırsın!” (Cemal, 1990, s. 211) biçiminde olmuştur.

Kampanya boyunca rakiplerini amansızca suçlamıştır. Güneşin balçıkla sıvanmayacağını söyleyen Özal, eski liderlerin ülkeyi bölmek ve parçalamak istediğini ileri sürmüştür:

“Dört eski lider meydana at oynatıyor. Hepsini can ciğer kuzu sarması. Bize karşı birleştiler. Hücum ediyorlar. Beraber çalıştığım, bu programı beraber yaptığım bir kişi de hücum ediyor. Sebep koltuk meselesi. Şu iğneli koltuğun ne çok heveslisi varmış yahu. Ancak 29 Eylül sabahı herkes dersini alacak. Sol amigolar, enişte amigolar, hercai amigolar rüyadan uyanacak. Türkiye iyi yoldadır. Bu iyi yolda gitmeye devam edecektir.” (Milliyet, 27.09.1986)

Başbakan Özal, aynı gün *araseçmenlere* gönderdiği mektupta “dünün bugünün ve yarının” tanımını yapmıştır:

“Bugünü anlamak için dünü unutmamalıyız...Bizim dışımızdaki partiler eskilerin devamıdır. Türkiye’nin siyasi gündeminde eski ile yeninin mücadelesi vardır...Eski kavgaların bu memleketi ne getirdiği ve bunları kaldığı yerden devam ettirmenin kime ne sağladığını iyi düşünmek lazımdır. Biz siyasi mücadelede kavgayı değil, barışı ve insan sevgisini esas alıyoruz. Halka hizmeti Hakka hizmet biliyoruz.” (Milliyet, 27.09.1986)

Ara seçim bölgelerindeki seçmenlere mektup göndermekle yetinmeyip, yine aynı tarihte gazetelere tam sayfa olarak verdiği “Yarın siyasi iktidarı siz koruyacaksınız” ilanları yayınlamıştır (bkz. EK-9).

Yine kampanya boyunca Gözü kapalı, yürekleri mühürlü ilan ettiği rakiplerini halkın sağduyusuna havale etmeyi de unutmamıştır:

“Gözü kapalı olanlar, yüreği mühürlü olanlar gerçekleri göremezler, bizim milletimiz akıllı millettir. Neyin iyi, neyin iyi olmadığını gayet iyi bilir. Biz birliği, beraberliği, sevgiyi, kardeşliği getirdik. İster rey verin, ister vermeyin. Hepinizi seviyoruz. Siz de bizi seviyorsunuz. Bunun için de ne Özal’ın ne ANAP’ın sırtı yere gelmez” (Milliyet, 14.07.1987).

Hatta, 5 Eylül 1987 tarihinde televizyona çıkıp “turuncu renkte hayır oyu” vereceğini açıkça beyan etmiştir (Cemal, 1990, s. 213). Ancak, 6 Eylül 1987’te referandum çok az bir oy farkıyla siyasi yasakların kaldırılması yönünde sonuçlanmıştır.

Siyasi yasakların kaldırılmasıyla sonuçlanan referandum yenilgisi ve bunun sonucu olarak siyaset arenasına yenilerinin yanı sıra deneyimli siyasetçilerin dahil olması Özal’ın popülist söylem ve uygulamalarını etkilemiştir. Kendisine yapılan muhalefete paralel olarak popülist söylemini de sertleştirmiştir. Yine, “Tanrı’nın insanları bir bölümünü iyi, bir bölümünü de ‘kalplerini mühürlü’” yarattığını anlatan Özal, muhalefet partilerini yine *kalbi mühürlü* olanlara benzetmiştir:

“Bugün televizyonlarda boy gösterenler 1970-1980 arasında iktidarda olanlardır. Hiç farklı değildir. Vergi kanunu çıkarmadılar. Sonunda ilke 1979’da yokluklar içinde kaldı. O zaman bunu değiştirmek için Özal geldi. Ama bugün aynı hataya düşerseniz, aynı yanlış yaparsanız beş tane Özal da gelse kurtaramaz. Ama benim vatandaşım akıllıdır kimin ne yaptığını bilir. Bunlar mı karşımızda olanlar? Bu eski siyasilere hiç önem vermiyoruz. Onların hesabını millet görecektir zaten. Önümüzde iki konuşma daha var. Bunları çok iyi dinleyin. Çok önemli şeyler söyleyeceğim. Bu sokaklar neydi? Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir dediğimiz zaman, bunu yapıyor muyuz? Bunları yapmamız için ne lazım, onları söyleyeceğim... Bunlar ezeli muhaliftir. İktidarı görmezler. Bir insanın yünde meymenet yoksa kesin SHP’lidir. ... Benim eski patron bangır bangır bağırıyor. Ona sormak lazım. Hükümetteyken bu milleti 70 sente muhtaç etmediniz mi?... Bu millet bunların elinden dokuz sene az mı çekti. 21. Asırda Türkiye, Avrupa ülkesi gibi olacak. Bu mu memleketi kötü idare etmek? Yoksa eski devirler mi?” (Milliyet, 24.03.1989)

ANAP’ın oy kaybetme ivmesinin artmasıyla Özal’ın, popülist söylemi de çeşitlenmiştir. Bu çeşitlilik içinde basın da yer almaktadır. Özal’ın inişe geçişin hızlanması basın ile olan savaşı alevlendirmiştir: ilan ve kredi ambargoları, Muzır Yasası’ndan kaynaklanan para cezaları, devlet tekelinde olan kağıda peş peşe gelen zamlar, köşe yazarlarının (örn. Nazlı Ilıcak) işini kaybetmesi. Özal, TÜSİAD Başkanı Ömer Dinçkök’e basın için, “biz ambargoyu koyduk, yola geldiler. Siz de yapın!” (Cemal, 1990, s. 264) diyerek karşı tavrını açıkça gösterirken, Babıali basını da, “Özal Menderesleşiyor” (Güneş, 12.04.1988), “Özal’ın basınla savaşı” (Cumhuriyet, 24.04.1988) benzeri manşetler atmaktadır (Cemal, 1990, s. 266-267). Hasan Cemal’in (1990, s. 266) deyişiyle, Mehmet Barlas bile Özal’ı eleştiren yazılar yazmaya başlamıştır.

Eylül 1987'deki referandum ve ardından 19 Kasım 1987'deki genel seçimlerin üzerinden henüz bir yıl geçmesine karşın, 1988'in Eylül ayında referandum sandığı yine halkın önüne gelmiştir. Hasan Cemal'e (1990, s. 271) göre, yerel seçimlerin Turgut Özal'ın arzuladığı gibi 13 Kasım 1988 ile 26 Mart 1989 tarihleri arasında bir seçim yapılması amacıyla bir anayasal kurum olan referanduma gidilmesi bir yozlaştırılmadır. 7 Temmuz 1988'de TBMM'de referandum kararı alınmış, SHP kararı Anayasa Mahkemesi'ne götürmeyi düşündüğü sırada Cumhurbaşkanı Kenan Evren kararı onaylamasıyla 25 Eylül 1988'de referandum yolu gözükmiştir. Bu referandum yolunda Özal, en güçlü silahını yine kullanmıştır. 19 Eylül'de TRT'de yaptığı konuşmada referandum sonucunun istediği gibi çıkmaması durumunda siyaseti bırakacağı kararını Oğur (2010), Özal'ın bu kararını şöyle aktarmaktadır¹⁶:

“Sürprizleri seven Özal, referandumdan bir hafta önce çıkacağı TRT'deki konuşmasını adres gösterdi. 19 Eylül akşamı herkes televizyonların başında Özal'ın ne açıklayacağını izlemek için toplandı. Özal çıktı. Ailesiyle oturup konuştuğunu söyleyerek kararını açıkladı: Referandumdan çıkacak karara göre başbakanlıkta kalıp kalmayacağına karar verecekti. Daha sonra bunun için öngördüğü oy limitinin ne olduğunu ise açıklamadı. Bu kararı eşi Semra Özal'a danışarak aldığı söylemekle yetindi.” (Oğur, 31.03.2010)

Özal, 23 Eylül 1988'de de benzer bir konuşma yaparak kararlılığını sürdürdüğünü göstermiştir:

“Beş senedir size hizmet yolunda ne yapmışsak sizin gücünüzle ve desteğinizle yaptık. Cesur bir insanım. Allah'tan başka kimseden korkmam. Günde 16 saat çalışırım. Bu beş senede üç defa ameliyat oldum. Bir de kurşun yedim. Bunlar bana vız gelir. Memleketim için her şeyi yaparım. Referandum sonucuna göre politikadan ayrılmak kararım değişmemiştir” (Doğan, 1994, s. 181-182)

Ancak Kutlay Doğan'a (1994) göre, Özal'ın asıl niyeti siyasetten tamamen ayrılmak değil, Cumhurbaşkanı olmaktır:

“Oysa Özal, Cumhurbaşkanlığına aday olup olmayacağı konusundaki kararını bu referandumun sonuçlarına göre kesinleştirecekti. Referandum sonuçları istediği gibi çıkarsa politikada kalacak, aksi halde Çankaya'ya çıkma kararını kesinleştirecek, yani Çankaya'ya çıkacaktı. ‘Politikadan ayrılacağım’ demekle muhtemelen bunu kast ediyordu. Yoksa Özal gibi çalışmadan duramayan, kafasında bir sürü proje olan bir insan, öyle birden bire sahneden çekilmezdi. Nitekim öyle de yaptı. 26 Eylül 1988'de yapılan referandumda yüzde 35 ‘evet’ oyuna karşılık yüzde 65 ‘hayır’ oyu çıkınca, kesin kararını verdi: Çankaya'ya çıkacaktı.” (Doğan, 1994, s. 182)

Özal, ne yaptıysa fayda etmemiş, referandum sandığından % 65 hayır ve % 35 evet oyu çıkmasıyla referandumu kaybetmiş ama söylediği gibi siyasetten ayrılmamıştır.

Son çare olarak yoğun bir yerel seçim kampanyası yürütmüştür. Bu süreçte yaptığı bir konuşma, Özal'ın Popülist söyleminin boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır. Kendisinin Doğu Anadolu bölgesinden olduğunu, üniversiteyi de İstanbul'da bitirdiğini vurgulamayı ihmal etmediği, SHP'yi, “bölücüleri, parçalayıcıları ve aşırı solcuları barındırmakla” itham ederek 26 Mart 1989 yerel seçimleri için oy isteyen Özal'ın, 23 Ocak 1989 tarihinde Van'da yaptığı konuşma popülist söylem açısından çok tipiktir:

¹⁶ Oğur Y., “Milli Referandum Tarihimiz”, Yazı Dizisi No. 4, Taraf, 31.03.2010.

“Vatandaşlardan bir ricam var... Birlik beraberliğimizi bozmayın. Dedikodu yapmayın. Bir memleketin büyümesi için herkesin kendi üzerine düşen görevi yapması lazım...Demokrasilerde gelişmenin temel sebebi mahalli idarelerdir. Mahalli idareler ne kadar güçlenirse demokrasi tabana o kadar yayılır. Belediyelere güç veren biziz. Hiçbir dönemde bizim dönemimizde olduğu kadar mahalli idarelere yetki ve güç verilmemiştir. Seçimlerden sonra mahalli idarelere daha da güç vereceğiz. O yüzden mahalli seçimlere sahip çıkınız. Elbette istediğiniz adaya oy verebilirsiniz. Fakat sizlere şunu da isteyebilirim. Merkezi hükümetin kontrolü bizdedir. 1992’ye kadar bizdedir. Parası da bizdedir. Kanun çıkarma gücü de...bu memlekette ayırım yapılmayacağını açık açık söyledim. Bakınız kutsal kitap ne diyor (bölünmeyin, parçalanmayın, Allah’ın ipine sımsıkı sarılın) Eğer birliğimizi, beraberliğimizi koruyabilirsek bastığımız yeri titretecek hale geliriz. Türkiye’yi bölmek isteyenler dışarıdan besleniyorlar, Türkiye büyümesin diye. Hiçbir şekilde muvaffak olamayacaklar. Türkiye yönünü bulmuştur.” (Milliyet, 24.01.1989)

Ancak Mart 1989’da yerel seçimleri de istediği gibi sonuçlanmamıştır. Seçim sonuçlarıyla ağır darbe yemesiyle kendisine Çankaya yolu gözükmiştir (Oğur, 31.03.2010).

Yine bir referandum ve yerel seçim yenilgisi, Özal’ı ekonomi alanında da popülist olmaya itmiştir. Ne var ki, o dönemlerde Özal ile yakın olan Bedrettin Dalan’a göre, yüksek enflasyon ve yüksek faiz sarmalı içinde sürüklenen Özal’ın popülist uygulamaları, ANAP’ı orta direktan koparmıştır (Birand ve Yalçın, 2001, s. 340). Bunun en somut kanıtı, 1986’da İETT’ye ait İkitelli otobüs garajının temel atma töreninde, “Emeğini taştan çıkaran orta direği çok seviyorum ve her türlü desteği yapmaktan zevk duyuyorum” diyen Özal’ın, orta direği bir yana bırakıp cumhurbaşkanı olduktan sonra “zenginleri seviyorum” demesidir. Hasan Cemal Güzel de, ANAP’ın artık orta direğe yönelik politikalarından vazgeçtiğini belirtmektedir¹⁷. Bu kopuş, kurgulanan popülist söylemin çöküşünü de beraberinde getirmiştir.

Sembollerin gücü, popülizmin *halkın* sıradan ve özü itibarıyla *erdemli* olduğu savıyla yüceltmesine bağlıdır. *Anayurt* tahayyülü ülkelerin geleneklerine göre farklı sembollere dönüşür ve popülistlerin diline ve tarzına yansır (Taggart, 2004, s.123). *Orta direk*, Özal’ın söylem yapısının temel taşlarından biri olmuştur. *Vizyon* gibi *orta direk* terimi de, özellikle Özalcılığın *yeni olana*, yani kendine ait olarak tanımladığı birlik, bütünlük ve uyumluluk ile geleceğe yönelik ve geleceği kavrayıcı olma niteliklerinin *kabul edilmesinde* önemli rol oynamıştır. Zira, bir yapının (geleneksel göçer toplumların mekan kavramlarında merkezi yeri tutan çadırların) ayakta durmasını sağlayan (çadırın ortasında bulunan) direk anlamına gelen bu kavrama, bir varlığın en önemli dayanağı olarak *insan omurgası* anlamı yüklenmiştir. (Mutlu, 2005, s. 388).

Mutlu’ya (2005) göre *orta direklik*, toplumsal pratik alanına taşındığında, hem ekonomik hem de ekonomik olmayan anlamları vardır:

“Toplumun orta direği olmak, insanın kendisini öyle hissetmesiyle, toplumu ayakta tutan temel bir unsur ya da bir unsurun parçası olarak görmesiyle olanaklıdır. Bir büyük işveren, kolayca ve pek yadırgamadan “ben orta direğim” diyebiliyor, bunun yanında işçi, köylü, memur da orta direk olduğunu iddia edebiliyordu.” (Mutlu, 2005, s. 390)

¹⁷ Demirtepe Ü., “Parti Liderlerinin Anatomisi”, Yazı Dizisi No. 4, Milliyet, 22.10.1991.

Böylelikle orta direk retoriği, dil düzleminde toplumsal bir perçinleme işlevi görmüş ve birlik, bütünlük imajının kurulmasını sağlamıştır (Mutlu, 2005, s. 390). Taggart'a göre, popülistlerin gözünde halkın *erdemli* olmasının nedenlerinden biri halkın genelde siyasi olarak aktif olmamasıdır. Dolayısıyla popülistlerin kendi kitlelerini harekete geçirme yöntemleri arayışı içinde halkı eğitip aktifleştirmeye çalışırlar (Taggart, 2004, s.123). Özal'ın *orta direk* retoriği de bu çabaların bir sonucu olarak ortaya çıkmış, uzun bir süre başarılı biçimde işlevini sağlamıştır. Ancak, Özal'ın orta direktten kopuşu, aktif siyaset yaşamının sonunu da beraberinde getirmiştir.

Türk siyasetindeki kimileri de, seçmene en iyi ve etkin ulaşma taktiklerini bulma arayışı içinde olmuştur. Bu arayış çabaları içinde olanlardan birisi de, Avrupasız, karanlık, sıradan bir geleceğe savaş açma adı altında otoriter ve muhafazakar bir yeni popülizmi, üstelik eski popülizmin taşıdığı bölüşüm adaleti kaygısı taşımadan yürürlükte tutan, siyaseti bir ekonomi, yasa, düzen, savaş yönetimi tekniğine indirgeyen, *siyaset karşıtı siyasetçilerin* en tipik örneklerinden biri olan Tansu Çiller'dir (Sakallıoğlu, 1995).

Cizre Sakallıoğlu'na (1995) göre, aktif siyasette bulunduğu dönemde Tansu Çiller, Avrupa ile bütünleşen ve serbest piyasaya bağlılık taahhütlerinin cilasası kazındığında, siyasetin sınırlarını milli birlik ve bütünlük söylemi ile tıkayan bir lider profili çizmektedir. Örneğin, milli birlik ve bütünlük söylemini geçmişe duyulan özlem biçiminde kurgulamaya çalışmıştır. *Türklerin şanlı geçmişine duyulan özlemi* belirlemek için bir araştırma yaptırmış, bu araştırmanın sonuçları Çiller'in seçim konuşmalarını önemli ölçüde biçimlendirmiştir. Konuşmalarındaki bu biçimlenme, özellikle *eril* bir anlatım, tümcedeki yüklemelerin kararlılık ve kesinlik ifade eden nitelikte kendini göstermiştir (Özerkan ve İnçeoğlu, 1997'den aktaran Polat ve Karadoğan Doruk, 2006, s. 118-119). Bu örnek, devlet yönetiminde bulunanların hegemonya oluşturma veya pekiştirme amacıyla nasıl popülist çaba içersinde olduklarını ve ne gibi yöntemler izlendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye'de neredeyse tüm siyasi oluşumlar, benzer ideolojik görüşlere sahip partilerin devamı olarak ya da bu partilerden koparak siyaset arenasına inerler. Ancak, Necmettin Erbakan'ın lideri olduğu Refah Partisi kendine özgü bir özelliğe sahiptir ve bu nedenle *eşî olmayan* <par excellence> popülist bir parti olduğu (Kamrava, 1998, s. 280) söylenebilir. Erbakan önderliğinde kurulan (MNP, MSP, RP) bütün partiler içlerinde derin bir cemaatçi kimlik taşımışlardır. Bu kimlik içinde Erbakan, 1969'da AP'yi ve Demirel'i büyük sermayeye, özellikle de yabancı sermayeye bağımlı olmakla eleştiren, küçük iş adamlarının sözcülüğüne soyunmuş (Zürcher, 2005, s. 274) konuşmalarını dinsel bir havaya büründürmeyi çok iyi bilen, kendi üslubu olan bir liderdir. Farklı karizmatikliğiyle öne çıkan Erbakan'ın partilerindeki durumu Yıldırım (2002) şöyle özetlemektedir:

“Partiden çok, cemaatçi tahayyül ağır basmaktaydı. Bu nedenle, üyeler birer inananlar önceliğiyle tanımlanıyordu. Tabiatıyla lideri Erbakan da bir imam. Nitekim Erbakan, ‘onların üyeleri, benim de inananlarım var’ diyordu. Ona oy vermek ile ona biat etmek neredeyse eş anlama gelebiliyordu. Böylece partinin modern konsepti başka bir işleve dönüşebiliyordu. Erbakan’ın partilerine çalışan insanlar, bir cemaat üyesinin şuuruyla hareket ederek “İslami hareket” içine konumlanıyordu.” (Yıldırım, 2002, s. 66)

Mehran Kamrava’ya (1998, s. 280) göre, “özünde, popülist parti devleti içindeki aktörlerle toplumun daha geniş kesimleri arasında olmayan duygusal ve kültürel rabıta işlevi görür. *Par excellence* popülist olan Refah Partisi de Türkiye’de tam da böylesi bir rol oynamıştır.” Ona göre, RP’nin *pseudo* diye tanımladığı sahte demokratik sistemlerin varlığı, sınıf temelli siyasal temsilin reddetmesi ve siyasal partilerin seçkinci nitelikleri nedeniyle, popülist partilerin ve liderlerin iktidara gelmesi için olağanüstü fırsatlar sunduğunu belirtmektedir (Kamrava, 1998, 278-280).

Bu fırsatlardan birisi, diğerlerini düşman gösteren *adaletsizlik çerçevesidir*. Pappas, adaletsizlik çerçevelerinin olağanüstü dayanışma üyelerine sahip gruplar oluşturmaya yardımcı olduğunun altını çizmektedir. Böylesi gruplar, sıklıkla, bazı sembolik düşmanlarla (yoksulluk, kapitalizm, sağ, genelde Batı veya özellikle Birleşik Devletler) bazı yüksek (manevi) değerler adına (sosyal eşitlik, etnik üstünlük, ulusal egemenlik vb.) savaştan ahlaksal cemaatlere benzemektedir (Pappas, 2007, s. 7). Adaletsizlik çerçevesine sahip *Milli Görüş*, İslam dünyası yerine Batı dünyasıyla iç içe girip onlar gibi olmayı amaçlayan *Batı kulübü* partileri Müslüman Türkiye’yi Hıristiyan Avrupa içinde eritmeye yönelik Siyonist oyuna alet olmakla suçlamıştır. “Batı sömürücüdür, tahakkümcüdür. Batı kulübü zihniyeti sömürücü ve tahakküme dayanıyor” diyen Necmettin Erbakan tarafından 1970’lerde sıkça AP ve CHP *taklitçi ikizler* olarak nitelendirilmiştir (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 41-42). Zira, *küfür milleti* karşısında *İslam milliyetçiliği* dışında bir milliyetçilik kabul etmeyen *Milli Görüş’e* göre millet kavramı, “aynı inanç etrafında meydana gelen topluluk” anlamında Türkleri değil, Müslümanları göstermektedir (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 154).

Jenny B. White (2007, s. 249), Refah ve daha sonra da Fazilet Partisi’nin popülizminin başarısı yalnızca ayırıcı özelliklerinden değil, partinin ideolojik mesajını yerel kültürel normlara oturtma tarzından kaynaklandığı görüşündedir. Bu popülizm tarzı, gayri resmi kanaldan aktivistlerin yorumları ve resmi kanal olarak da belediyelerin desteklediği toplantılarla süregelmiştir. Toplumsal adalet, partinin ekonomik programı, kültürel ve dinsel alanlar, imece ve hadis arasında mekik dokumuştur. Demokrasi ve şeriat gibi ilkeler, kültürel bir üslup çerçevesinde mekik dokuyan aktivistler ve parti liderleri tarafından doğrudan halka ulaşılan bu toplantılarda aktarılmıştır. Bu *Huzur Sohbetleri’nde* seküler seçkin tabakanın yüksek kültürünün yerine İslami yüksek kültürü geçirme doğrultusunda “İslam ve estetik” “modernliğin eleştirisi”, “İslami bilim felsefesi” gibi soyut entelektüel konular da işlenmiştir (Navaro-Yashin, 1998’den aktaran White, 2007, s. 261-262).

Refah Partisi, Türk köy kültüründeki karşılıklı yardımlaşma ve yükümlülükleri yerine getirme ilkelerini, kent yaşamına başarılıca uyarlamıştır. White'a (2007, s. 279) göre örneğin;

“İstanbul’un Ümraniye ilçesinde RP’nin mesajı seçkin itibardan çok popülist itibara yönelik bir çağrıyla yerel kültürel kodlara çevirmektedir. RP’nin kaderini bağladığı yeni toplumsal ilişki ağları, ortak çıkarlara sahip bireylerin üyeliğine dayalı yurttaş örgütleri değil, daha çok çeşitli çıkarlara sahip ama güvenin, ortak beklentinin ve karşılıklı yardımlaşma geçmişinin bir araya getirdiği komşular ve akrabalar demetiydi.”

Tesettür ve türban çoğu zaman popülizmin etkin bir unsuru olmuştur. Kullanıcıları tarafından tesettür, kimlik siyaseti uğraşısının, yani İslamcı yaşam tarzına toplumsal statü anlamında Batılı yaşam tarzıyla yarışmasını sağlayacak *seçkin* statüsünün kazanımında simgesel anlam olarak algılanırken; aynı zamanda genel gösterilerde İslamcı toplumsal hareketle ilişkilendirilmesi toplum içinde, en azından İslamcı yandaşlar arasında değerini arttıran bir başka simgesel kod olmuştur (White, 2007, s. 332-334). Bu simgesel kodlar beraberinde bir paradoks oluşturmuştur.

White (2007), örtünmenin paradoksunun, (1) statükoya karşı İslamcı meydan okuma; (2) kadının yerinin evi, rolünün kocasına ve ailesine bakmak ilkesine bir İslamcı destek olduğunu belirterek, İslamcıların “İslamcı” pratikleri kitlelerinkinden farklılaştırarak paradoksu ortadan kaldırmaya çalıştığı düşüncesini taşımaktadır:

“İslamcı pratikler daha üstün sayılır, çünkü kitleler arasındaki aynı pratikleri açıkladığı varsayılan geleneğe şursuz bağlılığın tersine ‘şuurlu’dur. Belli ortak davranış ve değerleri ‘Öteki’ İstanbul’a atfederek kendilerini uzak tutmak için uğraşan Kemalistler gibi, İslamcılar da ortak pratiklerin kısıtlayıcı, ataerkil niteliğini ‘öteki’ Müslümanlara atfederler. Bu yaklaşım, kimlik siyaseti söyleminde öngörülen daha tarafsız ‘seçkin statüsü’nden oldukça farklı bir İslamcı seçkincilik türüdür.” (White, 2007, s. 332-334)

Ancak tüm bunların dışında tesettür, İslamcı yandaşlar arasında eşitlikçiliği, parti popülizmini ve laik otokrasiye karşı direnişi ifade etmesi bakımından ağır bir simgesel yük de taşımaktadır (White, 2007, s. 332).

Refah Partisi’nin en önemli popülizm kurgusu *Adil Düzendir*. Bu *düzen*, “faizci kapitalist sistemin gayri adil düzenine” karşı çıkarak, “kapitalizm ve komünizmin yararlı yanlarını” alarak *üçüncü yol* olma (Milli Görüş) görüşünü savunmaktadır. Para-mal eşitliği yoluyla “uzmanlarca tespit edilmiş memleket ihtiyacı ile ferdi arz dengesi” tutturulması için, “herkesin tüketeceği kadar üretmesi” gerektiği öne sürülmektedir (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 13). Bu *Adil Düzen*, İslami geleneklere uyan hızlı “ağır sanayi hamlesi” ve elde edilen zenginliğin yine İslami yardım ve dayanışma ilkeleriyle eşit dağılımını sağlayacak bir sosyal adalettir ve *Milli Görüş*e dayanmaktadır. Temelleri (1970-1972) Milli Nizam Partisi’nde atılan, (1972-1980) Milli Selamet Partisi ile devam eden Milli Görüş, “özel mülkiyeti ve özellikle de küçük müteşebbisleri teşvik etmekle birlikte faiz ve israfa karşı olmak, Müslüman ülkelerle bir ortak pazar kurma” projesidir. Bu görüş, Batılılaşmanın başta aile olmak üzere bütün sosyal kurum ve değerlerde çöküntüye yol açtığını ve Türkiye’de laikliğin,

“inanmayanların inananların tahakkümü” olduğunu ileri sürer (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 153-154).

33 başlıktan oluşan *Adil Düzen*'in ekonomik önermelerinin büyük bölümü, Kamrava'ya (1998, s. 288) göre, mantıksızdır ve sıklıkla birbiriyle çelişmektedir. Bu nedenlerle, RP-DYP koalisyon hükümetinin, ilk günden itibaren kamuoyunda ekonomik popülizm olarak algılanan icraatları sıklıkla eleştirilene hedef olmuştur. Hatta 1991 seçimleri arifesinde, kentlerde yoksul kitlelerden oy almasına katkıda bulunan, bir imaj oluşturan, eşitlikçi-adaletçi söylemiyle Erbakan'ın her sorunun çözümü olarak *Adil Düzen*'i kullanması, alay konusu yapılmıştır (Aslandaş ve Bıçakçı, 2006, s. 13).

Ancak, RP'nin *Adil Düzen* ile giriştiği popülist çabalar, yalnızca uygulamalarla veya ekonomik önermelerle değil, aynı zamanda ahlaki ve etik davranışlar biçiminde olmuştur. Tüm parti üyelerinin, kamudaki ve günlük yaşamdaki davranışlarında daha muhafazakar biçimleri kullanmaları yönünde kibarca teşvik edilmesi (Kamrava, 1998, s. 299), RP'nin kendisine özgü popülizmidir.

Eşitliksiz bir görünüm sergileyen toplumlarda sınıf çatışmaları, hatta seçkin gruplar arasında da iktidar çatışması söz konusu olabildiği daha önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Necmettin Erbakan'ın 1994 yılında Refah Partisi'nin meclis grubunda yaptığı bir konuşma bu çatışmayı kanıtlar niteliktedir:

“Türkiye 27 Mart yerel seçimlerinden bu yana huzursuz, herkes tedirginlik içinde. Şimdi Türkiye’de iki taraf arasında bir mücadele yaşanıyor. Bir yanda taklitçi siyasi iktidar, diğer yanda huzuru, adil düzeni savunan halk ve RP var. Türkiye adil düzene geçmek için karar vermeli. Adil düzene mutlaka geçilecektir. Geçiş dönemi sert mi olacak yumuşak mı, kanlı mı olacak kansız mı? Biz bu geçiş yumuşak olsun, tatlı olsun, kansız olsun diyoruz” (Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü).

Erbakan'ın bahsettiği bu tarafların çatışma, *biz ve bizden olmayanlar* arasındaki sınırın ihlali olarak değerlendirilebilir. Böylesi bir çatışmada seçkin gruplar kendi aralarında işbirliğine girebilmektedirler. 10 Ocak 1997’de Başbakan Necmettin Erbakan'ın Başbakanlık Konutu’nda tarikat liderlerine verdiği iftar yemeği, Post-modern darbe olarak nitelendirilen 28 Şubat sürecini tetikleyen ilk olay olmuştur (Hürriyet, 16.10.2002). 1960 Darbesi’nde olduğu gibi, böylesi bir iş ve güç birliğinin en çarpıcı örneği, Türk seçkinlerinin, Refah Partisi-Doğru Yol Partisi koalisyon hükümetinin görevden uzaklaştırılmasındaki eşgüdümüdür. Bu post-modern darbe olarak nitelendirilen süreci Ali Arslan (2003) şöyle açıklamaktadır:

“Muhalefetteki siyasi elitlerin ve devlet elitlerinin yanı sıra askeri elitler, ekonomik elitler, medya elitleri, yargı elitleri, bilimsel elitler, işçi ve işveren dünyasının elitleri, Cumhuriyet ve demokrasinin korunması-yaşatılması hedefi doğrultusunda, çarpıcı bir şekilde ve tarihte eşine az rastlanır bir etkinlikte iş ve güç birliğine gitmişler, sonuçta da hedeflenene ulaşmışlardır.” (Arslan, 2003, 130-131)

Bu olay, Erbakan'ın temsil ettiği seçkinler için girişmiş olduğu, popülizmle bezediği siyasal iktidar mücadelesinin sonu olmuştur. Ancak her son, aslında yeni bir başlangıçtır.

12 Eylül askeri yönetiminin *yeni siyaset ve yeni siyasetçileri* devreye sokmak amacıyla o tarihte var olan partilere ve siyasetçilere koyduğu siyaset yasağı da bu ortamı değiştirememiştir (Kamrava, 1998, s. 282). Önce Turgut Özal'ın ANAP'ı, sonra Süleyman Demirel'in DYP'si, Necmettin Erbakan'ın partileri ve daha sonra da AKP. Türkiye'nin çoğu zaman popülist kişi ve partilerin iktidara gelmelerinde mükemmel olanak sağladığını öne süren Kamrava (1998, s. 278), bu yargısının üç nedeni olduğunu belirtmektedir (1998, s. 279): (1) Siyasal sistemin yapısı seçkincidir (elitist), (2) siyasete tanınan serbestlik alanı "milli güvenlik" ya da benzeri gerekçelerle sınırlandırılmıştır, (3) demokratik siyasal kültür eksiktir. Bu saptamalarını açıklarken de şu gözleminin altını çizmektedir:

"Seçilebilmek genelde kişilerin aile geleneğine, ad ve ünlerine, yerel çevrelerindeki prestij ve statülerine bağlıdır. Bu ve benzer niteliklerin bir ideoloji ya da siyasal nitelik sahibi olmakla bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu tür bir ortam popülist bir parti için son derece elverişlidir" (Kamrava, 1998, s. 280).

Türkiye'nin değişen koşulları ve milli görüş tabanının değişen koşulları birleşince, partili kimlik daha da belirginleşmeye başlamıştır. Yıldırım'a (2002) göre bu koşullar, hiç kuşkusuz, İslamcı burjuvazinin oluşması ile yakından ilişkilidir. Kentlileşen, bireyselleşen, belli sermaye birikimine ulaşan ve modernleşen gruplar *yenilikçi* kadrolar olarak *partisellik* boyutunun işlevselliğini görerek, bunu öne çıkarmaya yönelmişlerdir (Yıldırım, 2002, s. 66). Bu durumu Tanıl Bora (2002) şöyle açıklamaktadır:

"KOBİ'lerin ve Anadolu menşeli büyük sermayenin tescilli partisi, AKP olmuştur. AKP, bu 'alternatif burjuvazi'nin hem kaynaklara ve piyasalara erişimle ilgili talebine aracılık edecektir. Bu aracılığı kotaracak teknokratik elite sahip olmak bakımından MSP-RP silsilesinden, Saadet Partisinden, hele MHP'den daha ileride olduğundan şüphe yoktur. Burada kritik mesele, -ki bu 28 Şubat'ın arka planında da tespit edilmesi gereken bir meseledir-, 'eski'/yerleşik büyük sermaye ile bu yeni sermaye arasındaki paylaşım mücadelesinin ve bu mücadeleyle ilişkili olarak globalleşme stratejisindeki tercihlerin nasıl sevk ve idare edileceğidir." (Bora, 2002, s. 33)

AKP, dolayısıyla da R.T. Erdoğan, *Anadolu Kaplanları*'nın temsilcisidir (Bora, 2002, s. 33) ve bu temsilciliğin kökeni Demokrat Parti'ye kadar uzanmaktadır. Eric Zürcher (2005, s. 365), DP için öne sürülen seçmen profilinin, aradan yıllar geçmiş olması ve toplumsal katmanlarda meydana gelen başkalağa karşın Adalet Partisi'ninki ile benzeştiğini belirtmektedir: "AP sanayiciler, küçük tüccar ve esnaf, köylüler ve büyük toprak sahipleri, dinci gericiler ve Batı'cı liberallerin bir koalisyonuydu. Bu ortaklığın çok az ideolojik tutarlılığı vardı" ve bu açıdan bakıldığında DP ile benzeşen AP, Türk siyasi hayatındaki "merkeze karşı birleşme" durumuna yönelik izleri barındırmaktadır. 2002 yılında da merkeze karşı benzer atmosfer oluşmuştur. İşte tam da bu noktada *değişim* sloganıyla dikkat çeken popülist içerikli konuşma ve davranışlarına sıkça rastlanan bir başka siyasi karakter, Özal'inkinden farklı bir üslubu olan Recep Tayyip Erdoğan'dır.

Recep Tayyip Erdoğan'ın parti grup toplantılarına ve açık hava mitinglerinde yaptığı konuşmalara göz atıldığında Kamrava'nın belirttiği (1998, s. 279) Türkiye'nin siyasal

yapısına yönelik popülist söylemde bulunduğu görülebilir. Recep Tayyip Erdoğan'ın, muhafazakar kimliğinin yanı sıra *protest* karakteri siyasi iletişim tarzına yansımıştır. RP'nin İstanbul Belediye Başkanlığı görevinde bulunduğu süre boyunca sıkça yaptığı beyanlarda, “kendisini hem var olan durumun sarsıcısı hem de sarsılan durumun az ya da çok radikal yeni bir düzen inşasının başlangıç noktası ilan eden” popülizmin (Laclau, 2007, 197) belirleyicilerinden olan düzen karşıtlığının ipuçlarını yakalamak olasıdır. Sivas'ta 4 Eylül Spor Salonu'nda yaptığı konuşmada Erdoğan şöyle demiştir:

“10 Kasım ve Atatürk için yaygara koparıyorlar. Atatürk'ü seviyoruz bir türlü, sevmiyoruz bir türlü. Dertleri İslam düşmanlığı...Ayakta durup beklemek mi önemli, yoksa Fatiha okumak mı? Ölüye hangisi ulaşır? Biz belediyeyi Fatiha ile açmak, istedik. Bizim dışımızdaki tüm partiler ayağa kalktı. Fatiha karanlıktan aydınlığa geçiştir.” (Milliyet, 14.11.1994)

1995 yılında yaptığı başka bir konuşmada ise, yine hem manevi değerleri sorgulayıcı, hem de seçkin karşıtı bir açıklama yapmıştır:

“Saygı duruşu sap gibi durmaktır. Saygı duruşu yerine dua edilmeli. Sap gibi durmanın manasını anlamıyorum...İstanbul'da bir gazeteci, Gazetesine bir başlık atmış, İstanbul belediyesinin yatırımı sıfır diye. İşte yatırım. Yedi ayda bir baraj bitirdik. Bu sıfırı neresine yerleştirecek? Bunun gibi nice yatırım yapıldı. O sıfırın kendileri olduğundan farkında değiller.” (Milliyet, 11.04.1995)

RP'nin kapatılmasının ardından kurulan Fazilet Partisi içinde *yenilikçilerin* oluşturduğu kopuş *Milli Görüş* popülizmini bitirmiştir. İçinde Erdoğan'ın da yer aldığı grubun hedefi, “parti içi demokrasi” ve “Müslüman demokrat bir kitle partisi”ni yaşama geçirmek olmuştur. Kuruluşundan önce *değişimin* dillerden düşmediği Adalet ve Kalkınma Partisi'nde, model olarak da artık Erbakan'ın değil, Turgut Özal ve Adnan Menderes alınmıştır. Turgut Özal ve Adnan Menderes her fırsatta dile getirilmiştir. Erdoğan, çocukluk yıllarında başlayan Menderes sevgisini açıkça vurgulamış, onun “yeter söz milletin” şiarı, AKP'nin miting meydanlarında “yeter karar milletin” sözlerine evrilmiştir. Erdoğan, *46 Ruh*'nu yeniden harekete geçirmek için Anadolu'yu gezmiş, seçim meydanlarında kendisini *kimsesizlerin kimi* olarak tanıtılmış, siyasi yasağının önündeki engelleri lehine çevirecek konuşmalar yaparak *mazlum Erdoğan* kimliğini öne çıkarmıştır (Özköylü, 2009).

Erdoğan'ın beyanlarında popülizmin tüm unsurlarına rastlanabilmektedir. “O Tayyip değilim. Ben artık yeni bir Tayyip'im” (Radikal, 22.08.2001) diyen Erdoğan'ın da değişim vurgusu bir kitle partisi liderliğine soyunduğuna işaret etmektedir. Başbakan olduğunda bile, “geliştim, gelişerek değiştim. 30 yıl öncesinde kalmadım, çağdışı değilim” (Hürriyet, Vatan, 28.12.2005) diyerek söylemini devam ettirmişse de, bir süre sonra bundan vazgeçmiştir:

“Sürekli bana, eşime ve çocuklarıma bile hakarete varan yaklaşımlar yapıp, bunu laiklik çerçevesine oturtmaya kalkanlar var. Haksızlıktır. Ülkede siyaset yapma hakkım var. Siyasete girerken farklı, siyasetten sonra farklı bir yaşam tarzı mı uygulayacağım, halkımı mı aldatacağım? Dün neysem, bugün de oyum, değişmem, değişmedim. Düşüncemi kabul etmeseniz saygı duymalısınız, saygı duymazsanız katlanmanız gerekir....Türban sorusunda, toplumun gerilmesine müsaade etmeden beri konsensüsle bu konunun çözümünden yana olduğumuzu hep ifade ettik. Biz olayın başından beri olumlu yaklaşma gayreti içinde olduk. Sabırlıyım, sabırla hareket içinde olduk. Bir gün aklıselim yerine gelecek.” (Vatan, 22.06.2006)

Değişim sloganını her zaman ön plana çıkararak Erdoğan'ın başbakanlığı boyunca popülizm tanımına giren sayısız beyanları vardır. Bunlardan en belirginleri, “Bu ülkede Beyaz Türkler ve Zenci Türkler ayrımı var. Kardeşiniz zenci Türklere mensuptur.” (Özkök, 2003), “Askerlik yan gelip yatma yeri değil” (NTV-MSNBC, 5.9.2006), “Diplomaside monşer eskileri anlayamadı. Monşer geldiler monşer gittiler. Siyasete de monşer geldiler, monşer gidiyorlar”, “Yandaş medyaların oralarda yandaş köşe yazarları da var... Bunların sevgili köpekleri vardır onlarla yatarlar onlarla kalkarlar. Benim milletime bunu yakıştırmaya kimsenin hakkı yoktur.” (Hürriyet; NTV-MSNBC, 14.2.2009), “Ben diplomat değilim, ben bir siyasetçiyim” (Radikal, 4.2.2009), kimi gazeteciler için de “...ciddi manada kimyası bozulmuş durumda” (Milliyet, 28.3.2009), “Her meseleyi cesaretle konuşamayanlar, özgürce tartışamayanlar ve küçük hesaplarla ülkenin meselelerini çoğaltanların, Türkiye'ye ve Türk milletine çizebilecekleri bir ufuk olamaz. 30-40 yıldır ülke ve millet olarak tekrar tekrar konuşulan meseleler daha ne kadar konuşulacaktır? Statükoyu daha ne kadar sürdüreceğiz?” (Vatan, 29.12.2009), “sivil diktatorya bizimle son buldu” (Milliyet, 25.10.2010) biçimindedir. Çeşitli kesimlerce yapılan eleştirilere yanıtı ise, “Ben argo margo konuşmuyorum, milletin dilini konuşuyorum. Olay eğer kültür ise milletin tarih köküne bağlı olmak ise onlarla kendimi mukayese etmem...” (Radikal, 16.10.2002) biçiminde yine popülizmin kapsamına giren bir yanıt olmuştur:

Haluk Şahin'e göre, İstanbul varoşlarının çıkardığı bir siyasetçi olarak Erdoğan, onların dilini benimsemiştir (Şahin, 2009). Erdoğan'ın bu tutumu yalnızca konuşmalarında değil, davranışlarında da belirgindir. 2006 yılında Türkiye'deki çiftçilerin düştüğü zor duruma yakınan yine çiftçi olan bir kişiye, “terbiyesizlik yapma... Artistlik yapma... Hadi ananı al git buradan...” (Hürriyet, 11.2.2006) demesi bu tutumun en çarpıcı örneğidir ve çeşitli kesimlerce Erdoğan'a *kabadayı* benzetmesinin yapılmasına neden olmuştur. Basının yaptığı “kabadayı” benzetmesi Erdoğan tarafından yargıya taşınmış ancak Yargıtay tarafından reddedilmiştir:

“...davacı, bir siyasi partinin genel başkanı ve ülkenin Başbakanı konumundadır, siyasi yönü ve bu konumu itibarıyla toplum tarafından izlenmektedir. Basının bu konuda bilgilendirme görevi vardır. Bu anlamda davacının (Erdoğan) eleştiriye açık olması gerektiği belirgindir. Özellikle toplumun her an göz önünde olan siyasal kişileri gerektiğinde icraatlarıyla bağlantılı olarak eleştirmek, basının görevidir...” (Radikal, 9.12.2006)

Böylece, Erdoğan için yapılan *kabadayı* yakıştırmaları yüksek yargı tarafından tescillenmiştir. Fatih Altaylı'nın (2001) Hürriyet gazetesindeki köşesinde Türk siyasetine damga vurmuş liderlerle ilgili tespiti şöyledir:

“Demirel Türkiye'nin “köylü” yüzüydü, ‘Çoban Sülü’süydü. Ecevit ‘halkçı’ idi. Çiller önce kentli burjuvanın ‘Sarışın’ı, sonrasında halkın ‘Bacı’sı oldu. Şimdi Tayyip, ‘bitirim delikanlı’ ayaklarıyla geliyor.”

Kabadayılık olgusu Osmanlı'dan günümüze kadar taşınan *delikanlılık* kavramıyla neredeyse günümüzde de yaşatılmaktadır. Cahit Sıtkı Tarancı'ya göre kabadayı, “sözünün eri, dürüst, namuslu (kimse) olarak kullanılırken” (TDK Sözlüğü), sözlük anlamı “İyi dövüşen, korkusuz, kendine özgü namus kurallarının dışına çıkmayan kimse”dir (TDK Sözlüğü). Kabadayılık olgusu, hiçbir dönemde ve hiçbir zaman, bulunduğu yöre insanlarına zorla hükmetmek, kendisine zorla çıkar sağlamak, haraç almak, vatandaşın ırzına namusuna göz dikmek eylemi olmamıştır:

“Kabadayılık, devletine karşı, devletin güvenlik güçlerine karşı çıkmak, yasaları tanımamak, astığı astık, kestiği kestik şeklindeki bir yaşantı düzeni hiç değildir. Kabadayı insan, her zaman ve her ortamda, özü sözü bir, haksıza arka çıkmayan, hakkın ve haklının yanında olan insandır. Kabadayı insan, çevresine ve yakınlarına güven sağlar.” (Soyuer, 1995'ten aktaran Yücel, 2006, s. 48)

Kabadayılık, Osmanlı'dan günümüze mahalle kavramıyla süregelmektedir. Doğan (2002, s. 19), mahalle kavramının sosyolojik olarak kapalı bir toplum olduğunun altını çizerek, mahalleyi ve mahalleliyi taciz edecek, sıkıntıya sokacak her eylemin mahallelinin ortak tepkisine neden olduğunu belirtmektedir. Mahalleleri bekarlar ve yabancılar için cazip olmaktan çıkarmak için, geleneksel Osmanlı'nın mahalle kültüründen günümüzü kadar gelen, *mahallenin namusu*, *mahalle kabadayısı* gibi olguları oluşturan yakın denetim devreye girer. Ulunay da (1995), kabadayılığı bir çeşit *şehir şövalyeliği* olarak nitelendirerek, Osmanlı dönemi kabadayılarının, yaşadıkları bölge halkının kendilerine tanıdıkları hakları kullandıklarını, bu hakları göz ardı ettiklerindeyse, haklarının elinden alındığını, çoğu cahil olan bu insanların, kesin olarak belirlenmiş kimi kurallara (racon) uymalarının zorunlu olduğunu belirtmektedir (Ulunay, 1995'ten aktaran Yücel, 2006, s. 95-96).

Günümüzde mahallenin namusunu koruma görevini, kabadayılardan mahallenin gençleri almıştır. Işık'a (2002) göre, kent toplumunda kültürel ve maddi prestij sağlamak için delikanlılık kimliğiyle saygınlık kazanmak isteyenler, hiçbir yere ait olamamış, var oluşunu anlamlandırmak isteyen varoş insanlarından oluşmaktadır. Delikanlılık kimliğini içselleştirenler, söylemsel ve sosyolojik olarak dışlanmalarının acısını kendilerini sarıp sarmalayacak bir dünya yaratmayla dindirmeye çalışan ancak basit bir biçimde *serseri* olarak adlandırılmayacak insanlardır. Zengin, modern, kentli, beyefendi, aydın/okumuş karşısında; mazbut, yoksun, geleneksel, dürüst, cahil olarak kodlanan delikanlılık kimliği, değişik türleri farklı kültürel pratikler içinde yer almakta; sert erkek tipine gönderme yapmaktadır (Işık, 2002'den aktaran Yücel, 2006, s. 95-96). Erdoğan'ın İstanbul'un Kasımpaşa'sında büyümesi, Altaylı'nın belirttiği *bitirim delikanlı* kimliğiyle örtüşmektedir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın doğduğu ve büyüdüğü yerlerin, aile yapısının, yaşantısının, geçmişinin izlerinin, hem siyasal hem de günlük yaşantısına yansıdığı söylenebilir. *Şehzade*, *devşirme*, *damat* metaforlarını kullanarak Türk siyasal egemenliğini analiz eden Harputlu'ya

(2002) göre, Erdoğan bunların hiçbirine girememektedir. Harputlu bu noktaya şöyle açıklık getirmektedir:

“Erdoğan karizmasının biyografisini gözlemlediğimiz zaman, geleneksel iktidar elitliğinden sosyolojik olarak uzak olduklarını görmekteyiz. Çünkü devlet bürokrasisinde çalışma deneyimleri yoktur. Yani devşirme geleneğinden gelmemektedir. Şehzade ve damat da değildir. Devletli aile çocuğu olma vasfı da bulunmamaktadır. Erdoğan bir orta kesim sosyolojisinden yükselmektedir. Aile ilişkileri, inanışlar, politik algılayışlar, geçim düzeyi... bütünüyle bu kesimi işaret etmektedir. Buna Kasımpaşalının bıçkınlığı eklenince, ortaya protest politik anlayışın simgesel temsilciliğini çıkarmıştır.” (Harputlu, 2002)

Kimi siyasetçiler, resmi hukuk ya da siyasal normların işlevsizleştiği dönemlerde, protest liderlik, kurtarıcı protest karizma modellerini seçmekte ve bu içerikte söylemlerde bulunmaktadır. Kent merkezlerinde külhanbeyleri ya da kabadayılardan yaşadıkları bölge halkının veya mahallelilerin kendilerine tanıdıkları haklarla mahalleyi koruma görevine benzer bir role ve yetkiye sahip olabilmek için siyasetçiler de kendilerine protest rol modeli yakıştırabilmektedirler. Bu liderler, Siyasal düzene karşı memnuniyetsizliklerinin derinliğini hissettirmek amacıyla, bu anlatımlara başvurumaktadırlar ve resmi toplumsal düzenin adil işlemeyen yapısına karşı mahallenin ya da kentin sorunlarını ürettikleri lider kültürü ile çözmeye çalışmaktadırlar (Yıldırım, 2002, s. 66). Yıldırım’a göre, mehdilik inancının etkili bilinçaltı rolüyle protest, adil ve kurtarıcılık liderde eriyerek yeni bir toplumsal psikoloji üretmektedir:

“Çünkü İslam toplumlarında mehdi, dünyanın kötülöklere boğulduğı zaman ortaya çıkıp mücadele edecek ve adaletli düzeni hakim kılacak tarihsel imgedir. Bu imge, derin toplumsal kriz, bunalım ve yoksulluk dönemlerinde yeniden canlanarak yaşayan liderle simgesel bir biçimde paralelleştirilir. Mehdi hem protest hem kurtarıcı hem de dinseliktir” (Yıldırım, 2002, s. 66).

Bu, usta bir terzi tarafından dikilmiş elbise gibi, tam da R. T. Erdoğan’a uymaktadır. Ahmet İnel (2002), Erdoğan’ın yeni orta sınıf aidiyet duygusunun, *alttan gelmiş, hakiki bir halk çocuğı* olmasından öte bir şey olduğunu belirtmektedir. Erdoğan’ın geleneksel Cumhuriyet seçkinlerinin geçtiğı yollardan geçmediğini vurgulayarak, diğerlerinden farklılığını şöyle dile getirmektedir:

“Çoban Sülü olarak lanse edilen Süleyman Demirel’den farklı olarak, bu siyasal konuma Devlet Su İşleri Başkanlığı’ndan gelmiyordu. Turgut Özal gibi, DPT müsteşarı da olmamıştı. Erbakan, Çiller, Yılmaz, Ecevit ve Bahçeli’nin farklı biçimlerde sahip oldukları geleneksel cumhuriyet eliti imajına uymayan bu yeni figür, göreli olarak devlet dışı büyüyen bu yeni orta sınıfın rahatlıkla aidiyet ilişkisi kurabileceğı bir figürdü.” (İnel, 2002, s. 22-23)

Harputlu (2002) da, genelde egemen iktidar sınıfıyla özdeşleşmiş olan siyasal liderlerden oldukça farklı olan Erdoğan için, Türkiye’deki geniş halk kitleleri için ne anlama geldiğini şöyle ifade etmektedir:

“Onların politik idrakinde Tayyip Erdoğan, heteredoksiyi (kültüre, kimliksel ve dinsel farklılıkları içeren periferi) dışlayan ve ekonomik krizle kendi haline terk edilen merkeze karşı güçlü bir ‘anlatım aktörü’dür. Bu anlatımda, Türk toplumunun yarı dini-yarı antropolojik damarlarındaki ‘baba’ simgesinin gücü gizlidir.” (Harputlu, 2002)

Bu *baba* simgesi, *bitirim delikanlı* imajı, popülizmin belirleyicilerinden en önemlisi olan *bizden biri* algısının seçimde yaratılmasını pekiştirdiği söylenebilir. Zira Erdoğan'ı halkın ta kendisi olduğunu söylemek bile olasıdır: “Asaf Savaş Akat'ın yerinde ifadesiyle, Ecevit, Demirel, Baykal ve elbette Derviş, ancak ‘halkçı’ olabilirlerdi. Erdoğan ise ‘halk’tı.” (İnsel, 2002, s. 23)

Demirel ve Özal için yapılan “halkın içinden gelme, aynı sorunlarla baş etme, mücadele ile yükselme ve başarıya ulaşma” ortak özelliği (Zürcher, 2005, s. 412), Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan için de yapılabilir. İnsel'e göre, halktan gelip de, *devlet tornasından* geçerek *ehlileşmiş* diğer siyasetçilerin oluşturduğu cumhuriyet seçkinlerinden farklı olarak bileğinin hakkıyla kazanmış bir siyasetçidir Erdoğan. Temsil ettiği yeni orta sınıf seçkinini; daha kabadayı, daha otoriter ifadeli, nobran (davranışı kaba, sert ve gönül kırıcı) delikanlı muhafazakarlığıyla bezenmiş pragmatizm ve icraatçılık tavrıyla simgelemektedir (İnsel, 2002, s. 23). Türker Alkan (2003), *delikanlılık üslubunun* aslında yeni bir şey olmadığını altını çizmektedir: “Rahmetli Özal da az delikanlı değildi hani. Muhalefet liderine ‘küçük Turgut’la oynamasını’ önerir, şortla askeri birlik teftiş eder, saatte 160 kilometre hızla giderken, ‘Semra koy bir kaset’ derdi.” (Alkan, 2003).

Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olmasından önce ve sonra katıldığı açık hava mitinglerinde yaptığı konuşmalarda sürekli olarak *millete* gönderme yapmaktadır. Ekim 2002'de yaptığı konuşmalarda sıklıkla 1946'da kurulan DP'ye ve Adnan Menderes'e göndermeler yapmıştır (Hürriyet, 24.10.2002):

“Benim hikayem kişisel hikaye olmaktan çıkmıştır. Artık bu hikaye milletin hikayesidir. Millet durdurulabilir mi? Şimdi 3 Kasım daha da bir önem kazanmış durumda. Ya millet kazanacak, iktidar olacak. Ya da millete tepeden bakan, Anadolu'ya yabancı baskıcı ve dayatmacı azınlık bir grubun saltanatı devam edecek. Karar verme yetkisi milletindir ve ‘yeter karar milletindir.’” (Yeni Şafak; Radikal, 25.10.2002)

Yine Erdoğan, başbakan olduktan sonraki dönemde, Simon Tisdall'ın (2010) deyişiyle *kavgacı* ve *hırçın* bir üsluba sahiptir. Yılmaz Özdil (2010), Erdoğan'ın üslubunu şöyle özetlemektedir:

“Açılıma karşı çıkanların ‘vampir’ olduğunu açıklamıştı Sayın Başbakan... ‘İki cihanda lekeli’ aynı zamanda. Teröristlerin üstü açık otobüsle tur atmasına karşı çıkanlar kimdi? Anaların ağlamasını isteyen ‘vicdansız’lar, şehit cenazesi gelsin isteyen ‘hasta kafa’lar... İzmirli zaten ‘gavur faşist.’ Seçim isteyenler ‘hain...’ Cumhurbaşkanı'na karşı çıkanlar: ‘Bu memleketten git'sin! Malın mülkün yabancıya satılmasına karşı çıkanlar ‘sermaye ırkçısı...’ Van münüt'ten önce Davos'a karşı çıkanlar için aynen şöyle demişti: ‘Hazımsız tipler’ var, Davos'un kıymeti harbiyesi olmadığını söyleyenler var, ‘şizofren tipler’ bunlar. Yüksek vergiye karşı çıkanlar, alışmış ‘kudurmuş’tan beter... Kart faizlerine karşı çıkanlar, kusura bakmasınlar, ‘dürüst gözüyle bakmam’ onlara... Tekel işçileri ‘yetim hakkı yemeye çalışan’ hortumcular... Sendikalar ‘yalancı’ inanmayın, Deniz Feneri'ni yazanlar ‘iftiracı’ sakın almayın! Taaa 51 senedir giremediğimiz AB'ye karşı çıkanlar ‘viziysüz, cahil...’ Seçim arefesinde avanta buzdolabı dağıtılmasına karşı çıkanlar ‘çirkin.’ Hukuka müdahale edilmesine karşı çıkanlar ‘Ergenekoncu...’ Yapmak istedikleri Anayasa değişikliğine karşı çıkanlar ‘beyinsiz...’ Aşçı erlerin suikastına inanmayanlar ‘soytarı...’ CHP'nin ‘geçmişi lekeli...’ Baykal ‘cibilliyetsiz, çete avukatı...’ MHP ‘seviyesiz, densiz, ahlaksız, müfteri...’ Ya Bahçeli? ‘Onu tıp dünyasına havale ediyorum...’ Subaylara iftira atılmasına karşı çıkanlar ‘darbeci zihniyet...’ Vatandaşın vazgeçtik, Yargıtay'ın telefonlarının dinlenmesine karşı

çıkanlar 'kirli senarist...' Arınç'a karşı çıkana 'tuuuu!' Satılmayan gazetecilere 'yuhhh!' 'Fiş'lendiğimizi öğrenmiştik. En son ne öğrendik? Ya bunlardansın... Ya 'kanı bozuk.' Benim bi de sütüm bozuk... Valide de Atatürkçü çünkü."

Şahin'e (2009) göre, Erdoğan'ın yüksek perdeden konuşması, demagojiye sıklıkla başvurması, *günah keçilerini* yuhalatması, soyut olarak *halkı* ya da *milleti* göklere çıkarması örnekleri, Peron'dan Chávez'e Latin Amerika liderlerinde de rastlanmaktadır.

BÖLÜM II

SIYASAL İLETİŞİM TARZI OLARAK POPÜLİZM

Günümüzde siyasal iletişim ağırlıklı olarak, siyasi partilerin veya siyasi aktörlerin seçim odaklı seçim kampanyalarındaki uygulamaları olarak düşünülür. Bu kavramın içeriği oldukça geniştir. Bu kaniya göre temelde, seçmeni oy verme davranışına yönlendirecek tutumu kazandırmaya yönelik ikna edici iletişim sürecini kapsayan tüm etkinliklerdir. Genel olarak bu kavramın etkinlikleri tek bir güne sığdırılmaktadır. Yani, seçim kampanyaları seçim günü o kişinin *evet* oyunu almak üzerine kurulduğu kanısı egemendir (Aktaş, 2003). Bu kanı, hem siyasal arenada hem de akademik alanda sıkça görülebilmektedir. Ümit Atabek (1999) seçime odaklı siyasetin ve de iletişiminin temsili demokrasinin temsil krizine bağlamaktadır:

“Temsili demokrasinin temsil krizini tescil eden dört yılda bir siyasal aktör konumundaki seçmeni ikna odaklı pratiklerin, siyasal iletişim kavramına paralel ve zaman zaman da onun yerine kullanılıveren başka yeni kavramları da neredeyse bir mesleki yetkinlik gösterisi olarak çeşitlendirdiğini görüyoruz: siyasal marka, kampanya iletişimi, siyasal reklam, siyasal imaj, siyasal pazarlama vb. Doğal olarak siyasal iletişimin pratik dünyasını da inceleme durumundaki akademisyenlerin ürünlerinin büyük ölçüde ‘seçim odaklı siyasal iletişim’ konusunda olmasını olağan karşılamalıyız.”

İktidara göre konumlanış süreçlerin tümü siyaset diye adlandırılabilen, gündelik yaşamdaki her şey de siyasal olarak nitelendirilebilmektedir (Atabek, 1999). Örneğin, kitle iletişimi kanallarında, demokratik siyasal sistemin işleyişinde, siyasal iktidardan topluma doğru yayılan bilgide sıkça ifade edilmese de, hissettirilmese de propaganda her zaman vardır (Atabek, 2003, s. 4). “İktidarın söylem içinde ve söylem tarafından hem harekete geçirildiğini hem de yeniden üretildiğini... (dolayısıyla da) iletişim-metin ve konuşma-olmaksızın iktidarın toplum içinde uygulanması... mümkün olamazdı” (Van Dijk, 1994’den aktaran Atabek, 1999) savından yola çıkılarak siyasal içindeki iletişim (siyasal iletişim) yalnızca siyasi partilerin veya siyasi aktörlerin seçim kampanyalarındaki uygulamaları değil, aynı zamanda hükümetlerin de yaptığı iletişim olduğu öne sürülebilir. Her şey gibi, siyaset de iletişimseldir ve temelde iletişime dayanmaktadır (Atabek, 1999).

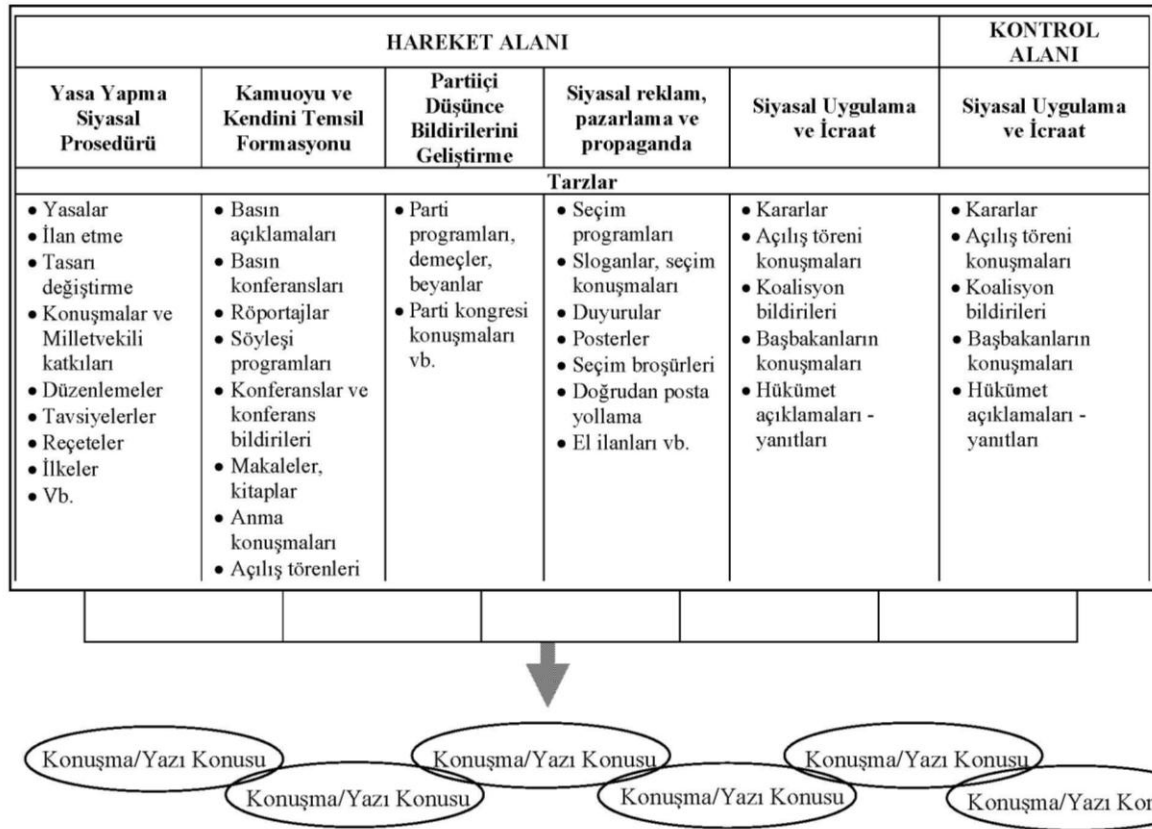
Sonuç olarak toplumsal rızanın üretilmesi için gerekli olan propaganda, reklam vb. tüm pratiklerle girilen siyasal iletişim yalnızca seçim kampanyalarında değil aynı zamanda hükümetlerin de yaptığı tüm iletişim çabalarını da içerir (Şekil 2.1).

Hükümetlerin vatandaşlarla giriştikleri siyasal iletişim içindeki hareket alanı, söylemi oluşturmaya katkı sağlayan, söylemin çerçevesini biçimlendiren ve sosyal sorumluluk

gerçekliği bölümleri olarak ortaya çıkar. Farklı hareket alanları, sosyal olarak kurumsallaşan farklı konulardaki uygulama hedefleri veya farklı işlevler arasındaki ayırım olarak anlaşılabilir. Siyasal eylem alanında yasama işlevi, kendini anlatma/sunma, kamuoyu üretme, parti-içi rıza geliştirme, reklam ve oy toplama, en iyi biçimde yönetimi yerine getirme ve en iyi biçimde anlatma/ ifade etme işlevleri (Wodak, 2003, s. 136-137), siyasal iletişimi ortaya çıkarır.

İktidarları ellerinde bulunduranlar, inancı etkileyebilme olanağını tekrarlama gücü sayesinde kazanmaktadırlar. İnançın ortaya çıkışını Bertnard Russel şu önermeyle açıklar:

“Belirli bir önerme doğru çıkarsa, isteklerimi gerçekleştirebileceğim; onun için ben bu önermenin doğru çıkmasını isterim; bundan dolayı da, ansal bakımdan olağanüstü bir kendi kendini kontrol edebilme yeteneğine sahip bulunmadığım sürece, o önermenin doğru çıkacağına inanırım.” (Russell, 1967, s. 155)

Şekil 2.1 Sosyal Pratik Olarak Söylem Boyutları (Wodak, 2003, s. 136)

Örneğin, sağlık ürünlerinin sağlığa kavuşturma umudu nedeniyle, insanlara bu ürünlere inanmak hoş gelir; hatta bunların ne kadar olağanüstü oldukları sıkça ve üstünde önemle durularak söylenirse o ürünlere inanılabilmektedir. Usula ilgisi bulunmayan propaganda, us yoluyla yapılan propaganda gibi, var olan isteklere hitap etmek zorundadır, ama o, olgulara başvuracağına, tekrarlama yoluyla başvurur. Reklamın gücü de işte, buradan gelmektedir (Russell, 1967, s. 154). Micheal Paranti'ye göre de, en etkili propaganda, yalan söylemekten daha çok, çerçevelemeye güvenmektedir ve iletişimciler, “gerçekleri parçalamak yerine onları

eğip bükme, vurgu ve diğer süsleme ve inandırıcılık tekniklerini kullanarak bir düşüncüyü açıkça savunmadan görünüşteki nesnellikten çok uzaklaşmadan” istedikleri izlenimi oluşturabilmektedirler. Bu görüş, profesyonellerden (reklamcılar, halkla ilişkilerciler, iletişim danışmanları vb.) teknik destek alan siyasetçiler için de geçerli olabilir (Paranti, 2008, s. 100).

Bu iletişimsel etkinlikler içinde, siyasal iktidarlar medyada yer alacak olan haberleri bağımsız ve tarafsız yayınlanmasına engel olacak biçimde kendi çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimindedirler. Medyayı sansür gibi baskı araçlarıyla baskı altında tutmanın ve haber akışını yönlendirmenin çok sayıda yöntemi vardır. (Gönenç, 2003, s. 37). Bunlardan en önemlisi hegemonya kurmaktır. Çünkü hiçbir sınıf, Devletin İdeolojik Aygıtları içinde ve üstünde kendi hegemonyasını uygulamadan devlet iktidarını kalıcı olarak elinde tutamaz (Althusser, 2006, s. 67). Böylece, iktidarın zorlayıcı olmayan boyutlarına ağırlık verilerek, “sınıf mücadelesinde belli bir dengenin kurulması” için gerekli olan rıza (onaşma) kazanma amacıyla pratik stratejiler alanı olan hegemonyaya (Dursun, 2001, s. 31) başvurulur.

Bu stratejilerden biri olan, özetle, “güzel söz söyleme, sözü güzel söyle sanatı” olarak tanımlanabilecek retoriğin amacı inandırıcılık sağlamak ve ikna etmektir. Siyasetçiler, siyasal retorik ile toplumsal projelerini topluma kabul etmesini sağlama; bu projeleri uygulamaya koymak için toplumun rızasını almaya çalışırlar. Eleştirel düşünme ve tartışma ortamının yokluğunda inançları etkileme süreci olarak nitelendirilen propagandadan farklı olarak retorik, savların akılcı bulunması ve akılcı bir meşruiyet sağlayabilmek adına iletişim sürecinin düzenleyici ilkeleri olarak gerçeklere ve değerlere ağırlık vererek (Mutlu, 2005, 380) hegemonyanın oluşmasını sağlayabilir.

Hegemonya ve *ortakduyunun* yaratılması, gönüllü ve kendiliğinden oluşan *rızaya* dayanmaktadır (Hall, Lumley ve McLennan, 1985, s. 19) ama bunun için sürekli iletişimsel çaba gereklidir. Althusser de bu görüşü şöyle desteklemektedir (2006, s. 70-71):

“Gerçekten de, devletin (baskı) aygıtının “kalkanı” ardında üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini de büyük ölçüde sağlayanlar gene aynı devletin ideolojik aygıtlarıdır. Egemen ideolojinin, yani devlet iktidarını elinde tutan egemen sınıfın ideolojisinin rolü de ağırlıklı olarak burada gerçekleşir. Bir yandan devletin (baskı) aygıtı ve devletin ideolojik aygıtları, öte yandan da ayrı ayrı DİA’lar arasındaki (zaman zaman gıcırdayan) “uyum” egemen ideolojinin aracılığıyla sağlanır.”

Hegemonyanın oluşturma yollarından biri de, yasal zemine dayandırılan, yapımcılığını kamu kaynaklarıyla karşılanan, rızanın sürekliliğini sağlamayı amaçlayan ve siyasal iletişim kapsamında yer alan hükümetlerin icraatlarının anlatıldığı televizyon yayınlarıdır. Althusser’in, bahsettiği Dinsel, Hukuki, Siyasal (değişik partileri de içeren sistem), Sendikal, Haberleşme ve Kültürel Devletin İdeolojik Aygıtlar’dır. Bunların içinde sıralanan siyasal aygıt bireyleri devletin siyasal ideolojisine uydurmakta –bu, ya “demokratik”, “dolaylı” (parlamentar) ideoloji, ya da “dolaysız” (plebisitçi ve faşist) ideoloji olmaktadır. Haber aygıtı

da, tüm “yurttaşları” basın, radyo, televizyon ile günlük milliyetçilik, şovenizm, liberalizm, ahlakçılık vb. dozlarıyla beslemektedir (Althusser, 2006, s. 75).

Kimi yazara göre televizyon, gündemi belirleyen, insanların tutumlarını ve düşüncelerini yönlendiren, adayların görüntülerini seçmenlerin oturma odalarına kadar götürme nitelikleriyle seçim kampanyalarının vazgeçilmez bir aracıdır (Kalender, 2003, s.31). Nitekim Katz ve Dayan (1985), televizyonun gücü için çok çarpıcı bir örnek vermektedir: “Kudüs’te Sedat, Polonya’da Papa, kraliyet evliliği, Kennedy’nin cenaze töreninde, bir an için bile olsa, dünyayı birleştirebilmekte, Britanya İmparatorluğu’nu toplayabilmekte veya biçimsel olarak düşman ulusları barıştırebilmektedir.” Kısaca, bu olağanüstü elverişli durumda, televizyon tanımlanabilmektedir: toplumu birleştirebilmekte, tatili ilan edebilmekte, değerleri destekleyebilmekte, düşünceleri değiştirebilmekte ve bazen dünyayı değiştirebilmektedir (Katz, 1987, s. 25-26).

Siyasal söylemin değişim geçiren konuları, radyo ve televizyonun bulunup kullanımının yaygınlaşmasıyla birer kitle medyası haline gelmesinden sonra siyasal söylemin yapıldığı mekanların değişimini de beraberinde getirmiştir. Köker’e göre, ev ve ev içi mekanlara siyasi ses gönderilmiş, siyasal yaşamda olup bitenlerin temsili görünümüleri ev içine sığdırılmaya çalışılmıştır. 20. yüzyılda tarihsel olarak kamusal-özel yaşam arasındaki ayrımın sınırlarını ortadan kaldıran güçlerden biri olarak kitle iletişim araçları, yalnızca yönetim ve hükümet işleri ile ilgili enformasyonun eve iletilmesine aracı olmamışlar, ayrıca kişisel olan üzerinde söz üreterek, siyasi konuşmanın ikincil bir konuma yerleştirilmesine katkıda bulunmuşlardır (Köker, 1998, s. 108).

Radyo, siyasal yaşam içinde yer kaplarken ikna etme süreçlerinin farklı algılanmasına da aracılık etmektedir. Lacey (1994’ten aktaran Köker, 1998, s. 1), yurttaşların ikna edilmesinin, *rasyonel* ve *mantığa dayalı* olmaktan çıkıp, *içgüdüsel*, *sezgisel* ve *duygusal* bir süreç olarak tanımlandığını belirtmektedir. Yeni süreci Köker (1998) bir örnekle açıklamaktadır:

“Bu sürecin işleyebilmesine izin veren anlayış, ‘biz’ ve ‘diğerleri’ ayrıştırmasının toplumsal belleğe nakşedilmesini gerekli gördüğünden, radyodaki politik konuşma, ‘biz’ duygusunun toplumsal alandaki tüm ilişkilerde çoğaltılmasını politik bir sorun olarak önceleyerek, radyo programlarının her türü içine toplumsal farklılıkları reddeden ‘biz olma hali’nin sesini katacaktır. Radyo, politik konuşmanın mekansal sınırlılıklarını sarstığı gibi politik konuşmanın konularının değişimine de tanık olmuştur: Nazi propagandasının, sadece yönetici elitin ve seçkinlerin konuşmalarının değil, sıradan insanların gündelik yaşamın her pratiğinin politiklikle ilişkili olması gerekliliğe ilişkin vurgusu sonucunda, gündelik yaşamın her anına eşlik eden, her ilişki tarzını yeniden biçimlendirmeyi hedefleyen bir strateji benimsemesiyle, ‘kadın saati’nde yer alan yemek pişirme programları da, politik konuşma içine dahil edilmiştir. (Köker, 1998, s. 110)

Görsel ve işitsel özellikleri nedeniyle radyodan daha etkili olan televizyon, siyasal iletişimde benzer uygulamalarla kullanılmıştır. Televizyonun sınıfsal ve ekonomik statü farklarını bir yana bırakarak kitlesel izleyici bulması, televizyonu kullanan siyasetçiler için

yararlı bir işlevsellik oluşturmaktadır (Van Zoonen, 2004, s. 43). Hasret Aktaş (2003), televizyonun siyasal iletişim içindeki siyasi aktörler için önemini şöyle açıklamaktadır:

“Televizyon hiç tanınmayan bir aday olarak insanların oturma odalarına, yemek veya kahvaltı masalarına kadar taşımaktadır. Onlara bu kişiyi en iyi şekilde tanıma fırsatı vermektedir (siyasetçiyi onlardan biri yapmaktadır). Televizyonun bir diğer yararı da, ulaşılması olanaksız denecek kadar zor olan siyasetçileri, insanların ayağına kadar getirmesidir. Her ne kadar yüz yüze iletişim olmasa da teknoloji çağında hiç de kişiler arası iletişimi aratmayacak bir iletişim gerçekleşir. Üstelik yüz binler ve milyonlarca kişinin evinde sanki onların misafiri ve karşılıklı konuşuyormuş gibi gerçekleşebilir. Bu noktada siyasetçiye güveni de beraberinde getirebilir. Çünkü hiç kimse güvenmediği birini evine almaz.” (Aktaş, 2003, s. 62)

Graber (1988), resimlerin kişiler hakkındaki tutumların şekillendirilmesinde önemli olduğunu, çünkü bir güvenilirlik duygusu yaymak, izleyicilerin dikkatini çekmek ve duygular uyandırmakta kullanılabileceklerini belirtirken (Aktaran: Werser ve Wicks, 2008, s. 162-163), Moriarty ve Popovich (1991) de, görsellerin siyasal kampanyalarda gerçeklik, güvenilirlik, inanırılık ve dürüstlük ile ilgili nitelikleri iletmek gibi önemli roller oynadığının altını çizmektedirler (Aktaran: Werser ve Wicks, 2008, s. 162-163).

Televizyon canlı resmi eve kadar taşımaktadır; konuşmacının ekranda görünmesi ona tam bir varlık kazandırmaktadır. Böylece, gösteri herkes için görünür duruma gelmektedir. Genelde insanların yalnız başına ya da aile bireyleriyle seyretmeleri nedeniyle propagandacı, televizyon yayınında fazla kaba kaçmayan, kişilik bakımından, usa uygunluk bakımından daha ağır basan bir üslup uygulamalıdır (Domenach 1969, s. 63).

İşte tüm bu bilgilerin ışığında, resimler için geçerli olan “bir kişi tarafından diğerlerince oluşturulmuş nitelermeleri ya da izlenimleri denetlemek ya da yönlendirmek niyetiyle yapılan davranış” olarak tanımlanan *izlenim yönetimi* (Werser ve Wicks, 2008, s. 165), televizyon da (hareketli) resimleri yansıtan teknolojik bir araç olması nedeniyle aynı görüşlerin bu kitle iletişim için de geçerli olabilecektir. Zira günümüzde siyasetçilerin seçim kampanyalarını, mitinglerini, parti imajını her zaman televizyonda yayınlanacak görüntülere göre düzenlemektedirler (Gönenç, 2003, s. 37).

Televizyon, siyasal haberleşme yönünden gazete ve radyoya oranla daha fazla insana ulaşan ve siyasal bilgi edinme bakımından daha az siyasallaşmış kişileri daha çok etkileyen bir kitle iletişim aracıdır. Hatta, diğer mecralara göre, televizyon aracılığıyla propagandacılar kime oy vereceklerini bilmeyenleri daha çok etkileyebilmekte, verilen enformasyon daha çok anımsanabilmekte, yazılı basın araçlarına açık olmayan, az eğitim almış kişileri daha çok etkileyebilmektedir (Yaktıl, Güçhan, Sağlık ve Demiray, 1991, s. 76). Böylece, rızanın sürekliliğinin sağlanması sürecinde hegemonyanın inşasını amaçlayan siyasal iletişim kapsamında yer alan yayınlarından televizyon ön plana çıkmaktadır.

Hem düzenli hem de seçim zamanı kullanılabilmesi televizyonun en önemli özelliklerinden birini oluştururken, popülist seslenişte bulunmaz fırsattır.¹⁸ Siyasetçiler normal zamanlarda ülke gündemindeki konulara yaklaşımı, uzman kişiliği, basın toplantıları ve muhalefet yaklaşımları gibi fırsatları değerlendirerek televizyona çıkıp kamunun güvenini kazanabilirler. Çünkü seçim zamanı yapılan kampanyada seçmen bilinçaltı mesajlara kendini kapatama durumu söz konusu olabilmektedir. Televizyonun güvenirlilik duygusu yaratma özelliği ve süreklilik içinde tekrarlanan mesajların iletilmesi, göz-kulak aşinalığı siyasal aktörlerin bir sonraki seçim kampanyaları için önemlidir (Aktaş, 2003, s. 62).

Çok yeni olan amprik çalışmalar, siyasal bilgi ve katılımı medya kullanımının çeşitli tiplerinin etkilerini yeniden değerlendirmişler, katkıları hakkında daha farklılaşmış ve daha olumlu sonucunu ortaya çıkarmışlardır (Sotitovich ve McLeod, 2001, s. 273). Bu araştırmalardan birinin sonucuna göre, örneğin at yarışıyla ilgili bir medya yayını, siyasal düşünce ve yansımanın büyümesini uyararak siyasal süreçte olumlu role sahip olabilmektedir. Ayrıca araştırmada, adayların yaşayabilirlik algılanmalarının yükselmesiyle at yarışıyla ilgili medya yayınının, destekçiler için para bağışı yapmaya olumlu dürtü olabileceğini de savunulmaktadır (Mutz, 1998'den aktaran Sotitovich ve McLeod, 2001, s. 276). Özellikle az bilgili olan ve belirli siyasi enformasyon aramayan bireylerde, televizyon haberleri kullanma ve siyasi bilgi arasında olumlu ilişkiyi ortaya çıkarılmıştır. Norris (1996), siyasi katılımın, hem insanların televizyonda seyrettikleri içeriklerle, hem de televizyon seyretme miktarıyla etkilendiğini belirtirken; Putnam (1995) ise, televizyonda kamu ilişkileri içeriklerini seyretmenin oy verme, kampanyalara katkıda bulunma ve resmi olmayan topluluk etkinlikleriyle ilişkili olduğunu; buna karşılık televizyon seyrederek zaman harcamak oy vermede ve resmi olmayan topluluk etkinliklerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu belirtmektedir (Sotitovich ve McLeod, 2001, 276).

Halen devam etmekte olan bolluk, hazırlık ve çabukluğun damgasını vurduğu, anaakım kitle iletişimin ötesinde olan, *Üçüncü. Çağ* olarak nitelendirilen dönemden itibaren siyasal iletişim daha popülist olmaya başlamıştır (Blumler, 2001, s. 201-204). Bu üçüncü önemli gelişmenin sonucu olarak, halkalaşma olarak tanımlanan kamu alanı, geçmişten daha farklı bir değişime uğramıştır. Bu durum, popülizmin 1990'ların başından itibaren siyaset ve medya dünyasının her ikisinde de yer bulmasına olanak sağlamıştır. Değişken ve gelişmemiş olmasına karşın, bu eğilim, siyasal iletişimi ve kamuları arasındaki ilişkileri değiştirebilmektedir (Blumler ve Kavanagh, 1999, s. 219-220). Seyirciler/dinleyiciler (kamunun olağan üyeleri), siyasetçileri, gazetecileri, uzmanları televizyonlarda dinlemeye devam ederek, kanal değiştirerek veya kapatarak ödüllendirebilme-cezalandırabilme

¹⁸ Bu konuda örneğin bkz. Liesbet van Zoonen: "Imagining the Fan Democracy", 2004.

kabiliyetine kavuşmuşlardır. Siyasi, medya ve diğer seçkinlerin statülerinin azalmasının, kampanya stratejilerine ek olarak siyasal pazarın büyümesinin ve kamu gözünde ideolojinin geri çevrilmeye başlanmasının sonucu olarak ortaya çıkan boşluğu popülizm doldurmaktadır (Blumler, 2001, s. 204). Bu çağda yeni kurulan popülizm, daha çok seyirci dostu gözükmeyi arzulamakta, siyaset ve medya seçkinleri bunun için adeta bir yarış içine girmektedirler.

Bu yarışta geri kalmamak için cazip yeni yöntemler bulunmuştur. Dinleyicilerine bilgi verme, ikna etme veya basitçe dikkatlerini çekmek isteyen iletişimciler, geçmiştekinden daha yoğun olarak sıradan insanların ilginç, çekici, yararlı ve kabul edilebilir buldukları konulara yönelmektedirler. Siyasetçiler, profesyoneller tarafından daha popüler deyimlerle konuşması için harekete geçirilmekte ve daha dikkatlice popülerliğe davet edilmektedirler. Medya kurumlarıysa, dinleyici üyelerine daha hoş giden ve kabul edilebilir siyaset yapma yolları arayışını sürdürmektedirler (Blumler ve Kavanagh, 1999, s. 210).

Bu Üçüncü Çağ'da babacan söylemler terk edilmektedir. Yeni kurumlar, yazılan siyasal raporlarda, birçok insan için önemli olan konularda ve insanların yaşamlarına olan siyasal olaylarla ilgili plan yapmada, dilin ulaşılabilirliğine daha çok ağırlık vermektedirler. Sokaktaki erkek ve kadınların düşüncelerini seslendirmeleriyle sıradan vatandaşların yorumlarının ön plana çıkmakta ve haberlerde seçmenler daha çok gözükmektedirler. Sohbet programlarındaki telefon aramalarının, faksların, e-posta mesajlarının röportaj yapılan siyasetçiler tarafından yanıtlanması, stüdyo panellerinde partilerin temsil edilmesi, geniş stüdyo dinleyicilerinin siyasetçilere yönelttiği sorulara yanıt verilmesi, açık hava toplantılarına katılma, kasıtlı yoklamaların yapılması ve halkın parlamenterlerinin televizyonda sıkça yayınlanması gibi popülist biçimler ve yaklaşımlar keşfedilmiştir. Siyaset ve medya kurumları, kamunun *ruh haliyle* temasta kalabilme ve daha iyi seçim desteği kazanabilme şansı yakalamak veya dinleyicilerin sorumluluğu paylaşmasına yardımcı olmak için, düzenli olarak sıradan insanların çabaları ve kişiliklerinin tercihleri, beğenileri, hayalleri üzerine araştırma yürütmektedirler (Blumler, 2001 s. 205). Birleşik Devletler'de medyada kendine yer edinebilen böylesi programlar, birçok Amerikalı akademisyen tarafından 1992 başkanlık kampanyasına destek verdiği için *popülist bir yan ürünü* olma eleştirisi almış, *talk-show demokrasisi* olarak nitelendirilmiştir (Blumler, 2001, 203). Popülizmin, “sıradan insanlardan gelen sağduyu, kitabi bilgiden daha iyidir” (Taggart, 2004, s.119) temel argümanı bu iletişim çağına damgasını vurmuştur.

Birbirinden oldukça farklı toplumlarda ortaya çıkmasına karşın, düşünce akımlarıyla sosyo-siyasal hareketleri kapsayan popülizmin ortak öğeleri vardır. Popülizmi, kendilerini iktidar merkezinin dışında kalmış hisseden insanlar arasında ortaya çıkan bir *sendrom* olarak gören Peter Wiles'a (1969'dan aktaran Köker, 2007, s. 110) göre bu öğeler şöyledir:

- Seçkincilik aleyhtarlığı (anti-elitizm)
- Aydın aleyhtarlığı
- Kurulu düzen aleyhtarlığı (anti-establishment)
- Siyasetçilere karşı güvensizlik
- Dinsellik, bilim ve teknoloji düşmanlığı
- Geçmişe duyulan özlem

Şu anda yaşanmakta olan iletişim çağında popüler ve yeğlenir hale gelen popülizmi bu öğelerle siyasal iletişim biçimi olarak boyutlandırmak, katmanlara ayırmak olanaklıdır. Anti-seçkinci duyguları kökleşmiş olan popülizm, insanları yekpare (monolitik) bir grup olarak göz önünde tutarak, her zaman halkı referans alır ve cazibeyle eylemlerini haklı çıkarır. Bu üç unsurun oluşturduğu popülizmi, ince ve kalın olarak boyutlandırmak olasıdır.

İnce tanımlama, yalnızca halka referans yapma, ilk unsura yani halka güvenmedir. Bu, popülizmin işlemsel tanımlamasını oluşturmaktadır. İnce popülizm olağan vatandaşların göze çarpan yakınlık duygusudur. İnce tanımlama, halkı referans alan siyasal aktörlerin iletişim stili olarak düşünülmelidir (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322-325). Popülistler, siyasetçi, siyasal parti, hareket liderleri, çıkar grupları temsilcileri, gazeteciler olabilmektedirler. Popülizm bu nedenle halkla kimlikleşen ve onlar adına konuşuyormuş gibi davranan ve cazibeli iletişim çerçevesidir (Taggart, 2000'den aktaran Canovan, 1981, s. 322). Bu, bütün konuları saran ana çerçevedir. Popülist iletişim stili, halka dolaylı olarak hoş gidecek biçimde halkın egemenliğine vurgu yaparlar ve her zaman halkla ilgili konuşurlar. Sık sık halk, kamu, vatandaş, seçmen, vergi mükellefleri,'lı (örn. İstanbullu, Rizeli hemşeriler, vb.), tüketici, nüfus kavramlarını kullanırlar. Halka referans yapma yoluyla popülistler, halkın endişelerini dikkate aldıklarını, öncelikle halkın çıkarlarını korumak istediklerini, kamudan soğumadığını ama halkın gerçekten ne istediğini bildiğini iddia ederler (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322-325).

Popülizmin, kesin tanımlanan bir *renği* yoktur. İnsanlara cazip gelen tüm biçimler popülizmin özünü oluşturur. Bu nedenle ince kavramsallaştırmada popülizm, yermeli/aşağılayıcı ve otoriter çağrışımlardan tamamen arındırılmıştır. Tüm elde edilebilir tanımlamalarda, halka cazip gelme (hoş görünme) asgari ve gerekli durumlardır. Seçkincilik karşıtlığı (anti-elitizm) ve dışlama, diğer birçok siyasal söylemde bulunabilmekle beraber, bunlar ince popülizmin boş kabuğunu doldurmakta ve daha klasik kavramı ortaya çıkarmaktadır. Temelde, diğer biçim söylemlerden popülizmi ayıran halka referanstır (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322-325).

Kalın popülizm ise, düzen karşıtı ve homojenlik/dışlama unsuruna sahiptir. Kalın tanımlama, klasik kavrama yakındır ve üç unsurun; halkı referans alan, anti-bürokrasi düzen

karşıtı düşünceler belli eden, aynı anda çeşitli halk kategorilerini dışında bırakma durumlarının bileşiminden oluşmaktadır (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322-325).

Bu iki ayırt etme stratejileri kalın popülizm kavramından biçimlenmektedir. Siyasal aktörler halk hakkında konuştuğunda ve bunu açık düzen karşıtı pozisyonu ve çeşitli nüfus kategorilerini dışlamayla birleştirdiğinde, kalın popülizmden bahsedilebilmektedir.

Popülizmin ince ve kalın ayrıştırılması aslında popülist tutumdakilerin yerini gösterebilmektedir. Popülizmin yatay boyutu, tipik unsuru halkı homojen bir bütün olarak göz önünde bulundurması; halkın üstünde değil ama halkın içinde olan bazı grupların ise, halkın değerleri ve genel çıkarlarının olumsuz yönde etkilediğinin şiddetle iddia edilmesidir. Seçkin karşıtı söylemler, halk ile seçkinler arasındaki uzaklığı ve uzaklaştırmayı vurgulaması bakımından popülizmin yatay boyutunu göstermektedir. Seçkincilik karşıtılığı veya düzen karşıtılığı ise, popülist siyasi aktörün dikey duruşunu göstermektedir (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322-325). Özetle denilebilir ki, popülizm kavramsallaştırılması, asgari olarak, söz sanatıyla halka hoş gözükmenin (ince), yatay ve dikey farklılıklaşma (kalın) ile birleşmesidir.

2.1. Popülizmin Yatay Boyutu

Popülizmin tipik unsuru halkı homojen kategori (sınıf) olarak göz önünde bulundurmasıdır. Halk büyük ölçüde benzer çıkarları paylaşırlar ve benzer yüze sahiptirler. Bazı izole gruplar açıkça halkın iyi karakteristiğini paylaşmazlar. Bu düşman halkın üstünde değil ama halkın içindedir. Gerçek popülistler *halk* ve *seçkinler* arasındaki köprü kurulamaz boşluğa yalnızca vurgu yapmaz, bazı grupların halkın değerleri ve genel çıkarlarıyla uzlaşmayan davranışlarını da göz önünde bulundururlar. Bu nedenle, belirli nüfus dilimleri halkın dışında bırakılmakta ve damgalanmaktadır. Toplum tehdidi ve yükü olarak tanımlanmaktadır. Bu gruplar, genel nüfusu, tüm talihsizlik ve kazalarla etkilediği için suçlanarak günah keçisi yapılmaktadırlar. Sonuç olarak, halk bölgesinden kolayca çıkarılmazlarsa vahşice dağıtılmalıdırlar (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322-325).

2.2. Popülist Söylemin Dikey Boyutu

Seçkincilik karşıtılığı, popülist siyasi aktörün dikey duruşunu göstermektedir. Anti-seçkinci ve düzen karşıtı söylemleri *halk* ile *seçkinler* arasındaki uzaklığı ve uzaklaştırmayı vurgulamaktadır. Seçkin karşıtı popülistler, fildişi kulelerinde yaşayan ve kendi çıkarlarını

kovalayan seçkinlere karşı halk ile taraf tutarlar. Düşman halkın dışında, yukarıda ve sıradan vatandaşların üstündedirler. Popülizm geniş bir siyasi kavramdır. Tüm başarısızlıklar ve sorunlar siyasette alevlenir. Siyasi beceriksizliklerle, isteksizlikler ve sabotajlar popülizme elverişli ortam yaratır. Bu tüm kapsayan siyasi görüşler genel seçkin tanımlamasına karşılık gelmektedir. Popülizmin düşman olduğu seçkinler, siyasi seçkinler (partiler, hükümet, bakanlar), medya (medya baronları, gazeteciler), devlet (yöneticiler, devlet kurumları), entelektüeller (yazarlar, akademisyenler, özgür düşünceli kişiler) veya ekonomik güçler (çokuluslu şirketler, işçiler, sendikalar, kapitalistler) olabilmektedir. Nötr ve boş olmamasına karşın, popülizmin bu ikinci temel özelliği, açık ideolojiyi göstermekten ziyade siyasal stil özelliği olarak göz önünde bulundurulabilir (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322-325).

2.2.1. Devlet Karşıtlığı

Devlet kurumlarının yetersizlikleri, örneğin, bir kaza, bir aksaklık veya olumsuz bir olay ya da olgular, kamu kurumlarının eleştirilmesine neden olabilecek olayların açıklanmasıyla olumsuz algılanmasına odaklanan parçacıklardır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Temmuz 2004'te yaptığı *Ulusa Sesleniş* konuşmasında “hızlandırılmış tren'in kaza yapması ve insanların ölmesinden bahsetmesi, devlet karşıtlığı söylemi en iyi somutlaştıran örneklerden biridir. Aşağıda, siyaset karşıtlığına çarpıcı bir örnek vermek yerinde olacaktır:

“Aziz vatandaşlarım, Bildiğiniz gibi 22 Temmuz Perşembe günü İstanbul-Ankara seferini yapmakta olan tren akşam saatlerinde Pamukova civarında raydan çıktı. Ve yaşanan elim kazada maalesef 37 vatandaşımız hayatını kaybetti. Hayatını kaybeden vatandaşlarımıza Allah'tan rahmet ve acılı yakınlarına da başsağlığı diliyorum. Yüreklerimizi derin bir üzüntüye boğan bu elim kazada, ayrıca, 80 vatandaşımız da yaralandı. Onlara da geçmiş olsun dileklerimi sunuyorum ve kendilerine acil şifalar diliyorum. Kurtarma çalışmalarını büyük bir hız, gayret ve titizlikle tamamlayan herkese özellikle de kazazedelere kucak açan yöre halkına teşekkür ediyorum. Ne var ki, sağduyu ve akli selime en çok ihtiyaç duyduğumuz böyle bir zamanda milletçe yaşadığımız ortak acı üzerinden siyasi rant elde etmeye çalışanlar da oldu. Bu kişiler, kendilerini hem bilirkişi, hem teknik uzman, hem savcı, hem yargıç, yerine koyarak tek yanlı bilgilendirmelerle zihinleri bulandırmaya çalıştılar. Bu trajik hadiseyi siyasi bir rant amacıyla kullanmak, hiçbir şekilde izah edilmesi mümkün olmayan çirkin bir hadisedir. Ama şu anda olay yargıya intikal etmiş olduğundan konunun ayrıntılarına girmek istemiyorum. Tarafsız yerli ve yabancı teknik ekipler şu anda olayın sebebini araştırıyorlar. Çok yakında olayın gerçek nedenlerini ve dolayısıyla gerçek sorumluların kim olduğunu yetkili kişilerin ağızından öğrenebileceğiz. Bu vesileyle şunu söylemek isterim ki, hızlandırılmış tren projemiz uzmanların görüşleri alınarak, teknik ekiplerin raporları doğrultusunda yapılmıştır. Bunun için gereken bütün altyapı çalışmaları tamamlanmıştır. Hadise teknik ekipler tarafından aydınlığa kavuşturulduğunda sanıyorum ki bu gerçekler çok daha açık bir şekilde görülebilecektir. Aynı şekilde bizi derin bir kedere boğan ve 14 vatandaşımızın ölümüne yol açan Aydın'daki kaza da bütün boyutlarıyla araştırılmaktadır. Her yıl binlerce insanımızın ölümüne sebep veren trafik kazalarını önleyebilmek için bir alternatif olarak ön plana çıkardığımız demiryollarımızdaki rehabilitasyon çalışmalarımız elbette ki bundan sonra da sürecektir. 50 yıldır bir tek çivinin çakılmadığı demiryollarında biz aynı anlayışı devam ettiremeyiz. Çalışarak demiryollarımızı daha modern hale getirmenin gayreti içerisinde olacağız. Şüphesiz ki hatalar vardır. Şüphesiz ki yanlışlar vardır. Şüphesiz ki eksiklikler vardır. Her şeyden önce yapılan her şey insanın bir eseridir ama bu yanlışlar neticesinde, bu eksiklikler neticesinde doğan bu tür kazalar ne ilktir ne sondur. Bu sadece Türkiye'ye has bir olayda değildir. Dünyanın her yerinde en gelişmiş ülkelerde dahi bu tür kazaları zaman zaman hep birlikte duyuyoruz izliyoruz.” (27.07.2007)

Bu örnekte olduğu gibi, yalnızca bu olayla ilgili olarak haber/enformasyon verildiği ve başsağlığı dilekleri sunulması amaçlandığı varsayılsa bile, devlet kurumlarının olumsuz algılanmasına neden olabilecektir. Yine bu konuşma parçacığı, siyaset karşıtlığına da örnek gösterilebilir. Çünkü, devlet işleyişlerinde sistematik yanlışlıkların vurgulanması devlet karşıtlığının bir başka göstergesidir. Örneğin, trenlerin sürekli rötat yapması veya KİT'ler gibi devlet kurumlarının, sürekli zarar etmesinden bahsedilmesidir. Devlet karşıtı olmanın diğer kriterleri olarak da, kamu kuruluşlarının lağvedilmesi veya devletin küçülmesi gerektiğinden bahsedilmesi, kamu kuruluşlarının eleştirilmesi [örneğin kamu kuruluşlarının (devletin) hantal olması, çok sayıda memurun çalıştırılıyor olması], sistemden yakınılması (örneğin, rejim egemenliğinin güvencesi olan adalet sisteminin halka ihbar edilmesi) sayılabilir.

2.2.2. Siyaset ve siyasetçi Karşıtlığı

Siyaset karşıtlığı söyleminde, çeşitli siyasi ölçümler veya temsil durumu eleştirilmektedir. Birçok durumda, siyasal bir partiye karşı eyleme geçilmek istenen durumun sunulmasıdır. Kişilerden ziyade doğrudan hükümet siyaseti eleştirilebileceği gibi, muhalefetin uygulamaları, söylemleri de hedef alınmaktadır. Olumsuz bir bağlamda çeşitli siyasetçilerin adı belirtilerek eleştirilebilmektedir. Tek bir partiye odaklanan olumsuzluğa dikkat çekilmekte veya partiler grubu (koalisyon üyesi partiler olabileceği gibi, iktidar partisini eleştiren, muhalefeti oluşturan tüm partiler) hedef alınabilmektedir. Konuşmacı, kendi partisi haricindeki tüm partileri hedef alabildiği gibi, kendisinden önceki dönemlerdeki iktidarları veya partileri hedef gözetebilmektedir. Tüm bunların yanı sıra, sistemin tamamı da hedef alınabilmektedir.

2.2.3. Medya Karşıtlığı

Medya karşıtı söylem, belirli gazeteleri, dergileri, televizyon kanallarını, medya gruplarını veya belirli bir partinin seçim kampanyasına dikkat göstermeyen tüm medyayı eleştirmekte, azarlamakta, boykot çağrısı yapmakta, halk gözünde kötü gözle bakılmasını sağlayacak biçimde olmaktadır. Popülist bir konuşmacı her fırsatta, medya kuruluşlarının yayın politikalarından rahatsız olduğunu dile getirir, bunları halka şikayet eder.

BÖLÜM III

ARAŞTIRMA

Devlet yönetimindeki devlet başkanı ve başbakanları, ülkede yaşayan tüm insanlara yaptıkları icraatlarını, ülkedeki gelişmeleri veya sorunları aktarırlar; ne yapacaklarını ulusa sesleniş programlarıyla anlatırlar. Bu programların bir başka işlevi de, devlet başkanlarının, başbakanların hegemonyasının inşasıdır. İdeolojiden daha geniş bir kavram ve bir yönetici gücün, kendi egemenliği için hükmettiği insanların rızasını alma biçimi olan hegemonyayı (Dursun, 2001, s. 31) sağlayabilmek için tüm devletin başındakilerin ulusa seslenmeye gereksinimleri vardır ve kimi zaman belli aralıklarla kimi zaman da olağanüstü durumlarda buna başvurdukları görülür. Birçok ülkede yapılan ve halen yapılmakta olan rıza sağlamayı pekiştirme amaçlı ulusa seslenişlerin popülist unsurlarla donatılması olasılığı her zaman söz konusudur.

Popülizmi ortaya çıkaran unsurlarının tümü veya büyük çoğunluğunu içeren siyasal konuşmalar herhangi bir zamanda, herhangi bir ülkede herhangi bir hükümetin icraatının tanıtım programında kullanılmış mıdır? Kullanıldıysa ampirik olarak belirlenebilir mi?

Bu soruların Türkiye'deki yanıtlarının ortaya çıkarılması olasıdır. Türkiye'de *İcraatın İçinden*, *Gelişen Türkiye* ve ardından *Ulusa Sesleniş* adlı programlar da, hükümet icraatlarının halka aktarıldığı yapımlar olarak tasarlanmışlardır. Bu araştırmaya konu olan hükümet etkinliklerinin kamuya duyurulması amacıyla yayınlanan hem *İcraatın İçinden* hem de *Ulusa Sesleniş* programları 1983 yılında yürürlüğe giren 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu'nun 19. maddelerine dayanmaktadır. Bu kanun maddesinde, programın yayın içeriği şöyle belirtilmiştir:

“...cevap hakkı doğuracak nitelikte olmamak ve siyasi çıkar amacı taşımamak kaydıyla, mevzuat veya idari kararlarla yürürlüğe konan ve halkın katılımı ile başarıya ulaşabilecek Hükümet uygulamalarının; gerekçelerinin, yararlarının, vecibelerinin, usul ve esaslarının kamuoyuna benimsetilmesini amaçlayan tanıtıcı radyo ve televizyon programları, Hükümet tarafından Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu dışında hazırlanır ve Kurum tarafından “haber bültenleri dışında” yayınlanır ve bu yayının Hükümet uygulamasının tanıtılması olduğu yayın sırasında belirtilir.” (TRT Kanunu, 1983)

TRT Kanunu'nun aynı maddesine göre, bu yayınların yayın süreleri ayda otuz dakikayı geçemediği, hükümet bu süreyi bir defada veya bir aydaki toplamı otuz dakikayı aşmamak üzere birkaç defada kullanabildiği ve kullanılmayan sürelerin sonraki ayın sürelerine eklenemeyeceği hükme bağlanmıştır. Ancak, halen yayınlanmakta olan *Ulusa Sesleniş*

programını, yasada belirtilmesine karşın bu süreyi oldukça aşmaktadır. Dolayısıyla bu durum araştırmanın örneklemini oluşturan ve karşılaştırma yapılan iki dönemim programlarının metin uzunluklarında farklılığa neden olmaktadır.

31 Ocak 1984 tarihinde ilk kez televizyon ekranlarına yansıyan *İcraatın İçinden* programından bugüne kadar geçen sürede birçok başbakan halka seslenme olanağından yararlanmıştır. bu süre içinde, seçim yasaklarının ve resmi yurt dışı gezilerinin olduğu dönemler dışında, kendi hükümetleri boyunca bu televizyon programlarını aksatmadan sürdüren iki başbakan ise, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'dır.

Türkiye'de televizyonun ilk dönemlerinde, Başbakan Turgut Özal'ın icadı sayılabilecek, *İcraatın İçinden* adlı programda yoğun olarak profesyonellerden yararlanılmıştır. "Bay Sinema" adlı kitabında Giovanni Scognamillo, Ulusal Video'nun kurucusu Türker İnanoğlu'nun, stüdyosu için gerekli araçların ithalat işleri için geldiği Ankara'da şans eseri Turgut Özal'la tanışmasını aktarmaktadır. Bu tanışma sayesinde Özal, kendi icraatlarını halka anlatmak için düşündüğü programın yapıcılığını *videoculuk yapan akıllı filmci* diye nitelendirdiği İnanoğlu'na vermiştir (Özyurt, 2004).

Programın konuşma metinlerinin yazımını da reklamcı Ege Ernard üstlenmiştir. O dönemde Ernard'a çok yakın olan bazı tanıkların anlatımına göre, Turgut Özal ile Ege Ernard arasındaki bağ oldukça güçlüdür ve bu bağ ortaya güveni çıkartmıştır. Faruk Atasoy, Özal'ın *İcraatın İçinden* programının çerçevesini çıkarttığını ve başlığı söylediğini; bazen de hiçbir bilgi verilmediği durumlarda bile, Ernard'ın tüm program metnini kaleme alabildiğini aktarmaktadır (Aktaran Sezer, 2003, s. 85-86). Ömer Uluç da, "Bir ara Ege, Turgut Özal'ın sağ koluydu. Sağ kolu değil ağız oldu. Ege'nin söylediği lafları Turgut Özal söylüyor televizyon programında..." (Aktaran Sezer, 2003, s. 86) diyerek bu bilgileri desteklemektedir. Aynı dönemde Özal, Ernard'a öylesine güvenmektedir ki, geniş katılımlı toplantılarda bile ona danışmadan karar bile vermemiştir (Sezer, 2003, s. 86).

İlklerin yaşandığı bu dönemde, reklamcılarının bile yabancı olduğu televizyona Ege Ernard da yabancıdır. Öyle ki, *İcraatın İçinden* programı aslında Ernard'ın da ilk filmidir. Ancak, Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olmasına kadar geçen sürede Ege Ernard, 70'e yakın programa imzasını koyma şansı yakalamıştır (Sezer, 2003, s. 87)

Türkiye'de yeni olan Özal'ın bu programı için bazı özel hazırlıklar gerektirmiştir. 1982 yılında ABD'ye giden Özal çifti, burada seçim taktikleri ve liderlik konusunda bazı uzmanlarla görüşme şansı yakalamışlardır (Çölaşan, 1989, 175-176). Uzmanların önerileri Özal çiftine ipuçları vermektedir:

"Her şeyden önce saç biçiminizi değiştirin. Saçlarınız halka hitap etmeli ve çok bakımlı olmalıdır... Giyim kuşamınıza son derece dikkat edin. Çok güzel giyinin... Gözlüğünüze de değiştirin. Kalın çerçeveli gözlük sizde iyi durmuyor. Daha modern gözlük kullanın. Türk halkının karşısına çıkacaksınız.

Onlara mutlu aile görüntüsü vermeye çalışacaksınız. Halk, mutlu aile kavramından ister istemez etkilenir. Bizim başkanlarımız, başkan adaylarımız ve politikacılarımız da hep bu havayı verirler....” (Çölaşan, 1989, 175)

Semra Özal’ın anlatımına göre, önce Turgut Özal’ın gözlükleri değiştirilmiş, saç modeli yenilenmiş, kendisi tarafından yeni elbiseler, kravat takımları alınmıştır (Birand ve Yalçın, 2001, s. 214). Amerikalı uzmanların önerileri devam etmektedir:

“...Küçük çocuklarla, yaşlı ve güçsüz insanlarla resim çektirin ve bunların da gazetelerde çıkmasını sağlayın. Bunlar da halkı olumlu yönde etkiler... Sonra televizyon çok etkilidir. Televizyonu iyi kullanın. Televizyona hep yumuşak ifadelerle ve tebessüm eden bir yüzle çıkın. Hiç bilmediğiniz, yapmayacağınız konularda bile insanları ikna etmeye çalışın. İnsanlar size güvensinler ve o işi sizin başaracağınıza inansınlar. Televizyonda etkili olabilmek için kendi kendinize evde aynanın karşısına geçip idman yapın. Ayrıca çok şişmansınız. Biraz zayıflayıp fizik yapınızı düzeltin.” (Çölaşan, 1989, 176)

Öneriler Turgut Özal’ın aklına yatmıştır. Tüm bunlar uygulanmış, Özal baştan aşağı yenilenmiş, ardından da televizyon ekranlarında boy göstermiştir. Ancak, ilk *İcraatın İçinden*’in çekimlerinin en önemli sorunu, Özal’ın konuşurken ellerini kontrol edememesi olmuştur. Ernard çözümü, reklamcı Eli Acıman’ın Cross marka kalemini Özal’ın eline tutuşturmakta bulmuştur. Sonunda o kalem, kalem olmaktan çıkmış Türkiye’de çok önemli bir simgeye dönüşmüştür (Sezer, 2003, s. 96). O kalem o andan itibaren artık *Çağ atlayan Türkiye*’nin sembolüdür.

31 Ocak 1984 tarihinde gerçekleşen ilk yayında kalemi eline alan Özal, televizyon seyircilerine ilk kez şöyle seslenmiştir:

“Bu akşam karşınıza yeni bir imkanla gelmiş bulunuyorum... hükümetlere her ay bir program dahilinde, kendi icraatlarını halka tanıtmak, halka benimsetme imkanı verilmiş. Hükümetlere böyle bir imkan tanındığı için çok memnunum. Çünkü şuna derinden inanıyorum ki, hükümetlerin hem iyi icraatta bulunmak, hem de icraatı iyi tanıtmak başta gelen vazifeleri arasındadır. Çünkü netice itibarıyla maksat, devlet ile milletin bütünleşmesidir. Devleti halk için, halkla birlikte bir bütün olarak idare etmektir... Müteakip aylarda da, bu programı... icraatımızı size izah etme yönünde kullanmaya devam edeceğiz.” (Özal, *İcraatın İçinden*, 31.01.1984)

Başbakanlığının ilk yıllarında propaganda sahnesinde tek başına ve rakipsiz olan Özal’ın, televizyon yayınında yalnızca TRT olduğu bu dönemde *tekelci anlayıştan insafsızca yararlanmayı bilmiş*; televizyon adeta *ANAP videosuna dönüşmüştür* (Cemal, 1990, s. 195). *İcraatın İçinden* programının jeneriği, dünyayı simgeleyen bir kürenin etrafında dönen “ANAVATAN” yazısıyla başlamakta, bal peteğine dönüşen Türkiye haritasına bir arının konmasıyla devam etmekte, ardından da köprüler, barajlar, fabrikaların olduğu görüntüler Özal’ın bulunduğu karelerle harmanlanmaktadır. Programlarda bir ANAP propagandası yapılmaktaydı. Özal’ın kendisi de bu siyasi adaletsizliğin farkındadır ve “Ne yapalım; kime niyet, kime kismet” diyebilmektedir (Cemal, 1990, s. 195).

Ancak, 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan referandumla 12 Eylül darbesiyle birlikte yasaklanan deneyimli siyasi liderler Özal’a rağmen tekrar siyaset arenasına dönmüşlerdir. Bu

tarihten önce *İcraatın İçinden* programlarını çok rahat sürdüren Özal, bundan sonra pek rahat edememiştir.

Siyasi yasakların kaldırıldığı 1987'den sonraki konuşmalarına bakıldığında siyaseti ve siyasetçileri eleştiren ifadelerin sıklaştığı görülmektedir.

[Özal]: Sevgili Vatandaşlarım, Türkiye'miz, gerçekleştirilen bütün bu icraat ile yepyeni bir yola, aydınlık bir yola girmemiş midir? İyiden geri dönülmez. Sevgili Vatandaşlarım, Geri dönmekten şunu kastediyorum: Çıkardığımız yeni kanunlarla, edindiğimiz bütün bu yeni değerlerden vazgeçebilir miyiz? Yoksa bu kanunlara ve bu icraata sahip mi çıkmalıyız? Geri dönelim de... Türk Parasını Koruma Kanunu'nu eski haline mi getirelim? Bugünkü mal bolluğundan vaz mı geçelim? Köprü, baraj senetlerinden, vergi iadesinden, toplu konut kredisinden, otoyollardan, baraj hamlesinden, zenginleşen belediyelerden vaz mı geçelim? Yoksa bu nizamı devam ettirmeye, vatandaş olarak, nasıl katkımız olur? Onu mu düşünelim. Bugün, huzur içinde, siyasi istikrar içinde hızlı kalkınmasını sürdüren büyük bir ülkeyiz. Bunun değerini hele bir tartınız. Sonuç olarak, sevgili vatandaşlarım, benim sizden temel ricam şu: Ev sohbetlerinizde, kahve sohbetlerinizde elbet bizi eleştiriniz. Ama Türkiye 1983'den bu yana nereden nereye gelmiştir... Bunun hesabını da iyi yapınız. Memleket hakkında, icraat hakkında en iyi kararı herhalde böylece, hem nalına hem mihına düşünerek alırsınız. Sevgili vatandaşlarım. Bu duygu ve düşünceler içinde hepinize en içten sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Benim değerli vatandaşlarım. (İcraatın İçinden, 27.08.1987)

Yukarıdaki verilen pasaj, İcraatın İçinden programında Özal'ın, kendisi marifetiyle gidilen yasaklı siyasilerin yeniden siyasete katılmalarına ilişkin referandumda *hayır* oyu için yaptığı konuşmanın bir bölümüdür. Özal'ın, 1980 öncesi Türkiye'de yaşanan istikrarsızlığın ve ekonomik sıkıntıların sorumlusu olarak geçmişteki siyasi seçkinleri gördüğü ve bu biçimde yansıttığı söylenebilir. Geçmişin yanlışlarının, sıkıntılarının tekrar yaşanmaması için *halkın sağduyusuna* başvurmaktadır.

Yasakların kaldırılmasından sonra, Özal'ın konuşmaları muhalefetle arasında sorunlar yaşamasına neden olmuştur. 28 Ocak 1988'de DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in suç duyurusunda bulunmuş, bunun üzerine Ankara Cumhuriyet Savcılığı ile Basın Savcılığı, 17 Ocak 1988'te yayınlanan *İcraatın İçinden* programı ile ilgili olarak TRT hakkında soruşturma açmıştır (T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü). 8 Şubat 1989'da ise, SHP, TRT haberlerinde ve *Gelişen Türkiye* adlı programlarının yanlı olduğu gerekçesiyle Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'na başvurmuştur. Aynı yılın Şubat ayında yine SHP Genel Sekreter Yardımcısı Adnan Keskin, TRT Yüksek Kurulu'na başvurarak "İcraatın İçinden" programının seçim yasakları nedeniyle yerel seçim öncesinde yayınlanmaması için başvuruda bulunmuştur (TRT). Buna karşılık ANAP Hükümeti, 28 Şubat 1989'da *Gelişen Türkiye* programının TRT'den yayımlanamayacağına ilişkin Yüksek Seçim Kurulu kararına itiraz ettiyse de, hemen ertesi gün, 1 Mart'ta Yüksek Seçim Kurulu, Başbakan Turgut Özal'ın "İcraatın İçinden" adlı programın televizyondan yayımlanmasını yasaklayan YSK kararının yeniden incelenmesi ve kaldırılması için yaptığı başvuruyu oybirliği ile reddetmiştir. 4 Mart 1989 tarihinde de, her iki programın seçim dönemi süresince yayımlanamayacağına ilişkin karar, Resmi Gazete'de yürürlüğe girerek yasaklanmıştır (T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü).

Yasal olmadığı halde ilk özel televizyon olan Magic Box-Star 1 adlı yayımla birlikte, 1990 yılında radyo ve televizyon yayıncılığı alanındaki devlet tekeli fiili olarak ortadan kalkmıştır. Temmuz 1993'te yapılan anayasal düzenlemeyle radyo ve televizyon yayıncılığı alanında devlet tekelinin kaldırılması resmîyet kazanmış (Taşcıoğlu, 2002, s. 219-221) ve ertesi yıl 1994'te 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun gereğince bağımsız, özerk ve tarafsız bir kamu tüzel kişiliğe sahip RTÜK kurulmuştur. RTÜK'ün kurulmasını sağlayan kanunun aynı maddesiyle, "Radyo ve televizyon kuruluşları, Cumhurbaşkanının veya Hükümetin; milli güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığının ve genel ahlakın gerekleriyle ilgili bildirimlerini yayımlamakla yükümlüdür" 25. maddesiyle kamu ve özel yayın kuruluşlarına hükümet icraatlarını yayımlama zorunluluğu getirilmiştir. Böylece Türkiye'deki tüm özel televizyon kuruluşları, başbakanların ve cumhurbaşkanlarının "Ulusa Sesleniş"lerini yayımlaması sağlanmıştır.

Daha sonraki çeşitli partilerin hükümet dönemlerinde de başbakanlar, *İcraatın İçinden ve Gelişen Türkiye* yerine, *Ulusa Sesleniş* adlı bir programla halka seslerini duyurmaya devam ettiyseler de, kimi zaman muhalefete takılabılmıştır. RTÜK, 3 Ekim 1995 Salı günü yaptığı olağan toplantısında, Cumhuriyet Halk Partisi ile Anavatan Partisi'nin başvurularıyla RTÜK, 30 Ekim 1995 tarihli *Ulusal Sesleniş* programlarını "amacına aykırı yayımlandığı gerekçesiyle" incelemeye almıştır. Bu inceleme sonucunda da, Başkan Tansu Çiller'in TRT-1'de yaptığı bu *Ulusal Sesleniş* adlı konuşmanın, 3984 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesinde yer alan "yayımlarda adalet ve tarafsızlık", "yasalara saygılı olma", kişi veya kuruluşların eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü veya iftira niteliği taşıyan yayın yapılmaması" ve "...demokratik guruplar ve siyasi partiler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması" ilkelerine aykırı olduğu kararı çıkmıştır. RTÜK yine aynı programın bazı bölümlerinin, 2954 sayılı Kanun'un 19'uncü maddesinde yer alan, mevzuat veya idari kararlarla yürürlüğe konan ve halkın katılımı ile başarıya ulaşabilecek hükümet uygulamalarına ilişkin olması koşulunu uygun olmadığı, cevap hakkı doğurduğu ve siyasi çıkar amacı taşıdığı sonucuna varmıştır (RTÜK, 1995).

Çoğu zaman muhalefete, yasalara ve bürokrasiye takılan *Ulusa Seslenişler*, kimi zaman da çeşitli denemelerle sektöre uğrayabilmiştir. Dönemin başbakanı Mesut Yılmaz, mafya ve çeteleşme konusundaki çarpıcı açıklamalar yapacağı *Ulusa Sesleniş* programını, gelişmeleri bir süre daha izleme gerekçesiyle ertelemesidir (Hürriyet, 1998). 2002 yılındaysa dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in yaptığı *Ulusa Sesleniş*'inin TRT tarafından yayınlanmamış ve çeşitli tartışmalara neden olmuştur (TBMM tutanakları, 2009). Özal'dan sonraki hükümetlerin icraatlarını, uygulamalarını kamuya aktardıkları bu televizyon programları uzun, sancılı ve duraksamalı bir dönem geçirmiştir.

Uzun bir süreden sonra hükümet icraatlarının sorunsuz ve düzenli olarak yayınlanması 2003 yılında AKP iktidarına denk gelmektedir. Öyle ki, ilk konuşmayı başbakan sıfatıyla yapan Abdullah Gül'ün ardından Recep Tayyip Erdoğan ilk dört yılda, neredeyse Turgut Özal'ın aynı süresinde yaptığı kadar konuşma yapmıştır.

4 Kasım 2003 Genel Seçimleri'yle birinci parti çıkan ve tek başına hükümet olan AKP'nin o dönemdeki genel başkanı Abdullah Gül, güvenoyu alarak başbakanlığı üstlenmiştir (Hürriyet, 28.11.2002). Hakkındaki mahkeme kararı nedeniyle 3 Kasım 2002 seçimlerinde milletvekili adayı olamayan Recep Tayyip Erdoğan, Siirt'te yenilenen seçimlerle 9 Mart 2003'te oyların % 85'ini kazanarak milletvekili olmuştur (AKP). 15 Mart 2003'te başbakanlığı devralmasından hemen sonra 23 Mart 2003 akşamı ilk *Ulusa Sesleniş* konuşmasını yapmıştır. Bu ilk konuşmada Erdoğan, televizyon izleyenlerine şöyle seslenmiştir:

“59'uncu Türkiye Cumhuriyeti Hükümetimiz bugün Türkiye Büyük Millet Meclisimiz'den güvenoyu aldı. Hükümetimiz, yediden yetmişe bütün milletimize hayırlı olsun. İstikrar, güven ve adalet arzusuyla bize büyük güç ve destek veren milletimize bir kere daha şükranlarımızı sunuyorum. Bizler, sizlerin bu büyük güvenine layık olarak ülkemizin itibarını yükseltmek için gereken çabayı göstereceğiz.” (23.03.2003)

Aynı konuşmada Recep Tayyip Erdoğan, medyaya ilk uyarısını da yapmıştır:

“...Dezenformasyon, kasıtlı, aldatıcı, çarpıtıcı ve yanlış yönlendirici bilgi demektir. Bundan önceki konuşmalarında, özellikle dış basında yer alan bazı asılsız ve Türk kamuoyunu rencide edici nitelikteki yayınların, Türkiye'nin ve Türk Milleti'nin tarihi hassasiyetleri üzerindeki etkisine işaret ederek, dostlarımızı ve müttefiklerimizi bu türden yanıltıcı haber kampanyaları konusunda uyarıştım. Ne var ki, bu konuda, asıl sorumluluk Türk basınına ve Türk kamuoyuna düşmektedir.” (23.03.2003)

Bir başka konuşmasında ise, seçkinlere karşı olan tutumunu göstermektedir:

Sevgili vatandaşlarım... Hepinizi en güzel duygularla gönülden selamlıyorum. Hepinizin çok iyi bildiği gibi, milletçe, son derece önemli bir eşikten geçiyoruz. Son iki buçuk yıl içinde milletçe aldığımız mesafeyi, elde ettiğimiz kazanımları kalıcı hale getirebilmek için, bu eşiği sendelemeden, tökezlemeden; toplumsal barışı, istikrarı zedelemeyen geçmemiz gerekiyor. Değişimin olağanüstü hızlandığı ve çok boyutlu hale geldiği ikibinli yıllarda, Türkiye olarak, fevkalade dikkatli ve uyanık olmak mecburiyetindeyiz. Dünya pazarları üzerindeki rekabetin yoğunlaştığı, herkesin kendine göre yeni oyun planları geliştirdiği böyle bir ortamda, eski alışkanlıklarını koruyarak, eski ezberlerini tekrar ederek mevcut konumlarını sürdürebileceklerini zannedenler fena halde yanılmaktadırlar. Rehavete kapılan, kısır tartışmalara saplanan ve çevrelerinde yaşanan gelişmeleri doğru okuyamayan ülkelerin, kısa süre içinde ağır maliyetler ile karşılaşması mukadderdir. Yakın geçmişimizde yaşadığımız acı tecrübeler bize şunu öğretmiş bulunuyor: kuru hamasetle, asılsız vehimlerle, kısır çekişmelerle ve içi boş sloganlarla bir yere varılamaz. Tepkisel davranışlarla değil, dinamik bir toplum olarak kendimize güvenerek, bilgiyle, alın teri ve emekle geleceğimizi inşa ederek ilerlemek mecburiyetindeyiz. (29.04.2005)

Yukarıda Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'la ilgili olarak verilen örnekler, popülist siyasetçiler ve karşı oldukları seçkinler (medya, yargı, bürokrasi, vb.) arasındaki kutuplaşmaya göstermesi açısından ipuçları vermektedir. Bu aşamada, her iki siyasetçinin siyaset tarzlarının ve söylemlerinin, devletin hegemonik gücünü kullanmasına katkı sağlayan hükümet icraatlarının anlatıldığı televizyon programlarına ne ölçüde nasıl yansıdığı sorulmalıdır. Bu soruya yanıt verilebilmesi için derinlemesine bir analiz yapılmalıdır. Böyle

bir araştırma için, Avrupa'daki popülizmin yükselişte olduğu da göz önünde bulunarak, aşağıdaki sorulacak sorular şöyle öngörülmüştür:

1. Popülizmin ince tanımlaması:

- Turgut Özal ve R. Tayyip Erdoğan, konuşmalarındaki popülist söylem unsurlarının hangilerini ne yoğunlukla uygulamaktadır?

2. Popülizmin kalın tanımlaması:

- Turgut Özal ve R. Tayyip Erdoğan'ın konuşmalarındaki düzen karşıtı ve seçkincilik karşıtı söylemler hangi yönlerde benzemektedir veya farklılaşmaktadır?
- Turgut Özal ve R. Tayyip Erdoğan'ın konuşmalarındaki ayrıcalıklılık (birleştiricilik) göstergesi hangi yöndedir? Birbirlerine göre durumları nedir?

Devlet yönetimini elinde bulunduranların yasadaki maddenin çizdiği çerçevede içinde kalmaları gerektiği ve yalnızca hükümetle vatandaşları arasındaki ilişkinin devamlılığı için giriştikleri iletişimde popülizme yönelemeyecekleri tezinden yola çıkarak, yukarıdaki sorulara bulunacak yanıtlar popülist söylemi yakalamak açısından tutarlı olacaktır.

3.1. Popülizm Literatürü ve Araştırmanın Önemi

Son yıllarda popülizmin yükselişe geçmesi, bu konudaki araştırmaları yeniden canlandırmıştır. Günümüzde Latin Amerika'yı inceleyen, modern olarak nitelendirilebilecek, popülizm literatürünün oldukça zengin olduğu söylenebilir. Son yıllardaki çalışmaların (Cameron, 2009; Cirino, 2006; Escudé, 2006; Roberts, 2006, Walker, 2008; Weyland, 2009), 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ekonomik gelişmelere paralel olarak Peronist popülizmdeki değişimler ve Hugo Chávez'in başını çektiği sol popülizm üzerine odaklandığı görülmektedir. Paul Chevigny'in (2003), Arjantin'de Buenos Aires, Brezilya'da Sao Paulo, Meksika'da Mexico City ve Birleşik Devletler'de New York'taki "korcu popülizm"leri üzerine yaptığı çalışma ilgi çekmektedir. Ne var ki, bu araştırmanın konusu ve hedefi itibarıyla Latin Amerika üzerine odaklanan söz konusu çalışmalara derinlemesine girilmemiştir.

Batı Avrupa'da son zamanlarda aşırı sağcı partilerin seçimlerde başarı kazanmaları, Avrupa odaklı popülizm üzerindeki bilimsel tartışmaların canlanmasına da neden olmuştur. Siyaset bilimciler bu oyların ideolojik mi yoksa tepkinin bir yansıması mı olduğunu sorgulamışlardır. Genel olarak parti sadakatinin azaldığı bir ortamda partizan bulma, yüzer-gezer seçmenin çoğalmasından dolayı oy verenlerle bağlanma aracı olarak kullanılan popülizmi

incelenmektedirler. Bir diğer deyişle, Avrupa’da popülizmin yükselişini açıklamaya yönelik bilimsel ilgi genelde olayın talep yönüne, yani seçmene yönelmiş, arz yönünün çok göz ardı edilmiştir.

Aşırı-sağ partilerin büyümesini ve gelişmesini farklı bakış açısıyla inceleyen araştırma Jan Jagers ve Stefaan Walgrave tarafından 2007 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışma, *Vlaams Blok*’un, sözünü sakınmayan ve popülizmle kapladığı dış iletişimi üstüne özyapısını oluşturduğu tezinden yola çıkılmıştır. Jagers ve Walgrave (2007), bir iletişim sitesi olarak popülizmi tanımlamaya çalışmışlardır. Araştırmanın hedefi, Belçika bağlamında popülizmin yalnızca değerini ölçmek değil, ampirik olarak ölçülebilir popülizm kavramını ortaya koymaktır. Bu ampirik araştırmada bir araç olabilecek popülizmin hem ince, hem de kalın tanımlamaları yapılarak boyutları çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma, Belçika’daki aşırı-sağ partilerin siyasal iletişim biçimi olarak popülizmlerinin kavramsal, epistemolojik ve ampirik olarak inceleme altına almıştır (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 321).

Bu araştırma de, Jagers ve Walgrave’in (2007) çalışmasından yola çıkılarak, iki siyaset adamının konuşmalarının benzerliklerini ve farklılıklarını karşılaştırılmalı olarak incelemektedir. Ancak, araştırmanın yöntemi bir noktaya kadar aynı olsa da, çalışmanın sorunun farklılığı nedeniyle Jagers ve Walgrave’inkinden ayrılmaktadır.

Jagers ve Walgrave’in (2007) ampirik bilimsel incelemelerinin yanı sıra, Batı Avrupa’nın bir başka ülkesindeki çalışmalar ön plan çıkmaktadır. Örneğin, Ruth Wodak’ın (2003) Avrupa’daki popülist siyasal söylemler üzerine yaptığı araştırmasının bu canlanmanın bir sonucu olduğunu söylemek olasıdır. Wodak’ın bu çalışması, Avusturya’da sağ ve sol arasında yapılan Büyük Koalisyon’dan 13 yıl sonra, 4 Aralık 2000’de Haider’in başını çektiği sağ-kanat bir hükümetin yönetime geçmesi temeli üzerine oturtulmuştur. Wodak, hükümetlerin ve bu hükümetlerin başındakilerin siyasal iletişim türlerini sınıflandırırken, yazılı metinlerin siyasal hedeflere ulaşmak için nasıl tasarlandığını incelemektedir. Eleştirel söylem analizini araştırma yöntemi olarak kullanarak siyasi-dilsel yapıyı çözmeye ve sonuca varmaya çalışmaktadır.

Türkiye’de popülizm üzerine, başta Zafer Toprak, Asım Karaömerlioğlu, Necmi Erdoğan olmak üzere sınırlı sayıda yazar önemli çalışmalar yapmıştır. Kitap, makale, bilimsel ampirik çalışmalar ne yazık ki yine oldukça sınırlı sayıdadır. Zafer Toprak’ın “Popülizm ve Türkiye’deki Boyutları”, Asım Karaömerlioğlu’nun “Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nun Hikayesi”, “Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık” ve “Rus Popülizmi Üzerine” adlı çalışmaları popülizm literatürüne önemli katkı sağlamaktadır. Fehmi Akın (2004) ise doktora tezinde, 1946-1947 yılları arasında Türkiye’de çok partili döneme geçiş öncesi Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi ilişkilerini inceleme altına

almıştır.¹⁹ İki partinin karşılaştırıldığı bu araştırmada, hem DP'nin hem de CHP'nin uygulamalarındaki popülizm ipuçlarına rastlanabilmektedir.

Ulaşılamamakla birlikte, Necmi Erdoğan'ın (1992), Ecevit'in popülist tarzda gerçekleştirdiği siyasal söylemini inceleyen çalışması, Türkiye'de gerçekleştirilen sayılı araştırmalardan birisidir.²⁰ Erdoğan ayrıca, Tanıl Bora ile 2007 yılında kaleme aldıkları "Biz, Anadolu'nun Bağrıyanık Çocukları" adlı makalede, Türkiye'de bugünkü *popülizmin* izlerini muhafazakarlığın köklerinde aramaktadırlar.

Türkiye'deki popülizmi kaleme almış bir diğer araştırma ise, Mchran Kamrava'nın (1998) "Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party" başlıklı makalesidir. Her ne kadar Refah Partisi'nin 1998'e kadar dönemdeki yükselişinde izlediği popülist siyaseti ele almış olsa da, popülizm açısından Türkiye'nin siyasal yapısal özellikleri üzerinde durmasından dolayı, AP, AKP ve liderlerinin popülist eğilimlerini kavrama bakımından da aydınlatıcıdır.

Tuğçe Köksal'ın (2006), "1980 Sonrası Yeni Sağ Politikalar ve İcraatın İçinden Programlarının (1984-1989) Değerlendirilmesi" adlı çalışması, Yeni Sağ ideolojilerin Turgut Özal'ın söyleminde nasıl yapılandırıldığı üzerine odaklanmıştır. Özal'ın benimsediği ideolojinin söylemsel kuruluşu, Anavatan Partisinin (ANAP) iktidarı süresinde yayınlanan ve Özal tarafından sunulan, *İcraatın İçinden* Programları örneği çözümlenmiştir. Çözümleme, söylemin hem biçimsel özelliklerini, hem dilsel yapılarını, hem de bağlamını içerecek kapsamlı analiz biçiminde gerçekleştirilmiştir (Köksal, 2006, s. 120-121).

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren egemen hale gelen Yeni Sağ söylemin, yoksul toplumsal kesimlerin desteğini nasıl sağladığı ve kendisini nasıl meşrulaştırdığı sorusu Köksal'ın çalışmasının ana amaçlarından birini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, *İcraatın İçinden* programları üzerinden yapılacak çözümlemeyle Türkiye'deki Yeni Sağ'ın ideolojik yapılanma süreci sergilenmektedir. Köksal'ın bu çalışması, Yeni Sağ ideolojinin çeşitli söylemsel öğelerle eklenerek oluşma, biçimlenme ve sabitlemesi, neleri dışlayarak veya bünyesine katarak inşa edildiği ve toplumsal rızanın/uzlaşımın (kamuoyu desteği) üretiliş sürecinin açık hale getirilme, dolayısıyla da, Türkiye'de egemen hale gelen bir ideolojinin kendisini hangi biçimlerde *hakkılastırdığını* ve *doğallaştırdığını* sergileme çabası içindedir (Köksal, 2006, s. 1-4). Çalışma, 1984-1989 yılları arasında ayda bir kez yayınlanan Programlar, söylemin hem biçimsel özelliklerini, hem dilsel yapılarını hem de bağlamını içerecek kapsamlı bir analizle Özal söyleminde oluşan değişimlerin, kırılmaların ya da sürekliliklerin ortaya koyulabilme amacını taşımaktadır (Köksal, 2006, s. 9-10). Köksal'ın bu

¹⁹ Bkz. Türkiye'de Çok Partili Dizeye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi İlişkileri (1946-1947), 2004.

²⁰ Bkz. Özgül Bir Popülizm Biçimi: Ecevit'in Siyasal Söylemi (1965-1980), 1992.

araştırması, bir döneme damgasını vurmuş önemli Türk siyaset adamlarından biri olan Turgut Özal üzerine yapılan araştırmaların sınırlı olması nedeniyle önemlidir. Ancak, gerek amaç, gerek yöntem, gerek kapsam ve gerekse araştırma evreni bu araştırmayı, Köksal'ın 2006 yılında yaptığı araştırmadan ayırmaktadır.

Başta da değinildiği üzere, Türkiye'deki çalışmalar, Avrupa ve Amerika'daki çalışmalarla karşılaştırıldığında niceliksel olarak çok az olduğu görülmektedir. Popülizm üzerine, gerek siyaset bilimi gerekse iletişim bilimi kapsamında, yapılan çalışmalar Birleşik Devletler ve Avrupa'da –nitel ve nicel olarak– çok zengin olmasına karşın Türkiye'de ne yazık ki yetersiz kalmaktadır. Bu nedenlerle bu araştırmanın, popülizm konusunda Türkiye'deki literatüre az da olsa bir katkı yapabilecektir.

Bu araştırmanın bir diğer önemli yönü ise, çerçeveleme yöntemini kullanması nedeniyle Türkiye'deki iletişim çalışmalarına yapacağı katkıdır. Çerçeveleme araştırmaları Avrupa ve ABD'de dikkatleri üzerinde toplamış, sosyal psikoloji, sağlık psikolojisi, sosyoloji, siyasal iletişim, dilbilim, halkla ilişkiler ve iş dünyası gibi geniş bir yelpazede çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye'de henüz yeni dikkatleri çekmeye başlayan çerçeveleme etkileri araştırmaları içinde, Deniz Kılıç tarafından (2007) “Türk Basınında İran Nükleer Krizi'nin Sunumu: Haberlerin Çerçevenmesi” adlı çalışma bir ilk olarak dikkat çekmektedir. Hüseyin Özarlan'ın “Çerçeveleme Yaklaşımı Açısından Haber Çerçvelerinin İzler Kitle Düşünceleri Üzerindeki Etkisi” adlı doktora tezi ise, Türkiye'de geleceği parlak olacağı belli olan *çerçeveleme etkileri ve çerçeveleme yöntemlerinin* detaylı uygulamasıdır. Özarlan'ın (2007) çalışması, tümdengelimci bir yöntemle elde edilen haber çerçvelerinin bireyler üzerinde bilişsel etkiye yol açıp açmadığını incelerken, Kılıç'ın araştırması, (2007) çerçeveleme etkilerinden ziyade daha çok haber konularını veya başlıkları üzerinde durmuştur.

Sonuç olarak bu araştırma, yöntem olarak niceliksel içerik analizi, çerçeveleme ve söylem çözümlemesi yöntemleriyle popülizmin siyasal iletişimini incelemektedir. Bu nedenle de, gelecekte ülkemizde yapılacak olan siyasal iletişim alanında benzer araştırmalara gerek yöntemsel olarak gerekse sonuca varılmış olan bulgular bakımından ışık tutabilecektir.

3.2. Örneklem

Araştırmaya konu olan hükümet etkinliklerinin kamuya duyurulması amacıyla yayınlanan hem *İcraatın İçinden* hem *Ulusa Sesleniş* programları 1983 yılında yürürlüğe giren Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu'nun 19. maddelerine dayanarak yayınlanmaktadır. 1994'te 3984 sayılı kanunun, “Radyo ve televizyon kuruluşları, Cumhurbaşkanının veya Hükümetin;

milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın ve genel ahlakın gerekleriyle ilgili bildirimlerini yayınlamakla yükümlüdür” 25. maddesiyle kamu ve özel yayın kuruluşları hükümet icraatlarını yayınlama zorunluluğu bulunmaktadır.

Yukarıdaki yasa maddelerine dayanan *İcraatın İçinden* ve *Ulusa Sesleniş* adlı programlar, hükümet icraatlarının halka aktarıldığı programlar olarak tasarlanmışlardır. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, ulusa sesleniş programları, daha az popülist olması gereken yayınlardır. Bu nedenle, analiz edilen her iki siyasetçinin iletişim tarzlarının popülistliği araştırmamızda daha net çıkabilecektir. Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan’ın hükümet icraatlarının halka duyurulmasına aracılık eden resmi televizyon programlarını aksatmadan sürdüren başbakanlar olduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle de, Özal’ın 1984-1988 ve Erdoğan’ın 2003-2008 tarihleri arasındaki yaptıkları televizyon programları konuşmalarının metinleri, bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Başbakanlıkları süresince, Turgut Özal’ın 39, Recep Tayyip Erdoğan’ın ise 54 konuşması araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Özal, ortalama 1.109 sözcük kullanarak konuşmalarını yaparken, Erdoğan, ortalama 2.525 sözcük kullanarak yapmıştır. Bu nedenle, her ikisinin kullandıkları toplam sözcük sayıları eşit değildir (Tablo 3.1)

İcraatın İçinden programı konuşmaları Başbakanlık tarafından kitap olarak yayınlanmıştır. Özal’ın, 1988 yılının başından cumhurbaşkanı olduğu, 9 Kasım 1989’a kadar yaptığı bu programların tam metinlerine ulaşılamamıştır. Ancak, önemli bölümlere Tuğçe Köksal’ın (2006) araştırmasından ulaşılmıştır. *Ulusa Sesleniş* konuşmaları ise, internet üzerinden Başbakanlık, AKP resmi internet siteleri ve 1993 yılında internet yayınına başlayan *Belge Net* adlı siteden yararlanılarak elde edilmiştir.

3.3. Yöntem

Jagers ve Walgrave’ın kendi araştırmalarında uyguladıkları yol haritası, bu araştırmanın analiz yönteminde kılavuz olarak benimsenmiştir. Ancak, çalışmanın sorunu Jagers ve Walgrave’inden farklıdır. Bu nedenle yöntemsel olarak bir noktada çatallaşmaktadır. ABD başkanının konuşması ya da medyada görünmesinin başlı başına bir toplumsal ya da siyasal olay olduğunu belirten Van Dijk (1994), bu alanda yapılan birçok incelemenin *tekil sözcükleri* incelemenin ötesine gidemediği eleştirisi yapmaktadır (Polat ve Karadoğan Doruk, 2006, s. 116-117). Bu ve benzer eleştirileri almamak adına bu araştırmada, ince popülizm belirleyicisi tekil sözcükler için niceliksel içerik analizi uygulanmıştır. Her iki başbakanın, niceliksel içerik analizine dayanarak en yoğun biçimde halka (halk-millet-ulus-vatandaş) referans

Tablo 3.1 Ay ve Yıllara Göre Konuşma Sayıları

İcraatın İçinden - Turgut Özal				
9	11	9	10	39
1984	1985	1986	1987	
1.341	1.270	1.338	1.014	
495	1.487	1.134		
		692	357	
953	1.021	1.370	1.061	
	1.141	694	479	
2.061	1.173	1.103	378	
1.515	1.451	700	603	
1.870	645		660	
1.771	1.765		833	
	1.294		845	
1.536	1.448	913	1.298	
1.812	989	729		
13.354	13.684	8.673	7.528	43.239
1.484	1.244	964	753	1.109

Konuşma Sayısı

Ocak
Şubat
Mart
Nisan
Mayıs
Haziran
Temmuz
Ağustos
Eylül
Ekim
Kasım
Aralık
TOPLAM SÖZCÜK

Ortalama Sözcük sayısı

Ulusa Sesleniş - Recep Tayyip Erdoğan										
54	8	6	11	12	6	11				
	2003	2004	2005	2006	2007	2008				
		2.117	2.510	2.188	2.185	2.529				
			2.690	2.481	2.648	2.754				
	2.082		2.380	2.490	2.501	2.708				
			2.750	2.679	2.778					
	2.665	2.573		2.495	2.270	2.511				
	2.310	2.495	2.173	2.294		2.804				
	2.816	2.337	2.359	2.629		2.857				
	2.324		2.462	2.506		2.442				
	2.586		2.614	2.631		2.684				
	2.488	2.586	2.832	2.449		2.747				
			2.473	2.662		2.679				
	2.293	2.494	2.527	2.684	2.442	2.695				
	19.564	14.602	27.770	30.188	14.824	29.410				
2.525	2.446	2.434	2.525	2.516	2.471	2.674				

yaptıkları belirlenen 10'ar konuşması seçilmiştir. Kalın popülizm için, konuşmalarında buldukları ortak noktaları yakalayabilmek amacıyla niceliksel içerik analizinin yönlendirdiği doğrultuda çerçeveleme yapılmış; popülist söylem tarzlarının benzerliklerini ve farklılıklarını belirleyebilmek için söylem çözümlemesi uygulanmıştır. Böylece, çizilen kuramsal ve kavramsal çerçeve içinde elde edilen bulgular ana hatlarıyla ortaya konulmaktadır.

3.3.1. İçerik Analizi

Araştırmada ilk adım olarak içerik analizi kullanılmıştır. Bu yöntemin seçilmesinin nedeni, sayıca çok olan konuşma metinlerini amacına uygun olarak elemek ve araştırmayı kolaylaştırmaktır. İçerik analizi, yazarların, okuyucuların bakış açılarının ve sosyal bağlamın yansıdığı var olan metinlerden yola çıkarak, var olmayan –doğrudan gözlemlen(e)meyen boyutları mantıksal bir biçimde, tündengelim yoluyla araştırmaktır (Gökçe, 2006, s.18). Bir başka deyişle içerik analizinin amacı, var olan metinlerden yola çıkarak sosyal gerçeğe yönelik, bazı boyut ve kesitlerde temel önermeler elde etmedir. Bu metinler, kamusal alana yönelik üretilen ve kurgulanan metinleridir. Toplumsal ve siyasal alanda üretilen bu metinler, belli zaman dilimleri ile sınırlandırılırsalar bile, çok sayıda üretilmesinden dolayı içerik analizi için uygundur.

İçerik analizinin temel amacı, sayıca fazla olan metin yığnında, araştırma sorusu açısından önem arz eden ortak bilgileri tespit etmek ve değerlendirmektir. Araştırılacak metinlerin tamamıyla ve tüm boyutuyla ilgilenmemekte, özellikle ve öncelikle araştırma açısından önem gösteren boyutlar üzerine odaklanmaktadır. İçerik analizi ayrıca, verilerden kategorilerin üretilmesine olanak tanıyan, dokümanların içeriğinin anlaşılması ve metinlerdeki kelimelerin ve cümlelerin niteliğinin belirlenmesi amacıyla yapılmaktadır (Yaman ve Erdoğan, 2007, s. 242).

Daha önce değinildiği gibi popülizmin ince tanımlaması, yalnızca halka referans yapma, ilk unsura yani halka güvenmedir (Jagers ve Walgrave, 2007, s. 322). Bir başka deyişle, temelde popülizmin diğer söylem biçimlerinden ayrılması halka referans noktasında olmaktadır. Araştırmamız evrenini oluşturan konuşma metinlerinde bu ayrımı gerçekleştirebilmek için içerik analizi yöntemi seçilmiştir. Popülizm kategorize eden kavramların sayılması, çerçevelerin çıkarılmasında *InfoRapid Search & Replace* adlı programın 3.1 versiyonu kullanılmıştır.

Amaç popülizmin analizi olduğu için, içerik analizi yöntemiyle popülist öğelerin nicel sayımı yapılarak örneklem sayısı daraltılmıştır. Bu nedenle, her iki konuşmacının başbakan

olarak yaptıkları ilk ve ince popülizmin en yoğun olduğu 10 konuşma metni objektif kriter olarak belirlenmiş ve örneklem olarak alınmıştır.

İngilizce'deki *people* kavramı, Türkçe'de hem *halk*, hem de *ulus*, *millet* yerine geçmektedir. Bu nedenle, her iki siyasetçinin konuşma metinlerinde bu üç kavram bir grup olarak birlikte sayılmıştır. Ayrıca popülist konuşmanın belirleyicisi olarak başka sözcüklerin sayımı da yapılmıştır (Tablo 3.2)

Tablo 3.2 Konuşma Metinlerinde Yer Alan Sözcüklerin Temsili

Halk-Millet-Ulus	Halkı Yüceltme Eğilimini, Toplumsal Çatışmayı Reddedildiğini, Halkı Nasıl Şifrelediği, Milliyetçilik Vurgusunu
Vatandaş	
Türk Milleti	Milliyetçiliğe Ne Kadar Eğimli Olduğunu
Türk	
Vatan	
Memleket	
Ülke	
Bayrak	
Yurt	
Egemenlik	
Milli/Ortak/Millet İrade-si	
İrade	
Türkiye	Rızanın Oluşturulması İçin Ne Kadar Dayanak Arandığı
Cumhuriyet	
Atatürk	
Ulusal	
Milli	
Referandum	Milli İradenin Doğrudan Demokrasiye Eklemlendirildiğini
Siyasi İrade	Halk İradesi için "İşlevsel Alana" Karşılık Gelip Gelmediğini
Aklselim/Sağduyu	Ortalama (sıradan) insanlarla bütünleşme, onlardan biri olduğunu vurgulayabilme eğilimini

Popülistler, *halk* adına, halkın çıkarları için konuştuklarını savunurlar. *Halka* gönderme yapma, popülist eğilimleri ortaya çıkarır. Ancak Taggart (2004, s. 120), bu kavramın belirli bir derinliğini kabul etmekle birlikte, tek başına popülizmin rehber ilkesi olamayacağı görüşündedir. Kimi zaman *vatandaş*, *millet* kavramları da bu kavramın yerine kullanılabilir. Popülizm, *vatanın* (anayurt) değerlerini ifade ettiği ölçüde milliyetçilikle özdeşleşir (Taggart, 2004, 122). *Halk* kavramı Anderson'a (1983) göre *millet* kavramı söylemsel olarak hayali bir topluluk'u simgelemekte; milli kimlik ise eşitlik (biz) ve farklılık (ötekiler) ilişkisini göstermektedir (aktaran Erdoğan, 1993, s. 28). *Millet*, *halk*, *ulus* ve *vatandaş* kavramlarını kullanan siyasetçi toplumsal çatışmayı reddettiğini ve milliyetçilik vurgusunu ortaya koymaktadır. Muhafazakar popülizm açısından geleneğin koruyucusu olarak görülen *halk*, organik bir varlık, uzviyet ve bir cemaat olarak tahayyül edilmekte ve

yüceltilmektedir (Bora ve Erdoğan, 2003). Taggart (2004), halka yoğun bir biçimde gönderme yapılmasının, “popülist tahayyülde derinlemesine kök salmış, erdemli ve bütünleşmiş bir insan kitlesinin üstü örtülü anayurt (vatan) anlayışından türediği” görüşündedir. *Memleket, vatan, bayrak, Türk milleti, Türk* gibi kavramların kullanımı, milliyetçiliğe ne kadar eğilimli olduğuna işaret etmektedir.

Egemenlik söylemi, devlet yönetiminin kim tarafından temsil edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Çarpıklaşmış bir sistem olarak temsili demokrasiyi reddederek *halkın* egemenliğinin yeniden geri verilmesini sembolize etmektedir. Egemenliğe yapılan vurgu devlet yönetiminde halkın katılımcılığını ve denetimciliğini ön plana çıkarır. Devlet kararlarının ve siyasetinin şeffaflığı, bilgi edinme hakkına vurgu yapılması bunun somut işaretleridir. Seçkincilik karşıtlığı (anti-elitizm), devlet karşıtlığının göstergelerinden biridir. Temsili demokrasilerde yer alan siyasi ve bürokratik seçkinlerin halkı kandırdığı, halka yalan söylediği, kendi çıkarları için çalıştıkları, bu kesimlerin elenmesinin ardından devlet ile halk arasında bir kaynaşma olabileceğini savunulur. Kendilerini en demokrat olarak ilan eden popülistler, halkın yönetime katılması için çaba göstereceklerini, ilk ve son sözü halka vereceklerini vaat ederler. Bunun yanı sıra, demokrasilerin bir gereği olarak, iktidarların görevinin millet için, milletle birlikte, bir bütün olarak, el ele, *ortak akıl, anlayış, konsensüs* ve *dayanışma* içinde devleti yönetmek olduğunu aşlamaya çalışırlar. *Siyasi iradenin* kapladığı alan, *ortak irade, milli irade* veya *halk iradesi* için işlevsellik derecesini göstermektedir. *Türkiye, cumhuriyet, Atatürk, ulusal, milli* kavramları, *halk* adına emanet alınan siyasi egemenliğin dayanağı olarak hangi ölçüde görüldüğü hakkında fikir vermektedir.

Referandum çağrısı, milli egemenliğin doğrudan demokrasiyi plebisit tarzı yöntemlerle tekrar işlevsel hale getirmenin parolasıdır. Bir biçimde temsili siyasetin reddi, onun işlevsiz bırakılması anlamını taşımaktadır. Referandum çağrısı yapma, popülist konuşmanın *milli iradenin* doğrudan demokrasiye eklemlendirildiğini gösterirken, *siyasi irade* kavramı, siyasetin ve siyasetçinin halk iradesi için *işlevsel alana* karşılık gelip gelmediğini işaret etmektedir. *Milli/ortak/millet irade-si* ve *irade* kavramları, egemenliğin kim tarafından temsil edildiğini gösterirken, bunları kullanan kişi de, egemenlik anlayışını ortaya koyabilme olanağı elde eder.

Sağduyu, seçkinlerin ve kurumların rasyonalitesinin yerine sağduyuya dayanmayı göstermektedir. Rasyonel kararlar almak yerine, kitle desteği için halkın duygularını okşayan *sağduyu* çağrısı genel olarak, “ucuz politikalar”a yönelmek ve “halk dalkavukluğu”yla özdeşleştirilmektedir (Erdoğan, 1998, s. 24). Türk siyaset literatüründe “halkın akliselimi” olarak kullanılan *akliselim* kavramı, güçlü muhafazakar çağrışımları olan popülist-hegemonik bir motiftir (Bora ve Erdoğan, 2003). Bu kavram ve *sağduyu* kavramı, siyasetçilerin olağan

(sıradan) insanlarla bütünleşme, onlardan biri olduğunu vurgulayabilme eğilimini göstermektedir. Her iki sözcük (Aklıselim-Sağduyu), aynı olguyu karşıladığı için birlikte sayılmıştır.

Türkiye, Cumhuriyet, Atatürk, ulusal, milli kavramları, siyasetçinin rızanın oluşturulması için ne kadar ve ne yoğunlukta dayanak aradığını göstermektedir. Ayrıca bu kavramlar manevi değerler taşımaktadır. Bu nedenle, bu kavramların kullanımı gönülleri ne kadar okşama eğiliminde olduğunu da göstermektedir.

Kişi başı milli gelir, Gayri Safi Milli Hasıla, Türk Lirası (TL) vb. teknik kavramlar sayım dışı bırakılmıştır. Ayrıca, *Türk Telekom, Türk Silahlı Kuvvetleri* vb. kurum/kuruluş adlarında *Türk* sözcüğü; Milli Eğitim Bakanlığı vb. adlarda *milli* sözcüğü; *Halkbank* ve *Cumhuriyet Halk Partisi*'nde *halk* sözcüğü sayıma dahil edilmemiştir. Başka ülkelere gönderme yapılan *halk, millet, ulus* kavramları da sayıma girmemiştir. Ancak, Batı Trakya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türklerin sosyal, kültürel, siyasal, uluslararası durum ve ilişkilerini konu edinen sözcükler sayıma dahil edilmiştir. Çünkü, özellikle Kıbrıs konusu, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın defalarca altını çizdiği üzere Türkiye'nin *milli konusudur*.

Her sözcüğe ait frekans, toplam frekansın yüzdesi olarak belirtildiğinde, verileri kolay anlaşılır hale getiren ve yaygın bir kullanım alanına sahip nispi (bağıl) frekanslar elde edilir. Bu nedenle araştırmada elde edilen sözcük sayıları her siyasetçinin sözcük sayısına bölünüp yüzdesi alınarak frekans yüzdeleri bulunmuştur.

Daha önce belirtildiği gibi Özal ve Erdoğan'ın konuşmalarında kullandıkları sözcükler eşit sayıda değildir. Bu nedenle, her iki siyasetçinin birbirleriyle karşılaştırılabilmesi amacıyla, Recep Tayyip Erdoğan'ın frekans yüzdeleri Turgut Özal'inkilere bölünmüştür. Çıkan sonuçlar RTE/TÖ sütununda gösterilmiştir.

3.3.2. Çerçeveleme: Parçaların Seçimi (Anlam Bölgelerinin Oluşturulması)

Entman (1993, s. 52) çerçevelemeyi, “algılanan bir gerçekliğin belli yönlerini seçerek bunları bir iletişim metni içinde daha önemli hale getirmek ve böylece belli bir problem tanımını, neden-sonuç yorumunu, ahlâki değerlendirmeyi ve/veya çözüm önerisini desteklemek” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan, çerçevelemenin ortaya çıkan dört işlevi olduğu görülebilmektedir: sorun tanımlama, neden-sonuç analizi, ahlaki yargı ve çare tanıtımıdır (Entman, 2007, 164). Çerçeveleme, olayları sınıflandırmaya, yorumlamaya ve kısa sürede anlamaya yardım eden bir yol olarak tanımlanır. Ya da başka bir deyişle, bireylerin olayları ve

bilgileri “belirleme, algılama teşhis etme ve adlandırmasına” olanak sağlayan araçlardır (Atabek ve Uztuğ, 2008, s. 120).

Ensink ve Sauer (2003, s. 2), çerçeve terimine mecazi bir anlam yüklendiğini belirtmektedirler. Temel olarak, çerçeve terimi uzaysal bir kavramı çağrıştırmakta; bu çerçeve hem uzayda bir nesnenin yerini göstermekte ve hem de onu aynı zamanda çevresinden ayırmaktadır. Bu durum paradigmatik bir çerçevede resimdir; çerçevedeki her şey resimdir. Çerçeve resmi çevresinden ayırmakta ve aynı zamanda resmin, örneğin duvardaki, yerini belirtmek için kullanılmaktadır.

Benford ve Snow (2000, s. 615), 2000’li yıllara kadar akademisyenlerin belirli (kitlesel) hareketleri tanımak ve analiz etmek için; tanısalsal, belirti ve eylem hareketlilik (motivasyonel) çerçeve çeşitlerine sadık kaldıklarını belirtmektedirler. Ancak daha sonraki yıllarda araştırmanın amacına göre çerçeve çeşitleri de çoğalmıştır. Örneğin birçok araştırmacı kendi çerçevelerini; *haklar çerçeveleri* (Valocchi, 1996; Williams ve Williams 1995), *seçenek çerçeveleri* (Davies, 1999), *adaletsizlik çerçevesi* (Carroll ve Ratner 1996a, b; Gamsone ve diğerleri, 1982), *çevresel adalet çerçeveleri* (Cable ve Shriver, 1995; Capek, 1993), *kültürel olarak çoğulcu çerçeveler* (Berbier, 1998; Davies, 1999), *cinsel terörizm çerçeveleri* (Jenness ve Broad 1994), *muhafif çerçeveler* (Blum-Kulka ve Liebes 1993; Coy ve Woehrle 1996), *hegemonik çerçeveler* (Blum-Kulka ve Liebes 1993) ve *demokrasiye dönüş çerçevesi* (Noonan, 1995) biçiminde tanımlamışlardır (Benford ve Snow, 2000, s. 619).

Dahinden (2005, s.7), ampirik çerçeveleme araştırmalarının geniş kapsamlı bir meta analizi sonucunda elde edilen sınırlı sayıda genel konudan bağımsız, en çok kullanılan çerçeveleme tipolojisi ortaya çıkarmıştır (Tablo 3.3). Dahinden, araştırmacıların ampirik çerçeveleri her araştırmaya göre ve her konuya özgü bir biçimde belirlenmesini, genelleştirme yapmayı veya daha genel kamusal tartışmalara bağlantı kurmayı olanaksızlaştırması nedeniyle, bir *handikap* (eksiklik) olarak görmektedir. Ancak, daha ayrıntılı ve farklı yollardan elde edilebilecek başka içerikle ilgili çerçeve çeşitlerinin bulunabileceğini de belirtmektedir (2005, s. 7).

Cowper (2003, s. 110), kamuda hiciv ve siyasetçilerin birbirini etkileyen, beklentiler ve referansların şematik çerçevelerinin manipülasyonu için gerekli olan stratejiler ve basamaklarda değişimi gösterecek verilerin aranıp bulunabileceğini belirtmektedir. Cowper kendi çalışmasındaki veriler için, seçmenlerin oylarını kazanmak, iyi bir televizyon etkisi sağlamak veya hicivsel saldırılar için belirli grup ve bireyleri hedefleyen veya hedeflemeyen manipülatif stratejileri gösterme potansiyeli nedeniyle analizde kullanılacak materyallerin seçimine öncelik vermektedir (2003, s. 110). Benzer biçimde, bu araştırmada da buna öncelik verilmiştir.

Tablo 3.3 Genel Kullanımlı Çerçeve Çeşitleri (Uyarılama: Dahinden, 2005, s. 7).

Çerçeve	İçerik
Çatışma	Konu hakkında çeşitli toplumsal aktörler hakkında ilgi çatışmasıdır. İki veya daha fazla toplumsal aktör arasındaki çıkar çatışmasını göstermekte ve güç meselesinin anahtar bir unsur olmasıdır.
Ekonomik Sonuçlar	Ekonomik bir bakış açısından konunun sunulmasıdır. Ekonomik kazanç/kayıp, verimlilik veya etkinlik gibi ekonomik ölçütleri (parasal birimler, enflasyon rakamları, üretim miktarlar vb.) öne çıkarılmasıdır.
İlerleme	Konunun sunulmasında belirli bilginin anahtar rol oynamasıdır. Bilim ve teknoloji tarafından üretilen ve verilmiş bir karar hakkında yeni bakış açılarının ve yeni gelişmeler için bilginin önemini öne çıkarılmasıdır.
Ahlakilik	Ahlak, etik ve yasal sorular zemininde konunun tartışılmasıdır. Konuların topluluk yaşamının, insan davranışlarını düzenleyerek insanların birbirlerine ve topluma karşı ödevlerini belirtilmesi yoluyla, ahlaklılığa, etik olmaya ve yasalara saygı duyulmasına dayandırılarak sunulmasıdır.
İnsani İlg	Kişiselleştirilmiş birey perspektifinden konunun sunulmasıdır. Konuların soyut kavramlar olan ilerleme, ahlak, veya ortak çıkarların bireyler, gruplar ve toplum üzerindeki etkilerinin sunulmasıdır.

Bu araştırmada da hedef popülist söylemleri belirlemek olduğundan, popülizmin unsurlarından ortaya çıkarılan çerçevelerden yararlanılmıştır. Tümdengelimci bir yaklaşımla belli çerçeveler, içerik analizi değişkenleri olarak belirlenmiştir. Her iki konuşmacının metinler okunmuş; her okumadan sonra seçkin, siyaset, devlet ve medya karşıtlığıyla ilgili cümleler oluşturulmuştur. Çalışmanın güvenilirliği açısından, metinlerinde ortak popülist noktalar belirlenebilmesi için bu işlem defalarca uygulanmıştır. Kodlama, düzen karşıtlığını içeren bölümlere yönelik 27 soruyla gerçekleştirilmiştir (bkz. EK-10). Ardından bu çerçevelemiş konuşmalardan elde edilen pasajların söylem çözümlemesi yapılmıştır.

Her parçanın türüne bakılmış ve seçilen parçaların uzunluğu kendi bağlamına bağlı kalınarak çerçevelemiştir (bkz. EK-11). Ancak seçilen parçalar, metnin tamamından (metnin bağlamından) tamamen soyutlanmış/koparılmıştır. Buna uymayan ama tarama esnasında karşılaşılan diğer referanslar göz önünde bulundurulmamıştır. Popülizm halkı ve seçmenleri harekete geçirme çabası olması nedeniyle, ilgisiz parçalar dışarıda tutulmuş, popülist anlam bölgeleri oluşturulmuştur.

3.3.2.1. Parçaların Çözümü

Kodlama planı için, her parçada referans alınabilecek unsurlar dikkate alınmıştır. Nüfusun tamamına veya retorikte seçmen ilgisi olan halk grubu olarak tanımlanan nüfus kategorilerine

referans olup olmadığına bakılarak halka yönelik her referans göz önünde bulundurulmuştur. Bu kelimler kaç kez tam karşılığı olarak kullanıldığı veya dolaylı kavramlarla kaç kez kullanıldığına dikkate alınmıştır. Böylece her parçanın halkı referans alan parçalarının ne kadar (hangi ağırlıkta) kullanıldığı doğru biçimde çizilebilmiştir.

- Tam karşılığı olan terimlerin içerikleri dikkate alınmıştır.
- Halka vurgu yapan söylemler dikkate alınmıştır.
- Halk/millet/ulusu referans alan kavramlar seçilmiştir. Bu kavramlar, nüfusu (grup) referans alan bütünlüğü bölünemeyen belli tanımlılıklardır. Çünkü popülistler mümkün olduğunca bireyleri harekete geçirebilme eğilimindedirler. Bu nedenle de, popülizm belirtileri olan, örneğin *Türk Milleti* gibi kavramlara da bakılmıştır.
- Yönetimde seçkinliği eleştiren, katılımcılığı vurgulayan söylemler dikkate alınmıştır.
- Kamuoyu, (siyasal) katılım, *demokrasi/özgürlük/serbesti/serbestiyet/milli irade* gibi, *halka* dolaylı referans alan terimlere de dikkate alınmıştır.
- Siyaset ve siyasetçilere yönelik olumlu/olumsuz vurgulara bakılmıştır.
- Medyaya (görsel ve işitsel basın) yönelik olumlu/olumsuz vurgulara bakılmıştır.
- Kamu yönetimini, kamu kurumlarına yönelik cümlelere bakılmıştır.

Ayrıcalıklılık göstergesinin hesaplanabilmesi için;

- Nüfus kategorilerine, meslek gruplarına, yaş, cinsiyet, ırksal özelliklere göre yapılmış çağrılar dikkate alınmıştır.
- Jagers ve Walgrave'nın (2007) araştırmalarında nüfus kategorilerinde sıfat olarak kullanılan adlar referans olarak kullanılmamıştır. Ancak bu araştırmada da, yüklenen anlam bakımından göz ardı edilmemiştir. (Örneğin Aziz milletim/Sevgili Antalyalılar vb.)
- Dinleyicileri/izleyicileri sınırlı harekete geçirme etkilerine sahip olan, konuşmacının özel yaşama değinen referanslar seçilmiştir.

3.3.2.2. Referans Geliştirme

Jagers ve Walgrave (2007, s. 339-340), referans geliştirmenin objektif kriterlere uyulmadığı eleştirilerine açık olduğundan tutumları yorumlamanın hassas öneme sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu eleştirileri önlemek için esas olarak “siyasal propaganda” tanımamasına giren enformasyon dikkate alınmıştır.

Bazı şeylerden basitçe ve yansız bahsetmek, dikkatleri çekmek çoğu zaman dolaylı olarak, nüfus kategorilerinin olumlu (amaç doğrultusunda) tutum göstermelerine neden olur. Diğer

bir deyişle, bir konuşma parçası olumlu anlam içermese de nötr referanslar insanlarda olumlu tutumlar sergilemesine neden olabilmektedir (Jagers ve Walgrave 2007, s. 340). Bu nedenle de, metin parçacıklarının belirsizlik ve şüpheli durumundan dolayı nötr varsayılan yorumlardan sapmak için katı bir ölçüt belirlenmiştir. Metodolojik benzerlik nedenlerinden dolayı, örneğin memur vatandaşlar, öğrenciler, emekliler gibi, nüfus kategorilerinden bahsetme, olumlu durum olarak benimsenmiştir.

3.3.2.3. Düzen Karşıtı Söylemlerin Çözümlemesi

Popülistler seçkin karşıtı olmaları nedeniyle seçkincilik karşıtı söylemlerinin de olması gerekmektedir. Bürokrasiden, entelektüellerden, medyadan, seçkinlerden nefret ederler ve bunu her fırsatta dillendirirler. Bu kısım, popülist söylemlerin özünü oluşturmaktadır. Seçkin karşıtılığı ve kurum karşıtılığı siyasi aktörlerin dikey duruşunu göstermektedir.

Düzen ve Seçkincilik Karşıtılığı <Anti-establishment>

- Siyasetçiler
- Seçkinler
- Bürokrasi
- Ordu
- Entelektüeller
- Medya
- Yargı
- Devlet Kurumları
- Hükümet
- Devlet

Kurum, devlet, seçkinlerle ilgili seçkinlerin geçtiği cümleler ve ayrıca bürokrat, medya vs. anahtar kelimeli cümleler bulunacak. Kurum, devlet, seçkinlerle ilgili seçkinlerin geçtiği cümleler kategorize edilerek, bağlamdan (metnin bütününden) koparılmıştır. Pasajlar kendi içindeki bağlamına göre, iki veya üç cümle veya bir paragraf uzunluğunda seçilmiştir.

3.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırma sorularına yanıt verilebilmesi amacıyla varsayımların sınıflandırılması yoluna gidilmiştir:

1. Popülizmin ince tanımlaması:

- R. Tayyip Erdoğan konuşmalarında, Özal'a göre daha çok halka gönderme yapmaktadır.

- R. Tayyip Erdoğan konuşmalarında, Özal'a göre daha çok egemenliğe gönderme yapmaktadır.
- R. Tayyip Erdoğan konuşmalarında, Özal'a göre daha çok doğrudan demokrasiye gönderme yapmaktadır.
- R. Tayyip Erdoğan konuşmalarında, Özal'a göre daha çok sağduyuya gönderme yapmaktadır.

2. Popülizmin kalın tanımlaması:

- Medya ve siyaset karşıtı söylem tarzları benzememektedir.
- Devlet karşıtı söylem tarzları benzememektedir.
- Seçkincilik karşıtlığı söylem tarzları benzememektedir.
- Turgut Özal ve R. Tayyip Erdoğan'ın konuşmalarındaki ayrıcalıklılık (birleştiricilik) göstergelerinin her ikisi de (halka hoş görünmek isteyeceklerinden dolayı) olumludur. Ancak, R. Tayyip Erdoğan'ın göstergesinin olumlu yönü Özal'a göre daha az, olumsuz yönü daha çoktur.

3.5. Bulgular: Siyasal İletişim İçinde Popülizmin Ölçülmesi

3.5.1. İnce Popülizm: Halk-Millet-Ulus Göstergesi

Popülizmin en önemli kurgusu halka referanstır. Bu sözcüklerin kullanılması milliyetçilik vurgusu içinde toplumsal çatışmanın reddedildiğinin bir göstergesidir. İnce popülizmin ölçülmesi için *halk-millet-ulus* kavramlarına bakıldığında Turgut Özal'ın bu sözcükleri daha çok kullandığı ortaya çıkmaktadır (Tablo 3.4): Ayrıca Turgut Özal, Recep Tayyip Erdoğan'a göre iki kat daha fazla *vatandaş* sözcüğünü kullanmıştır. Özal *ulus* kavramını hiç kullanmamıştır. Erdoğan ise bu kavramı, 2 kez *Irak ulusu*, 1 kez *ulusumuz* olarak kullanmıştır. Geri kalan kullanımları, programın olması nedeniyle *Ulusa Sesleniş* biçimindedir. Genelde her ikisinin de seçimi *millet* kavramını kullanmak olmuştur. Bu sözcüğün her iki konuşmacı için frekansları birbirine çok yakın olduğu belirlenmiştir.

Tüm bu sonuçlar, kısa bir süre öncesinde toplumsal çatışmaların yoğun yaşandığı bir ülkenin başbakanı olan Turgut Özal'ın toplumsal çatışmayı reddettiği, *milliyetçilik* vurgusuna daha çok ağırlık verdiği sonucu ile anlamlıdır. Ancak her iki siyasetçinin konuşmalarında *uzlaşma* ve *çatışma* sözcüklerine bakıldığında; *çatışma* sözcüğünü Özal hiç kullanmazken, Erdoğan'ın 46 kez kullanması; *uzlaşma* sözcüğünü Özal yalnızca 3 kez kullanırken, Erdoğan'ın 23 kez kullanması biraz önce yapılan belirlemeye göre ironik bir sonuçtur.

Tablo 3.4 İnce Popülizm Göstergesi Sayım Sonuçları.

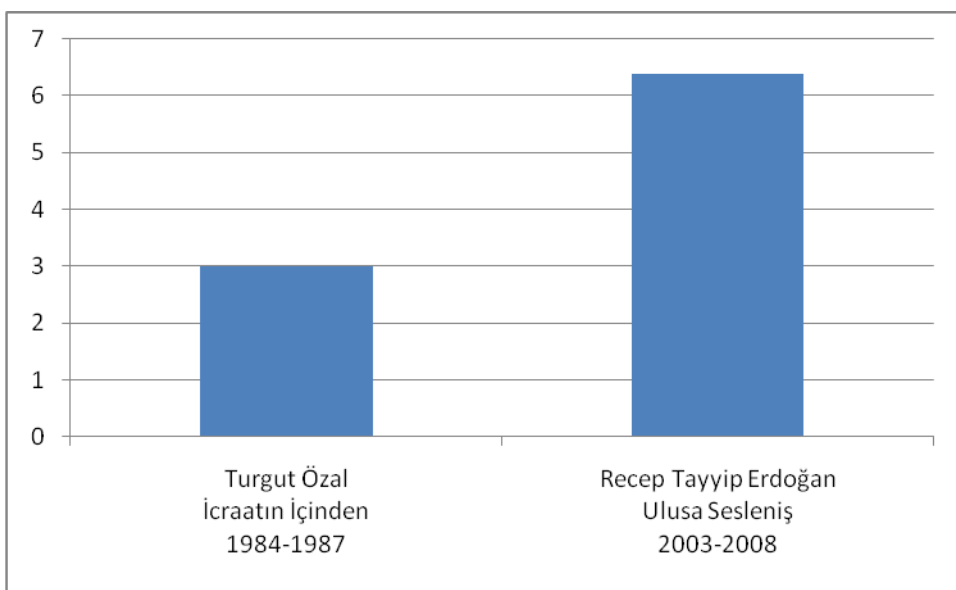
Sayılan Sözcükler	Turgut Özal - İcraatın İçinden 1984-1987				Recep Tayyip Erdoğan - Ulusa Sesleniş 2003-2008			
	Sözcük Sayısı	Freakans Yüzdesi %	Konuşma /Toplam Konuşma	Freakans Yüzdesi %	Sözcük Sayısı	Freakans Yüzdesi %	Konuşma /Toplam Konuşma	RTE/TÖ
Halk-Millet-Ulus	225	0,520363561	38 /39	0,50088737	683	0,50088737	53 /54	0,962572
<i>Halk</i>	41	0,094821804	16 /39	0,074069728	101	0,074069728	37 /54	0,781147
<i>Millet</i>	184	0,425541756	37 /39	0,426084278	581	0,426084278	53 /54	1,001275
<i>Ulus</i>	0	0	0 /39	0,000733364	1	0,000733364	5 /54	
Vatandaş-Yurttaş	437	1,010661671	39 /39	0,496487188	677	0,496487188	54 /54	0,49125
Türkiye	353	0,816392609	38 /39	1,155047742	1575	1,155047742	54 /54	1,414819
Cumhuriyet	21	0,048567266	14 /39	0,127605274	174	0,127605274	41 /54	2,627393
Mustafa Kemal Atatürk	6	0,013876362	6 /39	0,019067455	26	0,019067455	19 /54	1,374096
Ulusal	0	0	0 /39	0,010267091	14	0,010267091	12 /54	
Milli	56	0,129512708	27 /39	0,007333636	10	0,007333636	6 /54	0,056625
Milli/Ortak/Millet İrade-si	0	0	0 /39	0,012467182	17	0,012467182	16 /54	
Egemenlik	0	0	0 /39	0,005866909	8	0,005866909	4 /54	
Siyasi İrade	0	0	0 /39	0,004400182	6	0,004400182	6 /54	
İrade	5	0,011563635	4 /39	0,056469001	77	0,056469001	36 /54	4,883326
Memleket	107	0,247461782	27 /39	0,004400182	6	0,004400182	6 /54	0,017781
Vatan	4	0,009250908	4 /39	0,018334091	25	0,018334091	23 /54	1,981869
Yurt	30	0,069381808	13 /39	0,029334546	40	0,029334546	31 /54	0,422799
Ülke	265	0,612872638	39 /39	0,717229645	978	0,717229645	54 /54	1,170275
Bayrak	0	0	0 /39	0,005866909	8	0,005866909	8 /54	
Türk Milleti	10	0,023127269	7 /39	0,008067	11	0,008067	10 /54	0,348809
Türk	104	0,240523601	33 /39	0,079936637	109	0,079936637	50 /54	0,332344
Referandum	0	0	0 /39	0,005866909	8	0,005866909	5 /54	
Sağduyu/Aklselım	2	0,004625454	1 /39	0,018334091	25	0,018334091	21 /54	3,963739
Elit/Seçkin/Zümre/Sınıf	0	0	0 /39	0,002200091	3	0,002200091	3 /54	

Bu sonuçların yanı sıra, siyasetçilerin *halk* sözcüğünü tekrarlama sayısını gösteren yoğunluğun (şiddet) ölçümü de analize dahil edilmiştir. Böylece, konuşmacıların halk referansı ile ne ölçüde söylemde bulunduğu ölçülebilmektedir. Popülizmin ince tanımlamasını oluşturan *halk-millet-ulus* kavramlarının konuşma başına düşen yoğunlukları (Tablo 3.5) ölçülmüştür. Recep Tayyip Erdoğan'ın *halk-millet-ulus* kavramlarını, Turgut Özal'a göre 2 kattan daha fazla yoğunlukta kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.5: Halk Göstergesi Olan İnce Popülizm Yoğunluğu

	Sayı	Konuşma Başına Düşen Popülist Sözcük Ortalaması (Yoğunluk)
Turgut Özal İcraatın İçinden 1984-1987	225	5,769230769
Recep Tayyip Erdoğan Ulusa Sesleniş 2003-2008	683	12,64814815

İnce popülizmin ölçülmesi kapsamında elde edilen verilerin daha anlaşılabilir olması için birleştirilmesi ve görsel olarak sunulması gerekmektedir. Bu nedenle, ince popülizm derecesi ortaya çıkarılabilmek amacıyla, oran ile yoğunluğun basit çarpımıyla elde edilmiş birleşik *halk endeksi* (Şekil 3.1) oluşturulmuştur.

Şekil 3.1 İnce Popülizm Halk Endeksi (Oran * Yoğunluk).

Halk endeksi (Şekil 3.1) ölçümüne bakıldığında, R. T. Erdoğan'ın endeksinin (6,37240035), T. Özal'a (3,002097467) göre iki kat (2,14) daha fazla olduğu sonucu çıkmıştır.

Milliyetçiliğe ne kadar eğimli olunduğunun göstergesi olarak *vatan*, *yurt*, *memleket*, “ülke” ve *bayrak* sözcüklerine de bakmakta yarar vardır. Özal, Erdoğan’a göre, *memleket* sözcüğünü yaklaşık 56 (56,23) kat, *yurt* sözcüğünü 2 kattan daha fazla kullanmıştır. Benzer biçimde Turgut Özal, *Türk milleti* ve *Türk*, sözcüklerini Erdoğan’a göre yüksek oranda kullanmıştır. Buna karşın Erdoğan ise, *ülke* sözcüğünü %10’luk bir farkla ve *vatan* sözcüğünü yaklaşık 2 kat (1.98) Özal’dan daha çok kullanmıştır. Özal, *bayrak* sözcüğünü hiç kullanmazken, Erdoğan yalnızca 8 kez kullanmıştır.

Her iki siyasetçinin rızanın oluşturulmasında dayanak arama çabalarına bakıldığında; Özal, *ulusal* sıfatını hiç kullanmazken, Erdoğan ise, 1 kez *Irak’ın ulusal birliği* biçiminde olmak üzere toplam 15 kez kullanmıştır. Ancak 5’i dikkate alınmıştır. Bu sonuca karşılık Özal, Erdoğan’a göre %50’den daha çok *milli* sözcüğünü yeğlemiştir. Erdoğan ise, Özal’a göre *Türkiye* kelimesini 1.5 kat, “cumhuriyet” kelimesini ise 2.5 kat daha fazla kullanmıştır. Buna karşın Özal, *Atatürk* sözcüğünü %5 oranında daha fazla kullanmıştır.

Özal, *Egemenlik* kavramını hiç kullanmamıştır. Erdoğan ise, 2 kez Irak’ın ulusal egemenliğine gönderme yapmak için, 8 kez de Türkiye’deki *egemenliği* vurgulamak için kullanmıştır. Türkiye dışındaki başka bir ülke için kullandığı bu kavram değerlendirme dışı bırakılmıştır. *Milli*, *ortak*, *millet* kavramları, *irade* kavramı ile tek bir grup olarak düşünülerek *milli/ortak/millet iradesi* sözcükleri olarak sayılmışlardır. Egemenliğin kim tarafından temsil edildiğinin göstergesi olan bu sözcükleri Özal hiç kullanmamış, buna karşın Erdoğan 54 konuşmanın 16’sında, 17 kez kullanmıştır. Bu sonuç, *irade* sözcüğüyle birleştirildiğinde Erdoğan, Özal’dan 6 kat daha fazla kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. *Halk iradesi* için işlevsel alana karşılık gelip gelmediğinin göstergesi olan *siyasi irade* sözcüğü karşılaştırıldığında Özal bu kavramı hiç kullanmamış, Erdoğan ise 6 kez kullanmıştır. Milli iradenin doğrudan demokrasiye eklenildiğinin göstergesi olan *referandumu* Özal yine hiç kullanmamış, Erdoğan ise 8 kez kullanmıştır.

Muhafazakar popülizme özgü olan *aklıselim* ile aynı siyasal olguyu gösteren *sağduyu* sözcüklerine bakıldığında Erdoğan, Özal’dan yaklaşık 4 kat daha fazla kullanmaktadır.

Çeşitli seçkin kesimlere olan durumunu belirlemeye yardımcı olan *elit/seçkin/zümre/sınıf* gibi kavramların durumuna bakıldığında Özal, değerlendirme dışı bırakılan “Batı ailesi içindeki seçkin ve lâyük olduğumuz yeri alacağız” cümlesinden başka yerde kullanmamaktadır. Erdoğan ise, *seçkin* kavramını bir kez olumlu, *zümre* kavramını iki kez olumsuz kullanmıştır. Erdoğan ayrıca, “Avrupa’nın ve bölgemizin pek çok seçkin devlet ve hükûmet yetkilisinin de ülkemizi ve icraatımızı dikkatle ve takdirle izlediklerini hem biz müşahade ettik” diyerek olumlu bir anlam yüklediği kavram, Türkiye’deki seçkin kesimlerle ilgili olmadığından değerlendirme dışı bırakılmıştır.

3.5.2. Kalın Popülizm: Düzen Karşıtlığı ve Seçkincilik Karşıtlığı

Popülizm, kitleleri harekete geçirmek için bir söyleme gereksinim duyar. Türkçe’de *söyleyiş*, *söyleniş*, *sesletim* sözcükleriyle de eş anlamlı olan *söylem* belirli bir amaca yönelik olarak kullanılan sözlü, yazılı, görsel veya simgesel bir dilin bilişsel, toplumsal, kültürel etkileşime açık bir bağlamda anlam kazandığı iletişimsel bir süreçtir. Bir başka deyişle, *dil*, *iletişim*, *toplum*, *etkileşim*, *kültür* gibi çok geniş kapsamlı konuları içerir. Söylemin bu farklı kullanım alanları, kesin ve kolay tanımlamalara olanak vermez. (Uz Sönmez, 2007, s. 9-10)

Söylem, “bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez”dir (TDK Sözlüğü). Daha kapsamlı biçimde söylemek gerekirse, bir düşünce biçiminin yazılı ya da sözlü anlatımı; bir kuramla, öğretiyile vb. ilgili olan bilimsel yazıların, konuşmaların tümüdür (Uz Sönmez, 2007, s. 9). Ancak söylem, yapılan bu tanımlardaki kadar kolay anlaşılabilir bir şey değil, tersine, çok karmaşık bir kavramdır. Çünkü, 1960’larda antropoloji, dilbilim, edim bilim (pragmatik), semiyoloji, 1970’lerde metin işleme ve yapay zeka psikolojisi, biçimsel dilbilgisi, 1980’lerde söylem psikoloji, etkileşim ve bilişim (Van Dijk, 2007) gibi çeşitli kuramlardan ve disiplinlerden formüle edilmiş tanımlamalarla oluşmuştur (Fairclough, 1992, s. 3).

Söylem, çok geniş kapsamlı konuları içerdiği gibi farklı sosyal durum biçimleri için de kullanılır. Örneğin bunlar, “gazete söylemi”, “reklam söylemi”, “sınıf söylemi”, “tıbbi teşhis söylemi” (Fairclough, 1992, s. 3) gibi çeşitleri sıralanabilir. Ancak “siyasal söylem”, diğer söylem biçimlerinin çoğundan farklıdır. Çünkü, hem tüm yurttaşlar açısından bir anlam ifade edebilme yetisine sahip olmasından kapsamından hem de çeşitli meşruluk derecesinden kaynaklanır siyasal söylemin gücü (Van Dijk, 1994, s. 301).

Söylem dilden daha çok şey içerir. Söylemler, yapma, etkileşme, değer verme, inanma, duyumsama yönleriyle ve bedenler, giysilerle, dilsel olmayan semboller, nesnelere, araçlar, teknolojiler, zaman ve yerlerle dili eşgümlerler (Gee, 2005, s. 37-38). Başka bir deyişle söylem, soyut bir düzlemde var olan ve kelimeleri, hareketleri, değerleri, inanışları, sembolleri, araçları, nesnelere, yerleri ve zamanları içine alan bir dans gösterisine benzeyen eşgüdümlü bir dizgedir (Gee, 2005, s. 28). Toplumsal iktidarın uygulanması ve korunması için toplumsal olarak ortak, bir grubun ve üyelerinin çıkarlarıyla ilişkili ideolojik bir çerçeve gereklidir. Bu çerçeve, iletişi ve söylem yoluyla kazanılır, onaylanır ya da değiştirilir. Böylece iktidar, “çeşitli söylem türleri, içerikleri ve stillerine, farklı erişme derecelerine sahip olunması yoluyla, dolaylı ya da dolaysız olarak uygulanır ve dışavurulur” (Van Dijk, 1994, s. 274-276).

Bugünkü kullanımıyla söylemin, belli bir dünya görüşünün ya da yaşam felsefesinin tutarlı/tutarsız dilsel dışavurumuna benzediği söylenebilir. Belli bir zaman diliminde belli konularda kişiler, kurumlar, dernekler, partiler vb., etkileşimlerinde, ilişkilerinde, ürünlerinde kimliklerine, ideolojilerine, amaçlarına uyan bir söylem ve anlatım biçimi kullanırlar. Demircan (2000'den aktaran Uz Sönmez, 2007, s. 9), dilsel birim ve anlatım biçimlerinden yapılan seçimin, söylemi somutlaştırdığını belirtmektedir. Çok sayıda değişik konu ve bağlam içinde çok sayıdaki kimlik söylemi, "Cumhuriyet'in söylemi", "ANAP'ın söylemi", "TRT'nin söylemi" biçiminde farklılaştırır. Çünkü, Edibe Sözen'in (1999'dan aktaran Karakurt Acar, 2007, s. 6) deyişiyle, "söylemin kalbi bağlamda atar."

Söylem, yalnızca toplumsal varlık ve ilişkileri sunmaz veya yansıtmaz; çeşitli söylemler onları oluşturur veya üretir. Bir yandan çeşitli yollarla anahtar varlıkları (vatandaşlık, okuryazarlık, vb.) oluştururken, diğer yandan sosyal nesnelere olarak (doktor, hasta, vb.) insanları konumlandırır. Böylece, söylemin bu sosyal etkileri söylem analizinde odaklandırılır (Fairclough, 1992, s. 3-4).

Söylem analizinin nesnesi sözlü, yazılı ya da sözsüz metinlerdir. Bu nedenle, yazılı veya yazılı hale getirilmiş günlük konuşmalar analiz edilebilir. Dolayısıyla söylemin analizi, yazılı hale getirilen, kayıt altına alınan ve raporlaştırılan konuşmaları, yani metni bir söylem olarak değerlendirdiği için söylemdeki düzenlilikleri araştırır ve güç/bilgi, siyasi ve ideolojik ilişkilere yönelip, bu ilişkilerin belli bir söylem etrafında nasıl değişim ve dönüşüme uğradığının peşine düşer. Söylem analizi okuyucuları yok sayar ve metinlerin anlamlarının bağlamına yönelir. Bir diğer anlatımla söylem analizi, metnin bizzat kendisinden değil, ama metin ile bağlam arasındaki sıkı ilişkiden hareket eder ve kendisini bir söylem olarak değerlendirir. Yorumu esas alır: Yazarın ne söylemek istediği, söylediğinin nasıl anlaşılması gerektiği keşfedilmeye çalışılır (Gökçe, 2006, s. 43-44). Bu keşif, Van Dijk'in sınıflandırmasıyla söyleme dahil olan sentaks yapılarından ziyade söylemin ortak zemininin oluşmasına katkıda bulunan özel veri sözlüklerine <lexicon>, temalara <topic>, usamlama biçimlerine <argumentation> ve bazı retoriksel araçlara (1995, s. 22-29; 2006, 125-126) göre gerçekleştirilir.

Popülist siyasal söylem temel stratejiler üzerinden yürür. Basit ama iyi, bilge ve saf olan halk yüceltilerek özgüven aşılanır, buna paralel olarak yozlaşan, çağın gerisinde kalmış olan devlet kurumlarını yönetemeyen yeteneksiz, içe kapanık ve halka ihanet ettiği ileri sürülen seçkinler günah keçisi ilan edilir, temsil süreci ve bağımsız kuruluşlar hedef alınır, böylece popülist söylemde bulunanlar kendilerinin demokrasi araçlarını daha iyi işleteceklerini savunurlar. Bu bölümde, ulusa seslenişlerde yapılan konuşmalara gömülü popülist söylemler araştırılmış; konuşmacıların sahip oldukları ideolojilerine bağlı siyasal söylemleri içinden

popülist olanlar ayıklanıp benzeşmeleri ve farklılaşmalar ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece, ulusa seslenişlerde belirlenen popülist söylemlerin yanı sıra, her iki konuşmacının temel amacını ortaya çıkarabilme olasılığı elde edilmiştir.

3.5.2.1. Popülizmin Başat Unsurları: Halk, Sağduyu, Özdeşleşme

Laclau'ya (2007, s. 86) göre *söylem*, nesnelliğin inşasının birincil alanıdır ve özünde yazma ve konuşma alanlarıyla sınırlı bir şey olmayan, içinde ilişkilerin kurucu bir rol oynadığı karmaşık öğeler yumağıdır. Bu karmaşıklık halk kavramının tanımlanmasına yansımaktadır.

Anayasada egemenlik güçleri yazılı olarak biçimlendirilmiş ve sınırlandırılmış olan halk, haklar ve görevlerle donatılmış, bunların yanı sıra aynı kan ve aynı topraklarda yaşayan, aynı gelenek, aynı tarihi paylaşan; seçkinler, düzen, siyasal partiler ve ticari kuruluşlar tarafından sömürülen daha az varlıklı insanların oluşturduğu topluluktur (Pasquino, 2008, s. 15-16). Irk, sınıf, bölgesel veya ulusal kimlik vb. temelinde veya bunların karışımı çeşitli kategorilerle halk kavramı oluşturulabilir. Popülizmin özünde dört ilke vardır: (1) halk birdir ve özünde iyidir, yani etnik, bölgesel ya da sınıfsal ayrımları yoktur, (2) halk egemendir, demokrasinin yegane amacı da halkın egemenliğini tesis etmektir, (3) en değerli şey halkın kültürü ve yaşam biçimidir, halk tarih ve gelenekte kendini bulur, bu nedenle tarihi ve geleneği sevmek, korumak, yeniden keşfetmek kamu yararadır, (4) lider ve parti/hareket halkla özdeştir, halkın kültürünün vücuda gelmiş hali olarak halkın iradesini dile getirir, dolayısıyla lidere bağlılık halka bağlılıktır. Ancak, popülist söylemlerin ortak noktası, *iyi* halkın, *kötü* seçkinler ve diğerleri tarafından kuşatılmış olmasıdır (Albertazzi ve McDonnell, 2008, 6-7).

Canovan (2004, s. 248) ise, *halk* kavramının, hem nüfustan daha dar olan bir kategori gibi egemenlik hakkı olmayanlar hem ülke sınırlarının sınırladığı insanlar ve dolayısıyla dışarıda kalan ötekiler hem de *ayrıcalıklı* vatandaş gruplarının kastedildiği *seçkinlerin* dışında tutulmuş sıradan insanlar için kullanıldığını belirtmektedir.

Türk siyasi söyleminde *halk* kavramı kullanım amaçları doğrultusunda yukarıdaki tanımlılıkları arasında geçişler yapabilmekte, ideolojik anlam yüklenmesi sonucu *halk* ile *millet* kavramları yer değiştirebilmektedir. Kimi zaman *vatandaş* sözcüğü *halk* yerine kullanılırken kimi zaman da yüklendikleri anlam bakımından ötekileştirme amacıyla kullanılabilir. Örneğin, “halk plajlara inince vatandaş denize giremedi” (Demirtepe, 1991) sözü bu *ötekileştirme*nin bir göstergesidir. Bu ayırım Özal'ın konuşmalarında olmasa da Erdoğan'ınkilerde rastlanmaktadır:

[**Erdoğan**]: SSK'ya bağlı olan hastaneler, Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastaneler, bunlardaki dengesizliklerin ne derece halkımızı, vatandaşımızı mağdur ettiğini hatırlayın ve biz bundan sonra da bunun devam etmesini istemiyoruz. Bir standardın gelmesini istiyoruz. (28.10.2004)

[**Erdoğan**]: Geçmişte yapıldığı gibi, halkından kopuk, vatandaştan uzak, ayağı yere basmayan, gerçekçi olmayan ekonomi politikalarıyla Türkiye'nin vaktini, enerjisini boşa harcamıyoruz. (25.03.2005)

Erdoğan'ın yukarıda ele alınan konuşma parçacıklarında halk ile vatandaş arasında üstü örtülü bir kutuplaştırma vardır. Bu kutuplaşma kimi zaman halk ile doğrudan yaptığı iletişim ortamlarındaki konuşmalarına yansımaktadır: “Bu ülkede Beyaz Türkler ve Zenci Türkler ayrımı var. Kardeşiniz zenci Türklere mensuptur.” (Özkök, 2003)

Özal'ın halk ve millet kavramlarından tam olarak ne aldığı aşağıdaki örneklerde saklıdır:

[**Özal**]: Netice itibariyle mesele devlet malının millete satılması değildir. Zaten kimin malını kime satıyoruz. Her şey milletindir. Bizim şu ilk aşamada yaptığımız, halkın tasarruflarını işsizliğe karşı bir araç haline getirebilmektir. (30.11.1984)

[**Özal**]: Efendim bizden önceki dönemde TRT Kanununa yeni bir madde konmuş, hükümetlere her ay bir program dahilinde kendi icraatlarını halka tanıtmaya, halka benimsetme imkânı verilmiş. Hükümetlere böyle bir imkan tanımadığı için çok memnunum. Çünkü şuna derinden inanıyorum ki; hükümetlerin hem iyi icraatta bulunmak, hem de icraatı iyi tanıtmak başta gelen vazifeleri arasındadır. Çünkü netice itibariyle maksat, devlet ile milletin bütünleşmesidir. Devleti halk için halkla birlikte bir bütün olarak idare etmektir. (31.01.1984)

Özal'ın söyleminde yer alan *halk* ve *millet* kavramlarında keskin bir ayrım vardır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere, Özal'ın konuşmalarında, *millet* kavramıyla Türkiye'de yaşayan, dil, din, ırk ayrımı olmadan tüm insanları kapsayan soyut bir siyasal yönelim söz konusudur. *Halk* kavramına ise, daha somut bir anlam yükleyerek özdeş bir kitle atfetmektedir. Her iki kavramı peş peşe kullanabilme becerisi milliyetçi-muhafazakârlığın bir kanıtıdır.

[**Özal**]: 1984 yılının bu son «İcraatın İçinden» programında sizlere, millete bu haberleri verebilmiş olmaktan büyük memnuniyet duyuyorum. Ve her zamanki inancımı teyit ediyorum. Hiçbir şüphemiz olmasın ki, Türk milleti büyük bir millet, Türk devleti, büyük bir devlettir. Milli birlik ve beraberlik içinde oldukça, bizi bölmek isteyen namerde imkân tanımadıkça, Türkiye'miz on yıl içerisinde dünyanın en ileri refah ülkelerinin arasına girmeye namzettir. (28.11.1984)

[**Özal**]: Sevgili vatandaşlarım, Şunu hiçbir zaman unutmayınız ki, gelişen bir toplumun her ferdi bu gelişmeden, katkısı oranında, payını alır. Gelişen, büyüyen bir Türkiye'nin fertleriyiz. Milli birlik ve beraberliğimize dört elle sarıldıkça, layık olmadığımız, hak etmediğimiz bir karamsarlığa kapılmadıkça ilerlememizi engelleyecek hiç bir güç yoktur. Millet olarak, hep birlikte bastığımızda toprak titrer... Yeter ki, birliğimizi bozmak isteyenlere fırsat tanımayalım. Varlığımız ile ulaştığımız ile yetinmeyelim. (28.02.1985)

[**Özal**]: Biz, milli birlik ve beraberliğimize dört elle sarıldıkça, Türk'ün gücüne, Türk'ün kudretine inandıkça, halledemeyeceğimiz hiçbir mesele yoktur. En iyi kanıt, iki yıl içerisinde nereden nereye geldiğimizdir. En iyi kanıt, dün bulunmayanları bugün bulduğumuzda tenkit edebilmemizdir. İşte sevgili vatandaşlarım, ben iki yıllık icraatımızda da, girmeye hazırladığımız yeni yıla da, bu icmal ile yüreğim umut dolu, Türkiye'nin mutlu geleceğine inanç dolu olarak bakıyorum. (29.12.1985)

[**Özal**]: Unutmayalım ki, vakti zamanında bir Tanzimat büyük çıkmış, «bu millet adam olmaz» demiş. Ve inanmışız. Sonra elimizden koskoca bir imparatorluk gitmiştir. Ardından bu millete inanan yüce önder Atatürk, bir imparatorluk enkazından, bu milletin gücüyle, Cumhuriyeti kurmuştur. Ve Cumhuriyetin 10. yılında ondan öğrenmiş, bütün cihana haykırımız; «Ne mutlu Türk'üm diyene!» özgüvenimizi kazanmışız (30.07.1987)

Özal'ın söylem kurgusu *milli birlik-bütünlük* üzerinedir. Ülkücü popülizm, halk-halktan olmayan ayrımını millilik-gayrı millilik ekseninde *halkı* milli değerlerin *konserve* edilmesini sağlayacak bir hazne, mahfaza olarak yüceltmenin ötesinde, *düşmanlara* karşı fiziki bir tehdit unsuru olarak kullanır (Bora ve Erdoğan, 2003). PKK terörü ile en yoğun mücadele edildiği 1980'lerde, Özal'ın konuşmalarında ülkücü popülizm ile benzerlik göze çarpmaktadır. Bora ve Erdoğan'ın (2003) tespitini doğrular biçimde Özal, milliyetçi-muhafazakar söylemine yeni liberalizmi de eklemektedir.

Erdoğan'ın konuşmalarında da halk-millet özdeşleşmesine rastlanabilmektedir:

[Erdoğan]: Bildiğiniz gibi çok yüksek tempolu bir yasama dönemini başarıyla tamamlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi tatile girdi. Demokrasinin kalbi, özgürlüğün beşiği, millî iradenin tecelli yeri Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. **Meclis'i önemsemek, milleti önemsemek, Meclis'i yüceltmek, halkı yüceltmek demektir.** (09.08.2003)

[Erdoğan]: Yakın zamanlara kadar halka söylenmeyen hususlardan biri toplumun güçlenmesiydi. Türkiye'nin gücünü, imkanlarını, kaynaklarını anlatırken adeta sadece devletin gücü, sadece devletin imkanları anlatılırdı. Oysa bizim siyaset tasavvurumuza göre toplum ve devlet arasında bir güç çekişmesi yoktur, olmamalıdır... Devlet, millet için vardır. Millet de devletiyle dünya sahnesinde rekabet fırsatı yakalar. **Halkın, toplumun, vatandaşın yani milletin güçlenmesi, neticede devletin güçlenmesidir.** Zira, güçlü devlet gücünü vatandaşının gücünden alır, oradan almalıdır. (30.06.2005)

Yukarıdaki örneklerde Erdoğan, *halk* kavramını yalnızca bir bölgede yaşayan insanlar için değil, daha geniş anlamda siyasal sistemin içindeki vatandaşlar anlamında *halk* kavramını kullanmaktadır. Erdoğan'ın bu kullanım biçimi, Margaret Canovan'ın *halk* kavramına atfedilen tüm özelliklerine denk düştüğü söylenebilir. *Halkı millet* ile eşdeğer gören Erdoğan söylemini, yine Özal gibi, *milli birlik-bütünlük* temelinden inşa etmektedir:

[Erdoğan]: Kökü yüzyıllar öncesine dayanan büyük bir medeniyet mirasına, tarihin nice badiresinden geçmiş bir yaşama kültürüne sahibiz. (22.01.2004)

[Erdoğan]: Şundan kimsenin şüphesi olmasın; etnik kökeni ve dini inancı ne olursa ne olursa olsun milletimiz et ile tırnak gibi kaynaşmıştır, 72 milyon evladıyla bir ve bütündür. En değerli sermayemiz de, bu milletin tek tek evlatları olarak aramızdaki sevgi ve kardeşlik bağlarının gücüdür. Farklılıklarımız, zenginliğimizdir. Zira biz, birlikte gülüp birlikte ağlamış, bu vatan için kader birliği yapmış, akrabalık bağlarıyla iç içe geçmiş bir büyük aileyiz. Bu ailenin vatandaşlık temelinde eşit hak ve hürriyetlere sahip tüm bireylerine tek tek sesleniyorum: Gelecek ümitlerimiz, bugün her zamankinden daha güçlüdür. (29.07.2005)

[Erdoğan]: Aziz vatandaşlarım... 18 Mart, millet olarak bizim için müstesna bir tarihtir, çok özel bir yeri var. Bu sebeple, büyük Deniz Zaferimizin 91. yıldönümünde bu yıl yine Çanakkale'de buluştuk. Tarihin şahit olduğu en şanlı zaferlerden birinin kahramanlarını, şehitlerimizin aziz hatırasını yad ettik. Dün "Çanakkale geçilmez" ifadesinde ortaya çıkan milli mücadele ruhu, bugün de bu topraklarda yaşayan her bir vatandaşımızın canından aziz bildiği bir kutsal emanettir. Çanakkale hepimizin gönlünde bir istiklal meşalesi, bir bağımsızlık sevdası olarak yaşamaya, yaşatılmaya devam edecektir. Biz bu ülkeyi, bu bayrağı, bu istiklali, bu cumhuriyeti kolay kazanmadık. Türk milleti, var olma mücadelesini 'ya istiklal, ya ölüm' diyerek kazandı. Bu imtihanlardan geçerek tek vücut bir millet olduk. Onun için dedik ki, hiç kimse yanlış hesap içerisine girmesin. Bizi millet yapan değerler de, bu aziz vatan da, bu yüce cumhuriyet de bizlere şehitlerimizin emanetidir. İstiklal mücadelemizi birlikte el ele, sırt sırta, omuz omuza kazandık. İstikbal mücadelemizi de aynı yüksek ruhla, aynı kardeşlik bağlarıyla, aynı vatan aşkıyla kazanacağız. Allah'ın izniyle tek millet, tek vatan, tek bayrak olarak sonsuza kadar da birlikte olacağız. (30.03.2006)

Popülist kitle tabanının doğasıyla ilgili bir şey söylemeyecek kadar geniş bir kavram olan *halk*, bir anayurtta yaşar. *Anayurt*, milli kimliğin dayandığı toprak parçasının bir kısmı, ama

daha saf bir kısımdır, cemaatin çekirdeğidir ve marjinal ya da uçta olanı dışlar (Taggart, 2004, s.120). Oysa Erdoğan, Özal'dan farklı olarak *Türk Milleti* kavramını kullanmaktan kaçınırken, milleti etnik ve vatandaşlık statüsüne indirgememektedir. Ona göre *millet*, tarihsel geçmiş bir, anıları aynı olan, sonsuza kadar “tek millet, tek vatan, tek bayrak olarak sonsuza kadar” “Allah’ın izniyle” birlikte olacak insan topluluğudur. Yukarıdaki ilk iki örnekte, *millet* kavramını, etnik kökeni ve dini inancı farklı olan kitlelerin “et ile tırnak gibi kaynaşmış”, 72 milyon insanı bütünleştirici bir unsur olarak kullanmaktadır. Üçüncü örnekte ise, *Çanakkale ruhuna* gönderme yaparak düşmanları *milletin* dışında bırakmakta; sonraki örnekte ise, düşmanları ötekileştirmeden daha ağır basacak biçimde ihmalleri nedeniyle yönetici konumdaki siyasal seçkinleri suçlamaktadır. Son örnekte ise, yine aynı konuşmanın devamı olarak, ailesiyle oraya giden halktan biri olarak *milli birlik ruhunun* yaşanmasını önermektedir. Bu mesaj, halka *ruh birliğini* tercüme etme, onların duygularını anlatmaya aracı olma ayrıcalığını Erdoğan’a sağlama işlevini yerine getirmektedir.

Ülkede yaşayan tüm insanlara yönelen *ulusa sesleniş*lerde daha az dini vurgu olması gerekir. Özal ile Erdoğan’ın konuşmalarındaki dini motiflere bakıldığında çarpıcı sonuçlar vermektedir. *Allah* ve *hamdolsun* gibi sözcükler Özal’ın konuşmalarında yalnızca 6 tane iken, Erdoğan’nkilerde 47’dir. Her ikisinin tüm konuşmalarına bakıldığında, aynı sözcüklerin niceliklerinde daha büyük bir fark görünmektedir. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi Özal, bu sözcükleri yalnızca 23 kez kullanırken, Erdoğan 230 kez kullanmaktadır.

[Özal]: Zaman aleyhimize değil, lehimize çalışıyor. Ekonomimiz, geriye değil, ileriye gidiyor. Bunun bilincinde olalım. **Allaha şükür**, bu yıl tarımda, çok iyi mahsul bekliyoruz. Geleceğe endişeyle değil, güvenle bakmak, ümitli bakmak, hakkımızdır. (25.06.1984)

[Özal]: **Allaha şükür**, memlekette bugün hiçbir malın darlığından yokluğundan karaborsasından kesinlikle söz edilemez. (28.12.1984)

[Özal]: Bizde ‘**Allah devlete millet zeval vermesin’ derler**. Ne demektir bu? Güçlü devlet Güçlü millet, gençler için bir güven bir garanti demektir. Peki, devleti güçlendiren kimlerdir? Millettir, milletin fertleridir....Bu sene 7-3 ayın içerisinde 42 bin yatak kapasitesi ilave etmeye karar verdik. **Ve inşallah Eylül-Ekim ayına kadar bunlar tamamlanacak. İş böyle yapılır**. (30.05.1985)

[Erdoğan]: Türkiye’yi yeni bir kulvara, süper lige taşıma mücadelemizde inşallah omuz omuza hep birlikte çalışacak, nihai başarıyı da hep birlikte elde edeceğiz. Değerli Milletim... **Türkiye, inşallah çok daha güzel günlere doğru adım adım ilerlemeye devam edecektir. Allah bu birliğimizi, dirliğimizi, bu ahenk ve bereketimizi bozmasın**. (26.09.2005)

[Erdoğan]: **Allah’ın izniyle, el ele vererek biz bu işlerin üstesinden geliriz**. Onun için, bir kere daha şundan emin olmanızı istiyorum: Hükümetimiz, gecesini gündüzüne katarak, sadece çiftçimizin köylümüzün değil; işçimizin, esnafımızın, memurumuzun, emeklimizin, işsizimizin, yani hepimizin, yani Türkiye’nin sorunlarını bir bir çözmek için azimle, kararlılıkla çalışmaktadır. (10.07.2003)

[Erdoğan]: Bugün şükürler olsun ki, ekonomide yaşanan sıkıntıları, **siyasetteki kısır çekişmeleri, sistemi cürütmeye başlayan yozlaşmayı birer birer bu ülkenin gündeminden kaldırmayı başarmış bulunuyoruz**. (24.12.2004)

[Erdoğan]: **İnşallah** Cumhuriyetimizin 100. yıldönümünde dünyanın ilk 10 ekonomisi arasında Türkiye’yi göreceğiz. (06.02.2008)

Yukarıda bazı örnekleri verilen dini motiflerle süslü konuşma pasajlarının yoğunluğunun çok olması, “dindar olmanın gayreti içinde” (Haber-7, 16.06.2007) olan Erdoğan’ın hitap ettiği kesimin de Müslüman olduğuna; diğer inançlara sahip kesimlerin ise, yok saydığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, konuşmalarında dini motiflerin varlığı nedeniyle Recep Tayyip Erdoğan’ın Müslüman milliyetçiliği benimsediğini söylemek olasıdır.

[Erdoğan]: ‘Çokluk içinde birlik’ olarak ifade ettiğimiz çoğulculuk ilkesi, çağdaş özgürlükçü demokrasinin temel değerlerinin başında gelmektedir. Farklılıkların olmadığı bir yerde zaten özgürlük bir talep ve ihtiyaç olarak ortaya çıkmayacaktır. Bugün eğer insanın doğuştan gelen temel hak ve özgürlüklerinden söz ediyorsak, bu bütün bir tarih boyunca aynılaştırılmayan doğal farklılıklarımızın olduğunu gösterir. Kin ve düşmanlık sebebi sayarak farklılıklarımızı yok etmeye çalışmak gibi imkansız bir çabanın içine girmektense biz diyoruz ki, gelin önyargılarımızı kırıp birlikte yaşamayı öğrenelim. Bunun aksi, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasinin kendi kendini inkarı olacaktır. (06.02.2008)

Erdoğan’ın vurguladığı *çokluk içinde birlik* kavramı Osmanlı Devleti’nin cemaatlere ayrılmış milleti işaret etmektedir. İslam tasavvufunun temeli ve geleneksel ile modern olanın birleştirilmesi olan (Bulaç, 2001) çokluk içinde birlik (kesrette vahdet), “kalabalıklar içinde Rabb’iyle beraber olabilme hâlini yaşayabilmek” (Topbaş, 2001); “halkın içinde Hak’la beraber olma”dır (Gülen, 2007). Halkı, dolayısıyla da milleti dini vurgular üzerinden gerçekleştirmesi, üstü örtülü biçimde Türkiye’de yaşayan azınlık nüfusun yok sayıldığını göstermektedir. Ulusa seslenişlerde azınlıklar ve azınlıklarla ilgili yapılan icraatlardan hiçbir biçimde bahsedilmemesi bu savı destekler niteliktedir. Kısacası, Erdoğan’ın anlayışındaki millet kavramının cemaatlere ayrılmış bir ümmet olduğu söylenebilir.

Sağduyu: Sıradan insanlardan oluşan halk sağduyuludur ve sağduyuya vurgu halka hoş görünmenin birincil aracıdır. Taggart (2004, s. 198), popülistlerin bilgeliğin sıradan insanlarda bulunduğunu düşündüklerini belirtmektedir. Bu bilgeliği yansıtan, örneğin, “olup biteni filozofça karşılama” deyimini Gramsci’ye (1986, s. 195) göre, örtülü biçimde yazgıya boyun eğme ve sabırlı olmaya bir çağrıdır:

“Öyle görünür ki, en önemli nokta, tersine düşünme, başa gelenin gerçekten usa yatkın olduğu ve onu, kendi içgüdüsel ve zorlu eğilimlere kapılarak değil ama kendi öz ussal güçlerini toplayarak, usa yatkın bir şey olarak karşılamak gerektiğini iyice anlamaya çağrıdır. Bu halk deyimleri, halk özellikleri taşıyan yazarların ‘felsefe’ ve ‘filozofça’ teriminin yer aldıkları benzer deyimleriyle bir araya getirebilir ve o zaman bu terimlerin son derece açık biçimde, kendi öz etkinliğine bilinçli bir yön veren bir zorunluluk anlayışı yararına hayvanca ve ilkel tutumların yenilmesi anlamına geldikleri görülebilirdi. Ortakduyunun sağlam çekirdeği haklı olarak ‘sağduyu’ adı verilebilecek ve geliştirilip birleştirici ve tutarlı bir duruma getirmeye değer olan şey, işte buradadır.” (Gramsci, 1986, s. 197-198)

Gramsci (1986, s. 195), bahsettiği sağduyunun aslında akılcılıkla ilgili bir şey olmadığı, dinin ortakduyunun bir ögesi olduğu sonucuna varmaktadır. Bir başka deyişle, sağduyuya çağrı ile oluşturulan ortakduyu, popülizmin muhafazakar özelliğinin en iyi belirleyicisidir.

[Özal]: Biz karşınıza daima akılcı, ekonomik tekliflerle çıkmaya devam edeceğiz. Çünkü inanıyoruz ki, millet karşısında akılcı, tutarlı iyi bir teklifle çıkarsanız, millet bu teklife itibar eder, böylece el birliğiyle, gönül birliğiyle, kalkınma yoluna gireriz. (31.01.1984)

[Özal]: Peki ama bir milletin fertleri arasında, memleketin ortak menfaatleri doğrultusunda, bir ortak görüş birliği nasıl sağlanacaktır? Her birimiz, ormanın kendi yapımızdaki ağacına bakarsak, ormanın

bütünü, yani, memleketin genel gidişatı hakkında nasıl sağlıklı bir fikir sahibi olabiliriz? Genel gidişat hakkında sağlıklı bir fikir edinmezsek, kendi gündelik çıkarlarımız doğrultusunda aşırı iyimser, aşırı kötümser ya da bütün bütüne kayıtsız kalmaktan nasıl kaçınabiliriz? Aşırı iyimserliğin hem kendimize, hem ülkemize zarar getirdiğini ve getireceğini kim inkar edebilir? Aşırı kötümserliğin hem kendimize, hem de ülkemize fayda getireceğini kim iddia edebilir? Hele hele, «bana dokunmayan yılan bin yaşasın» mantığını, memleket meselelerine tamamen bigane bir anlayışı kim hoşgörülle karşılayabilir? Ataları, «hem nalına, hem mihına» demiş bir milletin fertleriyiz. **En büyük milli hasletlerimizden biri olan o sasmaz sağduyumuzla genel gidişatımızı değerlendirdikçe ülkemizi doğru yolda ilerlemekten hiçbir güç alıkoyamaz. Milletçe gidişatımıza sağduyu ile baktıkça, hiçbir kuvvet bizi hak edilmemiş bir kaygıya, çaresizlik duygusuna sürükleyemez.** Bunu böylece bilirsiniz. (28.05.1985)

[Özal]: Ve nihayet icraatın görevi iş üretmektir. Laf üretmek, mazeret üretmek değil. İşte **bu icraatın yargıcı elbette sizlersiniz.** Yargı, beğeni, eleştiri sizden. Ne gelirse gelsin, hepsinin yeri başımızın üstü. (30.07.1987)

Özal, yukarıdaki örneklerde, sağduyu çağrısını akılcılıkla, mantıklılıkla süsleyerek ve Türk milletinin sağduyulu olduğunu vurgulayarak yapmaktadır. Tüm bunların bir ortakduyu yaratma çabası olduğunu söylemek olasıdır. Erdoğan'ın konuşmalarına bakıldığında ise, farklı bir yöneme sahip olduğu göze çarpmaktadır:

[Erdoğan]: **Ne var ki, sağduyu ve akliselime en çok ihtiyaç duyduğumuz böyle bir zamanda milletçe yaşadığımız ortak acı üzerinden siyasi rant elde etmeye çalışanlar da oldu.** (23.03.2003)

[Erdoğan]: ...Ancak **sizler, geleneksel sağduyunuzla Türkiye'nin bütün sorunlarının temelinde yönetim sorununun yattığını, bütün tıkanmaların siyasetin acziyetinden kaynaklandığını bilivordunuz.** (30.10.2003)

[Erdoğan]: Değerli vatandaşlarım... Başta da söylediğim gibi, **Türkiye'nin önünde açılan yeni ufuklara ilerlemek konusundaki en büyük güvencesi sizlersiniz.** Geçtiğimiz iki yıl boyunca çağın gerektirdiği adımları atmak konusunda ne kadar kararlı, ne kadar mahir, ne kadar olgun bir bütünlük oluşturduğumuzu bütün dünyaya ispat ettiniz. İnaniyorum ki, bundan sonra karşılaşacağımız **yeniliklere karşı da aynı olgunluk ve soğukkanlılığı gösterecek, milletimize özgü sezgi gücüyle akı karadan, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırmayı bileceksiniz.** Yine inaniyorum ki, **Türkiye'nin menfaatleri konusunda yanlış kanaat taşıyan kimi söz bezirganlarına kapılarak bu ülkeyi ileri hedeflere taşıma ana fikrini asla unutmayacaksınız.** Çok zorluklar yaşamış, çok badireler atlatmış, çok şey görüp geçirmiş bir millet olmanın kazandırdığı o büyük tecrübeyle, Türkiye için hayırlı olan yol ne tarafa gidiyorsa samimiyetle o tarafa yöneleceksiniz. Bu ülkenin **Başbakanı olarak, hizmet etmekten şeref duyduğum bu yüce milletin sağduyusuna sonuna kadar inandığımı açıkça ifade etmek istiyorum.** Biliyorum ki bu büyük millet, dünya tarihinin yeni sayfalarında hak ettiği medeniyet seviyesini yakalamakla kalmayacak, özünde taşıdığı hakkaniyet duygusuyla dünyaya da örnek olacaktır. (24.12.2004)

[Erdoğan]: Fakat **hamd olsun ki bu millet, her türden oyunu arifane sezgisiyle önceden algılayarak bozan büyük bir millettir.** (26.09.2005)

[Erdoğan]: Ancak şunu da ifade etmeliyim ki; Türkiye'nin huzur ve istikrarına, değişim iradesine ve gelişme azmine yönelik benzer provokatif eylemlerle başa çıkabilmek için, **millet olarak sağduyunun sesini yükseltmek durumundayız.** Hükümetimiz, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni bu tür karanlık komplolara karşı savunmak için tam bir kararlılık içindedir. (30.03.2006)

[Erdoğan]: Örfler ve adetler üzerinden, inanç değerlerimiz üzerinden, kavmiyet meselesi üzerinden toplumsal huzurumuza darbe vurmak isteyenlerdir. **Bunlara karşı millet olarak akıllı, sağduyulu, erdemli bir duruş sergilemek mecburiyetindeyiz.** (30.03.2006)

[Erdoğan]: Biz aynı kararlılıkla, aynı samimiyetle, aynı heyecanla yolumuza devam edeceğiz. Çıkan her engeli sabırla, metanetle aşacağız, **her zaman sağduyuyla hareket edecek ve hedefimize kararlılıkla ilerleyeceğiz.** (28.04.2006)

[Erdoğan]: Atatürk ilkelerini, Cumhuriyet değerlerimizi her türlü gündelik siyasi tartışmanın üzerinde tutarak, ayrıştırıcı değil birleştirici, **milletimizin bütün fertlerini kucaklayan bir mutabakat zemini**

haline getirmek için çalıştık... Bu süreçte rehberimiz, ortak akıldır, milletimizin değişim iradesidir, ülkemizin yüksek menfaatleridir. (31.05.2007)

Yukarıdaki pasajlarda görüldüğü gibi, hem Özal hem de Erdoğan, *halkın şaşmaz sağduyusu* ve *sezgi gücüne* güvendiklerini farklı yollarla ifade etmektedirler. Erdoğan'ın konuşmalarında rastlanan sağduyu kavramının kullanımı Özal'inkinden oldukça farklıdır. Giddens'a göre geleneklerde *kutsanan şey* geçmiş değil, içerdikleri bilgeliktir (2002, s. 52). Erdoğan, millet olarak tanımladığı halkın sağduyusunun geleneksel olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir. Erdoğan'ın geleneksellik ile modernleşmeyi harmanlamaya çalıştığı, bu gayretini dinsel motiflerle desteklediğini söylemek olasıdır. Erdoğan'ın çağırıldığı *sağduyunun* ayrıca seçkinlerin ve kurumların rasyonalitesinin yerine yerleştirmektedir.

Özdeşleşme: Popülist söylemde, “konuşmacılar halkın içinden geldiğini, halktan biri olduğunu kanıtlama” arayışına girerler. Mesajın aktarımı çeşitli yollarla sağlanır. Kimi zaman dolaylı yollardan (giyim tarzı, konuşma lehçesi/ağzı vb.) kimi zaman ise, daha doğrudan *halkın içinden* olduklarını ifade ederler:

[Özal]: Sevgili Kardeşlerim, **Biz gençliğimizde futbol oynayabilmek için boş arsa arardık. İki taş da üst üste koyduk mu olurdu kale. işte bu sekildeydi.** Şimdi artık öyle mi? (26.04.1987)

[Erdoğan]: **Ben Belediye Başkanlığı yaptım. Neler çektiğimi biliyorum.** Belediye Başkanlığı'nın dışında Jandarmaların da neler çektiğini Jandarma Bölgelerinde görmüştüm. Bütün bu gördüğünüz yapılarda oturanlar, işyeri açanlar, hatta bizzat kamu kuruluşları 22 yıldır doldurulamayan yasal boşluk sebebiyle işgalci durumundalar. (09.03.2003)

[Erdoğan]: Bizim hedefimiz, tarım sektörünün içinde bulunduğu sıkıntıları aşmasına katkıda bulunmak, üreticilerimize asla kendi hallerine terk edilmediklerini göstermek ve sektöre yepyeni bir heyecan getirmektir. Besicilik alanında da yıllardır süregelen ağır ihmaller sonucunda çok büyük gerileme yaşandığını biliyoruz. Ve **ben kendim bu alandan gelmiş birisiyim. Et, et mahsulleri alanında çalışmış birisi olarak konuşuyorum.** (27.05.2004)

Yukarıdaki örneklerde konuşmacılar, kendilerine toplumsal kimlikler atfederek *özdeşleşme stratejisiyle* amaçlarına ulaşmak için kendilerinin halktan olduklarını kanıtlama gayreti içindedirler ancak bunlar yeterli olamamaktadır. Tüm konuşmalarda açık biçimde haktan olduklarını söylemektedirler. Erdoğan'ın halktan biri olduğunu açıkça ifade etmemesi, zaten halk tarafından bunun biliniyor olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü, 2002'de “Benim hikayem kişisel hikaye olmaktan çıkmıştır. Artık bu hikaye milletin hikayesidir” (Radikal, 25.10.2002) diyerek başbakan olmuştur.

Erdoğan gibi halktan biri olmayan Özal'ın ise, kendisinin seçkin yanını saklamadan halka yakın birisi gibi gösterdiği söylenebilir.

[Özal]: 37 günlük icraatımız hakkında şu sohbetten istifade ederek, Başbakan olarak bilgi vermek istiyorum. (31.01.1984)

[Özal]: Bu akşamki sohbetimizin konusu, vatandaş olarak sizleri, hükümet olarak da bizleri derinden ilgilendiren bir temel meselemizdir. Konumuz Türkiye'mizde sosyal adalet meselesidir. (30.05.1986)

Söylemin niteliği, farklılıkların ve denkliklerin birleşiminde yatar. Bütün toplumsal (söylemsel) kimlik, fark ve eşdeğerliğin kesişme noktasında kurgulanır. Laclau'ya (2007, s. 99) göre, bir fark ögesi olanaksız gibi görünen bütünü temsilini üstlenebilir. Oluşturulan belirli bir özdeşlikle bütün farklar alanından çekilerek bütünleştirme işlevini taşıyıcı duruma getirilir. Bu, tam olarak *ayrıcalıklı* kılmanın anlamıdır.

Ayrıcalıklılık: Gerçekte, *ayrıcalıklılık* bir dışlama stratejisidir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde ayrıcalıklılık; umuma açık olmama; bir kimse veya zümreye has olma biçiminde verilmektedir. Söylev sırasında *ayrıcalıklılık* (belirli sınıfların dışlanması) stratejisi, muhafazakar, yeni liberal ve popülist unsurların birbirilerine eklenmesiyle yeni sağın ideolojik dilini oluşturmaktadır. Toplumun dönüştürülmesi, belli kesimlerin tercih edilmesi, tercih edilen kesimlerin öne çıkarılması ve diğer kesimlerin de ardına dizilmesi yoluyla olmaktadır (Köksal, 2006, 182). Bir toplumsal kesime veya bir meslek grubuna yapılan hitap o grubu harekete geçirmeye yöneliktir ve genelde o kesime olumlu anlamlar yüklemektedir. Konuşmacının toplumsal bir sınıfa doğrudan veya dolaylı olarak olumlu-olumsuz biçimde hitap etmesi özünde diğer kesimleri dışlamayı ve çatışmayı (en azından ikililik) beraberinde getirmektedir. Böylece Yeni Sağ'ın ideolojisinin, popülizmi bu noktada da kullandığı söylenebilir.

Özal ve Erdoğan'ın seçilen konuşmalarındaki belli kesimlere yönelen sözlerinin sayıları çıkarılmış ve olumlu-olumsuz sınıflandırmayla yüzdeleri bulunarak ayrıcalıklılık endeksi oluşturulmuştur. İki konuşmacının *ayrıcalıklılık* endekslerine bakıldığında hem belli kesimleri harekete geçirmeyi hem de dışlama stratejisini uyguladığı göze çarpmaktadır (Tablo 3.6).

Tablo 3.6 Toplumsal Sınıflara Yapılan Olumlu-Olumsuz Referanslar.

	Turgut Özal İcraatın İçinden 1984-1987	R. Tayyip Erdoğan Ulusa Sesleniş 2003-2008
Olumsuz	25	36
%	11,26	16,36
Olumlu	197	184
%	88,74	83,64
Toplam	222	220

Her iki konuşmacı genelde harekete geçirmek istediği kesimlere olumlu yönelimlerde bulunduğu görülmektedir. Buna karşılık, Erdoğan'ın konuşmalarında olumsuz yönelimlerin daha çok olduğu görülmektedir. Taramada Özal ve Erdoğan'ın bazı kesimleri dışlamaları şöyledir:

[Özal]: Düşünün ki, daha düne kadar, yani çıkardığımız yeni kadro kanununa kadar; Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma unvanlar Devlet kademelerinde mevcuttu. Dosya memuru, arşiv memuru, kayıt memuru... Aralarında ne fark var... Meydancı, arı sağıcı, nümizmat... daha pek çok sayabileceğim, hiç bir işlevi olmayan unvan ve kadrolar... İnanır mısınız, Devletin mevcut bürokrasi çarkı içindeki unvan sayısı 8.000 dolayında idi. Böylesi bir kargaşada Devleti arpalık olmaktan nasıl kurtarabilirsiniz? ...Devlet yönetiminde dokunulmazlıklar yoktur. (31.08.1984)

[Özal]: Bu yeni vergi kanunu da, Katma Değer Vergisi Kanunu da, bizim sosyal adaletçi icraatımızın en açık kanıtıdır. Biz, sosyal adaletten yanayız... Sosyal adaletten yana olmak, Orta-Direk'ten yana olmaktır. Nitekim, Orta-Direk deyimi de bu anlayışımızdan doğmuştur. Sosyal adaletin temeli ise, her şeyden önce, vergi adaletidir. Vergi yoluyla, zenginden, gücü olandan alıp millet hizmetine vermektir. Ne yaptık biz? İşçi-memur kesimi üstündeki gelir vergisi yükünü önemli oranda azalttık. Üstelik, aynı kesime vergi iadesi avantajını tanıdık. (29.01.1986)

[Erdoğan]: Kuşkusuz bu sistemin tek sorunu finansman açığı değildi. Mevcut sosyal güvenlik sistemi, tüm vatandaşlarımızı kucaklamayan, onlara eşit ve adil davranmayan, hatta ayrımcılık yapan bir yapı arz etmekteydi. Sistemin en büyük özelliği de bürokrasiye göre, memura göre düzenlenmiş olmasıydı. Şimdi bu sistemi radikal bir değişime uğrattırıyoruz. Önceliğimiz memur ya da işçi değil, bütün vatandaşlarımızdır. Bu ayrımı kaldırıyoruz. (28.04.2006)

[Erdoğan]: Bugüne kadar bütün parti programlarında, hükümet programlarında Sosyal Güvenlik temel bir konu olarak yer aldı ama kimse büyük bedel ve beceri gerektiren bu yükün altına girmedi. Artık SSK'lı, Bağ-Kur'lu, Emekli Sandığı ayrımcılığı ortadan kalkıyor, tüm işler tek çatı altında toplanıyor. (28.04.2006)

Yukarıda verilen örneklerde Özal, bürokratik seçkinleri, Erdoğan ise, memur ve işçileri dışlamaktadır. Erdoğan'ın sözüne ettiği bu kesimlerin ayrıcalıklı durumu dışında kalan kesimlere (esnaf ve çiftçiye) yöneldiği söylenebilir. Çünkü, muhafazakar, yeni liberal ve popülist öğelerin birbirine eklenmesiyle kurulan yeni sağın ideolojik dili sınıf temellidir. Belli kesimlerin yeğlenmesi, bunların ön planda tutulması ve toplumun geri kalan kanatlarının da yeğlenen kesimin ardına dizilmesiyle toplum dönüştürülür. Metinlerdeki anlamlar, sermayeye sahip olan sınıfın, yani burjuvazinin çıkarlarını koruma amacı güdülerek oluşturulmuştur (Kahraman, 1995'ten aktaran Köksal, 2006, s. 182). Çünkü, *değilimiyen, dışarıda bırakılan, görmezden gelinen* söylemin dışında değildir: Metnin dışında kalan semboller, metaforlar ve metinlerarası geçişler de söylemin parçasıdır (Gee, 2005, s. 21).

Buna karşın, Her iki konuşmacının ortak noktası, aynı anda birkaç kesime birden yönelebilmeleridir. Bu durum, birleştiricilik amacının bir yansıması olarak görülebilir. Beklentileri, talepleri farklı olan toplumsal sınıfları bir potada eriterek aynı yöne kanalize etmeye çalıştıkları söylenebilir. Metinlerdeki *birlik, beraberlik, dayanışmacılık* mesajlarının yoğunluğu bu analizi doğrular niteliktedir (Şekil 3.2).

Biz olarak sağlanan özdeşleşme, doğal olarak onlar *onları, ötekileri* ortaya çıkarır. Bir başka deyişle özdeşleşme, aynı zamanda *karşıtlık stratejisi*dir. Karşıtlık stratejisi uygulanırken, bir yandan seçkinler ötekileştirilmekte, diğer yandan ötelenmektedir. Hem Özal, hem de Erdoğan halktan biri oldukları mesajını verirlerken yönetici seçkinlerin ihmallerine ve basiretsizliklerine vurgu yapmaktadırlar:

[Özal]: 1979 senesi, ...bu memlekette anarşiden, karaborsadan...geçilemeyen bir yıldır. Her tarafta sıkıntı vardı. (30 Mayıs 1985)

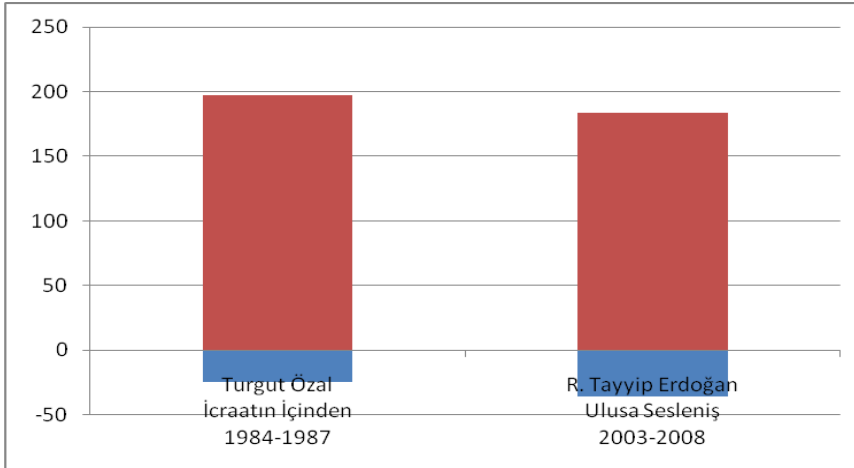
[Özal]: ...Türkiye gibi bir bolluklar ülkesi 1978'in 79'un darlıklar, yokluklar, kuyruklar ve yitirilen bir dış itibar ülkesi haline gelmişti. (25 Haziran 1984)

[Özal]: Geçmişten ders almak zorundayız...Eğer rey kaygısına düşülürse memleketimizin gelişemeyeceğini hepimiz biliyorsunuz. (25 Aralık 1988)

[Erdoğan]: Siz değerli vatandaşlarımız da kendi haklarınızı korumak ve hakkınızı yasal yollarla aramak konusunda daha duyarlı olmalısınız. **Hükümetimiz; hukuku, korkutmanın ve cezalandırmanın değil, adaleti sağlamanın aracı olarak görmektedir. Unutmamak gerekir ki; demokratik, laik, sosyal hukuk devleti ilkesinin birinci dereceden sahibi yöneticiler değil, milletin ta kendisidir.** Çağdaş bir devlet ve çağdaş bir toplum olmanın öncelikli gereği, milletimizin bu değerlerimizi koruma ve geliştirme yönünde kararlı ve azimli olmasıdır. Hiç kuşku yoktur ki; milletimiz, gerçek bir hukuk devleti ve çağdaş uygarlık seviyesini yakalamış bir toplum talep etmektedir. Türkiye, kanunlarını hukuka, hukukunu evrensel adalet ve insan hakları esaslarına dayandırarak gerçek anlamda bir hukuk devleti olacak ve uluslararası camiada saygın bir yer kazanacaktır. (09.08.2003)

[Erdoğan]: Sonunda 3 Kasım 2002 tarihinde nihayet sandık önünüze geldi ve siz **Türkiye'yi iki paraya muhtaç eden vurdumduymaz siyasetçilere gereken dersi verdiniz,** siyasete yeni bir umut sayfası açtınız. Türkiye'nin geleceğine yön verecek bu yeni sayfayı yazma görevini de büyük bir teveccüh göstererek benim ve arkadaşlarımla omuzlarına yüklediniz. (30.10.2003)

Öteki, *biz*in dışında kalan *halktan* olmayandır. Halkın sözcülüğüne soyunan popülist lider veya grup, toplumu bir yanda halk, ulus, sessiz çoğunluk, baskılanan güçsüzler, öte yanda rejim, oligarşi, egemen gruplar olarak kutuplaştırır (Laclau, 2007, s. 105). Halktan olduklarını iddia eden popülistler, halkın bilgeliğini, sağduyusunu öne çıkarırlar, seçkinleri kötüleyerek kendilerinin halk adına devleti yönettiklerini veya yöneteceklerini vurgularlar. Popülist söylemin etkinliğinin arttırılmasının yolu, devlet, siyaset ve medyadan oluşan düzene karşı olmaktan ve bazı kesimleri dışlamaktan geçmektedir.

Şekil 3.2 Ayrıcalıklılık Endeksi.

3.5.2.2. Düzen Karşıtlığı: Medyaya-Siyasetçilere-Devlete Karşı Olma

Çatışma, bir söylem içinde iktidar ilişkisinin sürdüğünü gösteren en önemli unsurdur. Taraflar kendi konumlarını belirlerken, kendi anlamlarını üretirler; konu, olay ve kişiyi kurarlar.

Popülist söylemin *biz ve onlar* karşıtlığının kurulması, *iyi ve kötü* ikileminin üretilmesiyle eş zamanlıdır (Dursun, 2001, s. 230).

Medyaya Karşı Olma: Turgut Özal'ın basın ile olan anlaşmazlığı herkesçe bilinen bir durumdur. Ona göre basın, bazı konuları istismar etmiştir. *Oligarşik bir kuvvet* olarak nitelendirdiği basın (Cemal, 1990, s. 257), Özal'ın yıkacağı tabular arasında basın da yer almaktadır. Başbakanlığının ilk günlerinde, 1 Ocak 1983'te, gazetecilerle yaptığı ilk söyleşisinde, “basından memnunuz; memnun olmaya mecburuz” diyen Özal, sonraki yıllarda basına küsmediğini ama bir süre için de *mesafe koyduğunu* (Milliyet, 28.07.1985) beyan etmiş, başbakanlığının son yıllarında ise, ambargo bile koymuştur. Ancak bunca değişime karşın Özal, *İcraatın İçinden* programında yaptığı konuşmalarda basına hiçbir biçimde değinmemiştir. Buna karşılık, Recep Tayyip, televizyon konuşmalarında medyaya ağırlıklı olarak ya olumsuz ya da yansız olarak birçok kez değinmektedir. Başbakan olarak yaptığı ilk konuşmasının bir bölümü basına bir uyarı biçiminde ayrılmıştır:

[Erdoğan]: Basınımız, böylesine hassas bir dönemde, milli menfaatlerimizi zedeleyecek yayınlardan uzak durmak konusunda son derece duyarlı olmalıdır. **Haber ve yorumlarda milli menfaatlerimize dönük duyarsızlıkların ortaya çıkması, çok ciddi sorumsuzluk örnekleri olacaktır.** Bu haber ve yorum sahipleri, doğabilecek olumsuz sonuçlarda pay sahibi olacaklardır. ...Bugün, kalplerimizi birleştirme, gündelik siyasetin, gündelik çıkarların üstünde, **bazı yarıltıcı gazete ve televizyon haberlerinin** ötesinde olmamız gereken bir gündür. Bu şartlarda daha dikkatli olmaya, karar verirken ve konuşurken kılı kırk yarmaya mecburuz. Biz de böyle davranıyoruz...Bu noktada daha önce dikkat çektiğim bir yanlış bilgilendirme örneğine değinmem gerekiyor. Bu süreçte hiçbir zaman ve hiçbir şekilde Amerikan basınında bir dönem iddia edildiği ve **ülkemize de yansıdığı gibi bir “ücret pazarlığı” içine girmedik. Dün bizi Amerika Birleşik Devletleri ile “Ücret pazarlığı içine giriyorlar” diyerek eleştirenlerin bugün çıkıp “İyi pazarlık edemediniz, 6 milyar dolar uçtu gitti” diye hedefe koymaya çalışmalarındaki tutarsızlığı milletimin vicdanına havale ediyorum.** (23.03.2003)

Erdoğan Türk medyasına yönelik bu ilk uyarısında kişi ve kurumların sorumluluk içinde davranmaları gerektiğini belirtmektedir. Hükümetin icraatlarını hedef alan yayınları milletin vicdanına havale etmektedir, yani halkın *sağduyusuna* başvurmaktadır. Erdoğan'ın medyaya karşı olan bu tutumu zaman içinde şiddetlenerek boykot seferberliğine kadar uzanacaktır:

“Bu ülkede medya güvenilirliğini yitirmiştir, kendini bitirmiştir. Onun için, bundan sonra ben de diyorum ki, partinin mensupları olarak yalan yanlış bu haberleri yapan medyaya karşı sizler de kampanyanızı başlatın, sürdürün ve bu gazeteleri evinize sokmayın almayın. Bu kadar açık konuşuyorum. Hangi dilden anlarsanız o dilden konuşacağız ve biz bu ülkede bu hizmetleri canla başla sürdürürken bir de sizle mi uğraşacağız ya.” (NTV-MSNBC, 19.09.2008)

“Yine söylüyorum. Yalan yanlış haber yapan, haber yazan, iftira atan medya ile ilginizi kesin diyorum. Yine söylüyorum. Basının görevi doğru haberdur. Eğer yalan yanlış yazıyorsa, onu yokluğa mahkum etmelisiniz. İsim vermiyorum, iftira atanlar diyorum. Sizler de sivil inisiyatifinizi kullanın, tavrınızı koyun diyorum” (Haber-24, 11.02.2009)

“Yalan yanlış haber yapan yandaş gazeteleri evinize sokmayın” (Radikal, 23.03.2009)

Erdoğan bu seferberliğini, her an her fırsatta şiddetini arttırarak yürütmüştür. Başarıyla yürüttüğü bu seferberlik, harekete geçirilen kitlelerin gazete yırtması (Radikal, 23.03.2009), medya görevlilerine fiziksel tepki göstermesi gibi sonuçlar doğurmuştur.

Her genel konu, birçok alt konuyu barındırmaktadır. Örneğin işsizlik gibi bir konu, *pazar, sendika, sosyal yardım, küresel pazar, kiralama ve işten çıkarma siyaseti*, ve benzer birçok konuyu kapsamaktadır. Söylemler, açık, melez ve kapanmamış sistemlerdir. Yeni alt başlık yaratılabilir ve metinlerarasılık ve tutarsızlık yeni eylem alanları için ortam oluşturabilir (Wodak, 2003, s. 141). Erdoğan'ın kurguladığı medya karşıtlığı kurgusuna bakıldığında bir işlevin daha olduğu görülebilir. Kurulu düzenin unsurlarından olan medya üzerinden siyaset karşıtlığını da eş zamanlı yapmaktadır:

“Ankara’da koltuklarına kurullar, Türkiye’yi sadece televizyon ekranlarından, sadece yandaş gazetelerin sayfalarından izlerler. Onlar halkımızla Babıâli’nin diliyle, İkitelli’deki yandaş medyalarının diliyle konuşurlar. Bizim farkımız burada. ...Biz siyaseti gazete sayfalarından, televizyon ekranlarından, Babıâli’den, İkitelli’den yapmayız. Biz siyaseti milletimizle birlikte, milletin içinden yaparız. Biz, milletimizle medya üzerinden değil, burada, meydanlarda iletişim kuruyoruz...” “Çünkü bunlar muhalefet etmeyi de artık taşeron medyaya verdiler. Kapalı salonlardan çıkamadılar, yandaş meydanın çırpınılarını görüyorsunuz değil mi? Haftalardır, aylardır partimize attıkları çamur, iftira kalmadı. Bu iftira sağanağını görünce merak ettik, ‘Yandaş medya niçin hükümeti bu denli baskı altına almaya çalışıyor, sindirmeye çalışıyor’ diye? Bu saldırganlıklarının altında ne yatıyor, neyi engellemeye çalışıyorlar diye? Alışmışlar medya gücünü kullanarak başka şeylerin kavgasını vermeye, basın üzerinden menfaat devşirmeye. Merak ettik yandaş medya neyi engellemeye çalışıyor diye. Durum şimdi daha iyi anlaşılıyor, meğer bir dertleri varmış da onu engellemeye çalışıyorlar. Devletin bir kurumu, yasal bir işlem yapıyor, hemen hükümete yüklenmeye başlıyorlar. Bu sizin ilk kez düştüğünüz bir durum mu? Başınıza ne gelse hükümetten biliyorsunuz, AK Parti’den biliyorsunuz. Hükümete iftira atmak yerine hukuka uygun davranmayı öğrenseniz daha doğru olmaz mı? İftira atma konusunda uzmanlaşmışlar. Vatandaşlarla ilgili yalan yanlış haber yapmada, hükümetle ilgili, devletin saygın kurumları hakkında, TSK, polisimiz hakkında yalan yanlış haberler yapmada gayet başarılı. Şu veya bu demiyorum, ayırt etmiyorum, kim yazıyorsa hepsi için söylüyorum. Böyle bir basın özgürlüğü olmaz, böyle bir basın ahlakı olmaz. Basın özgürlüğünden dem vurup, patronunun sesi olan, menfaatlerini kollamayı özgürlük mücadelesi sananların durumu da ibret vericidir. Basın özgürlüğünden dem vurarak, yalan yanlış, iftirayı, çamur atmaya normal gösteremezsiniz. Medya gücünü kullanarak, haksızlığa, hukuksuzluğa, menfaat devşirmeye kalkışamazsınız. Bizim iktidarımızda bu olamaz.” (Radikal, 20.02.2009)

Erdoğan'ın açık hava mitinginde yaptığı konuşmada medyaya kesilen rekor cezayı savunmuş, siyasi seçkinler ile medyayı devlet kurumlarına karşı işbirliği yapmakla açık biçimde suçlamıştır.

Siyasetçilere karşı olma: Siyaset, iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımı yapılarak oyun ve oyuncular düzeyinde ikiye bölünür (Taggart, 2004, s. 143). Özal'ın kendisinden önceki dönemin yöneticilerinin başarısız olduğuna ilişkin ifadeleri *biz* ve *onlar* karşıtlığını kuran unsurlardır. Ancak Turgut Özal'ın televizyonda yaptığı konuşmalara bakıldığında, siyaset ve siyasetçi karşıtlığının çok yoğun olmadığı görülmektedir. Elbette bunun en önemli nedenlerinden biri, Özal'ın başbakan olduğu dönemde siyasi açıdan rakipsiz olmasıdır. Ancak yine de, 12 Eylül öncesi siyasi karışıklığın, anarşinin nedenini ülkeyi *kasten* kötü yönetmiş olan siyasetçilere bağlamaktadır. Çünkü hitap ettiği kitle, 1980 öncesinde 10 yıllık bir çatışmayı, kaosu yaşamış bir toplumdur ve halen bu sendromu yaşamaktadır:

[Özal]: İşte, böylece, 79'un karanlık dönemlerine vardık. Sonuçla, ayağımızı yorganımıza göre uzatmadık ve bedelini, hem iktisadi hem de kaçınılmaz bir siyasi kargaşa, anarşi ve büyük ızdıraplarla ödedik. Enflasyonla mücadelede, 1980'le birlikte, milletçe büyük bir imtihan verdik. (Haziran 1984)

[Özal]: Büyümeye adanmış Türkiye'nin bu cennet ülkemizin önündeki gelişme yolları, kalkınma yolları açılmıştır. **Eskiye kıyasla, bugün Türkiye'nin çehresi aynı mı? Cebinizde 3 kuruş döviz var diye,**

polis yakanıza yapışıyor mu? Yoksa, istediğiniz bankada istediğiniz kadar döviz hesabı açtırabiliyor musunuz? Yokluk, darlık, kıtlık, kuyruk var mı? Türkiye’de karaborsa, kaçakçılık var mı? Bugün Türkiye’de döviz sıkıntısı manzarası görünüyor mu? Biz bu noktalara, polisive tedbirlerle gelmedik. Çünkü ekonomiyi, polisle, polisive tedbirlerle idare demezsiniz. Biz, çağımıza uygun, bütün batı ülkelerini bugünkü refah seviyesine ulaştırmış olan ekonomik yolu seçtik. Ekonominin meselelerini gene ekonominin akılcı, gerçekçi yol ve yöntemleriyle çözmeyi başardık. (29.12.1985)

Özal’ın söylemi, *iyi-kötü*, *yeni-eski* ikilemi üzerine kurulmuştur. Taggart (2004, s. 135), popülizmin siyasal kurumlar karşısındaki geçici ya da anlık hayal kırıklıklarını vurgulamak için uygun bir araç olduğunu belirtmektedir. Her siyasal proje ya da hareket bir aşamada hayal kırıklığı yaşar. Popülizm de siyasal kurumlar karşısındaki bu tür hayal kırıklıklarını ifade etmek isteyenlere güçlü bir dayanak noktası oluşturur. Özal’ın 12 Eylül öncesi siyasi duruma işaret eden konuşmaları, yönetimde seçkinciliğe karşı olan popülizmi bu sınıflandırma içine girmektedir. Kötü yönetim ve yöneticiler, yani siyasi seçkinleri aşağıdaki gibi kodlamaktadır (Köksal, 2006, s. 154-157):

Ülkenin geri kalmasına neden olan siyasetçiler “Evvel emirde Türkiye’nin, kalkınma yolunda milletlerarası refah yarışında ne kadar geri kaldığını hepimiz biliyorsunuz.” (31.01.1984)

Terör dönemine çekmek isteyenler “...Bizi 12 Eylül öncesine, anarşi terör dönemine kim tekrar çekmek isterse onun gözünün yaşına bakmıyoruz.” (31.01.1984)

İktisadi ve siyasi kargaşa yaratanlar “...bedelini, hem iktisadi hem de kaçınılmaz bir siyasi kargaşayla ödedik.” (25.06.1984)

Ülkeye demokrasiyi getiren siyasetçiler “İktisadi ve siyasi kargaşadan demokrasinin fazileti idaresine geçmiştik.” (25.06.1984)

Karmaşık konular basit yanıtlamayı zayıflatmaktadır ve apaçık sloganlar, belirsiz mecazlar geniş yorumlara ve olası sınıflandırmalara neden olur. Siyasal söylem ve iletişim temelde, bir taraftan konuşmacının/yazarın kendini olumlu sunması, diğer yandan rakip olanların olumsuz gösterilmesi en önemli işlevlerinden biri olarak biz ve onlar arasındaki ayırımda kurulmuştur (Wodak, 2003, s. 133). Özal’ın siyaset ve siyasetçiye yönelik örtük eleştirine benzer strateji Erdoğan’ın konuşmalarında da rastlanmıştır:

[Erdoğan]: Bakınız: Türkiye’de bir nesli heba eden, gücümüzü, maneviyatımızı, aidiyetimizi yaralayan o sahte kutuplaşmaların, Meclisteki, sokaktaki, üniversitedeki o nahoş kavgaların ne kadar da gereksiz olduğunu bugün artık hepimiz görüyoruz. “Meğer yıllarca, ne kadar da anlamsız sebeplerle birbirimizin kalbini incitmişiz” diyoruz. Şükür ki, şimdi aynı yanlışları yapmıyoruz, kavgaya tenezzül etmiyoruz, medeni bir millet olarak konuşarak meselelerimizi çözüyor, aynı ufka bakıyor, aynı istikamette birlikte omuz omuza yürüyoruz. Demek ki, kavgasız, çatışmasız bu işler olurmuş, demek siyaset kırmadan dökmeden yapılabilmiş. (30.06.2005)

[Erdoğan]: Bugün yılların kronik sorunlarını çözmüş, büyüme istikrarını yakalamış, dengelerini kurmuş, sağlam bir zeminde yükselen ve hedeflerini sürekli büyüten bir Türkiye var. Bu Türkiye, milletimizin eseridir, bu başarı hepimizin ortak başarısıdır... Sosyal Güvenlik Reformu yapmak tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de zor bir iştir. Biz bunun bilincindeyiz. **Yıllardır konuşulmuştur. Bütün gelen siyasiler bunu biz çözeceğiz demişlerdir. Ama hiçbiri bunu çözememiştir. Reform yapabilmek için elinizi**

taşın altına koymanız, risk almanız gerekir. Bugüne kadar **bütün parti programlarında, hükümet programlarında Sosyal Güvenlik temel bir konu olarak yer aldı ama kimse büyük bedel ve beceri gerektiren bu yükün altına girmedii...** Deniyor ki işte efendim bunlar hemen bir günde, iki günde, üç günde meclisten çıkarıldı. Asla böyle bir aceceliğimiz olmamıştır **ve bir yıl komisyonlarda bu kanun ana muhalefet partisi ile partimiz temsilcileri arasında görüşülmüştür ve ondan sonra genel kurula gelmiştir. Burada da çünkü aynı şekilde aynı uygulamayı yapacaklardı. Bir yılda bize burada kaybettireceklerdi. Bunun takdirini de aziz milletime bırakıyorum.** (28.04.2006)

[Erdoğan]: Yapay gündem maddeleriyle vaktimizi heba etmiyoruz, Türkiye’yi dünyaya açmanın mücadelesini veriyoruz. Birileri hep engel çıkarma gayreti içerisine girebilir, hiç önemli değil. **Bizim işimiz var.** Türkiye’yi büyütmek, soframızdaki ekmeği büyütmek için var gücümüzle çalışıyoruz, bizim asli gündemimizin ana maddesinde işte bu var. (31.07.2008)

Recep Tayyip Erdoğan, Özal’ın stratejisini uygulamakla birlikte, başbakanlığı süresince karşılaştığı sert muhalefet nedeniyle konuşmaları doğrudan katı bir siyasetçi karşıtı bir özelliğe de büründürmüştür. Erdoğan’a göre, rakipleri ağırlıklı olarak gündelik siyaset içinde rant peşinde koşmakta, soğuk savaş döneminden kalma köhne siyaset üslubuyla kısır çekişmeler içine girmekte, içe kapanmacı bir zihniyetle spekülasyon yaparak hükümeti yıpratmaya çalışmaktadırlar:

[Erdoğan]: Bu kişiler, kendilerini hem bilirkişi, hem teknik uzman, hem savcı, hem yargıç, yerine koyarak tek yanlı bilgilendirmelerle zihinleri bulandırmaya çalıştılar. Bu trajik hadiseyi siyasi bir rant amacıyla kullanmak, hiçbir şekilde izah edilmesi mümkün olmayan çirkin bir hadisedir. (23.03.2003)

[Erdoğan]: Milletçe bizi bekleyen görev, aynı zamanda özgür dünyanın inşasında aktif rol oynamaktır. Ne yazık ki, **hala eskimiş akılla düşünen bazı hatipler, kürsülerde ideolojilerin kalın duvarları arkasından konuşuyorlar.** Geçmişte bu seslere kulak vererek ne kazandık ne kaybettik? Zaman artık bu soruyu kendi kendimize sorma zamanı. **İster sağdan ister soldan olsunlar, ister içeride ister dışarıda, ister doğudan ister batıdan konuşsunlar. Buradan bir kez daha ilan ediyorum; onların devri geçti, dinleyicileri kalmadı ama, bir tek onlar bunun farkında değil. Ümitsizlik yavanlara kulak vermediğinizi bildiğim halde bir kez daha hatırlatma ihtiyacı duyuyorum. Her kim, ümitsizlik yayıyor, karamsarlık tohumları saçarsa ona asla itibar etmeyin.** (30.05.2005)

[Erdoğan]: Bu sarsılmaz inançla, daha önce Söğüt Şenlikleri vesilesiyle söylediklerimi, bu akşam altını çizerek bir kez daha tekrarlıyorum:”Kavmiyet davası, kabile kavgası gibi cahiliye gelenekleri hiçbir zaman ayağımıza zincir olmadı, olamadı. Biz, o davaları bin yıl önce aştık. **Millete kör ideolojilerin at gözlükleriyle bakanlar, tarihe dinamizmini ve hayatîyetini yitirmiş bir kadavra gibi bakanlar, içimizde dipdiri yaşayan bu ruhu, bu idraki anlayamazlar.** Bu bir yaşama üslubudur, hayat felsefesidir. (26.09.2005)

Erdoğan, Özal’ın *iyi-kötü* arasında oluşturduğu kurgu tarzına hiç uymayacak biçimde, siyasi seçkinleri toplumun gelişiminin önünde bir engel olarak damgalamaktadır. Çünkü onlar kör ideolojileri savunmaktadırlar. Kimdir bunlar? Bu kişiler hangi ideolojiyi savunmaktadırlar? “Kürsülerde ideolojilerin kalın duvarları arkasından konuşan, hala eskimiş akılla düşünen bazı hatipler”, milliyetçi bir görüşe sahip MHP midir? Yoksa, Türkiye’nin kurucu ideolojisi olan Kemalizm’e sahip olan CHP midir? Popülist söylemin en belirgin özelliği, karmaşık olayları basit yanıtlamalara, küstah sloganlara indirgemesinin yanı sıra, muğlak mecazlara, engin yorumlara ve saptamalara açık olmasıdır (Wodak, 2003, s. 132-133). Erdoğan’ın, popülizmin bu muğlaklığını kullanarak tüm rakiplerine gönderme yaptığı, ama ağırlıklı olarak tek bir ideolojiye yüklendiği izlenimi oluşmaktadır.

Erdoğan'a göre, yine aynı kesimler, yani meclisteki diğer partiler, reformların önündeki en büyük engeldir. Örneğin, SSK'lı, Bağ-Kur'lu, Emekli Sandığına bağlı olan kesimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldıracığı savunulan Sosyal Güvenlik Reformu'na iktidar partisi dışındaki partilerin karşı çıkmasıdır. Erdoğan, milletin iradesinin önündeki en büyük engel olarak gördüğü muhalefet partilerini halka şikayet etmektedir:

[Erdoğan]: Sevgili Vatandaşlarım, Burada bir üzüntümü de sizlerle paylaşmak istiyorum. O da şudur. Bu reform, kamuoyunun gündemine getirildiğinden bu yana ısrarla **bazı konularda vatandaşlarımız yanlış yönlendiriliyor**. Bu yönlendirme çalışmaları bu ülkeye zaman kaybettiriyor. İnanın çok enerji kaybediyoruz. Bu ülkede **bakışları maalesef yanlış istikamette şekillenmeye vesile oluyor**. Mesela; emeklilik yaşının hemen 68'e çıkarılacağı gibi asılsız iddialarla bu önemli reformun gölgelenmeye çalışıldığını, bir direnç oluşturulmaya gayret edildiğini gördük. **Ana muhalefet liderinin, bazı sendikaların açıklamalarında bunları duyuyoruz**. Buradan açık ve net olarak söylüyorum. **Bu spekülasyonlar doğru değildir**. Bunların arkasında, bugüne kadar **bu acil ihtiyacı hep erteleyenlerin, bu reformu gerçekleştirmeye cesaret edemeyenlerin kendi başarısızlıklarını saklama gayretleri vardır**. Yoksa millete bunu nasıl izah edecekler. Bugüne kadar hep söyleyip, söz verip de bunu niye yapamadıklarını millete nasıl anlatacaklar. ...Ben milletime buradan sesleniyorum: Buna hayır demek milletle beraber olmak mıdır, yoksa millete karşı olmak mıdır? Ne yazık ki **bu ülkede bu yasanın çıkmasını bir yıl boyunca erteleyenler oldu**. İsterdik ki ana muhalefet partisi ile beraber bunu süratle çözelim. Tüm sosyal tarafların katkı ve katılımlarıyla bunu süratle bitirelim. Sosyal taraflar içerisinde bu yasayı destekleyenler oldu. Onlara özellikle teşekkür ediyorum ve **bu tasarı meclis komisyonunda adeta bloke edildi ve düşünemiyor musunuz bir yıl önce meclise sevk etmiş olduğumuz bu kanun tasarısını ancak daha yeni meclisten çıkarabildik**. (28.04.2006)

Biz ve onlar ayrımı üstüne kurgulanan popülist söylemde konuşmacı kendisini iyi, muhalifleri kötü olarak göstererek *halkın* sözcüsü ve temsilcisi bir konuma oturtur. Milletin iradesini emanet almış olan Erdoğan da söylemini, milletin iradesinin yansıdığı mecliste kendisine ve partisine engel olanların varlığı üzerine kurulmuştur. Kendi partisi dışında kalanları bir günah keçisi olarak ilan etmektedir. Buna paralel olarak temsili demokrasinin iyi işlemediği mesajını da vermektedir. Oysa Erdoğan, yine kendi söylemiyle, *sağduyulu* davranarak kısır çekişmelerden, çatışma siyasetlerinden yüz çevirerek yapay gündem maddeleriyle zamanlarını boşa harcamamaktadır. Çünkü bu, birlik ve beraberliği bozan en büyük tuzaktır:

[Erdoğan]: 21. yüzyılın imkan ve fırsatlarını **değerlendirmekten Türk milletini alıkoyacak bir şey varsa o da, içe kapanmacı, izolasyonist anlayışlardır. O da, birlik ve beraberliğimizi bozan, bizi kendi içinde kavgalı, tartışmalı bir toplum haline getirmek isteyen anlayışlardır. İşte, önümüzdeki en büyük tuzak budur**. Gerek karşı karşıya bulunduğumuz zorlukları aşmanın, gerekse ayağımıza gelen tarihi fırsatları değerlendirmenin tek yolu toplumsal barışımızı güçlendirmektir. Aykırı sesler kimseyi yanıltmasın. (09.05.2003)

AKP yöneticileri siyasetteki kısır çekişmeleri, sistemi çürütmeye başlayan bir yozlaşmayı Türkiye'nin gündeminden kaldırmışlar, siyasetin itibarı geri vermişlerdir (24.12.2004). Örneğin, *Halkın Meclisi* halkın çıkarlarını gözetmeyenlerden, geçmişteki siyasetçilerin bunları pazarlık konusu yaptığı gibi yapmayarak, komisyonları baskı altına almadan hesap sormuştur (27.07.2004).

Devlete Karşı Olma (Düzen Karşıtlığı): Devlet kavramı hakkında birçok tanımlama yapılır. Ancak en geçerli olanı, George Jellinek'in 1900 yılında yayınlanan Genel Devlet

Doktrini'nde <Allgemeine Staatslehre> bulunan “üç unsur”, *insan, toprak ve egemenlik* kuramıyla oluşturulan devlet tanımıdır. Bu unsurların oluşturduğu bir devletin varlığından söz edilebilmesi için, insan topluluğunun (millet) belirli bir ülke (sınırları olan toprak parçası) üzerinde en üstün iktidara (egemenlik) sahip olunması gereklidir. Bu üç unsurun birleşmesiyle oluşan, “belirli bir insan topluluğunun, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olmasıyla oluşan, hukuki kişiliğe sahip devamlı bir örgüt” olarak tanımlanan (Akipek, 1966) devlet, kendini oluşturan unsurların dışında ve onlardan bağımsız bir varlıktır ve kendisini oluşturan bu unsurlardan herhangi birisine indirgenememektedir. Kısacası devlet, sadece ülke, sadece millet veya sadece egemenlik demek değildir: Hukuk düzeninde, kendini oluşturan insanlardan ayrı bir hukuki varlığa sahip bir tüzel kişidir (Gözler, 2007, s. 4-6).

Popülist söyleme bakıldığında, sınırları çizilmiş bir anayurt içinde halk adına egemen olma amaçlandığı görülmektedir. Popülistler önce iyi, bilge halkı tanımlarlar, tanımladıkları halktan olmayan, onlara ihanet ettiği iddia ettikleri kesimleri dışlarlar, devlet yönetimi olan demokrasiyi halk adına kendilerinin işleteceklerini savunurlar. Tüm bu savlar göz önüne alındığında popülist söylemin nihai hedefinin aslında devletin gücünü ele geçirmek olduğu söylenebilir.

Di Tella, kitlenin popülist doğrultuda hareketlenmesi için gerekli koşulları şöyle sıralamaktadır: (1) Statükoya karşı çıkan ideolojiyle bezenmiş bir seçkin; (2) *yükselen beklentiler devrimi*²¹ ile yaratılmış hareketli bir kitle; (3) duygusal hitaba geniş çapta başvuran bir ideoloji (1970'den aktaran Laclau, 1998, s. 166-167). Statükoya karşı olan seçkinler olarak Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'ın ortak siyasi görüşe sahip olması, Türkiye'de yeterli ekonomik güce ulaşma beklentisi içinde orta sınıf ve altındaki kitlelerin yoğunluğu ve yeni sağın duygusal hitaba en uygun ideoloji olduğu da hesaba katılırsa eğer, Di Tella'nın söz konusu ettiği koşulların oluştuğu söylenebilir.

Özal'ın ve Erdoğan'ın ortak siyasi görüşü, birbirinin devamlılık ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, yeni muhafazakarlıktır. Yeni muhafazakarlık, yeni liberalizm ya da Yeni Sağ, birbiri yerine kullanılabilir aynı anlama gelecek olgular değildirler ama birbirileriyle tamamen ilgisiz de değildirler. 1980 sonrasında hegemonik siyasal ve ideolojik çerçevesini oluşturan Yeni Sağ'ın ekonomik bağlamını yeni liberalizm, siyasal bağlamını ise muhafazakarlık oluşturmaktadır (Dursun, 2001, 87-88). Modern dünyanın sorunu olan kapitalist girişimcilik, toplumsal düzenin ana kurumsal kaynağı olan iyi işleyen piyasa ve hükümetlerin işlerliği kontrol ettiği konumlarıyla farklılığını ortaya koymaktadır. Ona göre

²¹ Di Tella, yükselen beklentiler devrimini, yeterli ekonomik ve örgütlü ulusal güçten yoksun gruplar hem zenginliklerinden pay almayı, hem de karar mekanizmalarında yer almayı talep etmeleri biçiminde tarif etmektedir.

ekonomik piyasalara büyük önem veren Yeni Sağ düşünceleri, yeni muhafazakarlıktan çok yeni liberalizm olarak tanımlamak uygun olmaktadır (Giddens, 2002, s. 39-42).

Yeni Sağ ideolojinin, dolayısıyla siyasi bağlamı olan yeni muhafazakarlığın temel hedefi devlettir. Siyasi geçmişi Fransız İhtilali'ne karşı duruş ile başlayan muhafazakarlığın 20. yüzyıldaki devamı olarak kabul edilen Yeni Sağ, 1975'den itibaren siyasette yerini almıştır (2002, s. 39). Yeni muhafazakar görüşe göre siyasetteki sosyalist yaklaşımlar, devletin büyümesine neden olmuştur. Bu nedenle, hem piyasanın serbestçe gelişmesi hem de aile ve devletin sağlam ahlaki kurumlar olarak yenilenmesi gerektiği görüşüne sahiptir. "Thatcherizm 'dinamik erdemler' olan kendine güven ve bireysel inisiyatifi bürokrasinin ve 'kodamanların' cenderesinden kurtarmak için açılan bir haçlı seferidir" (Giddens, 2002, s. 43).

Yeni muhafazakar akımla aynı hedeflere sahip popülizmin temel taşlarından biri olan düzen karşıtlığı yalnızca iktidar yarışı içindeki siyasete, medyaya veya yönetici seçkinlere karşı değil, aynı zamanda kurallara, yasalara, güçler dengesini oluşturan demokratik kurumlara yönelik olabilmektedir. Bu karşıtlık, yasaların, demokratik düzenin iyi işlemediği mesajıyla sağlanır.

Türkiye Cumhuriyeti, modern devlet anlayışına uygun biçimde demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmaktadır. Modern devlet sisteminde, devletin hem örgütlenme ve işleyiş biçimini belirleyen ve hem de, kapsamı ve biçimleri benimsenen anayasal hukuk düzeninin yerine getirmesi gerektiği kabul edilmiş olan, işlevlerini meşru bir yapı üzerinde gerçekleştirmesini sağlayan temel yönetim biçimidir demokrasi. Bu yönetim biçiminin modern anlayışında, "halkın, halk tarafından, halk için yönetimi" olarak bilinen klasik formülü içinde yer alan "özgürlük, eşitlik, katılımcılık" değerlerini, halkın doğrudan doğruya değil de, kendi belirlediği *temsilciler* aracılığıyla, dolaylı olarak gerçekleştirebildiği bir yönetim tarzı olduğu sıkça vurgulanır. Türkiye'deki demokratik sistem de bu kapsamda, temsili biçimde uygulanmaktadır (Köker, 2006, 199).

Yukarıda siyaset karşıtlığında görüldüğü üzere siyasi partiler ve siyasetçiler gibi, temsili demokrasinin diğer sacayağı yargı da hedef tahtasına konulabilir. Devlet mekanizmasını oluşturan, aynı zamanda siyasal hegemonyanın birer organı da olan, yasama, yürütme ve yargı güçleri birbirlerinden ayrılırlar. (Gramsci, 1984, s. 159-160). Bu güçlerin akortlarının farklı olması çatışmaya yol açabilir. Böyle bir aşamada, anayasal, hukuksal ve temsili demokrasi karşıtı bir söylem içinde, önemli toplumsal kurumların en üst ya da karar verme sürecine en yakın konumdaki seçkinler, hatta kurumlar (sistem) da popülistlerce hedef alınabilir:

[Erdoğan]: Çıkarılan bazı yasal engeller ve hazırlanan yasanın Sayın Cumhurbaşkanı tarafından Meclis'e iade edilmesi üzerine özel okullarımızı temsil eden sivil toplum kuruluşları devreye girdiler ve söz konusu 10 bin öğrenciyi okullarında ücretsiz okutacaklarını ilân ettiler. Bundan dolayı Özel Okullar Birliği'ne huzurunuzda teşekkür ediyorum. Ancak **7 Eylül'de yapılması gereken sınav Danıştay'ın verdiği yürütmeyi durdurma kararı gereğince yapılamamıştır.** Biz, gerekli yasal düzenlemeleri

yaparak, eğitimde fırsat eşitliğini sağlayacak bütün adımları bir bir atmakta kararlıyız. Onun için, bu yıl, vaat ettiğimiz bu imkândan şimdilik mahrum kalan yavrularımıza ve velilerine çok üzülmemelerini; önümüzdeki yıllarda onların da yüzünü güldürecek pek çok düzenlemeyi vakit geçirmeden gerçekleştireceğimizi bilmelerini istiyorum. (11.09.2003)

Erdoğan'ın mesajı anayasal kurumların halktan kopuk olduğu, halkı hiç düşünmediği; buna karşılık hükümetin bir biçimde bu engeli aşacağı ve hakların geri verileceği biçiminde kodlanmıştır. Bu kodlar, Türkiye'de genel kullanımı biçimiyle statükoyu işaret etmektedir.

Devleti hedefleyen popülist söylem de bu tüzel kişilik içinde yer alan statülere yönelir. Fransızca *Etat*, İngilizce *state*, Almanca *staat*, İtalyanca karşılığı da *stato* olan devlet sözcüğünün kökeni Latince *status*'ten gelmesine karşın, Türkçe'de bu sözcük tam olarak *hal*, *durum*, *vaziyet* kavramlarına denk gelmektedir (Gözler, 2007, s. 7). *Statü*, bir kimsenin bir kurum veya toplumdaki durumunu ortaya koyarken; *statüko* ise, yürürlükte bulunan antlaşmalara göre olması gereken veya süregelen durumu anlatmaktadır. Kısacası, statü(ko) doğrudan devletle ilişkili bir kavramdır ve doğrudan hedeftir.

Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi, kendilerini tanımladıkları biçimiyle her iki başbakanın ideolojilerinin ortak olduğu söylenebilir. Bu ortaklık, statükoya karşı olmakta da söz konusudur:

[Özal]: ...eski statükocu anlayışı yıkıp attık... (30.10. 1989'dan aktaran Köksal, 2006, s. 156)

[Özal]: Bizim en büyük reformumuz, insanların ufuklarını açmak, sizleri dünya vatandaşı, Batılılar gibi düşünür yapmak olmuştur. İlerici, yenilikçi, statükoya karşı bir gençlik yetişmesi için altyapıyı tamamlamak olmuştur. (30.10.1989'dan aktaran Köksal, 2006, s. 159)

[Erdoğan]: Her meseleyi cesaretle konuşamayanlar, özgürce tartışamayanlar ve küçük hesaplarla ülkenin meselelerini çoğaltanların, Türkiye'ye ve Türk milletine çizebilecekleri bir ufuk olamaz. 30-40 yıldır ülke ve millet olarak tekrar tekrar konuşulan meseleler daha ne kadar konuşulacaktır? Statükoyu daha ne kadar sürdüreceğiz? Böyle gitmesinin yolu var mı, imkanı var mı? Bu sürecin böyle devam edip gidiyor olmasından memnun olan var mı? Bakın, o gün Özal'ın cesaretle dile getirdiği çözüm için somut adımlarını attığı meseleler O'nun ölümünden sonra da sahiplenilmiş olsaydı Türkiye bugün inanın çok daha farklı bir yerde olurdu. (Vatan, 29.12.2009)

[Erdoğan]: Kurumlar arasında çatışma var diyenler, bunu sadece siz diyorsunuz. Bugün olanlar normalleşmedir, kurumlar arasında çatışma falan yok. Statükodan beslenenler, gelin siz de millete yaslanın. Bir kez olsun milletle aynı istikamette olun. (Milliyet, 26.02.2010)

Erdoğan da, Özal gibi statükoya karşı olduğunu açıkça beyan etmekte, statü sahibi kesimlerin çağdaş uygarlıklar seviyesinin önünde bir engel olarak göstermekte, hatta bu karşı oluşunu Özal'ı anarak meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Son örnekte Erdoğan, devlet kurumları arasındaki ilişkilerin çatışma olarak yansıtılmasından kurulu düzen içindeki *dördüncü güç* olarak nitelendirilen basını sorumlu tutarak statükocu olmakla eleştirmektedir. Erdoğan'a göre, kurumlar arası bir normalleşmedir yaşananlar.

Her iki siyasetçinin bürokrasi karşıtlığı, özü itibariyle Yeni Sağ ideolojinin gereği olarak, devletin yapısı, kamu yönetiminin reforme edilmesi (düzeltmesi) gereken bir sistem olmasında kesişmektedir. Özal'a göre, devlet, hantal yapısı nedeniyle toplumun hızına

yetişememektedir (30.04.1984). Bunun en önemli nedenlerinden birisi, toplumun önünde dikilmekte olan bürokrasidir. Zaten ANAP, Özal'ın kendi deyişiyile, devlet idaresinde, bürokraside, hatta Bakanlar Kurulunu teşkilinde tadili temel değişiklikler yapma vaadi ile işbaşına gelmiştir (31.01.1984).

[Özal]: Aziz vatandaşlarım, hatırlayacaksınız, Hükümet programımızda olduğu gibi, bizim icraatımızın temelinde «millet Devlet için değil, Devlet millet için vardır» prensibi yatar. Bu anlayışımızın bir örneği kalkınmada öncelikli yöreler girişimimiz ise, **bir diğer belirgin örneği de bürokrasiyi azaltma çalışmalarımızdır.** Şimdi, **eğri oturalım, doğru konuşalım. Bürokrat dediğimiz memur arkadaşlarımıza, yani vatandaşla yüz yüze gelen ve işi bitiren esas elemanlara rağmen, onlara karşı olacak bir icraat başarıya ulaşamaz. Biz, bürokrasiyi azaltma çalışmalarımızda da yeni ve gerçekçi bir yol** edindik. Bürokrasiyi nasıl azaltacağımıza dair, bizzat bürokratlarımızdan fikir, öneri istedik. Bu yöntemin verdiği olumlu sonuçları tapudan, ehliyete, ehliyet vizesine, vergi karnesinden, döviz alımına kadar görüyorsunuz, yaşıyorsunuz. Çünkü, ortaya çıkan, eser, bürokratin kendi eseridir. Herkes eserine sahip çıkar. Eserinden memnuniyet duyar. Vatandaşın işinin daha kısa sürede, daha az eziyetle görülmesi bizi de, bürokratlarımızı da memnun etmektedir. (31.08.1984)

[Özal]: Bir diğer önemli icraatımız, **Devletin bütün kadrolarını kanun hükmüne bağlamak olmuştur.** Keyfiliğe inanmadığımızı ispatlamak için, kendi yetkilerimizi kendi elimizle kısıtlamışızdır. Böyle kökten bir çözüme çoktan ihtiyaç vardı. Düşünün ki, daha dün kadar, yani çıkardığınız yeni kadro kanununa kadar; Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma unvanlar Devlet kademelerinde mevcuttu. Dosya memuru, arşiv memuru, kayıt memuru...Aralarında ne fark var... Meydancı, arı sağıcı, nümizmat...daha pek çok sayabileceğim, hiç bir işlevi olmayan unvan ve kadrolar... İnanır mısınız, **Devletin mevcut bürokrasi çarkı içindeki unvan sayısı 8.000 dolayında idi. Böylesi bir kargaşada Devleti arpalık olmaktan nasıl kurtarırsınız?** Biz, bu kadroları 1.000 dolayına indirdik. İşe bir çekidüzen verdik. Önceden, Devlet katında bir işlemin bitirilmesi için 14 ayrı makamdan geçmesi gerekiyordu. Hele hele, Devlet katına başvuru taşradan yapılmış ise, evrakın dolaşması gereken makam sayısı 20'ye yükseliyordu. **Devlet yönetiminde dokunulmazlıklar yoktur.** Akıl, mantık ve iş bitiricilik vardır. **Bugün, bu makamların sayısı 7'ye indirilmiştir.** Vatandaşın Devletle olan ilişkisi, en çok 7 makam ile sona erdirilecektir. (31.08.1984)

[Özal]: Az önce, Devlet hayatında tek yön değil, çok yön vardır demiştik... Gelelim. Batı ile bütünleşme isteğimizin, Batı ile bütünleşme irademizin bir başka yanına... İşin sosyal tarafına. Sosyal hayatta, en önemli bir meselemiz de Devlet ile millet, Devlet ile fert arasındaki ilişkilere. **Bu ilişkileri tanzim eden ve Devlet tarafından konmuş kaidelerin bütününde «mevzuat» diyoruz. Bütün dünyadaki yaygın adıyla «bürokrasi» diyoruz.** Değerli vatandaşlarım, Millet olarak, çok güzel, çok anlamlı deyimlerimiz, kendimize özgü ifadelerimiz vardır. **Bürokrasiden şikayetimizi de böyle bir deyimle dile getirmişiz.** Bürokrasiye «mevzuat hazretleri» demişiz. **Vatandaş ile Devlet arasındaki ilişkileri tanzim eden, tanzim etmesi gereken kaidelerin gündelik hayata, günün gerçeklerine, giderek, insan aklı-mantığına ters düşen taraflarını bu deyimle ifade etmişiz.** Ta Osmanlı İmparatorluğundan kalmış, gelişen, kalkınan Türkiye gerçeklerinin gerisinde kalmış bir mevzuat ile, modern, çağdaş bir toplum olmanın imkanı var mıdır? **Bürokrasi ile mücadele prensibimiz, elbette ki, vatandaş ile Devlet arasındaki işleri düzenleyen mevzuatı, bir anda, toptan ortadan kaldırmak değildir.** (28.02.1985)

Bürokrasinin azaltılması vurgusu, modernlik ve çağdaşlığın bir gereği olarak sunulurken, Türkiye'deki bürokrasinin eskiliğine, işlevsizliği ön plana çıkarılmakta; kalkınmanın önündeki bir engel olarak gösterilmektedir. Özal'a göre değişimin önündeki bir diğer önemli sorun ise, *yasaklar, engeller, duvarlardır*. Onun mücadelesi de, prensibi de mevzuatı *hazret* olmaktan çıkarmaktır (28.02.1985). Çünkü, Özal'ın devlet anlayışında, *eli sopalı, ceberut devlet, vatandaşın çalışma isteğini körleten devlet yoktur*.

[Özal]: Bu başarıyı sağlayan, elbette ki, hükümet olarak bizler değiliz. Sizlersiniz... **Bizim yaptığımız, sizin önümüzdeki umutsuzluk duvarlarını yıkmaktır. «Türk Parasını Koruma Kanunu» diye ithalatı «zararlı», ihracatı «îmkân dışı» gören zihniyeti sona erdirmektir...** Ve, hepsinden önemlisi, on yıllar boyu biz kendi gücümüzü küçümsemişiz, kendi elimizle üzerimize ölü toprağı serpmişiz... İşte, esas kavgamız, buradadır. Esas meselemiz, kendimize de, dünyaya da nelere muktedir olduğumuzu kanıtlamaktır. Bir yıl içerisinde bu kanıtlar verilmiş bulunuyor. (28.12.1984)

[Özal]: Bir yandan erişilen refah düzeyine imreneceksiniz... Bu refah ile bütünleşmek isteyeceksiniz... öte yandan da bu refahı sağlamış sisteme geçmemekte ısrar edecektiniz... Olmaz öyle şey! İşte, bu nedenledir ki, hürriyet içinde demokrasi içinde kalkınmış ülkelerin seçtiği yegane iktisadi yol olan «rekabete dayalı serbest piyasa nizamı»nı seçtik. **Memleketimiz iktisaden vardığı aşamaya ve varması gereken hedefleri göz önünde tutarak, bir anda, gelişmeyi önleyen duvarları yıkmaya giriştik.** Hiçbir şüpheniz olmasın ki, bir ülkeye mal satmak istiyorsanız, o ülkeden alıcı biçimde mal almanın yollarını da bulmalısınız. (28.02.1985)

[Özal]: Fakat icraat felsefemize, millete hizmet azmimize, bir örnek olarak şunu vereyim: **55 yıldır kimsenin el sürmediği Türk Parasını Koruma Mevzuatı. 2000 sayfadan 30 sayfaya indirilmiş, iş icat etmek değil, iş bitirilmiştir.** (29.12.1985)

Özal, devletin koyduğu yasakların ve duvarların ekonominin gelişmesini engellediği gibi toplumun önüne de dikildiği görüşündedir. Devletin korumacılık duvarlarıyla kendini halk adına savaşmaya adanmış olan Özal'a göre, gelişimin önüne dikilen yasak duvarlarından biri, Türk Parasını Koruma Kanunu'dur. Ona göre, aslında bu kanun bürokratik statükonun bir sonucudur ve bu kanun aynı zamanda bürokrasinin iktidarını sağlamaktadır (Milliyet, 30.03.1981). Özal, yeni liberal söylem içinde devlet sistemine olan karşıtlığını, ekonominin önüne dikilmiş olan yasak duvarlarının, gümrük duvarlarının kaldırılması, dışa açılma, rekabet, serbestlik gibi kavramlarla en *akılcı*, en *gerçekçi* ve *refaha ulaşmakta tek yol* olmak üzerine kurgulamıştır.

[Özal]: Hemen şunu da belirteyim, sanayimizi desteklemek için birçok sanayi hammaddenin gümrük vergisini indirdik, hatta bazılarını sıfırladık. Milli Sanayimize tahripkâr olacak malları ithal yasağı içinde bıraktık. Böylece sanayimize hem müsait bir zemin hazırladık **hem de vasak ile değil, her yönden teşvik ile gelişmesini hedef aldık.** Aşırı koruma netice itibariyle tüketicinin aleyhine olur, aleyhine olmuştur...Efendim, doğu ve güneydoğu bölgelerimizi kalkındırmak için getirilen teşvik kanunu var. Bu yeni kanun seviyesinde sanayimiz bu bölgelere yatırım yapmaya teşvik edilmiştir. Vergi muafiyetleri vesair kolaylıklar getirilmiştir. Bu bölgelerimizdeki işsizliğe bu yolla da çare bulunacaktır. Ayrıca yine bu bölgelerde görev yapacak doktor, öğretmen gibi devlet memurları zorlama ile değil daha iyi bir gelirle gönüllü olarak da çalışmaya yönlendirilmiştir. Sevgili vatandaşlarım, hükümet olarak şiarımız odur ki, inancımız odur ki, millet önüne iktisadi konularda **yasak ile zor ile çıkmaktan hiçbir tavır gelmez.** (31.01.1984)

[Özal]: Sonuç olarak, bu yörelerde çalışan yaklaşık 250.000 işçi ile 204.000 memurumuzun eline ayda 2 milyar liranın üstünde daha fazla para geçecektir. Toplam olarak, bu da yılda 25 milyara yakın bir para demektir. **Devlet, kendi vergi gelirlerinden, bu vatandaşlarımızın lehine, fedakarlıkta bulunmaktadır.** Ama bu yolla, hem bu vatandaşlarımızın hayat seviyesi nispi olarak yükselecek, hem de oralarda ekonomik hayat canlanacaktır. İşçi ve memurumuz kadar esnafın da yüzü gülecektir... (31.08.1984)

[Özal]: Devletin en güvenilir ve en büyük para kaynağı sağladığı vergileridir. **1950'de bir vergi kanunu çıkarmışız, 35 yıl doğru dürüst el sürmemişiz. Oysa, Türk ekonomisi her anlamda ileriye giderken, dar elbise gibi, sıkıcı, sıkıcı olduğu için de, vatandaşı zora koşan bir vergi kanunuyla işler yürütülemezdi.** Kayıtlara baktım da, halk arasında KDV dediğimiz, Katma Değer Vergisi, ilk defa tasarı olarak 60'lı yılların sonunda gelmiş ama bir türlü kanunlaşmamış. Bu işi cesaretle ve size olan inancımızda biz bitirdik. Katma Değer Vergisi Kanunu çıktı. Faturalı yaşam dediğimiz «vergi iadesi sistemi»de buna eklenince... Hem devlet, hem millet hayrına yepyeni bir yol açılmıştır... **Az kazandıktan az, çok kazandıktan çok vergi alınmalıdır.** Devletin gelirlerine her vatandaş gücüne göre katkıda bulunmalıdır...1985 yılı sonunda bütün vergi mevzuatımızı yenileyen, reform niteliğinde bir vergi kanunu çıkardık. Bu kanunla birçok bürokratik işlemi basite indirgedik... Vergi denince, herkesin yüzü asılır. Sadece, cebinden para çıktığı için değil, **vergi hesabı da ödeme vol - vordamı da ceza haline geldiği için...** Daha önceden büyük şikayete yol açan bir olgu daha vardı. **Verginin büyük bölümünü işçi-memur ödüyor. Devlet, diğer alacaklarını tahsil edemiyor,** diye. Biz bu döneme son verdik... Netice itibariyle **asıklı suratlı devlet asıklı suratlı vergi yerine güler yüzlü vergi getirilmiştir.** (29.01.1986)

Di Tela, kitlenin popülist doğrultuda güdülebilmesi için *Yükselen Beklentiler Devrimi* ile yaratılmış bir kitle olması gerektiğini belirtir. Gelişen ülkelerde görünen yükselen beklentilerdeki bu devrim, hiç vergi verilmeden temsil hakkına sahip olma gibi bir istek doğurmaktadır. Yeterli ekonomik ve örgütlü ulusal güçten yoksun gruplar hem zenginliklerinden pay almayı, hem de karar mekanizmalarında yer edinmeyi talep etmektedirler (1970'den aktaran Laclau, 1998, s. 165). Özal'ın vergilerin tamamen değil ama azaltma yoluyla *Yükselen Beklentiler Devrimi* kapsamında potansiyel bir hareketli kitle oluşturma çabasında olduğu söylenebilir.

Bu öngörünün en iyi kanıtı yine Özal'ın konuşmalarında gizlidir. Özal, bürokrasinin azaltılması çalışmalarında memurlar ortakduyunun inşası amacıyla çağrılan özneler olarak kullanmıştır.

[Özal]: “Bürokrat dediğimiz memur arkadaşlarımıza yani vatandaşla yüz yüze gelen ve işi bitiren esas elemanlara rağmen, onlara karşı olacak bir icraat başarıya ulaşamaz. Biz bürokrasiyi azaltma çalışmalarımızda da yeni ve gerçekçi bir yol edindik. Bürokrasiyi nasıl azaltacağımıza dair bizzat bürokratlarımızdan fikir, öneri istedik...ortaya çıkan eser, bürokratin kendi eseridir. Herkes eserine sahip çıkar. Eserinden memnuniyet duyar. Vatandaşın işinin daha kısa sürede, daha az eziyetle görülmesi, bizi de, bürokratlarımızı da memnun etmektedir.” (31.08.1984)

[Özal]: “Bürokrasiden şikayet dediğimiz zaman, yiğidin hakkını da vermeliyiz. Fedakar, cefakar, vefakar devlet memurunun hakkını vermeliyiz.” (28.02.1985)

Memurlar, bürokrasiye karşı uygulamaların yandaşları olarak seslenilirken, bürokratlar, kendi fikirlerine değer verilen, vatandaşın işini kolaylaştıran ve onları memnun eden özneler olarak çağrılmaktadır. Son örnekte, metonomi (düzdeğişmece) sanatıyla “yiğidin hakkını vermeliyiz” diyerek bürokrasiyi aslında öldürmekte kararlı olduğunu açıkça ilan etmektedir Özal. Söylenmek istenen, savaş halinde olunan bu özneler değil, sistemdir: Kimi zaman yasaklar kimi zaman mevzuatlar, kimi zaman da bürokrasidir. Ancak Özal'ın savaşım içinde olduğu yalnızca bunlar değil, aynı zamanda yolsuzluk yapanlardır:

[Özal]: Vatandaşlarım, Acı da olsa, gerçekleri dile getirmekten niye kaçınalım? Kafasını kuma gömenden, herkesin bildiğini bilmezden gelen insandan kime hayır dokunur? **Bürokrasi ile mücadele sadece mevzuat hazretleri ile mücadeleden ibaret değildir. Mevzuatın arkasına saklanıp yolsuzluk yapanlarla da mücadele demektir.** Devletin yönetme görevi, sizin oylarınızla bize nasip oldu diye. Devlet şanına gölge düşürenleri sizden saklamak değil, üstüne üstüne gitmektir. Hemen hepsi adalete tevdi edilmiş bu meselelerden fazla söz söyleme hakkını kendimde göremiyorum. Size tek bir soru soruyorum: Kötü mü yaptık? Ateşin üstüne kül mü atmalıydık? Kol kırılınsın, yen içinde kalsın mı demeliydik? (28.02.1985)

Erdoğan'a göre ise yasaklar, yine bürokrasiden kaynaklanmaktadır. Erdoğan'a göre herkesin önündeki bu engel kendi dönemlerinde kaldırılmış ve halen kaldırılmaya devam edilmektedir:

[Erdoğan]: Yatırım yapmak isteyen, üretmek isteyen, işyeri açmak isteyen, iş kapısı açmak isteyen yerli yabancı **herkesin önündeki bürokratik engelleri kaldırdık, kaldırıyoruz.** Bugün itibarıyla özel sektörümüz ülkenin her tarafında şahlanan bir yükseliş içindedir. (06.06.2003).

Ancak, Erdoğan'ın yukarıdaki örnekte tüm toplumsal kesimlere attığı bürokratik engellerin kaldırılması aslında yine liberal ekonomi eğilimli olduğu çoğu zaman basına yansıyan konuşmalarından da anlaşılabilir. Örneğin, yatırımcının Türkiye'ye gelmesinin önündeki engellerden birinin bürokratik oligarşi olduğunu belirterek, “Biz ülkemizde bürokratik oligarşiden çok çektik. Hala da çekiyoruz. Bürokratik oligarşi bir beladır. Bir ülkenin ayağa kalkmaması için ne gerekiyorsa onu yaparlar. Asla risk almazlar. Olmaması gereken neyse onu gösterirler. Gel bunu çöz, çözmezler” (Zaman, 05.04.2010) biçiminde eleştirmektedir. Erdoğan'ın söz ettiği bürokratik oligarşinin aslında yasama olduğu aşağıdaki örnekten anlaşılabilir:

“Derdimiz şu; eğer Türkiye sanayi ve teknolojiye büyük patlama yapacaksa, Cumhuriyet'in 100. yıl dönümünde dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girecekse, bunu başarmak zorundayız. Türkiye'de sadece Bürokratik oligarşi bariyer oluşturmuyor. Türkiye'de özelleştirmeye inanmayan ve kabul etmeyen bir mantık var. Bu da siyasetin içinde, onlar da bariyer oluşturuyor. Çalışmayan, zarar eden, hantal devlet kuruluşları vardı. Bunları hep özelleştirdik. Ama bunlara birçok engeller konuldu. Nereden? Her yerden. Yargı da bu noktada bizi uğraştıran en önemli konulardan bir tanesi. İşte bakın araziler satılmıştır ihaleyle. Şu anda o arazileri aynı şekilde satmaya kalksanız, o paraları alamazsınız. Bir girişimci yatırım yapacak, ama bakıyorsunuz ki hop bariyer var önünde.”(Yeni Şafak, 09.05.2009)

Erdoğan'ın bürokrasi karşıtlığının aslında kurulu düzen karşıtlığı olduğu söylenebilir. Ancak Erdoğan bunu yaparken Özal'ın memur ve bürokratlara yandaşları olarak seslenme stratejisini uygulamamakta; bürokrasi karşıtı olduğunu açıkça dile getirmektedir:

[Erdoğan]: “Biz bir kabile reisi değiliz. Türkiye'nin saygınlığını, itibarını düşünmek, kollamak, sadece iktidarın değil, muhalefetin de görevidir. Sadece hükümetin değil, bütün kurumların da görevidir. İçeridekiler de dışarıdakiler de Türkiye'nin büyüklüğünü, gücünü, ağırlığını iyi anlamalı buna göre davranmalıdır...Bizim dışışleri anlayışımız, dik durmak üzerine kurulu...Bazı monşerler bunu anlatmakta zorluk çekebilir. Çünkü onlar böyle yetiştiler, böyle geldiler. Atatürk, Çanakkale'de Mehmetçiğe bir şey söylüyor. ‘Ben size ölmeyi emrediyorum’ diyor. Bir taraftan bu mücadelelerin içinde gelen bir milletin torunu olacaksın, bir taraftan da şu ne der bu ne der diye düşüneceksin. İzzetimizle onurumuzla kimseyi oynatmayacağız. Dün anında oluşan bu olaylar böyle bir girizgah yapmayı da bizler için önemli noktaya getirdi. Biz nerede ne yapılacağını çok iyi biliriz.” (Sabah, 31.01.2009)

[Erdoğan]: “İsim vermeyeceğim reklama girer. Bizim bu yaptıklarımız için bu nasıl diplomasi diyorlar. Zaten sizin o diplomasınız ülkemi bu hale soktu. Daha önce de söyledim, biz monşerler diplomasisini bir yere koyduk. O diploması artık tarihe kavuştu.” (İhlas Son Dakika, 06.06.2010)

Araştırmanın örnekleme dışında kalmasına karşın, çok çarpıcı olması nedeniyle değinilmesi gereken yukarıdaki örneklerde Erdoğan, dışışleri bürokrasisini eleştirmektedir. Erdoğan'ın “One Minute” çıkışıyla bağlantılı olan bu söylemleri, bürokrasiyi devre dışı bırakıp, kendisinin karizmatik liderliğini ön plana çıkarmakta ve bürokrasinin görevini üstlenmesini sağlamaktadır.

Yeni liberallere göre, modern uygarlığın sorunlarının kaynağı artık kapitalist girişimcilik değil, tam tersine, iyi olan her şeyin çekirdeğidir. Anthony Giddens (2001, s. 39), rekabetçi bir piyasa sisteminin hem ekonomik verimliliği en üst düzeye çıkardığını hem de bireysel özgürlük ve toplumsal dayanışmanın da başlıca teminatı olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, eski muhafazakarlığın aksine, yeni liberaller ekonomik bireyciliği benimser, bunu

demokrasinin başarısının anahtarı olarak görürler. Kimi zaman aralarında çelişkiler su yüzüne çıksa da, devleti resmen yöneten siyasetçiler, Gramsci'ye (1986, s. 322) göre, gerçekte ekonomik güçlerin memurlarıdır.

Toparlamak gerekirse, her iki başbakanın söylemindeki anti-devletçi vurgular, devlet bürokrasisinden şikayetçi toplumsal kesimlerin (büyük sermaye sahipleri, orta ölçekli ticari kuruluş sahipleri, yabancı girişimciler, vb.) desteğini sağlanmaya yöneliktir. Ancak Özal, bürokrasi karşıtlığını gerçekleştirirken bürokrasinin desteğini alarak yeni liberal ekonomik politikaları izlemeye çalışmaktadır. Özal'ın Yeni Sağ söylemin tıkanıdığı noktada popülist siyasal söyleme sarıldığı; Erdoğan ise, benzer politikaları uygulama amacında olmasına karşın, bürokrasi karşıtlığını tüm bürokrasi için doğrudan ve daha sert bir tarzda yaptığı söylenebilir.

Sistemin sorunlarından, aksaklıklarından söz edilmesi devlet karşıtı bir görünüş sergilemektedir. Örneğin, Özal gibi Erdoğan da yolsuzluk yapanlarla savaşmaktadır:

[Erdoğan]: Ekonomide aksayan ne varsa giderilmiş, siyaset kurumunun itibarı iade edilmiş, bu ülkeyi soyanlardan, milleti dolandıranlardan teker teker hesap sorulmaya başlanmış, her alanda güven ve istikrar yeniden tesis edilmiştir. (24.12.2004)

[Erdoğan]: Biz, üç Y ile yani **yolsuzluk**, yoksulluk ve **yasaklar ile mücadele** edeceğimizi söyleyerek işbaşına geldik. Bugün insanlarımızın dünden daha yoksul olduğunu, **Türkiye'nin yolsuzluklar konusunda dünden daha kötü, özgürlüklerde dünden daha geri olduğunu söyleyebilmek mümkün mü?** Dar ve orta gelirliyle üst gelir grubundakiler arasındaki makas bu dönemde daralmaya başlamıştır. Milyonlarca insanımız yoksulluk sınırının altında yaşamaktan kurtularak orta sınıf bir hayat standardına doğru yürümeye başlamıştır. Her gün bir yenisi patlayan yolsuzlukların, batık banka skandallarının, çetelerin, ihale mafyalarının sonu da bu dönemde gelmiştir. **Türkiye bir yasaklar ülkesi olmaktan çıkmış, özgürlükler en çok bu dönemde genişlemiştir.** (31.05.2007)

Popülist retorik çok yönlü, tutarsız seçmenleri ve birçoğunu dahil eden, *diğerlerini* dışarıda bırakan ikna edici, dilsel stratejiler uygularlar (Wodak, 2003, s. 133). Yukarıdaki ilk örnekte, soyguncuların ve dolandırıcıların bürokratlar veya siyasetçiler olduğunu açıkça söylemese de, Haider'ın taktiğine benzer biçimde²², toplumun işleyişinde aksaklıklarını siyasetle birlikte hesaba katarak anmaktadır. Sonraki örnekte de benzer biçimde, patlama yapan yolsuzlukların, banka skandallarının ve ihale mafyalarını, Türkiye'nin yasaklar ülkesi olmasıyla bağdaştırır bir taktik uygulandığı söylenebilir.

Popülizm her zaman kendine bir düşman yaratma eğilimindedir. Wodak (2003, s.141), komplo kuramları yaratmanın tüm sağ-kanat popülist gruplarda uygulanan bir strateji olduğunu belirtmektedir. Popülistlerin bu yönelimi, bankacıların, siyasetçilerin, aydınların ve büyük sanayiciler gibi seçkin grupların *komplot* çerçevesinde ortak oldukları biçiminde yansıtmaktadır (Taggart, 2004, s. 133).

Taranan konuşmalarda bu söylem özelliğine Özal'ın konuşmalarında rastlanmazken, Erdoğan'ın bu stratejiye sıkça başvurduğu belirlenmiştir. Erdoğan, *halkı* görünmez, sinsisi,

²² Bkz. Bölüm 1.3.2., s. 32.

uğursuz düşmanlara, komplolara karşı da uyarmayı kendilerine görev edinmektedir. İslam toplumlarında Mehdilik inancı, etkili bilinçaltı rolüyle protest, adil ve kurtarıcılık liderde eriyerek yeni bir toplumsal psikoloji üretir. Kötülüklerle savaşıacak, adaleti egemen kılacak mehdi imgesi, derin toplumsal kriz, bunalım ve yoksulluk dönemlerinde yeniden canlanır ve yaşayan liderle simgesel bir biçimde paralelleştirilir. Mehdi hem protest hem kurtarıcı hem de dinseliktir (Yıldırım, 2002, s. 66). Özal'ın konuşmalarında, daha önceki kısımlarda belirlendiği gibi, genelde 12 Eylül İhtilali öncesi anarşi, ekonomik kriz anımsatması yöntemini yeğleyerek uyarılarını yaparken, toplumun düşmanı olarak PKK terörüne karşı uyarılar yapmaktadır. Erdoğan ise, genellikle görünmez düşmanlara karşı halkı uyarılmaktadır:

[Erdoğan]: Sağdan soldan gelen baykuş sesleri sizleri yanıltmasın. (30.05.2005)

[Erdoğan]: Başarımızın sırrını gizlemeden, saklamadan sizlerle paylaşmaktan onur duyuyoruz. Bizim siyasetimizin gizli şifreleri yoktur. Çünkü gizli şifreleri olanların milletin sakladıkları hesapları vardır... Bütün açık yürekliliğimizle kendimize, halkımıza, Türkiye'ye güveniyoruz. Bizim yönetimimizde her şey halkın gözü önünde cereyan ediyor ve her şey ayın beyan oluyor. Risk almaktan çekinmiyoruz. (30.06.2005)

[Erdoğan]: Bize ellerinde iftira çamurlarıyla saldıranlar, varsın bildiklerini okusunlar. Bugün içi bos suçlamalarla, mesnetsiz sataşmalarla, akıl dışı komplo teorileriyle hükümet ile milletin arasına girme hevesinde olanlar, bu millettten hak ettikleri cevabı daha önce nasıl almışlarsa, yarın da alacaklardır. Şuculuk buculuk davası güderek halkımızı birbirine düşürmeye, birliğini, dirliğini, huzurunu bozmaya çalışanlar, nasıl kör bir karanlığa saplandıklarını elbette anlayacaklardır. (26.09.2005)

[Erdoğan]: Çağımızın etkin araçları eliyle kendi kıt akıllarınca tahrikler, provokasyonlar, ajitasyonlar tasarlayabilirler. Fakat kaya gibi sağlam duran, kan kardeşi, can kardeşi olmuş bu büyük milletin ruh köküne nifak tohumlarını erdirmemezler. Bu hakikate bütün samimiyetimizle inanıyoruz, halkımızın da gönülden inandığını biliyoruz. Aziz milletim Aslında bu komplocu, provokasyoncu zihniyet için saldırıyor, siz bunu gayet iyi biliyorsunuz. Saldırıyorlar, çünkü Türkiye, daha önce hiç yaşamadığımız, çok farklı, çok yeni bir sürece girmiştir. Saldırıyorlar, çünkü ekonomide elde ettiğimiz başarılar, zaman içinde günlük yaşantımıza da kademe kademe yansımaya başlamıştır. (26.09.2005)

[Erdoğan]: Türkiye'nin ekonomideki tarihi başarısını, refah ve huzur yolunda kararlı ilerleyişini hazmedemeyenler, milletin sevincine ortak olamayanlar, bakıyorsunuz her gün değişik bahanelerle bize saldırıyorlar. (28.04.2006)

Taggart (2004, s. 119), popülistlerin belirli sosyal grupları *şeytanlaştırmasın*ın iki etkisi olduğunu belirtmektedir: Bir yandan *şeytanlaştırılmış* gruba düşman olanları bir araya toplayarak popülistlerin desteğini arttırırken dayanışma hissini pekiştirir. Taggart'ın bu sağlamasına ek olarak, *halka* karamsarlık yaymak isteyenlere, asılsız spekülasyon yapanlara, hükümete komplo kuranlara karşı yapılan bu uyarılar aslında bir güven duygusu aşılama işlevini de yerine getirebilir.

Seçkin yöneticilerin, bürokratların dışlanması ve görünmez ve sinsi düşmanların, provokasyonların ihbar edilmesi yoluyla amaçlanan doğrultuda hareketlendirilen halk (millet), bir ortak paydada, bir ortak çıkarda buluşturulur; halk (millet)-devlet (hükümet) özdeşliği sağlanır. Yönetici seçkinlerin devre dışı bırakılması, popülist söylemde bulunanların kendi iktidarlarının yolu açar veya zaten var olan iktidarlarının gücünü pekiştirir.

Popülist söylemin en temel belirleyicilerinden biri de toplumda *ortak akıl, ortak görüş* yani bir *konsensüs* yaratmaya çalışmasıdır. Her iki konuşmacının söylemine bakıldığında bu popülist unsura rastlanmaktadır. Her iki konuşmacı söylemlerini, “zaten demokrasilerde, iktidarlara düşen görev, millet için, milletle birlikte, bir bütün olarak, el ele, ortak akıl, anlayış, konsensüs ve dayanışma içinde devleti yönetmektir. Devlet ile millet arasındaki duvarlar yıkılmalı, devlet-halk kucaklaşmasından başka hiç bir sağlıklı yol yoktur” biçiminde kodlamaktadır:

[Özal]: Her zaman söyledik... Her zaman söyleriz... Bizim anlayışımıza göre: **Devlet, millet için, millet ferdi için vardır. Millet, Devlet için değil. Millet, Devletini nasıl baş tacı ediyorsa, Devlet de milleti, millet ferdini baş tacı etmelidir.** Batı dünyasındaki ferdi hürriyetlerin, fert ile Devletin arasındaki ilişkilerin özlemini çekiyorsak, bu anlayışa hep birlikte sahip çıkmalıyız. (28.02.1985)

[Özal]: «Devletin kârlı çıktığı bir sistem» dedim, bilvesile hemen temel bir inancımızı tekrarlayalım: **Millet, devlet için değil, devlet, millet için vardır.** Devletin görevi, ferdin huzuru, refahı, daha iyi yaşamasını sağlamaktır. Sanılmasın ki, ithalatın serbest bırakılmasıyla alınan para bu ithalattan sağlanan fonlarla devlet bütçesine akıtılıyor! (28.12.1984)

[Özal]: Aziz vatandaşlarım, hatırlayacaksınız, Hükümet programımızda olduğu gibi, bizim icraatımızın temelinde **«millet Devlet için değil, Devlet millet için vardır»** prensibi yatar. Bu anlayışımızın bir örneği kalkınmada öncelikli yöreler girişimimiz ise, bir diğer belirgin örneği de bürokrasiyi azaltma çalışmalarımızdır. (31.08.1984)

[Özal]: Bu yılki ihracatımız 8 milyar dolan bulacaktır. Bunu başaran kimdir? Bunu başaran vatandaşdır. Devlet ve hükümet, sadece vatandaşın önündeki kilidi açması gereken anahtardır. Biz meseleye böyle bakıyoruz. Çünkü, en nihayet sevgili vatandaşlarım her zaman söylediğim gibi, **devlet millet için vardır.** Devlet, altyapı yatırımlarını yapacak, ekonomiye yön verecek, gerisini kendi insanının gücüne, kabiliyetine ve çalışkanlığına bırakacaktır. Milletine inanan bir icraat, ancak böyle olur, ancak böyle düşünür. Bugün eriştiğimiz başarı çizgisi, aştığımız güçlükler size olan inancımızdandır. Millete inanan bir icraat hiçbir vatandaşını devlet kapısında peşinen kötü niyetli kişi yerine koymaz. (29.12.1985)

[Özal]: Esas itibarıyla devlet ile fert arasındaki ilişkiyi daha çok boyutlu daha çok kapsamlı hale getirecek yeni bir icraatımızı sizlere açıklamak istiyorum. Şimdi, soralım kendimize .. **«Devlet, Devlet» diyoruz ama Nedir Devlet? Üstünde düşünüyor muyuz? Devlet, bir milletin kendi hür iradesiyle kendi yaşama biçimini seçmesi... yaşama biçimini kendi iradesiyle zapt-ü rapta almasıdır.** Devlet, Milletimizin gözbebeği ordumuzla jandarmamız, polisimizle düzeni içte ve dışta koruyan ve kollayan güçtür. **Devlet, adalettir. Bağımsız mahkemelerimiz devlet adına adalet dağıtır. Devlet, hizmettir.** Baraj, köprü, yol, okul, hastane, üniversite ve daha nice kamu menfaatine sunulmuş, bir hizmetler manzumesidir. Bütün bunların hepsi tek kelime ile «para» demektir. Pekiyi... Devlet değirmenin suyu nereden gelecek? Sevgili vatandaşlarım, Devlet değirmenin suyu ancak ve ancak sizden gelir. (29.01.1986)

[Özal]: Bizim anlayışımıza göre **devlet, millet için vardır. Millet devlet için değil.** Eli sopalı, ceben ut devlet, vatandaşın çalışma isteğini körleten devlet, bizim anlayışımızın içinde yoktur. Kaldı ki, **devlet milletin en büyük hizmetkârıdır.** Devletin başka işi ne? Devletin varlık nedeni ne? **Millete hizmet. İşte hepsi o kadar.** (30.07.1987)

[Erdoğan]: Onun için, Hükümetinize güveniniz... Her zaman söylediğim gibi, şunu hiç unutmayınız: Bu devlet sizin devletinizdir... Bu Hükümet sizin Hükümetiniz'dir... Kendinize güveniniz.. (10.07.2003)

[Erdoğan]: Şunu herkes bilmelidir ki; **Türkiye bugün artık bir emrivakiler ülkesi değildir. Türkiye bir demokrasi ve hukuk ülkesidir. Bu nedenle, her fırsatta baş tacımız olduğunu ifade ettiğimiz bu yüce millete, gerekçesi ne olursa olsun emrivakileri, davatmaları, zorlamaları reva göremeyiz ve görmeyeceğiz.** AB tarafından masaya getirilen bütün talepler, eksiksiz bir demokraside, çağdaş bir hukuk devletinde nasıl değerlendirilirse o şekilde değerlendirilecektir. Bu ülkenin gerçek sahibinin bu yüce millet olduğu asla akıldan çıkarılmayacaktır. (24.12.2004)

[**Erdoğan**]: Yakın zamanlara kadar halka söylenmeyen hususlardan biri toplumun güçlenmesiydi. Türkiye'nin gücünü, imkanlarını, kaynaklarını anlatırken adeta sadece devletin gücü, sadece devletin imkanları anlatılırdı. **Oysa bizim siyaset tasavvurumuza göre toplum ve devlet arasında bir güc çekişmesi yoktur, olmamalıdır... Devlet, millet için vardır.** Millet de devletiyle dünya sahnesinde rekabet fırsatı yakalar. **Halkın, toplumun, vatandaşın yani milletin güçlenmesi, neticede devletin güçlenmesidir.** Zira, güçlü devlet gücünü vatandaşının gücünden alır, oradan almalıdır. Ak Parti iktidarı olarak odaklandığımız şey hem toplumun hem de devletin güçlü olmasıdır. Bu iki temel alan birbiriyle çelişmez, aksine birbirini tamamlar. Bunun ne kadar mümkün ve gerekli olduğunu Türkiye son iki buçuk yılda gördü, yaşadı. Vatandaşın itibarı varsa devletin itibarı vardır. Toplum, takatsız, dermansız eğer bu noktaya gelmişse devletin güçlü olması mümkün değildir. (30.06.2005)

[**Erdoğan**]: Hukuk zemininde fikir ve ifade özgürlüğü ile terör girişimleri açık ve net biçimde birbirinden ayrılacak, bu alandaki istismarlar da ortadan kaldırılmış olacaktır. Türkiye'nin demokratik kazanımlarına, hak ve özgürlüklere, eşitlik ve adalete halel getirmek bir yana, bu alandaki gelişmelerin önünü daha da açmayı hedefliyoruz. Zira biz inanıyoruz ki, **devletin gücü, vatandaşlarının gücüyle ölçülür. Biz inanıyoruz ki, bir devletin gücü, vatandaşlarıyla kurduğu bağlarla ölçülür. 'Sizi sevmeseler de olur, ama sizden korksunlar', anlayışı artık geçerliliğini kaybetmiştir.** Makyavelist felsefenin korku prensibi, baskıcı devletleri felakete sürüklemiştir. Onun için bizim yönetim anlayışımız şudur: Size sevgiyle bağlansınlar, adaletinizden de emin olsunlar. Bizim devletimiz, gücünü vatandaşlarıyla arasında kurduğu işte bu sevgi bağlarından almalı, diyoruz. Bizim dışlamayan, bütün vatandaşlarını eşit görerek kucaklayan devletimiz, iç barışında, birlik ve beraberliğinde kuvvet bulmalı, diyoruz. (28.04.2006)

Siyasal söylem, iktidarların halk tarafından benimsenmesi için halk adına, halkın beklentilerini karşılamak adına çalışmalar yapıldığını vurgulayarak, sanki yönetimin bir halk yönetimi olduğu sanrısını oluşturur. Ali Yaşar Sarıbay'a (1992) göre, siyasetçilerin kurguladığı "halkın devleti-halkın hükümeti" söylemi popülist toplumsal kültür ile siyasal popülisti birleştirmekte; devletin kurum olarak toplum nezdinde onaylanmasını sağlamaktadır. Böyle bir kesişme bir devlet-toplum ayrışmasından çok devlet ile toplumun kaynaşması işlevi görmektedir (aktaran Doğan, 2007, s. 96).

Popülizmin yapısal özelliklerinden biri, *seçkincilik* ve *vesayetçilik* söylemidir. Muhafazakar popülizm, *popülist seçkinleri ve aydınları* yekpare bir kitle olarak halkın temsilciliği anlayışına uygundur. Bora ve Erdoğan'a göre, "bu tasavvur, halkın saf-naif, çocuksu bir karakterle idealize edilişiyle de bütünlenir; halkın çıkarının, en iyi, onu 'bilenlerin' vesayeti altında korunacağı düşünülür" (Bora ve Erdoğan, 2003). Bu söylem tarzı tüm siyasi partilerde rastlanabilmektedir. Oysa, temsili demokrasi sıradan seçmenden uzak gruplar tarafından yönetilme anlamına gelir ve çoğu zaman küçük parti çıkarlarının egemenliği altındadır (Giddens, 2002, s. 114). Her iki başbakanın konuşmalarında, kendi yönetimlerindeki devlet-hükümet-halk arasında bir yakınlaşma, bir özdeşlik ilişkisi kurgusu göze çarpmaktadır. Bu özdeşlik, aynı zamanda halktan olmayanları da doğal olarak dışlamaktadır. Ancak bu özdeşlik yapılırken, Özal'ın konuşmalarında genel olarak kendini halktan biri gibi göster(e)memekte; Erdoğan ise, kendi hükümetinin halk ile aynı cephede olduğu biçimde mesajlar vermektedir. Son örnekte, yargı üstü örtülü biçimde eleştirilmektedir. Böylece Erdoğan, kendi deyişiyle *bürokratik oligarşinin* bir parçası olarak gördüğü yargı (Yeni Şafak, 09.05.2009) kurumu halkın dışına ötelemektedir.

Popülizmin en temel unsurlarından doğrudan demokrasi ifadesi her iki başbakanın örneklem içine giren konuşmalarında rastlanmamaktadır. Ancak daha önceki bölümlerde Özal'ın popülizmin en etkin silahı olan referandum silahını nasıl kullandığı ele alınmıştır. Erdoğan ise, ulusa seslenişlerde, ağırlıklı olarak, Annan Planı olarak adlandırılan ve Kıbrıs'ta sağlanacak uluslararası çözüm adına referanduma birçok kez değinmiştir. Buna karşılık, referandum konusunu yalnızca bir kez ülke içi gündem olarak ele almıştır:

[Erdoğan]: Yine cumhurbaşkanının doğrudan halk oyuyla seçilmesi başta olmak üzere Türkiye'nin siyasi tıkanma noktalarını açmayı hedefleyen anayasa değişikliği paketi referanduma sunulmuş, büyük bir katılımı gerçekleştiren referandumda milletimizin onayını almıştır. (30.12.2007)

Turgut Özal'ın konuşmalarında *milli irade* kavramı hiç kullanılmamaktadır. Ancak *milli iradenin* simgesi olan TBMM'ne ve yasalara atıfta bulunmaktadır:

[Özal]: Bu programın adı, biliyorsunuz, «İcraatın İçinden». Peki ama nedir icraat? İcraat hükümet olmaktır. Yüce meclisin onayı ile yeni kanunlar çıkararak, kanunlara dayanarak ülkeyi yönetmektir. İcraat... cesaretle karar almak, bu kararları derhal uygulamaya sokmak ve uygulamanın sürekli takipçisi olmaktır. Ve nihayet icraatın görevi iş üretmektir. (30.07.1987)

Özal'ın konuşmasında icraat kavramı hükümet ile özdeşleştirilmiş, ideolojik değerlerden daha ziyade pragmatik değerlere vurgu yapılmıştır. Yasalara dayandığını açıkça ifade etse de, Özal'a göre çağ atlama için gerekli olan icraatların uygulanması için her yol mubahtır. Örneğin, çıkarmak istediği yasaları meclisten geçirmediğinde, Kanun Hükmünde Kararname çıkarmaya yönelmiştir. Ayrıca, “Anayasa'yı bir defa delmekle bir şey olmaz” diyerek ve TBMM'nin 2 No'lu yasası olan İhanet-i Vataniye Yasası'nı, Terörle Mücadele Yasası'nın geçici maddesiyle kaldırtmıştır (Bayer, 2007).

Popülizmin en belirleyicilerinden olan *milli irade* kavramına Özal'ın atıfta bulunmaması, halkla yüz yüze yaptığı konuşmalarda ve basın aracılığıyla zaten bu mesajı vermesine bağlanabilir. Örneğin Bitlis'te sigara fabrikasının açılışında yaptığı konuşmada açıkça bunu, “sizden ve Allah'tan başka kimseden destek almıyoruz. Cepheler kurmadan, kavga etmeden insanlarımızı severek daha ileri gideriz.” (Milliyet, 18.11.1985) biçiminde deklare etmiştir.

Buna karşılık Erdoğan'ın konuşmalarında ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Millet iradesinin tecelligahı* olarak vurgulanmaktadır (28.04.2006):

[Erdoğan]: Cumhuriyetimizin ve demokrasimizin temeli, millet iradesinin tecelligahı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunun 86. yılında, başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere kurtuluş savaşımızın bütün kahramanlarını rahmetle, minnetle, şükranla andık. **Bundan 86 yıl önce tarihin gördüğü en büyük istiklal mücadelelerinden birine önderlik eden Meclisimiz, bugün de avdınlık geleceğine doğru adım adım ilerlemekte olan Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük güc kaynağıdır.** Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi egemenlik sancağının dalgalandığı, milletimizin varoluş iradesinin yankılandığı yerdir. Çünkü TBMM, kurtuluş savaşımızın en zor günlerinde bile her türlü kararın müzakere edildiği gerçek bir demokrasi zemini olarak muhafaza edilmiştir. **Türkiye'nin son dönemde gerçekleştirdiği büyük değişim hareketi yine Meclis çatısı altında temsil edilen millet siyasetinin bir sonucudur.** (28.04.2006)

Erdoğan, TBMM'nin ilk yıllarında demokrasinin geçerli olduğunu vurgulayarak kendi hükümeti dönemindeki Meclis'e, yani kendisinin ve partisinin millet siyasetinin bir yansıması

olduğunu belirtmeye çalışmaktadır. Oysa, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yasama organı olan Meclis'te Mustafa Kemal ağırlıklı olarak söz sahibidir. Erdoğan, Mustafa Kemal'den yalnızca Kurtuluş Savaşı'nın kahramanı olarak anmayı yeğlemektedir. Aşağıdaki örnekte ise Erdoğan, temsili demokrasinin gereklerinden biri olan seçimlere ve önemine değinmektedir.

[Erdoğan]: Nihayet **karar, aziz milletimizin, yani sizlerindir.** Önümüzdeki demokratik yarış sürecinin bu anlayışla saygı, hoşgörü, huzur ve **sağduyu içinde gececeğine inanıyorum.** Seçmenlerin oy kullanmak üzere sandık başına gitmelerinin kutsal bir vatandaşlık görevi olduğunu da bu vesileyle hatırlatmak istiyorum. Demokrasilerde hükümetler sandıkla işbaşına gelir, ama geldiği gibi de sandıkla gider. Kendisini kimin idare edeceğine bizzat millet karar verir. Onun için demokrasi, millete güvenmektir. Milletın aklına, iradesine saygı duymaktır. Hükümetler gelip geçicidir. Kalıcı olan millettir, bayraktır, vatandır, devlettir. (31.05.2007)

Taggart'a (2004, s. 123) göre, *halka* sürekli gönderme yapılması, popülistler için hem temsili siyaset demokrasisini reddettiklerini gösterme hem de kendi demokratlıklarını vurgulama olanağı yaratır. Her iki başbakan da yaptıkları konuşmalarda temsili demokrasiye değinmektedir. Ancak Hem Özal'ın hem de Erdoğan'ın, ince popülizm analizinde bulunan halka yaptıkları referansların sıklığına hem de kalın popülizmdeki dolaylı halk yönelimlerine bakıldığında aşırı bir yoğunluk dikkat çekmektedir.

Muhafazakar ideolojinin *halk* ile Batıcı aydınlar arasında var olan kutupsallığa ve halkın akılselimini bir referans olarak vurgulama alışkanlığı vardır. Bora ve Erdoğan'a (2003) göre, bunun güçlü bir tezahürü, aydınları 'halkla barışıklığa' çağıran bir konformizm olmaktadır. Her iki konuşmacının başarıya ulaşma için öngördüğü gereklilik, *devlet-millet bütünleşmesidir.* Bu da popülizmlerinin, gerçek bir demokrasi talebi olmaktan çok siyasal iletişim üslubu olduğunu doğrulamaktadır. Çünkü halk için yapılan reformların tek destekçisi yine *halktır.* Bu nedenle karşılıklı güven aşılama çalışmaları görülmektedir.

[Özal]: Devlet ile millet el ele oldukça, milli birlik ve beraberliğimize dört elle sarıldıkça, Türkiye büyüyecektir. (30.11.1984)

[Özal]: Pek yakında bunların gerçekleştiğini hep birlikte göreceğiz, özetle diyeceğim şu ki, Türkiye'mizin çözülemeyecek hiçbir meselesi yoktur. Yeter ki **milli birlik ve beraberlik içinde huzur ve güven içinde devlet ve millet birbirimize sarılahım. Devlet ve millet birbirimize destek olalım.** Teker teker her meselemiz çözülecektir. (30.04.1984)

[Özal]: Gelecek 10 yılda dünyanın sayılı ülkelerinden birisi olacağız. Elbette ki bundan tedirgin olanlar çıkacaktır. Dünya siyasi ve iktisadi platformunda sesimiz dik çıkıyor. Elbette gocunan bulunacaktır. Hatta bizi baltalamak isteyenler çıkacaktır. Bunun örneklerini son günlerde görüyoruz. Ama sevgili vatandaşlarım, ekonomi güçlendikçe Türkiye'miz sahip olduğu maddi ve manevi değerlerle dünyada layık olduğu yeri alacaktır. Yeter ki **milli birlik ve beraberlik**ten ayrılmayalım. Yeter ki layık olduğumuz iyimserliği her zaman muhafaza edelim. Bu akşam sözlerimi mutlulukla ve gururla Ulu önder Atatürk'ün şu sözleriyle bitirmek istiyorum. «**Ne Mutlu Türküm Diyene**» (27.09.1984)

[Özal]: Değerli vatandaşlarım, Her zaman söyledim, bir kere daha, bütün inancımınla tekrarlamak istiyorum: Biz, **milli birlik ve beraberliğimize** dört elle sarıldıkça, kavgadan yana değil barıştan yana çıktıkça, bilemediniz, 10 yıl içinde Türkiye Avrupa'nın refah ülkeleri arasına katılacaktır. (30.04.1986)

[Özal]: Sevgili vatandaşlarım, O günlerden bu günlere sihirli bir halı üstünde gelmedik ya. Devlet kavramını yeniden ihya ederek, **milli birlik ve beraberlik** ruhunu tekrar canlandırarak, iyi seçilmiş doğru ekonomik politikalarla, sizin çalışma aşkınız, yaratıcı gücünüz, rekabet kabiliyetini/ şivesinde geldik. İler

zaman söyledim, bir kez daha tekrarlıyorum. Millet olarak, kötümserliğe kapılmak, kendimize haksızlık çimektir. Türkiye her alanda, her anlamda iyiye doğru gitmektedir. (30.07.1987)

[Özal]: Batı ailesi içindeki seçkin ve lâıyk olduğumuz yeri alacağız. Yeter ki, **milli birlik ve beraberliğimiz** dört elle sarılalım, kimsenin, içinde yaşadığımız barış, huzur ve kardeşlik havasını bozmasına izin vermeyelim. Önümüzde aydınlık bir gelecek var. Yavrularımız, bizden çok daha iyi yaşayacak. Ülkemize ve yavrularımızın geleceğine hep birlikte sahip çıkalım. **NE MUTLU TÜRK'ÜM DİYENE.** (8.11.1987)

Kristol'e (1983) göre, yeni muhafazakarlıklar yalnızca vatansever değil, milliyetçidir de, çünkü vatanseverlik bir ülkenin geçmişine bağlılıktan gelirken, milliyetçilik onun geleceği için umuttan doğar (aktaran Giddens, 2002, s. 38). Özal, bu öngörüye uyacak biçimde, Atatürk'ü dayanak yaparak, geleceğe dair umut verici hedeflere yönelmektedir. Erdoğan'ın konuşmalarında benzer örneğe rastlanmaktadır. Ancak Erdoğan'ın tarzı daha farklıdır:

[Erdoğan]: Bu millet daha kötü, daha acımasız ve daha büyük badireleri atlatmasını bilmiş ve bağımsız bir millet olarak hep var olagelmıştır. Bu varlığını kuşkusuz bundan sonra da güçlendirerek devam ettirecektir. **Bunun tek şartı, milletimizin birlik ve beraberliğidir.** (23.03.2003)

[Erdoğan]: Hiç şüphe yok ki; iki yıl gibi kısa bir zamanda sağlanan bu büyük iyileşmede baş rolü, zorluklara fedakarca direnen, ülkesine olan bağlılığını kaybetmeyen milletimiz oynamıştır. **Bugün devlet millet el ele vererek güçlü ve kalkınmış bir Türkiye** hedefini adım adım gerçeğe dönüştürürken, birlik ve beraberliğimizden doğan gücün değerini de bir kere daha fark ediyoruz. (24.12.2004)

[Erdoğan]: İçinde bulunduğumuz mübarek Ramazan ayının ülkemize, dünyaya ve insanlığa rahmet, hayır, bereket getirmesini temenni ediyorum. **Bu günler, milletçe, sınıksız bağlarla birbirimize kenetlendiğimiz günlerdir.** Bu günler, zenginlik yoksulun halinden anladığı; dertlerin, sıkıntıların paylaşıldığı müstesna günlerdir. Her yıl olduğu gibi bu yıl da bu güzel günler vesilesiyle bir olmak, birlik olmak, kardeş olmak konusunda çok değerli bir tecrübe yaşıyoruz. Bu topraklarda hayat bulan medeniyet değerleri, bugünün dünyasında da bizi toplum olarak ayakta tutmaya, zenginleştirmeye ve aydınlatmaya devam ediyor. (28.10.2004)

[Erdoğan]: Türkiye, yeniden dünyayla buluştu. Evet, Allah'a şükürler olsun, çok kısa bir zamanda, **birlik ve beraberlik** içinde, sizlerin de büyük desteğiniz ve katkılarınızla ülkemiz yeniden dünyayla buluştu; bütün dünyada kendinden övgüyle, takdirle söz edilen bir ülke haline geldi. Bu dinamik atılım ruhu sadece krizleri sona erdirmeyi, Türkiye'yi kırk yıldır beklediği AB üyeliği hedefine çok yaklaştıracak hareket ve bereketi de üretti. (25.02.2005)

[Erdoğan]: Bugün çok şükür o karanlık günlerin çok uzağındayız. **Milletçe el ele vererek tarihe geçen bir toplumsal hamle gerçekleşirdik.** Siyasi ve ekonomik istikrarı yeniden tesis ettik. (29.04.2005)

[Erdoğan]: “Meğer yıllarca, ne kadar da anlamsız sebeplerle birbirimizin kalbini incitmişiz” diyoruz. Şükür ki, şimdi aynı yanlışları yapmıyoruz, **kavgaya tenezzül etmiyoruz, medeni bir millet olarak konuşarak meselelerimizi çözüyor, aynı ufka bakıyor, aynı istikamette birlikte omuz omuza yürüyoruz.** Demek ki, kavgasız, çatışmasız bu işler olurmuş, demek siyaset kırmadan dökmeden yapılabilirmiş. Demek ki, bizim çok uzağımızda zannettiğimiz, **“öteki” diye dışladığımız insanlar öz akrabalarımız kadar bize yakınmış.** Güven ve istikrar ortamını sağladığımızda, birbirimize güvendiğimizde, bu ülkenin enerjisini, aklını, geleceğini temsil eden çocuklarımız, gençlerimiz sadece ve sadece ülkeleri için, insanlık için, kendilerini büyüten anne ve babaları için hayırlı birer evlat olarak yetişmekten başka bir ideal peşinde koşmayacaklar. (30.06.2005)

[Erdoğan]: Unutmayalım ki, birlik ve bütünlüğümüzün güvencesi, **devlet-millet kucaklaşmasıdır.** Devletimiz, hiçbir ayrıma gitmeksizin vatandaşlarımızı kucaklayacak, şüphe duvarları aradan kalkacak, vatandaşlarımız da devletimize güvenecektir. (31.05.2007)

Popülistler tahayyüllerini ideal toplumlardan ve ütopyadan farklı olarak anayurtta, geçmişe yöneltip, günümüzde yitip giden şeyi kurgulamaya çalışır (Taggart, 2004, s.122). Erdoğan'ın konuşmalarında geçmişteki olumsuzluklara yönelerek ulaşılabileceklerinden milli birliği

kurgulamaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de, Özal'dan daha yoğun olarak, dini motifleri de kullanmaktadır.

Popülistlerin diline ve tarzına yansıyan sembollerin gücü, popülistlerin *halkı* sıradan ve özü itibariyle erdemli olduğu iddiasıyla yüceltmesine bağlıdır. Taggart'a (2004, s. 123) göre, aslında popülistlerin gözünde halkın böylesine erdemli olmasının bir nedeni de halkın genelde siyasi olarak aktif olmamasıdır. Dolayısıyla popülistler, halkı eğitip aktifleştirerek kendi kitleleri haline getirip harekete geçirme çabasına girişirler. Hem Özal hem de Erdoğan, her iktidarın yaptığı gibi, *halka* sürekli güven, özgüven duygusu aşılama ve geleceğe dair parlak bir tablo çizmektedir. Verilen mesajlarda, uygulanan icraatlar, uygulamalar aracılığı ile geçmişin sıkıntılarından ülkenin kurtulduğuna, *aydınlık geleceğe* sağlam adımlarla ulaşılabileceğine dair ideolojik bir yapı inşa etmektedirler.

Hem Özal hem de Erdoğan, *halkın* da kendilerine güvenebilecekleri vurgusunu sıkça yapmaktadırlar. Ancak hem Özal hem de Erdoğan'ın genel eğilimi, halkın doğrudan devleti yönetmesi yerine, onlar adına kendi vesayetleri aracılığıyla; açık, saydam yönetim anlayışı yoluyla yönetime bu biçimde katılımının sağlanması amaçlandığı mesajını vermek yönündedir. Açık, özgür bir toplum yaratılması, devletin *halkla* birlikte ülkenin yönetilmesi için saydam olması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

[Özal]: Efendim bizden önceki dönemde TRT Kanununa yeni bir madde konmuş, hükümetlere her ay bir program dahilinde kendi icraatlarını halka tanıtmaya, **halka benimsetme imkânı verilmiş**. Hükümetlere böyle bir imkan tanımadığı için çok memnunum. Çünkü şuna derinden inanıyorum ki; hükümetlerin hem iyi icraatta bulunmak, hem de icraatı iyi tanıtmak başta gelen vazifeleri arasındadır. Çünkü netice itibariyle maksat, **devlet ile milletin bütünleşmesidir. Devleti halk için halkla birlikte bir bütün olarak idare etmektir.** ...Evet, şuna derinden inanıyoruz ki, **Türk milletinin karşısına yasakçı, zorlamacı tedbirlerle değil, akılcı tedbirlerle çıkarsanız, millet de o icraata sahip çıkar.** Çünkü **biliyoruz ki, demokrasilerde iktidarlara düşen millet için milletle birlikte bir bütün olarak devleti yönetmektir.** Başka hiçbir sağlıklı yol yoktur. Ben bu akşam burada, Hükümetimiz adına faturalı yaşam uygulamasına katılan bütün vatandaşlarıma minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum. Faturalı yaşam ülkemizde kökleştikçe biz de bu uygulamanın sınırlarını genişleteceğiz. Sistem iyice yerleşip benimsenirse, vergi ödeyen bütün mükellefleri faturalı yaşam kapsamına dahil edeceğiz. Böylece vergi ödeyen her mükellef devletten bir vergi iadesi alacak, fakat bunu yaparken, devlete kat kat fazlasıyla yeni vergi gelirleri sağlanmasına katkıda bulunacaktır. **Fert ve devlet, akılcı bir yöntem etrafında bir kez daha buluşmuş olacaktır.** (31.01.1984)

[Özal]: **Bir memlekette, sosyal hayatta, iktisadi hayatta bazı sıkıntılarla karşılaşılırsa, bu sıkıntılardan Hükümet sorumlu tutulur.** Böyle düşünmek tabiidir. Eğer bir memlekette işler nispi olarak iyiye gidiyorsa, bundan dolayı, Hükümete teşekkür edilmez. Gereği de yoktur. Çünkü işleri iyi götürmek, iyiye götürmek hükümetlerin aslı görevidir. Açıkçası, hükümetlerin görevi, mazeret üretmek değil, iş bitirmektir. **Ve yapılan icraat hakkında, millete gerçeği söylemektir. Millete, açıkça, dosdoğru, dobra dobra bilgi iletme.** (25.06.1984)

[Erdoğan]: Risk alma pahasına gerçeği gizleme, örtme yoluna gitmiyoruz. Sizler gibi bizim de bizden önceki siyasetçilerden çokça duyduğumuz bir şey vardı. "Siyaseten yanlış" ya da "siyaseten doğru"lardan söz ederlerdi. Bu üslup aslında siyaset kavramına da haksızlık eden, siyasetle ahlakın arasını açan, bunları birbirinden ayrı ve gayrı gören bir yaklaşımın ürünüydü. Oysa bizim siyaset tasavvurumuzda ahlak ve siyaset arasında hasımlık değil hısımlık vardır. Evet.. Bir şey ya "doğrudur" ya da "yanlıştır". Bir doğrunun ya da bir eğrinin "siyaseten doğrusu", siyaseten eğrisi" olmaz, olmamalı. **Açık, şeffaf, demokrat bir yönetimde, her şey halkın gözü önünde cereyan ederse, halk yönetime dahil olduğunu, aklının, vicdanının yönetimde temsil edilip edilmediğini bilir ve neyin doğru neyin eğri**

olduğuna kendisi karar verir. Siyaset, halkın yerine düşünmek, halka rağmen yapmak değil, halkla birlikte düşünmek, birlikte iş yapmaktır. (30.06.2005)

Popülizmin geliştirdiği bu argümanlar, halkın halk adına ülkeyi yönettiğini iddia eden kişinin ya da kesimin yönetimini meşrulaştırmaya hizmet eder. Liberal demokratik politik kuram, devlet ve sivil toplum arasında kesin bir ayırım sağlanması gerektiği düşünçesine dayanır ve bu, bireylerin istedikleri zaman siyasi arenayı göz ardı edebilecekleri anlamına gelir (Giddens, 2002, s.118). Popülizm, liberal demokrasinin bu özelliğini kullanarak söylemde bulunur. Çünkü, liberal programların dışında kalan uygulamalara da meşru bir zemin hazırlar.

Popülist söylemde devlet karşıtlığının özü itibariyle düzen karşıtı bir yapısı vardır. Kurulu düzen karşıtlığı, sistemin çarpıklığı, çıkarıcı iktidar ve bürokratik seçkin kesimlerin halkı sömürdükleri, halka yalan söyledikleri çerçevesinde uygulamaya konulurken, devlet yapısının bozukluğu, iyi işlemediği vurgusu da ön plana çıkarılır. Kamu yönetimin merkezini oluşturan çemberin daraltılması, yerinde yönetim anlayışıyla yetkilerin bir bölümünün yerel yönetimlere devredilmesi, yani halka verilmesi savunulmaktadır.

Özal ve Erdoğan'a göre, devlet eskimiştir, düzgün çalışmamaktadır. Bu sistem reform (düzeltme) ile yeniden inşa edilmelidir. Böylece düzeltilen devlet, vatandaşına daha iyi hizmet edebilecektir. Bu çerçeveye giren konuşma parçacıklarına bakıldığında ağırlıklı olarak yeni liberal bir söylem içine girdiği görülebilir:

[Özal]: Bakınız, şimdi elimde 244 sayfalık bir Kanun Kuvvetinde Kararname var. Bu kararname ile, memlekette, **çok büyük bir idari reformun esasları atılmıştır.** Bu kararname, **milletçe özlediğimiz idari reformun,** kanuni temeli, kanuni alt yapısıdır. Bu kadar geniş kapsamlı bir uygulamanın getirdiklerini, burada tek tek anlatmama imkân yok. Ama şunu size temin ederim ki, böyle bir altyapı ile, KİT zararlarının kapatılmasından, bürokrasi çarkına kadar her alanda, devletin ürettiği mal ve hizmette çalışılıyor. Nihayet Bakanlar Kurulumuz bu dokümana son şeklini vermelidir, vatandaşa daha ucuza mal olma dönemi başlamıştır. Hemen şunu da ekleyeyim: **Böyle büyük reformlar, yenilikler yadırganır.** Dirençler doğar. Güçlülerle karşılaşılır. Ama bunlara katlanmazsak, bunlara göğüs germezsek, her şey eski tas eski hamam olarak kalır. Bizim böylesi bir iktidar olmadığımızı, ne kadar el sürülmeyen mesele varsa, üstüne üstüne gitmeyi görev bildiğimizi, sanıyorum, şu 6 ay içerisinde yeterince ispatlamışızdır. (25.06.1984)

[Özal]: İcraat olarak, iktidar olarak gelişen Türkiye'nin Büyüyen **Türkiye'nin eskimiş müesseselerinde de yeniliyoruz.** Yürümeyen ne varsa, inanç ve cesaretle hepsinin üstüne üstüne gidiyoruz. (29.01.1986)

[Erdoğan]: **Kamu yönetiminden yerel yönetimlere, eğitimden sağlığa, adaletten ekonomiye, tarımdan sanayiye, her alanda, sağlam bir yapı oluşturmak için temeller atılmıştır.** Eksiksiz bir demokrasinin, kimsenin tartışma konusu etmeyeceği bir **adalet sisteminin, bütün vatandaşlarını aynı ilgi ve şefkatle kucaklayan bir sosyal devlet anlayışının tesisi için altyapı hazırlanmıştır. ...Göreve gelirken milletimizin önüne koyduğumuz değişim perspektifi, bugün sevinerek müşahede ediyoruz ki, yediden yetmişe bütün milletimizi kuşatan muhteşem bir Toplumsal Dönüşüm Projesi haline gelmiştir.** (24.12.2004)

Özal'ın konuşmalarında bu değişim ve dönüşüm bir taraftan merkezi yönetimle bir taraftan da yerel yönetimle gerçektelecektir.

[Özal]: Yeni semt halleri semt mezbahaları kurulabilirler, özetle, bu Kanun büyük belediyelere daha esaslı bir hareket kabiliyeti sağlanmaktadır. Doğal olarak, büyük şehir belediyelerine sağlanan bu yeni özgürlük, İçişleri Bakanlığı'nın gözetimi ve denetimi altındadır. şunu da ekleyelim ki, şehirlerimiz

büyüdükçe, İçişleri Bakanlığımızın saptayacağı esaslar dahilinde büyüyen illerimiz de büyük şehir belediyesi kapsamına alınacaktır. Bu Kanunun getirdiği en büyük özelliklerden biri de, belediye başkanları ile devletin yani kamu kuruluşlarının uyum içinde çalışmasını sağlamaktır. Zaman zaman hükümet ile büyük şehirlerimizin belediyeleri, birbirine ters düşmüş, bunun çilesini bu şehirde yaşayan vatandaşlar çekmiştir. Bu Kanun ile, artık bu ihtimal ortadan kalmıştır. Devlet otoritesiyle yerel yönetimin yani belediye yetkileri arasında, akılcı bir denge sağlanmıştır. (31.07.1984)

Erdoğan'ın konuşmalarında da benzer bir argüman bulunmaktadır.

[Erdoğan]: Güç, merkezde toplanmışsa, dağılmıyorsa, ülkedeki her vatandaş o gücü kendi gücü olarak hissetmiyorsa, herkes devlete kolayca ulaşamıyorsa orada mutlaka aşılması gereken büyük bir sorun vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin tam anlamıyla sosyal bir hukuk devleti olabilmesi için eğitimden sağlığa, maliye yönetiminden tarıma, şehirleşmeden çevreye sahici reformlar yapmamız gerekiyor. Hükümet olarak bugüne kadar yaptıklarımız bir anlamda esaslı bir zemin düzenlemesi olarak nitelendirilebilir. Bütün dünyanın dikkatlerini üzerimize çeken büyük reformlar yaptık. Kırk yıl boyunca konuşulan, şikayet edilen; ama sadece konuşulan düğümleri çözdük. En önemlisi, siyaseti o girdaptan kurtardık. (30.06.2005)

[Erdoğan]: Büyük Şehir Belediyesi Yasası'nı çıkarttık. Bunlar halkımızın yaşamını çok etkileyecek yasalardır. Biz bu yasalarla, yerinden yönetim, halka yakın yönetim ilkemizi gerçekleştirerek siz değerli vatandaşlarımıza daha iyi hizmet etmeyi amaçladık. **Halkını ayağına çağıran bir devlet değil, halkının ayağına giden bir devlet hayalimizin en büyük adımı bu yasal düzenlemeler sayesinde atılmış olacaktır.** (27.07.2004)

[Erdoğan]: Şehirlerimizi çağdaş standartlara kavuşturmak için hükümet olarak öncülük görevimizi yerine getiriyor, yollarla, kavşaklarla, konut ve dönüşüm projeleriyle, çevre düzenlemeleriyle, alt yapı çalışmalarıyla ülkemizin her köşesini adeta yeniden imar ediyoruz. Burada **bir taraftan merkezi yönetim bir taraftan yerel yönetimler el ele vermek suretiyle bu gelişim, değişim, dönüşüm dönemini gerçekleştiriyoruz.** (30.03.2006)

Hem Özal'ın hem de Erdoğan'ın söz konusu ettiği devletin merkezde toplanan gücünün dağıtıl(a)maması, gerçek bir demokrasi sorunu olduğu ileri sürülebilir. Ancak kim, neden, hangi amaçla söylemde bulunuyor sorusunun sorulması yerindedir.

Devlet eliyle sosyal adaletin sağlanması ekonomik popülizme açık bir uygulamadır. Özal'ın tüm konuşmalarında *popülizm* kavramına kullanmasa da, bu kavramı ima etmektedir:

[Özal]: Milletimize, size hoş görünelim derken, tuttuğumuz, milletçe tuttuğumuz doğru yolda, eğri mi kalalım? (28.02.1985)

[Özal]: Değerli Vatandaşlarım, tutulması gereken yolun, para dengesini korumak olduğunu unutmayınız. Millete hoş görünmek için, basarsınız parayı, artırırsınız taban fiyatları, artırırsınız işçi, memur ücretlerini, ödersiniz bir günde bütün devlet borçlarını... İşte o zaman enflasyon patlar. Devletin kaşıkla verdiğini, enflasyon keçe ile geri alır. (30.06.1985)

[Özal]: İcraat olarak bir bina inşa ediyoruz. Yalnız bugünü değil, evlatlarımızın geleceğini de görmeye çalışıyoruz. Bu mantıktaki bir icraat tuttuğu yoldan taviz vermez. Taviz vermiyoruz. Zikzak yapmadan bildiğimiz yolda ilerliyoruz. Size hoş görünmemek pahasına, Türkiye'mizin mutlu geleceğini hazırlamak istiyor, Türkiye'mizin geleceğinden yeme fikrini reddediyoruz. Türkiye'mizin mutlu altyapısını hazırlıyoruz. (30.11.1985)

[Özal]: Günümüzü gün edelim, size hoş görünelim, her gün bal/börek yiyelim zihniyetini güdersek, inanın ki 1979'dan daha beter durumlara düşeriz. Ele güne avuç açan bir ülke haline geliriz. (30.11.1985)

Erdoğan ise, popülizm olgusunun varlığından haberdirdir ve popülizmi pejoratif biçimde anmaktadır:

[Erdoğan]: Artık, sağlam kaynaklara dayanmayan bir israf ve göz boyama ekonomisinin nasıl geri teptiğini milletçe çok iyi öğrendik. Bakın bugün hala, el kesesinden hesapsızca harcama yapmayı marifet zannedenlerin kucağına bıraktıkları borçlarla, faizlerle boğuşuyoruz. Onun için, biz hiçbir zaman,

sağlam kaynağı olmayan popülist vaatlere ve uygulamalara tevessül etmedik. Ve sürekli milletvekili arkadaşlarıma da bunu söylüyorum. “Bize popülist anlayışlarla yeni yeni talepler getirmeyin... Ama, gerçekten sıkıntıda olan, dertlerini ve çaresizliklerini ta yüreğimizde duyduğumuz çok dar gelirli vatandaşlarımızın çok acil, çok hayati ihtiyaçlarını karşılamayı da boynumuzun borcu olarak görüyoruz. Dertlere bir nebze deva olmak, yaraları sarmak, ocakları şenlendirmek adına imkanlarımızı zorluyoruz. Bu anlayışımızın bir gereği olarak iki yıldır sürdürmekte olduğumuz sosyal yardımlarımız 2005 yılında da önemli oranda artarak devam edecektir. Ücretsiz kitap dağıtımı, yoksul ailelere kömür yardımı, değerli vatandaşlarımızın şu kömür yardımı konusuna gelmişken burada bir şeyi ifade edeyim. Biliyorum benim insanım fakiriyle de çok gururlu ve çok onurlu. Zaman zaman Kaymakamlıklara veya Valiliğe gidip de oradan bir kömür talebinde bulunmayı gururuna yediremiyor. Bunun farkındayız. Onun için ben değerli Valilerime, Kaymakamlarıma ve Belediye Başkanlarıma hep şunu söylüyorum illa fakir fukaranın, garip gurebanın sizlere gelmesini değil, lütfen siz onları arayıp bulun ve arayıp bulmak suretiyle bu yardımı kendilerine ulaştırın diyorum. Ama tüm bunlara rağmen olur ki, gözden kaçan vatandaşlarımız olabilir. Muhtarlarımıza da sesleniyorum, samimiyetle dürüst olarak gerçekten bu fakir fukara, garip gureba vatandaşlarımızı sizler Kaymakamlıklara, Belediyelere, Valilerimize bildirin. Bildirin ki yarın karda kışta soğukta bu vatandaşlarımız üşümesinler. Ve Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Fonu’ndan doğrudan gelir desteği gibi uygulamalarımızda, fakir ve dar gelirli vatandaşlarımız gözetilmeye devam edilecektir. Bununla yetinmeyip zengin ve yoksul kesimlerimiz arasındaki makası sürekli daraltmaya çalışıyoruz. (28.10.2004)

[Erdoğan]: Bu süreçte, duygusallığa, popülizme asla yer yoktur. Bu süreç, ancak akılla, bilgiyle, basiretle, ferasetle aşılabilecek bir süreçtir. (24.12.2004)

[Erdoğan]: Nasıl bir ülke yönetimi devraldığımızı sizler biliyorsunuz. Millettin hafızasının sağlam olduğuna inandığımız için ne enkaz devraldık edebiyatının, ne de mazeret siyasetinin arkasına sığındık. Bu ucuz popülizme ne tenezzül ettik, ne de zerre kadar prim verdik. Siyaseti kapalı kapılar arkasında belirleyen, yürüdüğü çizgiyi halktan gizleyen, maskeli bir siyaset yerine açık, şeffaf bir yönetim tarzı belirledik. (30.06.2005)

[Erdoğan]: Biz bu reformu gerçekleştirerek elimizi taşın altına koymaktan çekinmedik, sakınmadık. Popülizmden uzak, ülkemiz gerçeklerine uygun bir reform hazırladık. (28.04.2006)

[Erdoğan]: Türkiye, IMF’nin 29 kurucu üyesinden bir tanesidir. Geçmişte Türkiye iyi yönetilemediği için, ekonomi sürekli krizlere sürüklendiği için, çok ağır şartlar altında Uluslararası Para Fonu’yla borç anlaşmaları imzalanmıştır. Biz de iktidara geldiğimizde Türkiye’yi böyle bir ortamın içinde bulduk. Ancak popülizm yapmak, hamaset yapmak, ideolojik yaklaşmak yerine, IMF’le ilişkilerimizi karşılıklı çıkar ilişkisi üzerine kurduk. (28.04.2006)

[Erdoğan]: Çünkü yıllar boyunca popülist siyaset anlayışlarıyla rayından çıkarılan sosyal güvenlik sistemimizi sürdürülebilir, gerçekçi, akılcı bir yapıya kavuşturmak istiyoruz. (31.03.2008)

Her iki başbakan da, kendilerinden önceki devleti yönetenler gibi (ekonomik) popülizm yapmadıklarını açıkça dile getirsel de, kimi zaman ekonomik popülizme sosyal adalet adına başvurdukları bilinen bir gerçektir. Ancak, araştırma konusu ekonomik popülizm olmadığından bu olguyu bir kanara bırakıp, sosyal yardımlaşma ve dayanışma bağlamında yapılan popülist iletişim tarzlarına göz atmakta yarar vardır.

Hasan Bülent Kahraman (1995), Özal döneminde toplumsal alana yoğun biçimde giren İslami ve muhafazakar motiflerin arka planında, küresel düzeydeki yeni muhafazakarlık düşüncesinin yattığını belirtmektedir (aktaran Köksal, 2006, s.75-76):

“Söz konusu dönemde, dünya bazında ortadan kaldırılan sosyal güvenlik sistemi, kitlelerin boşlukta kalmasına neden olmuş ve onlara, ‘din ve cemaat ruhu’ sahip çıkmıştır. 1980’li yıllarda uygulanan ekonomik reçeteler, ülkede dinsel yaklaşımların etkinleşmesine neden olmuştur. Devlet, kapitalistlerin boyunduruğu altına girmiş, onların dikte ettiği reçeteleri uygulamaya koymuş ve sosyal güvenlik sisteminden vazgeçerek, geniş halk kitlelerini bir tarafa bırakmıştır. Devletten umudunu kesen, işsizliğe ve yoksulluğa bilinçle tutsak edilmiş kitleler, bu durum karşısında yeni çıkış yolları aramak gerektiğini

duymuş, sonuç olarak da, kendi aralarında örgütlenmiş ve devletin sağlamadığı olanakları, kendi aralarında yarattıkları ‘cemaat ruhunun dayanışmasıyla’ oluşturmaya çalışmıştır.”

Aşağıdaki konuşma parçacıklarında dini motiflerin kullanılması, geleneklere gönderme yapılması Kahraman’ın saptamasını desteklemektedir.

[Özal]: “Ne mutlu bize ki, geleneklerimizin, örf, adet ve göreneklerimizle etkisiyle toplumsal dayanışmaya, toplumsal yardımlaşmaya büyük önem veren bir milletiz. ‘Komşusu aç yatarken’ tok olmanın huzursuzluğunu duyabilen asil, cömert bir milletiz.” (29.07.1986)

[Özal]: Ve nihayet, halkımızda mevcut sosyal yardımlaşma ve dayanışma ruhunu harekete geçirmek, teşvik etmektir... Eminim ki, hayırsever halkımız, ciddi çalışan, suistimal ihtimalleri bertaraf edilmiş böylesi güvenilir ve mahalli vakıflara yardım etmek, bunun sevap ve şerefini paylaşmak için yarışacaklardır. (29.07.1986)

[Erdoğan]: Kökü yüzyıllar öncesine dayanan büyük bir medeniyet mirasına, tarihin nice badiresinden geçmiş bir yaşama kültürüne sahibiz. Tarih boyunca, yaşadığımız sıkıntıları, hep el ve gönül birliğiyle atlattık. (22.01.2004)

[Erdoğan]: Sizlerle kurduğumuz bu sağlam bağ, bizim tükenmez sermayemizdir. hamd olsun ki, sapasağlam bir toplumsal dokumuz var. Sevinci paylaşarak çoğaltan, acıyı yine paylaşarak dindiren bir milletiz (27.07.2004)

[Erdoğan]: Gelin gönül gönüle verelim ve sadece bugünler adına değil, yarınlar adına da hayat hakkımıza, millet olma bilincimize, sosyal hasletlerimize, toplumsal dayanışma geleneğimize sahip çıkalım. (25.03.2005)

[Erdoğan]: İstiyoruz ki bayramlarımızın coşkusu, heyecanı ve mutluluğu da her insanımızı sarsın, acısı olan, derdi olan, yokluğu, yoksunluğu olan gönüller de bu güzel bayram vesilesiyle aydınlansın. Bu beklentiyle on bir ayın sultanı olan Ramazan ayınızı ve bu ayı taçlandıran Ramazan bayramınızı tebrik ediyor, ülkemize, insanlarımıza, tüm İslam âlemine ve insanlığa hayırlar, güzellikler getirmesini temenni ediyorum. (Eylül 2008)

Kahraman’ın vurguladığı saptamayı doğrular biçimde, cemaat duygusunun yaratılması, Özal ve izleyenlerine ekonomik ve sosyo-politik çerçevede eylem alanı yaratmıştır. ANAP’ın parti programında sosyal adaletin sağlanması için gerekli maddeler yer almasına karşın Özal, İcraatın İçinden programında aynı konudaki vergi, sağlık, eğitim vb. birçok başlığa değinmiştir. Daha çok sol partilerin egemen görüşü olmasına karşın, Özal sosyal adalet kavramını şiddetle savunulmuştur:

[Özal]: Değerli Vatandaşlarım. Bu yeni vergi kanunu da, Katma Değer Vergisi Kanunu da, bizim sosyal adaletçi icraatımızın en açık kanıtıdır. Biz, sosyal adaletten yanayız... Sosyal adaletten yana olmak, OrtaDirek’ten yana olmaktır. Nitekim, Orta-Direk deyimi de bu anlayışımızdan doğmuştur. Sosyal adaletin temeli ise, her şeyden önce, vergi adaletidir. Vergi yoluyla, zenginden, gücü olandan alıp millet hizmetine vermektir. Ne yaptık biz? İşçi-memur kesimi üstündeki gelir vergisi yükünü önemli oranda azalttık. Üstelik, aynı kesime vergi iadesi avantajını tanıdık. Bu sosyal adaletçi bir icraat değil midir? Katma Değer Vergisi’ne gelince... Herkesin satın alma gücüne göre, ve nihayet % 10 olan bu kanun sosyal adaletçi bir icraat değil midir? Bizim gözettiğimiz öncelikle, Orta-direk’tir. Nitekim, yiyecek maddeleri Katma Değer Vergisi dışında tutulmuştur. Milletlin çarşı-pazarına da karışmayalım diye... Zaten kanunda da bu maddelere öngörülen oran % 3 gibi, son derece düşük bir rakamdır. Bu sosyal adaletçi bir anlayışın ürünü değil midir? (29.01.1986)

[Özal]: Nedir sosyal adalet? Esas itibarıyla, her vatandaşın devletin sunduğu; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, yol, su, elektrik, telefon ve benzeri tüm altyapı hizmetlerinden eşitlik içinde pay almasıdır. Her vatandaşın Devlet Bürokrasi’si karşısında eşit haklara sahip bulunmasıdır. Ve nihayet, sosyal adalet, bir ülkede herkesin kendi kabiliyetine göre; ama insan haysiyetine yakışır, asgari bir hayat seviyesine sahip olmasıdır. Bu da, bir ülkede, gerek fertler, gerek bölgeler arasında dengeli bir gelir dağılımı ile sağlanır. Oysa, bütün dünyada çok iyi biliniyor ki; gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı dengesi bozuktur...

Türkiye’de de. Dahası.. Belli bir geliri olmayan yani işsiz insanımız da çoktur. Çok iyi bilirsiniz ki; en büyük sosyal adaletsizlik, işsizliktir. Dar gelirli, orta gelirli halkımız için kontrolden çıkmış bir enflasyon sosyal adaletsizliktir. Elbette pek çok sorunumuz vardır ama, pek çok da imkanımız vardır. Bütün sorunlarımızın içinde, yarınlara olan güvenimizi, bugünden milletçe başarabildiklerimiz sağlayacaktır... Değerli vatandaşlarım, Sosyal adaleti sağlama yolunda, yeni bir kanun tasarısı Yüce Meclisimize sevk edilmiştir. Tasarının adı: Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Kanun tasarısıdır. Kanunun amacı ise; fakrüzaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktır. (30.05.1986)

[Özal]: Diğer bir reform; Beceri Kazandırma Kurslarıdır. Herhangi bir mesleği, becerisi olmayan binlerce vatandaşımız bu kurslar sayesinde toplumumuza yeniden kazandırılmaktadır. Artık işsiz kalmayacaklardır. Ya kendi işlerine sahip olacaklardır veya bir başka hizmette çalışabileceklerdir. Sevgili Kardeşlerim, Birçoğunuzun ne zor şartlar altında okuduğunuzu biliyorum. Analarınız, babalarınız büyük fedakârlıklarda bulundular. Fakat maalesef halâ ülkemizde maddi imkânsızlıklardan dolayı okula gidemeyen bir kitle mevcut. İşte çoğunuzun Fakir Fukara Fonu diye isimlendirdiği bir icraatımız Sosyal Dayanışma ve Gelişmeyi Teşvik Fonu bu yavrularımıza yardım etmekte, onların da sizler gibi okula gidebilmelerine imkân sağlamaktadır. Eğer bugün ileri Batı ülkelerinde bilgisayarlar ilkokullara girmişse benim ülkemde de girmelidir. (26.04.1987)

Gelir dağılımında adalet, tam istihdam ve sosyal güvenlik dokusunun örülmesi sosyal refah devletinin ekonomi politikalarının temel kaygılarından (Dursun, 2001, s. 89). Ancak, sosyal refah devletinin 1974’te patlak veren bunalım karşısındaki başarısızlığı ve devlete karşı duyulan tepkideki artış, yeni liberal ve yeni muhafazakar akımların çıkarlarına hizmet etmiştir (Köksal, 2006, s. 32). Yukarıdaki örneklerde, Özal’ın sosyal adalet anlayışı içinde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, yol, su, elektrik vb. hizmetleri alabilmesini ve memur, işçi gibi kesimlerin vergilerin yükünden olabildiğince kurtulmasını sağlamak vardır. Özal’ın sosyal adalet sağlanması için attığı adımlardan bir diğeri, *Fakir Fukara Fonu* uygulamasını yaşama geçirmesi ve bunu illerde valilere, ilçelerde kaymakamlara bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’nın emrine vermesidir. Böylece gereksinim sahibi muhtaç kişilerin temel ihtiyaçları devlet tarafından karşılanacaktır. Keynesçi bir anlayışa benzeyen, devlet aracılığıyla yönlendirilen ve yürütülen sınıflar arası uzlaşma denemesidir. Bu uygulama, ekonomik popülizmin önünü açabilecek bir sistemdir. Ancak, Özal’ın yukarıdaki konuşma örneklerinde işsiz kişilerin daha kolay iş bulabilmelerini sağlayan beceri kurslarını da devreye sokması dikkat çekicidir.

Erdoğan’ın adalet kavramı Özal’inkinden daha farklı, daha geniş kapsamlıdır:

[Erdoğan]: “Biliyoruz ki insanı ihmal eden bir anlayışla gündelik kazançlar sağlansa da uzun ömürlü başarılar kazanılamaz. İnsan mutluluğunu, demokrasinin bütün kurumlarıyla işlerlik kazanmasını, özgürlüklerin ve adaletin tesisini en temel önceliklerimiz olarak görüyoruz. Adalet derken kastımız sadece mahkeme salonları değildir. Orada her bir vatandaşımızın eşit ve hakkaniyete uygun bir muamele görmesi de değildir. Adaletin terazisinde en küçük bir şaşma elbette kabul edilemez. Bizim adaletten kastımız aynı zamanda bölgesel gelir farklılıklarının ve fırsat eşitsizliğinin de ortadan kaldırılmasıdır. Bu ülkede yüzü gülmeyen bir tek insanımız bile kalmamalı; tek bir vatandaşımız bile kendisine haksızlık yapıldığı duygusuna kapılmamalıdır. Amaç bu olmalıdır, hedef bu olmalıdır. Değerli vatandaşlarım... Bu çerçevede devletin kendi vatandaşlarına borçlu kalmasını, asla doğru bulmadık, doğru bulmuyoruz.” (30.01.2006)

[Erdoğan]: Son üç yasama yılında millet iradesinin temsilcisi olarak ülkemizi geleceğe taşıyacak olan yapısal değişim hareketlerinin en önemli adımlarının atıldığı Türkiye Büyük Millet Meclisi, yeni yasama yılında da çalışmalarını bu paralelde, aynı ciddiyetle sürdürecektir. Özellikle AB’ye uyum yolunda gerçekleştirilen yeni yasal düzenlemeleri hızlı ve kararlı bir şekilde hayata geçiren Meclisimiz, eksik

parçaları da bu dönem içinde tamamlayarak çağdaş Türkiye'nin inşasını tamamlamış olacaktır. Bütün gayretimiz, **Türkiye'yi bütün bireylerinin aynı gurur ve heyecanla sevebilecekleri, kucaklayabilecekleri, inanacakları adaletli, özgür bir demokrasi ve hukuk ülkesi haline getirmektir.** (Eylül 2005)

Erdoğan'ın konuşmalarına bakıldığında, sağlanacak adalet yalnızca ekonomik alanda değil, demokrasi ve yasalar konusunda da olacaktır. Hem Özal'ın hem de Erdoğan'ın konuşmalarından alınan mesajlar, (sosyal) adaletin işlemekte olan sistemde henüz olmadığı ama kendileri tarafından sağlanacağı mesajını içermektedir. Adalet kavramının yaşama getirileceği iması, rejiminin adaletli olmadığı veya tam işlemediği anlamını da ortaya çıkarmaktadır. Her iki başbakan da, adaleti devlet eliyle kendilerinin sağlayacakları mesajını vermektedirler.

Erdoğan'a göre, Türkiye bir yasaklar ülkesidir ve başbakanlığı döneminde yasaklar kalkmış ve özgürlükler gelmiştir. Ancak, bu yeterli değildir. Her tarafta alabildiğince yolsuzluk vardır; bu da yoksulluğun temelidir:

[Erdoğan]: Sosyal Güvenlik Sistemi ve sağlık harcamalarında adeta yolsuzluk boyutuna ulaşmış, bu israfı önleyecek tedbirler alınmıştır. Geçtiğimiz iki ayda gelirlerin tahsili ve giderlerin tasarrufunda faiz dışı fazla hedefi aşılmıştır. Geçen iki ayda vergi gelirleri, beklenenden 580 trilyon lira fazla gerçekleşmiştir. (23.03.2003)

[Erdoğan]: Daha seçimlerden önce yolsuzlukla mücadeleyi en öncelikli hedeflerimizden biri olarak ilan etmiştik. Bu yüzden iş başına gelir gelmez, gerek Meclis Grubu, gerekse Hükümet olarak bu konuda çok köklü ve kapsamlı bir çalışma içine girdik. Meclis'te kurulan Yolsuzlukları Araştırma Komisyonu, bildiğiniz gibi geçtiğimiz günlerde çalışmalarını tamamladı. Ulaştığı sonuçları bir rapor halinde Meclis Başkanlığı'na sundu. Ben, bu çalışmada emeği geçen bütün milletvekili arkadaşlarımı -parti ayrımı gözetmeksizin- tebrik ediyorum. Yine sabahlara kadar çalışarak, komisyona hizmet veren uzman arkadaşlarımıza da ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Yolsuzlukla mücadele konusu zannedildiği gibi sadece Meclis Araştırma Komisyonu'nun çalışmalarıyla da sınırlı değildir. Özellikle yatırımcı Bakanlıklarımız da kendi bünyelerinde çok kapsamlı araştırmalar yaptılar, yapmaya da devam edecekler. Bunlardan bazıları şimdiden yargıya intikal ettirilmeye başlamıştır. Bunu özellikle şunun için vurgulamak gerektiğini duyuyorum: Bazıları işi sulandırmak için, bazıları da eski dönemlerin alışkanlığıyla bütün bu çalışmalardan elle tutulur bir sonuç çıkmayacağı duygusunu yaymaya çalışıyorlar. Bu tür söylentilere prim vermeyin. Şundan kesinlikle emin olunuz; hiç kimsenin yaptığı yanına kâr kalmayacaktır. Hukuk kuralları içinde bütün yolsuzlukların hesabı tek tek sorulacak. Bakınız şu anda sadece **Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nda, sadece Karavolları Genel Müdürlüğü'nde usulsüz keşif artışları yoluyla yapıldığı tespit edilen yolsuzlukların toplamı 714 milyon dolardır.** Bunların dosyaları gereği yapılmak üzere Yargıtay'a ve Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilmiştir. Bunun gibi **bütün Bakanlıklarda, bütün devlet birimlerinde ne kadar usulsüzlük ve yolsuzluk yapılmışsa hepsi tek tek tespit edilmektedir.** Bunlar peyderpey yargıya intikal ettirilecektir. (09.08.2003)

[Erdoğan]: Aziz Milletim İktidara gelirken sizlere 3 Y ile, yani Yoksulluk ve Yolsuzluk bunun yanında Yasaklar, bunlarla savaşacağımızı hep söyledim. mücadele edeceğimizi söyledim, bunun sözünü verdik. Sözümüzde de durduk ve duruyoruz. Yoksulluğu oluşturan temel sebeplerden biri Yolsuzluktu. Önce bunun üzerine gittik. Kesilemez denilen en cüretkar hortumları bir bir kestik. Kimsenin gözyaşına, şanına şöhretine bakmadık. Halktan aldıklarını millete geri ödetmek için canla başla çalıştık, çalışıyoruz. Ekonomimizdeki gelişmenin, halkımızın alım gücünde, çalışanlarımızın ücretlerindeki artışların temelinde hortumları süratle kesmiş olmamızın katkısı da büyüktür...Yüreğinizi rahat tutunuz. Bizlere güveniniz. Bu süreç hızla aşılacak, Türkiye geçirdiği dönüşümü mutlaka tamamlayacak; hak ettiği özgürlükler ve demokrasi standardını mutlaka kalıcı hale getirecektir. Bizim "3 Y" dediğimiz, "yasaklar, yolsuzluk ve yoksulluk'un" milletimizin refah ve mutluluğuna karşı nasıl bir işbirliği içine girdiğini geçmişte hep birlikte yaşadık, gördük. Bunların her biri aynı zincire vücut veren karanlık halkalar gibidir. Bunlar, birbirlerinden güç alır, biri diğerini besler. Biz, işte bu karanlık zinciri kırmaya geldik. Yaptığımız reformlarla, Türkiye'nin, insanımızın önünü açtık. Bu nedenle yoksullukla mücadele etmenin en başına yolsuzlukla mücadeleyi, yolsuzlukla mücadelenin en başına da yasaklarla mücadele etmeyi koyduk. Bu konuda millettten aldığımız yetkiyle sonuna kadar gitmeye kararlıyız... (30.12.2005)

[**Erdoğan**]: **Bir avuç sülük** bu ülkenin kamu ve özel bankalarında 50 milyar dolarını talan ve yağma etti. Henüz tam olarak bunun hesabını görebilmiş değiliz. Bir çeşit kapkaçla çalınan, hortumlanan 50 milyar doların ne kadar iş, aş ve ekmek olduğunu, bu parayla kaç fabrika kurulabileceğini, sönmekte olan kaç ocağın yeniden tütebileceğini varın siz hesap edin. (30.06.2005)

Hem yeni liberal hem de popülist söylemde, bozulmuş sistemin halkın yararına yeniden yapılandırılması zorunlu olduğu üzerine kurulur. Her iki başbakana göre de, sistem istismar edilmiş hatta yolsuzluk boyutuna ulaşmıştır.

[**Erdoğan**]: Bir düşünür, “Kişi ulaşmak istediği limanı biliyorsa, onun için her rüzgar uygundur” der. Bizim ulaşmak istediğimiz liman, Atatürk’ün işaret ettiği “Muasır yani, çağdaş medeniyet seviyesi”nin üstüne çıkmaktır. **Biz, varacağımız limanı çok iyi bilen bir iktidarız. Bunun yolunun da ancak ve ancak eğitim sistemimizin kalitesini yükseltmekten geçtiğinin bilincindeyiz. Ülkemizde geçmişten kalan bazı ekonomik sıkıntılar, eksiklikler, aksaklıklar, en fazla eğitim, sağlık ve adalet hizmetlerinin kalitesini düşürmüştür.** Bunun da bilincindeyiz ve Anayasamız’da yer alan sosyal devlet ilkesi gereğince, **bu alanlardaki kalitesizliği, niteliksizliği ve hatta yozlaşmayı bir an önce gidermek zorundayız.** (11.09.2003)

[**Erdoğan**]: Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın getirdiği asıl büyük yenilik işte bu zihniyet farkıdır. Bildiğiniz gibi yasal süreci tamamlayarak SSK hastanelerini Sağlık Bakanlığımıza devrettik. Bundan muradımız, sağlık sistemimizi bütünlüklü bir yapıya kavuşturarak her insanımıza aynı kalite ve yaygınlıkta sağlık hizmeti verebilmektir. Öte yandan **SSK hastaneleri ile ilgili olarak yıllardır bir türlü giderilemeyen şikayetlere de bu uygulama ile bir son vermeyi ve hizmeti iyileştirmeyi hedefliyoruz.** Bu konuda özellikle sendikalarımızdan bazı itirazlar yükseldi. Devlet olarak işçilerimizin, çalışan kesimlerimizin hastanelerini ellerinden almak, haklarını gasp etmek gibi bir niyetimizin olamayacağını her sağduyu sahibi insanımız biliyor. **Bu hastanelerimiz yıllardır hem hizmetlerindeki eksiklikleri gideremediler, hem de zarardan kurtulamadılar. (26.01.2005)**

Özelleştirme, kimi zaman yeni sağ, kimi zaman yeni liberalizm ya da bazen de yeni muhafazakarlık olarak adlandırılan siyasi ve düşünsel akım tarafından geliştirilen bir politika olan özelleştirme uygulamalarının çeşitli yöntemleri vardır (Dursun, 2001, 87-88). Geniş anlamıyla özelleştirme, (a) devletin mülkiyeti kendinde kalmak üzere bazı mal ve hizmet üretiminin belli aşamalarının veya tamamının özel kuruluşlarca yerine getirilmesi yönünde düzenleme yapılması; (b) sübvansiyon adı verilen bu uygulamaların kaldırılması, gerçek bedelinin alınması uygulamalarına geçilmesi; (c) deregülasyon türü uygulamalarda ise, devlet ya bir mal ve hizmetin üretimindeki kamu tekeli ortadan kaldırarak ya da fiyat belirleme ve denetleme yetkisini kullanmaktan vazgeçerek fiyatların oluşumunu piyasa koşullarına bırakması yöntemleriyle uygulanmaktadır (Dursun, 2001, s. 103-104).

Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının savunulması vatandaşların yararına yapıldığı biçimde vurgularla savunulmaktadır. 1980’lere kadar daha çok KİT’leri iyileştirme yönünde politikalar üretilirken, özelleştirme yönündeki ilk alıştırmalar, gelir ortaklığı senetleri çıkarma yöntemiyle başlamıştır. Bunu, KİT’lerin mülkiyetinin değil ancak işletilme hakkının, ürünlerin pazarlanmasının, dağıtımının belirli bir bedel karşılığı gerçek ya da tüzel kişilere devredildiği yöntemler izlenmiştir (Dursun, 2001, s. 119).

Değişim için uygulanan politikaların tüm vatandaşları kapsayacağı mesajıyla, bireyler için *ortak çıkar* yaratılmakta, böylece hegemonik strateji uygulanmaktadır. Bu stratejinin temeli yine ekonomik çıkarlara dayandırılmaktadır:

[Özal]: Yani Devletin ne kadar, kâr getiren Kamu İktisadi Teşekkülü, Kamu İktisadi Kurumları varsa, bunların gelirlerinin, hatta mülkiyetlerinin bir bölümünün halka açılması, buna karşılık halktan bir anapara toplayarak yeni yatırımlar yapılması kanun hükmüne bağlanmıştır. (30.11.1984)

[Özal]: Evet, sevgili vatandaşlarım, Memleket ekonomisi için, çok hayırlı, çok faydalı bir teşebbüsün başlangıcındayız. Milletçe, ekonomik zihniyetimize yepyeni bir ufuk açacak... **Devlet ile vatandaşın iktisadi ilişkilerinde dönüm noktası olacak bir ilk adımı atmaya hazırlanmaktayız.** Ülkemizde, **ilk defa, bir devlet altyapı kuruluşunun gelirleri halka açılacaktır.** Bir-iki gün içinde: İstanbul I. Boğaziçi Köprüsü Gelir Ortaklığı Senetleri satışa çıkartılacaktır...Hükümet programımızda yer alan bir iktisadi görüşümüz, hatta bir vaadimiz, hepimizin diline «köprüünün satışı» yada «köprü satılıyor» deyişi ile yansımıştır. Ta başından beri, herkesin pek iyi bildiği gibi: Biz...! Köprüyü satmıyoruz. Yaptığımız... Türk ekonomisinde yeni bir çığır açmaktır. Yaptığımız... **Devlete, bütçe dışı, vergi dışı milletin gönül rızası ile katılacağı yeni gelir kaynakları bulmaktır.** Yaptığımız...halkımızın tasarrufları için istikrarlı, yüksek verimli ve Devlet güvenceli gelir kaynakları sağlamaktır. Yaptığımız...**Yasadışıktan, zorlamadan uzak, akılcı ticari tekliflerle, millet ile Devlet arasında, ilk defa, tek yönlü olmayan, yeni vergiye dayanmayan, bir iktisadi işbirliği kurmaktır.** Yaptığımız... İlk adım olarak, İstanbul I. Boğaziçi köprüsü gelirlerinin bir kısmını, gelir payı halinde, halkımızın istifadesine sunmaktır. Bunu böylece bilebilirsiniz. ...Yatırım için ilk ve vazgeçilmez şart: Kaynaktır. Yani paradır. Netice itibariyle **mesele devlet malının millete satılması değildir. Zaten kimin malını kime satıyoruz. Her şey millettir.** Bizim şu ilk aşamada yaptığımız, halkın tasarruflarını işsizliğe karşı bir araç haline getirebilmektir. (30.11.1984)

[Özal]: Siz, bunlara dilerseniz, 24 Ocak döneminin zamları diyebilirsiniz. Ben, pek zam diyemiyorum. Bunlara, kaçınılmaz ve yapılması şart fiyat ayarlamaları diyorum. Bakın neden? O dönemde de, şu son dönemde de, KİT ürünlerinin fiyatları gene ayarlandı. Bu ayarlamalar, niçin kaçınılmazdır? Anlatayım...örneğin, demir fiyatı artınca, bunun bedelini, demiri kullananlar öder. Çimentonun fiyatı artınca, bedelini çimentodan yararlananlar öder. Kağıt fiyatları yükselince, bedelini gene o malı kullananlar öder. Ama, bütün bir toplum, bütün bir millet ödemez. **KİT ürünlerinin fiyatları ayarlanmazsa, ne olur? durmadan zarar eden bu kuruluşların bütçe açığı, devlet bütçesinden kapatılacaktır. Başka hiçbir yol yoktur. Devlet bütçesinde para yoksa ister istemez aşırı para basılır, işte o zaman, enflasyon adeta patlar. Ve bunun bedelini de bütün bir millet öder.** KİT ürünlerine zam yapmayalım derken, aradaki açığın bedelini, saç bitmedik yetim de öder. Biz, asla bu yola gitmeyeceğiz. Birinin kullandığı malın bedelini, bu malı kullanmayan diğer vatandaşın cebinden ödetmeyeceğiz. Bu böylece bilinsin. (25.06.1984)

Retoriğin etkili olabilmesi için doğal, olağan ve normal görünmesi gerekir. Mutlu (2005, 381), bu doğallığın, “yani retoriğin, sanki ‘bizim tarafından dillendirilmiş’ görünmesi, ancak alımlayıcı tarafından ussal gerçeklere haklı bulunması, alımlayıcının öncelikle akıl süzgecinden geçirecek bu retoriği kabul etmesiyle” olası olabileceğini belirtmektedir. Yeni Sağ ideolojinin temel niteliklerinden olan devletin ekonomiden çekilmesi kapsamında, Özal’ın konuşmalarına bakıldığında KİT’lerin elden çıkarılmasının meşrulaştırılması iki bağlamda örülmektedir. İlki, kar getiren KİT’lerin *gelir ortaklığı senetleri* ile halka arzıdır. Diğeri ise, KİT’lerin devlete ve ekonomiye getirdiği yükler ve zararlar çerçevesinde bunların elden çıkarılması kurgusuyla yapılan vurgulamayla işlenmektedir. Böylece liberal ekonomi kapsamındaki özelleştirmeler halkın yararına yapıldığı ussal gerekçelere dayandırılmaktadır.

Oysa, mimarının Özal olduğu 24 Ocak Programı, az gelişmiş ülkelere IMF tarafından empoze edilen *istikrar programlarını* ve Dünya Bankası tarafından geliştirilen, Kamu İktisadi Kuruluşları’nın ise serbest piyasa kurallarına göre işletilmesi, KİT’lerin ürettiği mallardan

sübvansiyonun azaltılması veya kaldırılması, kamu harcamalarının kısılması ve bazı KİT'lerin özelleştirilmesi amacıyla *yapısal uyum programı*dır (Dursun, 2001, s. 119). Bu olgu dikkate alındığında, 1970'lerin ekonomik ve siyasi krizinin izlerini halen taşımakta olan Türkiye'de halk kesimlerinin birikimlerinin sınırlı olması nedeniyle gelir ortaklığı senetlerini satın alma gücünün olamayacağı söylenebilir. *Halka arz* söyleminin halka şirin gözükmeğe çalışan retoriksel bir manevra olduğu sonucuna varılabilir.

Erdoğan'ın konuşmalarında ise, özelleştirmelerle yine devletin küçülmesi kar-zarar analizi çerçevesinde yürütülürken sistem eleştirisi de yapılmaktadır.

[Erdoğan]: Yine **özelleştirme uygulamalarına bakınız**... 2002 yılına lütfen şuna dikkat ediniz, şu anda yazılı görsel medyaya yansıyan muhalefetin parlamento içi, parlamento dışı yakıştırmalarını şu rakamlar nasıl yalanlıyor, lütfen şuna bakınız. 2002 yılına kadar olan 17 yıllık dönemde özelleştirme uygulamaları kapsamında sadece 8 milyar dolarlık işlem yapılmışken, son iki buçuk yıl içinde toplam 15. 2 milyar dolarlık özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir. Sadece 2005 yılının ilk 9 ayında yapılan özelleştirme uygulamaları 13.1 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkemizde sağlıklı, şeffaf, sosyal boyutu olan, üretimi, istihdamı, yatırımı gözeten bir özelleştirme anlayışını hakim kıldık. Bugün özelleştirmelerin arkasında kararlılık vardır, cesaret vardır, samimiyet vardır, her şeyden önce bu milletin kendi iradesi vardır. Kuşkusuz bundan da rahatsız olanlar olacaktır. Dedikodulardan, yalanlardan medet umanlar çıkacaktır... Neden? Niçin bu rahatsızlık? Çünkü **hiç kimse eline kartviziti alıp, ben falancanın yakınıym diyerek haksız kazanç, haksız iş elde edememektedir. Çünkü tekelleşme sona erecek, atıl istihdam sona erecektir. O dönem kapandı, bitti artık.** Devletin hazinesi kazanacak, devletin maliyesi kazanacak, Yatırım artacak, üretim artacak, istihdam artacak, ihracat artacak, Türkiye ekonomisinin kan dolaşımı düzeldikçe Türk milleti de ayağa kalkacak, milletimiz kazanacak, milletimiz rahatlayacak, milletimiz ilerleyecektir. (26.09.2005)

[Erdoğan]: **Özelleştirme ile ilgili daha önce açıklanan program uygulanmaya başlanmıştır. Kamudaki atıl istihdamın giderilmesine dair düzenlemeler ivedilikle yapılarak bu sorun yıl sonuna kadar çözülecektir.** Olağanüstü şartların gerektirdiği harcamaları karşılamak amacıyla gerekli tedbirler ekonomik programa uygun olarak alınmıştır. Bu kapsamda, dördüncü gözden geçirmenin Nisan ayının ilk yarısında tamamlanmasını bekliyorum. Programımızın bölgemizdeki savaş durumunun ekonomi üzerindeki etkilerini kontrol altında tutacak güçte olduğunu bilmenizi isterim. İhtiyaç duyulması halinde yeni tedbirlerle de programı desteklemekte tereddüt etmeyeceğimizi de vurgulamak istiyorum. Maliye politikasında göstereceğimiz bu kararlılık, mali piyasalarda istikrarı sağlamak için başta Merkez Bankası olmak üzere bağımsız kurumlarımızın aldığı ve alacağı tedbirleri destekleyecektir. Tüm Bakan arkadaşlarıma ve kamu görevlilerine yürürlükteki ekonomik programa titizlikle uymaları, gerekli önlemleri zaman geçirmeden almaları konusunda gerekli talimatları verdim. **Programın dışına çıkan beyan ve davranışlara hiç kimsenin itibar etmemesini önemle vurguluyorum.** Umarım ki, piyasa oyuncuları ve ekonomik hayatın aktörleri de Hükümet'in bu tavrına uygun davranırlar. (23.03.2003)

Popülist söylem, sınıfsal çıkarları çatışan kesimleri tek bir grupmuş gibi dikkate alarak sınıfsal farklıları görmezden gelir ve *ötekileri* dışlar. *Gelişme, yenileşme, kalkınma ve değişme* gibi kavramlarla sistemin düzeltilmesi, devletin küçülmesi ile ekonominin büyümesi mantıklılık dizgesine oturtulmaya çalışılmaktadır. Aralarındaki fark, Özal'ın ortak paydada buluşturmak için kullandığı argümanın ekonomik olması; Erdoğan'ın konuşmalarında ise ekonomik olanların yanı sıra topyekun bir değişim sonrası oluşacak çıkarların işlenmesidir. Özal, rekabetin ve bireyin önünü açtığını söylerken liberal bir söyleme; Erdoğan'ın ise, "milletin sırtından ayrıcalıklıların yükünü kaldırıyorum" diyerek popülizme başvurmuştur. Bir başka anlatımla, Erdoğan'ın yukarıdaki örnek parçalardan sonuncusuna bakıldığında özelleştirmeleri yeni liberal bir söylemle meşrulaştırmak yerine popülizmi kullandığı

söylenbilir. Her ikisi de, sınıfları uygulanan politikalar çerçevesinde bir ortak paydada birleştirmeye gayret etmektedir. Ancak yine de Erdoğan, ortakduyunun inşasında büyük şirket sahipleri, piyasa oyuncularını, ekonomistler, vb. kesimleri popülizmin unsurlarından olan *dışlama stratejisini* de uyguladığı görülmektedir. Çünkü, devleti resmen yöneten siyasetçiler ile memurları oldukları ekonomik güçler arasında kimi zaman çelişkiler ortaya çıkabilmektedir (Gramsci, 1986, s. 322).

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak hem Özal hem de Erdoğan'ın statükoya karşı çıkan seçkinler olduğu söyleyebilmek olasıdır. Taranan konuşmalar sonunda kısaca denilebilir ki, her ikisi de, statükoya karşı olan popülizm zırhına bürünmüş *seçkinlerdir*; zenginliklerden pay almayı ve karar mekanizmalarında yer edinmeyi talep eden gruplara yeni liberal söylemle yaklaşmaktadırlar; halkın milliyetçilik duygularına milliyetçi, muhafazakar, ekonomide serbest piyasa ekonomisini savunan, sosyal adaletçi ve popülist öğelerin birbirine eklemlenmesiyle kurulan Yeni Sağın ideolojisine dayanmaktadırlar. Bunun için de popülizmin gücüne ve cazibesine başvurduklarını söylemek olanaklıdır. Dolayısıyla, Özal ve Erdoğan'ın konuşmalarına bakıldığında, Di Tella'nın (1970) bölümün başında değinilen, halkın popülist doğrultuda hareketlendirme koşullarını oluşturma gayreti içinde olduklarından da söz edilebilir.

SONUÇ

Türkiye’de popülizm, 1947 yılında çok partili döneme geçişle başlamış, emekleme dönemini 1950’li yıllarda yaşamış, 1960’lardan sonra ergenlik dönemine ulaşmış, Avrupa’daki siyasal gelişmelere paralel olarak, Yeni Sağ ile benzer biçimde 2002 yılından itibaren iktidarının zirvesine çıkmıştır. Her ne kadar Adnan Menderes araştırmaya dahil edilememişse de, popülizmin bu gelişim evresinin, Turgut Özal ile Recep Tayyip Erdoğan’ın konuşmalarına yansıtacağı öngörülmüştür. Erdoğan’ın siyaset üslubunda popülizmin Özal’inkine göre daha şiddetli (gelişmiş) olduğu varsayılmıştır.

Araştırmanın bulgularına bakıldığında, her iki başbakanın konuşmalarında popülizmin başat unsurları olan “halk”a yüceltme durumu, egemenlik anlayışları, doğrudan demokrasi arayışları ve “ortakduyu” yaratma eğilimlerinde benzerliklerin olduğu kadar, birbirlerinden ayrıldıkları noktalar da olduğu görülür. R. Tayyip Erdoğan konuşmalarında, Özal’a göre daha çok milletin egemenliğine, milli iradeye, doğrudan demokrasiye, sağduyuya gönderme yapmıştır. İçeriksel olarak, *halka* başvurma yoğunlukları birbirine yakın olsa da, yükledikleri anlamlar değişmektedir.

Kalın popülizm şablonunda bakıldığında, Özal ile Erdoğan arasında bir uçurum söz konusudur. Özal’ın konuşmaları temelde kamu yönetimi ile ilgilidir, ancak ağırlıklı olarak ekonomik konulara ağırlık verdiği; ekonomik ortak çıkarlara dayanan bir birlik bütünlük anlayışına yöneldiği görülmektedir. Bu sonuç, popülizmin “doyurulmamış talepler etrafında uçuşan bir söylem geliştirdiği ve kendini yeniden-üretim için hiç ulaşamayacak bir hedef gösterdiği” tezi ortaya atılabilir. Özal’ın retorik bir tarzda popülist siyasal üslup ürettiği görülür. Mümkün olduğunca retorik gerekliliklerini kullanarak icraatlarını anlatmaya çalıştığı; rakamsal kanıtlamaları kullanarak ekonomik temelli akılcılık, rasyonel düşünceyle hegemonya kurma gayreti içinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu gayreti, kendisinin seçkinci yönünü saklamadan kendini halka yakınlaştırmaya çalışmaktadır. Ancak bu, Erdoğan’inkinden çok daha zayıf ve biçimseldir. Çünkü, Özal’ın halka yakınlaşması şort giymek, arabesk dinlemek, çizgi roman okumak gibi eylemlerle sınırlı kalmaktadır.

Erdoğan'ın ise, halka yakın biri olduğunu göstermek gibi bir çabası yoktur. Kişisel geçmişi, yürüyüşü, giyimi, avam dil kullanımı kendisinin zaten halkın içinde olduğunu kanıtlamaktadır. Böylece, halkın devlet yönetiminde vücut bulmuş hali olarak Erdoğan'ın, devlet, siyaset, medya ve seçkincilik (kurulu düzen) karşıtı, *protest* özellikli, yoğun bir söylem içinde olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak, Özal'ın ekonomide bir değişim yarattığı, kamudaki değişimi de başlattığı ama tamamlayamadığı; Erdoğan'ın ise, ekonomideki bu değişimi sürdürdüğü; bunun yanı sıra da hem kamu yönetimi, siyaset ve toplumsal yapı reformuna ağırlık verdiği söylenebilir. Tüm bu saptamalara ek olarak, hem siyasal hem de ekonomik açıdan Özal'ın izleyeni olduğunu saklamayan Erdoğan'ın, yabancı basında, “dini ve laik elitlerin savaşı” benzeri yorumlara neden olan yoğun ve sert üslubunun Özal'inkinden belirgin biçimde ayrıldığı tespit edilmiştir.

Her iki siyaset adamı da, popülist retorikte sürekli geçmişe gönderme yaparak siyaset/muhalefet karşıtlığı yapmaya çalışmıştır. Ancak, Erdoğan, ulusa sesleniş konuşmalarında rızanın sağlanmasının yollarından biri olan retoriğin gücünden Özal kadar yararlanamamıştır. Karşı olduğu, halkın dışında olarak gördüğü kesimleri ise, Avrupa'da egemen olan Yeni Sağ/Muhafazakar tarzı popülizm ile eleştiri getirmektedir. Örneğin, Özal'ın konuşmalarında medya karşıtlığına hiç rastlanmazken, Erdoğan'ınkilerde az sayıda da olsa bu unsur gözlemlenmektedir. İki liderin siyaset ve siyasetçi karşıtı söylemlerinde de farklılaşma söz konusudur. Özal, siyaset karşıtlığını eski ve yeni karşılaştırması yaparak yürütmeyi yeğlemektedir. Erdoğan ise, iyi-kötü ayrımıyla ve “Türkiye'nin önündeki parlak geleceğe giden yolun önündeki engel” olarak muhalefeti, bürokrasiyi ve “kör ideoloji sahipleri”ni göstermektedir.

Turgut Özal ve R. Tayyip Erdoğan'ın konuşmalarındaki ayrıcalıklılık (birleştiricilik) göstergelerinin her ikisi de (halka hoş görünmek isteyeceklerinden dolayı) olumludur. Her iki konuşmacının ortak özelliği, birkaç kesime aynı anda yönelmesidir. Bu durum, birleştiricilik amacının bir yansıması olarak yorumlanabilir. Beklentileri, talepleri farklı olan toplumsal sınıfları bir potada eriterek aynı yöne kanalize etmeye çalışmışlardır. Metinlerdeki birlik, beraberlik, dayanışmacılık mesajlarının yoğunluğu popülizmin ortakduyu, ortak çıkar oluşturma stratejisine uymaktadır. Ancak, R. Tayyip Erdoğan'ın göstergesinin olumlu yönü Özal'a göre daha az, olumsuz yönü daha çoktur.

Araştırmanın bulguları, genel çerçevede her iki liderin de popülizme meyilli olduklarını, ancak bunun farklı biçimlerde ve şiddette tezahür ettiğine işaret etmektedir. Popülist söylem tarzları oldukça farklıdır. Özal ile Erdoğan arasındaki popülist söylem tarzları arasındaki bu kırılmanın; yaş, kültür, eğitim vb. farklılıklardan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Hatta, konuşma metinlerinin teknokratlar tarafından kaleme alınması gerçeğinin de, popülist iletişim

tarzlarını etkilediği savunulabilir. Ancak, Özal'ın yeni liberal uygulamalarla devletin reform edilmesi sürecini belli bir aşamaya getirmesi, dolayısıyla Erdoğan'ın rotasını farklı yöne çevirmesinde etken olduğu da göz ardı edilmemelidir. Devamlılık ilişkisi kurulan bu iki liderin ideolojik amaçlarındaki farklılığın da popülist söylemlerini derinden etkilediği ileri sürülebilir. Erdoğan'ın konuşmalarının yöneldiği hedeflere (medya, siyaset, seçkinler gibi) bakıldığında, topyekun bir sistem eleştirisi içerdiği görülebilmektedir.

Araştırmanın giriş bölümünde de değinildiği gibi, Osmanlı Devleti döneminde Tanzimat'tan itibaren Avrupalı olma çabalarının yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti'nde de çeşitli alanlarda ilişkiler kurulmuştur. Avrupa ile kurulan bu ilişkiler ister istemez bilim, ekonomi, kültür, demokrasi anlayışında olduğu gibi siyaseti de etkilemiştir. Avrupa'daki egemen siyasi akımların etkisi bir biçimde Türkiye'ye yansımıştır. 1980'lerin Avrupa'sında, belirli liberal ve muhafazakar söylemlerin birleşimi olarak görülen Yeni Sağ, “yeni liberalizm” ya da “yeni muhafazakarlık” olarak da adlandırılabilen, siyasi ve düşünsel akım gelişmeye başlamıştır. Temelini 19. yüzyıl liberalizminden alan bu yaklaşım, ekonomik bağlam olarak yeni liberalizmin, siyasi bağlam olarak ise yeni muhafazakarlığın oluşturduğu, 1980 sonrasının hegemonik, politik ve ideolojik çerçevesine işaret etmektedir (Dursun, 2001, s. 87-88). Söylemine bakıldığında Özal'ın, aynı yıllarda Avrupa'da yükselişe geçen Yeni Sağ ideolojiden etkilendiği söylenebilir (Köksal, 2006). Bu bilgiler, popülist söyleminin neden ekonomik içerikli bir kurguya sahip olduğuna ışık tutmaktadır. Ancak siyasal iletişim açısından, Özal'ın popülizmi ile Avrupa'nın o yıllardaki popülizmiyle bir benzeşme olup olmadığı sorulabilir. Özal'ın popülizminin 1980'lerdeki Avrupa popülizmi ile paralellik taşıyıp taşımadığı yeni bir araştırma yapılmadan söylenemez.

Araştırmanın bulgularına bakıldığında Erdoğan için yanıt aynı değildir. İki liderin siyasal üsluplarındaki farklılık özünde Türkiye'nin, Avrupa'daki siyasi gelişim veya değişimlerden nasıl etkilendiğinin ipucunu vermektedir. Özal, konuşmalarında *popülizm* kavramını hiç kullanmamakla birlikte, az da olsa ima etmektedir. Batı Avrupa'daki yeni muhafazakar parti liderleriyle benzer tarzı olduğunu itiraf edercesine “Öfke de bir hitabet sanatıdır” (Hürriyet, 14. 02.2008) diyen Erdoğan ise, sıkça *popülizm* kavramına değinmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulguların yanı sıra, Erdoğan'ın, “kendilerinin popülizm yapmadıkları”, “popülist tutum içinde olmadıkları” biçimindeki açıklamaları, bugün Avrupa'daki başarısız tartışmasız ve Yeni Sağ'ın ve muhafazakarlığın dili olan popülizmden haberdar olduğunun kanıtıdır. Recep Tayyip Erdoğan'ın popülizmine karşı, halk tarafından *Gandi* adı yakıştırılan CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun benzer bir söylemlerle muhalefet yapmaya başlaması, Türkiye'de popülizmin siyasal iletişim düzleminde kalıcı bir nitelik kazanmakta olduğunun da belirtisidir.

Türkiye’de popülizm konusunda yapılmış araştırmaların neredeyse yok denecek kadar az olması, bu alanda derin bir boşluk oluşturmakta ve yeni çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bahsedilen gereksinim bu araştırmada az da olsa karşılanmaya çalışılmıştır. Araştırma için başka ne yapılabilirdi sorusu sorulabilir. Örneğin, popülist olarak nitelendirilen Adnan Menderes, kaynak sıkıntısı nedeniyle araştırmaya dahil edilememiştir. Zaman ve kaynak kısıtlamasının aşılması, Turgut Özal ve Recep. Tayyip Erdoğan’ın televizyonda yaptığı konuşmalarının yanı sıra, Adnan Menderes’in radyo konuşmalarını da analiz edebilme olanağı yaratabilirdi. Böylece, Türkiye’deki siyasal iletişim biçimi olan popülizmin seyri izlenebilir; siyaset ve devlet adamlarının popülist söylem boyutunda buldukları ya da ayrıldıkları noktalar daha net ortaya çıkabilir ve Avrupa’daki siyasal akımlarla karşılaştırılabilirdi.

Eksikliğin giderilmesi için, bu çalışmanın devamı niteliğinde ek çalışmalar yapılabilir veya Türkiye’de yükselişe geçeceği kesin gibi olan popülizm konusunda farklı sorgulamalarla yeni araştırmalar başlatılabilir. Siyaset biliminin yanı sıra, siyasal iletişim açısından da var olan bilimsel açıklık kesinlikle giderilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abts K. ve Rummens S., “Populism Versus Democracy”, *Political Studies*, Vol. 55, (2007), 405-424.
- Adorno W. T., *Kültür Endüstrisi, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2007.
- Ahmad F., *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, Ekim 1995.
- Akın F., “Türkiye’de Çok Partili Dizgeye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi İlişkileri (1946-1947)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Aktan C., “Turgut Özal: Liberal Reformist mi, Yoksa Liberal Deformist miydi?”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 5, No. 25, (Ocak-Şubat, 1999), 459-462. Ulaşılan kaynak: http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-ozal-liberal-reformist.pdf, Son Erişim Tarihi: 16.10.2008.
- Aktaş H., “Siyasi İletişim-Kuramsal Bir Çalışma”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Dergisi*, Vol. 2, No. 4, (Ocak, 2003), 30-41.
- AKP- Adalet ve Kalkınma Partisi Resmi İnternet Sitesi, http://www.rte.gen.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=28, Son Erişim Tarihi: 01.01.2009.
- Akşam Gazetesi, “Mumcu’dan ‘Afiş Milliyetçiliği’ Eleştirisi”, 10.01.2007.
- Alatlı A., “Demokratik bir Güç Olarak ‘Popülizm’”, 18.09.2003, Ulaşılan Kaynak: <http://www.alevalatli.com/menu.asp?sayfa=detay&makale=219&v=DEMOKRAS%C3%84%C2%B0&kat=35>, Son Erişim Tarihi: 10.05.2009.
- Albertazzi D.; McDonnell D, “Introduction: The Sceptre and the Spectre.” *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*, Der. Albertazzi D. ve McDonnell D, 1-11, Palgrave MacMillan, New York, 2008.
- Alemdar K. ve Erdoğan E., *Popüler Kültür ve İletişim*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.
- Alkan T., “Delikanlı Başbakan”, *Radikal Gazetesi*, 11.03.2003.
- Altaylı F., “Bizi Yeme Sırası Erdoğan’da”, *Hürriyet Gazetesi*, 24.08.2001.
- Althusser L., *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İthaki Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Nisan 2006.
- Arslan A., “Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No. 6, (2003/2), 115-135.
- Arslan A., “Türk Siyasi Elitleri”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* (International Journal of Human Sciences), Siyaset Bilimi, Vol. 1, No. 1, Yıl: 2002–2005, 11.7.2004, <http://www.insanbilimleri.com/>, (ICAAP, SOSIG, Biz/Ed, UNESCO General Social Sciences, UNESCO Social & Human Sciences Online Periodicals, DOAJ).
- Aslantaş A. S. ve Bıçakçı B, *Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Aşık M., “Babanın Köylüleri”, *Milliyet Gazetesi*, 07.05.1992.
- Atabek N., “Propaganda ve Toplumsal Kontrol”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Vol. 2, No. 4, (2003), 4-12.
- Atabek N ve Uztuğ F, “Haberlerde Çerçeveleme ve Öne Çıkarma”, *Gündem Belirleme Kuram ve Araştırmaları*, Der. Yaşın C., 117-125, Yargı Yayınevi, Ankara, 2008.
- Atabek Ü., “Akademik İlgi Alanı Olarak Siyasal İletişim”, *İletişim*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, No. 99/3, (1999), 7-11.
- Atatürk M. K., *Nutuk*, 1919-1927, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Vol. 2, 4. Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982.
- Bali R., *Tarz-ı Hayat’tan Life Style’a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Barlas M., *Turgut Özal’ın Anıları*, Birey Yayıncılık, 4. Basım, İstanbul, 2001.

- Batı U., “Reklamların Göstergibilimi: Bir Göstergeler Sistemi Olarak Reklamları Okumak”, İnsan Bilimleri Dergisi, Vol. 4, No. 1, (2007), Ulaşılan Kaynak: <http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewFile/257/222>, Son Erişim Tarihi: 29.04.2009.
- Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1988/ocak1988.htm>, Son Erişim Tarihi: 29.12.2008.
- Bayer Y., “Paralı Olanların Sesi”, Hürriyet Gazetesi, 18.07.2007.
- Belge net İnternet Sitesi, www.belgenet.com.
- Benford D. ve Snow D. A., “Framing Process and Social Movements: An Overview and Assessment”, Annual Review of Sociology, Vol. 26, (2000), 611-639.
- Bernays, Edward L. “Manipulating Public Opinion: The Why and the How”, The American Journal of Sociology, Vol. 33, No. 6, (May, 1928): 958-971.
- Birand M. A. ve Yalçın S., The Özal-Bir Davanın Öyküsü, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001.
- Blumler, J. G., “Third Age of Political Communication”, Journal of Public Affairs, Vol. 1, No. 3, (2001), 210-209.
- Blumler, J. G. ve Kavanagh D., “The Third Age of Political Communication: Influences and Features”, Political Communication, Vol. 16, (1999), 209-230.
- Bolulu O., “Ömrü Kısa, Tartışması Uzun Bir Eğitim Dizgesi: Köy Enstitüleri”; Yeniden [A.R.] Müdafaa-i Hukuk Dergisi, No. 33, (Mayıs, 2001), 103-108.
- Bora T., “Ecevit’teki Şeytan Tüyü”, Birikim Dergisi, No. 212, (Aralık, 2006), 5-10, Ulaşılan Kaynak: <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=329&dyid=4926>, Son Erişim Tarihi: 5 Mart 2009.
- Bora T ve Erdoğan N., “Biz Anadolu’nun Bağrıyanık Çocukları...”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık, Der. Çiğdem A., Vol. 5, (2003), Ulaşılan Kaynak: http://tulp.leidenuniv.nl/content_docs/wap/tbne.pdf, Son Erişim Tarihi: 29.04.2009.
- Bulaç A., “Çokluk İçinde Birlik”, Zaman, 18.07.2001, Ulaşılan Kaynak: <http://tr.fgulen.com/content/view/8951/12/>, Son Erişim Tarihi: 13.06.2010.
- Cameron, M. A., “Latin America’s Left Turns: Beyond Good and Bad”, Third World Quarterly, Vol. 30, No. 2, (2009), 331-348, Ulaşılan Kaynak: <http://weblogs.elearning.ubc.ca/leftturns/Cameron%20TWQ.pdf>, Son Erişim Tarihi: 24.04.2009.
- Canclini N. G., “Kültür ve iktidar Araştırmalarının Durumu”, Popüler kültür ve İktidar, Der. Güngör N., 133-167, Vadi Yayınları, 1999.
- Canovan M., “Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy”, Political Studies, Vol. 47, No. 1, (1999), 2-16.
- Canovan M., “Populism for Political Theorists?”, Journal of Political Ideologies, Vol. 9, No. 3, (2004) 241–252.
- Cemal H., Özal Hikayesi, Bilgi Yayınevi, 8. Basım, Ankara, Haziran 1990.
- Chevigny P., “The populism in The Americas”, Punishment & Society, Vol. 5, No. 1, (2003), 77-96.
- Cirino J. A., “Latin America ‘Populism for The XXI Century’ Walking Forward – Looking Backward”, Washington Dc, (Fall 2006), http://www.gwu.edu/~clai/recent_events/2006/060921-NeoPopulism_Cirino_Paper.pdf, Son Erişim Tarihi: 5.2.2009.
- Collins Etymological & Reference Dictionary, London, 1957
- Cowper J., “Footing, Framing and the Format Sketch, Strategies in Political Satire”, Framing and Perspectivising in Discourse, Ensink T., John Benjamins Publishing Company, Philadelphia, 2003.
- Çakan I., Konuşunuz Konuşturunuz, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Çavdar T., Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu, Ant yayını, İstanbul, 1970.

- Çavdar T., Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkar, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Federasyonu Yayını, Ankara, 1973.
- Çavdar T., “Halkevleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Vol. 4, (1983-a), 878-884.
- Çavdar T., “Serbest Fırka”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Vol. 8, (1983-b), 2052-2059.
- Çölaşan E., Turgut Nereden Koşuyor?, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.
- Dahinden U, “Framing: A Decade of Research Experience”, Paper submitted for the Annual Meeting of the ICA, New York, (2005).
- Daver, Bülent, “Az Gelişmiş Ülkelerde Siyasi Elit (Seçkinler)”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Vol. 20, No. 2, DOI: 10.1501/SBFder_0000000561, (1965), 517-535.
- Demirtepe Ü., “Parti Liderlerinin Anatomisi”, Politikacılarımızın Röntgeni Yazı Dizisi, Milliyet Gazetesi, 19-26.10.1991.
- Deren Van Het Hof S., “Popüler Kültür ve Siyaset”, Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji, Der. Yaylagül L. ve Korkmaz N. 155-170, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.
- Doğan İ., “Korumacılığın Geleneksel Kent Kültüründen Çıkarması Gereken Dersler”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Vol. 35, No. 1-2, (2002), 15-23.
- Doğan İ., “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1945-2000)”, Kamu Hukuku Arşivi Dergisi, (Eylül 2007), 83-97.
- Doğan K., Turgut Özal Belgeseli, THA Yayınları, Ankara, 1994.
- Domenach J., Politika ve Propaganda, Çev. Yücel T., Varlık Yayınları, Ankara, 1969.
- Dursun Ç., TV Haberlerinde İdeoloji, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- Eagleton T., İdeoloji, Çev. Özcan M., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ensink T. ve Sauer C., Social Function and Cognitive Approaches to Discourse Interpretation: The Role of Frame and Perspective, John Benjamins Publishing Co., Philadelphia, PA, USA, 2003.
- Entman R. M., “Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm”, Journal of Communication, Vol. 43, No. 4, (1993), 51-58.
- Entman R. M., “Framing Bias: Media in the Distribution of Power”, Journal of Communication, No. 57, (2007), 163–173.
- Erandaç B., “Milletin Adamları”, Takvim Gazetesi, 24.07.2007.
- Erdoğan İ. ve Korkmaz A., Öteki Kuram, Erk Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2005.
- Erdoğan N., “Demokratik Soldan Devrimci Yol’a: 1970’lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar”, Toplum ve Bilim, No. 78, (1998), 22-37. Ulaşılan Kaynak: http://tulp.leidenuniv.nl/content_docs/wap/ne.pdf, Son Erişim Tarihi: 13.11.2008.
- Escudé C, “From Captive to Failed State: Argentina Under Systemic Populism, 1975-2006”, The Fletcher Forum of World Affairs, Vol. 30, No.2, (Summer, 2006). Ulaşılan Kaynak: <http://fletcher.tufts.edu/forum/archives/pdfs/30-2pdfs/escude.pdf>, Son Erişim Tarihi: 20.05.2009.
- Eşiyok B. A., “Popülizm, Tarım Sektöründe Bölüşüm İlişkileri, Tarımsal Destekler ve Birikim”, Mülkiye Dergisi, Vol. 29, No. 247, (Yaz, 2005), Ulaşılan Kaynak: http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=48&Itemid=2, Son Erişim Tarihi: 21.05.2009.
- Fairclough N., Discourse and Social Change, Polity Press, Cambridge, England, 1992.
- Fitcher J., Sosyoloji Nedir?, Attila Kitabevi, Ankara, 2000.
- Gee, J. P., An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method, Routledge, London, 2005.
- Giddens A., Sağ ve Solun Ötesinde, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- Gott R., Hugo Chávez ve Bolivarcı Devrim, Yordam Kitapları, İstanbul, 2008.
- Gökçe O., İçerik Analizi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

- Gönenç E. Ö., “Siyasal Yaşamın Belirlenmesinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, No. 17, (2003), 31-41.
- Gözler K., *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.
- Gramsci A., *Modern Prens*, Çev. Esin P., Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984.
- Gramsci A., “Hapishane Defterleri”, Çev. Somer K., Onur Yayınları, İstanbul, 1986.
- Gülen F., “Halkın İçinde Hak’la Beraber”, 21.05.2007, Ulaşılan Kaynak: <http://tr.fguen.com/content/view/13747/3/>, Son Erişim Tarihi: 14.06.2010.
- Gürel N., “Korkut Özal Anlatıyor: Turgut Özal’ın MSP Adaylığı”, Milliyet, 26.06.1994
- Haber-7, “BBP’den Bayraklı Afiş Tepkisi”, <http://www.haber7.com>, 06.01.2007, Ulaşılan Kaynak: <http://www.tumgazeteler.com/?a=1881231>, Son Erişim Tarihi: 09.05.2009.
- Haber-7, “Baykal: Ay-Yıldız Erdoğan’a Yakışmadı”, <http://www.haber7.com>: 09.01.2007, Ulaşılan Kaynak: <http://www.tumgazeteler.com/?a=1886221>, Son Erişim Tarihi: 09.05.2009.
- Haber-7, “Erdoğan’a Göre Oy Oranları”, <http://www.haber7.com>, 16.06.2007), Ulaşılan Kaynak, <http://www.haber7.com/haber/20070616/Erdogana-gore-son-oy-oranlari.php>, Son Erişim Tarihi: 21.06.2010.
- Haber-7, “Siyasette Bel Aşağısının Kısa Tarihi”, <http://www.haber7.com>, 24.08.2006, Ulaşılan Kaynak: <http://www.tumgazeteler.com/?a=1661900>, Son Erişim Tarihi: 05.03.2009.
- Haber-24, “Erdoğan’dan Yine Boykot Çağrısı”, 11.02.2009, Ulaşılan Kaynak: <http://www.haber24.com/Politika/1-29228/Erdogan-dan-yine-boykot-cagrisi.html>, Son Erişim Tarihi: 13.06.2010.
- Hall S., Lumley B. ve McLennan G, *Siyaset ve İdeoloji*, Çev. Emrealp S., Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, Eylül 1985.
- Hall S., “Kültür, Medya ve ‘İdeolojik Etki’”, Medya, İktidar, İdeoloji, Der. ve Çev. Küçük M., 271-327, Ark Yayınevi, Ankara, 1993.
- Handy Dictionary of the Latin and English Languages, David McKay Inc, New York, tarihsiz.
- Harputlu A., “Siyasetin Arkaik Temellerinde AKP’yi Okumak”, Zaman Gazetesi, 7.11.2002, <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/11/07/yorumlar/default.htm>
- Herbst, S. “The Meaning of Public Opinion: Citizens’ Constructions of Political Reality”, Media Culture & Society, 15, (1993): 437-54.
- Hürriyet Gazetesi, “Tarikatlarda 28 Şubat Hesabı”, 16.10.2002.
- Hürriyet Gazetesi, “Ben Geliştim”, 28.12.2005.
- Hürriyet Gazetesi, “Ananı Al Git Buradan”, 11.02.2006.
- Hürriyet Gazetesi, “Uysal Koyun Değilim”, 14.02.2008.
- Hürriyet Gazetesi, “Köpekleriyle Yatar Köpekleriyle Kalkarlar”, 14.02.2009.
- Jagers J. ve WALGRAVE S., “Populism as Political Communication Style: An Empirical Study of Political Parties’ Discourse in Belgium”, European Journal of Political Research, No. 46, (2007), 319–345.
- _____, *İcraatın İçinden Programı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı, Ankara, 1987.
- İhlas Son Dakika, Monşer Diploması Sona Erdi”, 06.06.2010, Ulaşılan Kaynak: <http://www.ihlassondakika.com/detail.asp?id=277089>, Son Erişim Tarihi: 06.06.2010.
- İlgazi A., “Atatürk’ün Halkçılık Anlayışının Türkiye’nin Çağdaşlaşmasındaki Rolü ve Önemi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No. 8, (Bahar, 2002), 157-176.
- İnsel, A. “Olağanlaşan demokrasi ve modern muhafazakârlık”, Birikim Dergisi, No. 163-164, (Kasım-Aralık, 2002), 163–164.
- İşıklı A., “Neoliberalizmin Latin Amerika Serüveninde Kırılmalar”, Mülkiye Dergisi, Vol. 30, No. 251, (Yaz, 2006), 21-57.
- Kahraman H. B., “Ecevit’ten Sarıgül’e Uzanan El”, Radikal Gazetesi, 03.12.2004.
- Kahraman H. B., “Siyasetin Ecevit’i, Ecevit’in Siyaseti”, Radikal Gazetesi, 12.11.2006.

- Karakurt Acar, E., “Diyarbakır Örneğinde Etnik Kimlik Tartışmaları: Bir Söylem Analizi Çalışması”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2007.
- Kalender A., “Seçmenin Karar Sürecinde İletişim Araç ve Yöntemlerinin Önemi Üzerine Bir Araştırma”, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Vol. 2, No. 4, (2003), 30-41.
- Kamrava M., “Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey’s Refah Party”, British Journal of Middle Eastern Studies, Vol. 25, No. 2, (November, 1998), 275-301.
- Karadağ A., “Türk Aydınlarında Cumhuriyet: Farklı Siyasal Duruşlar ve Farklı Sonuçlar”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 14, No. 2, (2004), 225-254.
- Karahan F., “Biçembilim ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Dedikodu Sütunlarına Yönelik Bir İnceleme”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2006, Vol. 23, No. 1, 89-118.
- Karaömerlioğlu A., “Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık”, Toplum ve Bilim, No. 88, (İlkbahar, 2001), 163-187.
- Karaömerlioğlu M. A., “Rus Popülizmi Üzerine”, Toplum ve Bilim, No. 88, (İlkbahar, 2001), 235-250.
- Katz E., “Communications Research Since Lazarsfeld”, The Public Opinion Quarterly, 51: Supplement: 50th Anniversary Issue, (1987), 25-45.
- Korkmaz N., “Kültürel İncelemeler Geleneğinde ‘Kültür, Popüler Kültür ve İdeoloji’ Sorunu”, Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji, Der. Yaylagül L. ve Korkmaz N., 171-138, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.
- Köker E., Politikanın İletişimi, İletişimin Politikası, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- Köker L., “Seçim Sistemlerinde Siyasi Çoğulculuk”, Anayasa Yargısı Dergisi, Vol. 23, (2006), 199-210.
- Köker L., Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, 10. Basım, İstanbul, 2007.
- Köksal T., “1980 Sonrası Yeni Sağ Politikalar ve İcraatın İçinden programlarının (1984-1989) Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- Kırca A., “Bir Lider Aramak”, Sabah Gazetesi, 29.01.2005.
- Laclau E., İdeoloji ve Politika, Çev. Hüseyin Sarıca, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.
- Laclau E., Popülist Akıl Üzerine, Epos Yayınları, Ankara, 2007.
- Mardin Ş., Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, 13. Basım, İstanbul, 2006.
- Mcguigan J., Cultural Populism, Routledge, London and New York, 1992.
- Mert N., “DP’den AKP’ye Merkez Sağın Kısa Tarihi”, Yazı Dizisi, Radikal Gazetesi, 10-16.06, 2007.
- Miller D., Coleman J., Connolly W. ve Ryan A., Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, Çev. Paker B. ve Kırca N., Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994, Vol. 1, 326-327.
- Milliyet Gazetesi, “Mayıs’a Doğru Piyasalar Açılacak”, Barlas M.: Turgut Özal ile Röportaj, 30.03.1981.
- Milliyet Gazetesi, “Özal: Sırtım Yere Gelmez”, 14.07.1987.
- Milliyet Gazetesi, “Basına Küs Değilim, Bir Süre İçin Mesafe Koydum”, 28.07.1985.
- Milliyet Gazetesi, “Özal: Halk ve Allah’a Dayanıyorum”, 18.11.1985.
- Milliyet Gazetesi, “Özal’ın Son Gün Atağı”, 27.09.1986.
- Milliyet Gazetesi, “İnönü ANAP’ı Kaşımam”, 24.01.1989.
- Milliyet Gazetesi, “Özal Yine Anarşiyi Kullandı”, 24.03.1989.
- Milliyet Gazetesi, “Çifte Sandığa ‘Hayır’”, 08.04.1989.
- Milliyet, “Kutsal İttifak Diye Bir şey Yok”, 17.05.1989.
- Milliyet Gazetesi, “Demirel: Cascavlak Kalmak İstiyorsanız Bunlara Oy Verin”, 04.10.1991.
- Milliyet Gazetesi, “RP’yi Bölmek İstiyorlar”, 14.11.1994.
- Milliyet Gazetesi, “Saygı Duruşunda Nasıl Durulur”, 11.04.1995.

- Milliyet Gazetesi, “Uğur Dündar’ın Kimyası Bozulmuş”, 28.03.2009.
- Milliyet Gazetesi, “Erdoğan Konuştu, Köşe yazarlarından Şikayet Etti”, 26.10.2010.
- Milliyet Gazetesi, “Sivil Diktatörya Bizimle Son Buldu”, 25.10.2010.
- Mouffe C., “‘Siyasetin Sonu’ ve Sağ Kanat popülizmin Meydan Okuması”, Birikim Dergisi, No. 163-164, (2002), 94-95.
- Mutlu E., *Globalleşme, Kültür ve Medya*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005.
- NTV-MSNBC, “Askerlik Yan Gelip Yatma Yeri Değil”, 05.09.2006, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/384082.asp>, Son Erişim Tarihi: 09.05.2009.
- NTV-MSNBC, “Erdoğan şort giyip kadeh kaldırsa...”, 14.08.2008, Ulaşılan Kaynak: <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/456196.asp>, Son Erişim Tarihi: 21.05.2010
- NTV-MSNBC, “Erdoğan Bekir Coşkun’a Yüklendi”, 14.02.2009, Ulaşılan Kaynak: <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/475457.asp>, Son Erişim Tarihi: 09.05.2009.
- NTV-MSNBC, “Erdoğan’dan Medyayı Boykot Çağırısı”, 19.09.2009, Ulaşılan Kaynak: <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/459807.asp>, Son Erişim Tarihi: 13.06.2010.
- Oğur Y., “Milli Referandum Tarihimiz”, Yazı Dizisi, Taraf Gazetesi, 27.03-01.04.2010.
- Oktay A., *Türkiye’de Popüler Kültür*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1994.
- Oral M., “Halkevlerinin Toplumsal ve Kültürel İşlevleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Vol. 18, No. 53, (2002), 499-527. Ulaşılan Kaynak: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=241>, Son Erişim Tarihi: 05.01.2010.
- Ortadoğu Gazetesi, “Ne Milleti Ne milliyetçiliği Anladı” 06.01.2007.
- Ortadoğu Gazetesi, “Erdoğan’a Afiş Sorusu”, 12.01.2007.
- Ökçün G., *Osmanlı Sanayi – 1913, 1915 Sanayi İstatistikleri*, 2. Basım, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1971.
- Özbek M., “Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Der. Bozdoğan S. ve Kasaba R., 168-188, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Özçelik S., “Emperyalizm, Türkiye ve Sol-Korkut Borotav ile Söyleşi”, Yeniden Devrim, No. 6, (Şubat, 2008), 36-42.
- Özkan F., “1950’lerin Popülizm Açısından Bir İncelemesi”, Journal of Historical Studies, Vol. 2, (2004), 32-47.
- Özköylü G., “Kasımpaşalı Tayyip, Nasıl Tayyip Erdoğan Oldu”, Hürriyet Gazetesi, 27.02.2009.
- Özden M., “Türkiye’de Halkçılığın Evrimi (1908-1918)”, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, No. 16, (2006), 90-100.
- Özdil Y., “Biz kimiz?”, Hürriyet Gazetesi, 26.02.2010.
- Özkaya O., “Artık Dilenci Bir Toplum Değiliz!...”, Y.A.R. Müdafaa-i Hukuk, No. 110, (2007), 57-58.
- Özkök E., “Kardeşiniz bir zenci Türk’tür”, Hürriyet Gazetesi, 14.05.2009.
- Özyurt O., “Popüler Türk Sinemasının Piri”, Radikal Gazetesi, 21.05.2004.
- Pappas T. S., “Political Leadership and the Emergence of Radical Mass Movements in Democracy”, Comparative Political Studies, (2008), Vol. 41, No. 8, 1117-1140. Ulaşılan Kaynak: <http://online.sagepub.com>, Son Erişim Tarihi: 14.05.2009.
- Paranti M., “Tekelci Medya Manipülasyonu”, Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji, Der. Yaylagül L. ve Korkmaz N., Çev. Korkmaz N., 91-103, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.
- Pasquino G., “Populism and Democracy”, Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy, Der. Albertazzi D. ve McDonnell D., 15-29, Palgrave MacMillan: New York, 2008.
- Polat V. ve Karadoğan Doruk E., “TBMM Açılış Konuşmalarıyla Siyasal Lider Profili: Demirel ve Sezer”, 2. Uluslararası Halkla İlişkiler Sempozyumu: 21. Yüzyılda Halkla İlişkilerde Yeni Yönelimler, Sorunlar ve Çözümler, (27-28 Nisan 2006).
- Pulur H., “Hangi Özal?”, Olaylar ve İnsanlar, Milliyet Gazetesi, 22.10.1992.

- Radikal Gazetesi, “Dedim, ama Artık Değiştim”, 22.08.2001.
- Radikal Gazetesi, “Erdoğan: Argo Margo Konuşmuyorum”, 16.10.2002.
- Radikal Gazetesi, “Erdoğan’a ‘Kabadayı’ Denebilir...”, 09.12.2006.
- Radikal Gazetesi, “Moderatörün Yaptığı Edepsizlik”, 04.02.2009.
- Radikal Gazetesi, “Başbakan Medyayı Mahkum Etti Bile”, 20.02.2009.
- Radikal Gazetesi, “Basına Gazete Yırtarak Protesto”, 23.03.2009.
- Roberts, K., “Populism, Political Conflict, and Grass-Roots Organization in Latin America”, *Comparative Politics*, Vol. 38, No. 2, (January, 2006): 127-148.
- Russell B., İktidar, Çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1967.
- Rydgren J., “Radical Right-wing Populism in Sweden and Denmark”, *The Centre for the Study of European Politics and Society*, Working Paper, 2005, Ulaşılan Kaynak: <http://hsf.bgu.ac.il/europe/uploadDocs/csepspjr.pdf> , Son Erişim Tarihi: 26.04.2009.
- RTÜK- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Resmi İnternet Sitesi, 4 Ekim 1995 Tarihli Basın Açıklaması, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=2c049485-b93f-4e44-8829-41d9a0587a43, Son Erişim Tarihi: 30 Aralık 2008.
- Sabah Gazetesi, “Diklenmeden Dik Duruyoruz Bazı Monşerler Anlayamaz”, 31.01.2009.
- Sancar S., İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme, İmge Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2008.
- Sarıbay A. Y., Siyasal Sosyoloji, Der Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 1998.
- Saruhan E., “Yıllarca Çıpalanmışız Haberimiz Yok”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 18.11.2007.
- Sezer K., Ege Ernard: Bir “Öncü Reklamcı” ve Sıra Dışı Yaşamı, Reklamcılık Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Sezgin Ö ve Şaylan G., “Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Vol. 8, İstanbul, (1983), 2043-2051.
- Sotitovich M. ve McLeod J. M., “Values, Communication Behavior and Political Participation”, *Political Communication*, Vol. 18, No. 1, (July, 2001), 273-300.
- Szyliowicz J. S., “Elite Recruitment in Turkey: The Role of the Mulkiye”, *World Politics*, Vol. 23, No. 3 (April, 1971), 371-398.
- Sunar İ, “Demokrat Parti ve Popülizm”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Vol. 8, İstanbul, (1983), 2076-2086.
- Şahin H., “Varoş Popülizmi”, *Radikal Gazetesi*, 25.2.2009.
- Taggart P, Popülizm, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Taşcıoğlu, R., “Seçim Kampanyalarındaki Dönüşüm: ‘Amerikalılaştırma’ Bağlamında 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri, Genç Parti Seçim Kampanyası”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2007.
- TBMM- Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi İnternet Sitesi, 23. Dönem, 3. Yıl Tutanakları, (27 Ocak 2009), <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil3/ham/b04901h.htm>, Son Erişim Tarihi: 09.05.2009.
- Tekeli İ., “Türkiye’de Halkçılık”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Vol. 7, İstanbul, (1983), 1929-1935.
- The American Heritage Dictionary of the English Language: Fourth Edition, 2000.
- Tisdall S., “Erdogan Must Raise His Game on Cyprus”, *The Guardian*, 19.04.2010.
- Tokatlı O, Kırmızı Plakalar Türkiye’nin Özal’lı Yılları, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.
- Topbaş O. N., Muhabbetteki Sır, Erkam Yayınları, İstanbul, 2001, Ulaşılan Kaynak: <http://muhabbettekisir.darulerkam.altinoluk.com/olumu-guzellestirmek/>, Son Erişim Tarihi: 13.06.2010.
- Toprak Z., “Popülizm ve Türkiye’deki Boyutları”, *Tarih ve Toplum- Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan*, Cem Yayınları; Üniversite Öğretim üyeleri Derneği, İstanbul, 1992, 41-65, ulaşılan kaynak: http://www.obarsiv.com/cts_zafer_toprak.html, Son Erişim Tarihi: 25.05.2009.

- Torun E., II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye’de Kültürel Değişimler, Y.A.R. Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006.
- TRT- Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Resmi İnternet Sitesi
<http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx?yil=1989>, Son Erişim Tarihi: 25.03.2009.
- Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, Kanun No: 2954, Tarih: 11/11/1983, R.G.: 14/11/1983, No. 18221, TRT Resmi İnternet Sitesi, <http://www.trt.net.tr>, Son Erişim Tarihi: 30.12.2008.
- Ulurasba A. ve Tümer A., Cumhuriyetin 80. Yılında Foto Muhabirlerinin Objektifinden Fotoğraflarla Türk Demokrasi Tarihi, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2004.
- Uyar H., “Türkiye’de Modernleşme Sürecinde CHP’nin Rolü”, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yayınları, İstanbul, 2004, Ulaşılan Kaynak: <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/5.pdf>, Son Erişim Tarihi: 24.04.2010.
- Uyar H., “Atatürk Dönemi İç Politikası (1920-1938)”, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006-a, Ulaşılan Kaynak: <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/>, Son Erişim Tarihi: 04.04.2010.
- Uyar H., “1930’lar Türkiye’sinde Kemalizm Algılamaları”, 1919-2006: M. Kemal Atatürk’ün 87 Yıllık Düşünsel Yürüyüşü Sempozyumu (Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Merkezi ve Gazi Üniversitesi), (3 Haziran 2006-b).
- Uz Sönmez F., “Seksenler İstanbul’u Kentsel Söylemini Popüler Yazılı Medya Üzerinden Okumak”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Kasım 2007.
- Van Dijk T. A., “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, Medya, İktidar, İdeoloji, Der. ve Çev. Küçük M., 271-327, Ark Yayınevi, Ankara, 1994.
- Van Dijk, T. A., “Discourse Analysis as Ideology Analysis”, Language and Peace, Der. Schäffner C. ve Wenden A., 17-33, Aldershot, Dartmouth Publishing, 1995.
- Van Dijk T. A., “Ideology and Discourse Analysis”, Journal of Political Ideologies, Vol. 11, No. 2, (June 2006), 115-140.
- Van Dijk T. A., “Editor’s Introduction: The Study of Discourse: An Introduction”, Discourse Studies, Vol. 5, xix- xiii, Sage Benchmarks, London, 2007.
- Van Zoonen L., “Imagining the Fan Democracy”, European Journal of Communication, Vol. 19, No. 1, (2004), 39–52.
- Vatan Gazetesi, “Gelişerek Değiştim”, 28.12.2005.
- Vatan Gazetesi, “Değişmedim, Değişmem”, 22.06.2006.
- Vatan Gazetesi, “Patalya Otelinde Neler konuşuldu?”, 13.04.2009.
- Vatan Gazetesi, “Turgut Özal Bu Millele Özgüvenini İade Etti”, 29.12.2009.
- Walgrave S. ve De Swert K., “The Making Of The (Issues Of The) Vlaams Blok”, Political Communication, No. 21, (2004), 479–500.
- Walker I., “Democracy and Populism in Latin America”, Working Paper #347, (April, 2008), <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/347.pdf>, Son Erişim Tarihi: 01.04.2009.
- Werser R. ve Wicks R.H., “Seçmen İzlenimlerini Yönetmek: 2000 Kampanyası’nda Başkanlık Adayları Web Sitelerinde Fotoğrafların Kullanımı”, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Çev. Çubuk D., (2008/9), 191-194.
- Weyland K., “The Rise of Latin America’s Two Lefts: Insights from Rentier State Theory”, Comparative Politics, Henüz Yayınlanmamış Makale, 2009, http://virtual.academia.cl/file.php?file=/1/moddata/forum/1/578/leftism_rentier -- long.pdf, Son Erişim Tarihi: 29.04.2009.
- White J. B., Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Wodak R., “Populist Discourses: The Rhetoric of Exclusion in Written Genres”, Document Design: Journal of Research and Problem Solving, Vol. 4, No. 2, (2003), 133-148.

- Yaktıl G., Güçhan G, Sağlık M., ve Demiray E., “Bir Propaganda Aracı Olarak Televizyon: 29 Kasım 1987 Genel Seçimleri”, Kurgu 9, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Yüksekokulu Yayınları, No. 546/3, (Aralık, 1991), 73-103.
- Yaman H. ve Erdoğan Y., “İnternet Kullanımının Türkçe’ye Etkileri: Nitel Bir Araştırma”, Journal of Language and Linguistic Studies, Vol. 3, No. 2, (October, 2007), 237-249.
- Yeni Asya, Gazetesi, “AKP’nin afişleri TBMM Gündeminde”, 12.01.2007.
- Yeni Şafak Gazetesi, “İşte Ak Parti’nin Bayramlık Tebrik Kartı”, 12.07.2007.
- Yeni Şafak Gazetesi, “Erdoğan’ın Bürokratik Oligarşi İsyanı”, 09.05.2009.
- Yetkin Ç., Türkiye’de Tek Parti Yönetimi, Altın Kitaplar, İstanbul, 1983.
- Yetkin Ç., Karşı Devrim, Y.A. R. Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 4. Basım, Antalya, 2006.
- Yücel E., “Güç ilişkileri Açısından Delikanlılık Kavramsallaştırması”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.
- Yıldırım E., “AKP: Bir Politik tasarımın Sosyolojik Temsiliyeti”, Birikim Dergisi, İletişim Yayınları, No. 163-164, (Kasım-Aralık, 2002), 66-70
- Zaman Gazetesi, “Demirel’den Yeni Açılım: Dün Düdü, Bugün Bugündür, Yarın Yarındır”, 27.11.2008.
- Zaman Gazetesi, “Bahçeli’ye Göre Başbakan Pano Milliyetçisi”, 12.01.2009.
- Zaman Gazetesi, “Bürokratik Oligarşi Bir Beladır”, 05.04.2010.
- Zuckerman A., “The Concept ‘Political Elite’: Lessons from Mosca and Pareto”, The Journal of Politics, Vol. 39, No. 2, (May, 1977), 324-344.
- Zúquete J. P., Book Review, Journal of Latin American Studies, Cambridge University Press, Vol. 41, No. 3, (25 August, 2009), 600-602.
- Zürcher E. J., Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, 7. Basım, İletişim Yayınları, 7. Basım, İstanbul, 2005.

EKLER

EK-1

EK-2

EK-3

EK-4

(Ulurasba ve Tümer, 2004)

EK-5

(Ulurasba ve Tümer, 2004)

EK-6

(NTV-MSNBC, 14.08.2008)

EK-7

(Milliyet, 12.07.1984)

EK-8

(Ulurasba ve Tümer, 2004)

Yarın siyasal istikrarı siz koruyacaksınız.

Sevgili vatandaşlarım,

Yarın, 10 ilimizde, 11 milletvekili seçimi için oy kullanacaksınız.

Bu ara seçimlerde...Ne Yüce Meclis, ne de iktidar değişmeyecektir. Sadece, Parlamento'daki 11 boş sandalye sahibini bulacaktır.

Böylesi bir seçimde, sandık başında, milletçe hedefimiz ne olmalıdır?

Demokratik bir ülkede, her işin başı, siyasal istikrardır.

Siyasal istikrar ise...Memleket meselelerine hakim, hızlı çalışabilen, hızlı kanun çıkarabilen bir Meclis ve güçlü bir iktidarla sağlanır.

Demek oluyor ki, siyasal istikrar, memleket meselelerini çözecek, yapıcı, iş bitirici bir icraatın da vazgeçilmez şartıdır.

Şimdi...Bir de hatırlayın...

Yüce Meclis'te, bir kere siyasal istikrar bozulunca, tek bir kanunun çıkamadığı günleri hatırlayın.

Siyasal istikrarsızlık yüzünden, bu memlekette bir zamanlar Cumhurbaşkanı dahi seçilemeyen dönemleri hatırlayın.

Bir yanda tepede başlatılan siyasal kavga... öte yanda bölünen millet, cepheler, koalisyonlar...

O dönemlerde anarşiden, terörden, içine yuvarlandığımız iktisadi uçurumdan çıktıklarımızı unutmayalım.

Bugün, nereden nereye geldik? Bir de ona bakalım.

Bugün, kalkınmaya adanmış, büyük memleket meselelerini çözüm yoluna koymuş, güçlü bir ülkeyiz.

Bugün...Bütün Türkiye büyük bir şantiye halindedir...Her yerde, her yörede yatırım var, işsize açılan yeni iş alanları var.

Bugün...Doğu ve Güney-Doğu tarih boyunca görmediği bir kalkınmanın çığındadır...

Ya büyük şehirlerimiz...Güçlü, iş yapabilir Belediyeler sayesinde hepsinin çehresi hızla değişiyor. Su, kanalizasyon meselelerine köklü çözüm getiriliyor.

Ya çıkarılan kanunlar? Tümü de sosyal adaletçi olan uygulamalar:

İmar Affı...Vergi İadesi...KDV...Toplu Konut Fonu...Bunların hepsi Türk sosyal hayatına yeni boyutlar getiren reformlardır.

Eğer siyasal istikrar olmasa, eğer hızlı çalışabilen bir Meclis ve akılcı bir İktidar olmasa, bugünlere nasıl gelebilirdik?

Ve nihayet, uygulanan akılcı ekonomik politikalarla ulaştığımız ihracat başarısı... bütün dünyada ulaştığımız yüksek dış itibar...

Değerli vatandaşlarım,

Türkiye'nin elbet çözüm bekleyen meseleleri vardır.

Ama en önemlisi, artık geriye dönüş yoktur.

Memleketi kan, anarşi ve yokluk içine sürükleyen siyasal zihniyetlerle ilişkimiz kesilmiştir.

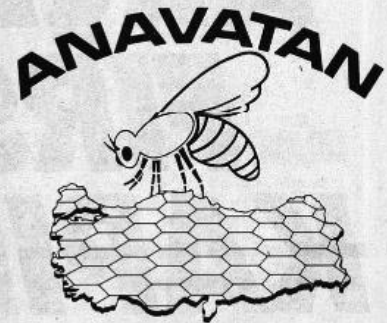
Bu memleket, yıllar boyu ne çekmişse siyasal istikrarsızlıktan çekmiştir.

Yarın oylarınızı bu bilinç içinde kullanın.

Yarın oylarınızı Anavatan Partisi'nde toplayın.

Oylarınızla siyasal istikrara ve sürdürdüğümüz başıbaşı anlayışa sahip çıkmanızı sizlerden bilhassa istiyorum.

Bu inanç içinde, hepinize en iyi dileklerini sunuyor ve bu seçimlerin milletimize hayırlı olmasını Cenabı Hak'tan diliyorum.

PARTİSİ
1983

TURGUT ÖZAL
Başbakan ve
Anavatan Partisi Genel Başkanı

EK-10

KODLAMA CETVELİ

Bireysel Çerçeveleme Parçaları		Var	Yok
ELİT KARŞITLIĞI	Yönetimde seçkinliği eleştiren söylemler var mı?		
	1. Devlet-millet ayrımının olduğunu, bunun düzeltilmesi gerektiğini ileri sürüyor mu?		
	2. Devlet-millet ilişkisine değiniyor mu?		
	3. Milli iradeye vurgu yapıyor mu?		
	4. Elit çevreleri eleştiriyor mu?		
	Yönetimde Katılımcılığı vurgulayan ifadeler var mı?		
	5. Yönetime halkın doğrudan katılımını savunuyor mu?		
	6. Yönetimsel kararların milli iradeye dayanmasını savunuyor mu?		
	Halka vurgu yapan söylemler var mı?		
	7. Halk ile yöneticiler arasında güven kalmadığını, halkın özgüvenini kaybettiğini, kendisinin yeniden güveni sağlayacağını söylüyor mu?		
	8. Halkın gücüne vurgu yapıyor mu?		
	9. Zengin ve yoksullar arasında adaletsizlik olduğunu vurguluyor mu?		
SİYASET KARŞITLIĞI	10. Halkın sağduyusuna gönderme yapıyor mu?		
	11. Kendisini halk adamı olduğunu söylüyor mu?		
	12. Halkı yüceltiyor mu?		
	13. Siyasetçileri kötülüyor mu?		
	14. Muhalefeti, muhalefet yapmayı eleştiriyor mu?		
DEVLET KARŞITLIĞI	15. Siyasi partilerin tamamını veya bir kısmını eleştiriyor mu?		
	16. Siyaseti olumsuzlayan vurgular var mı?		
	17. Siyaset mekanizmasını eleştirip siyasetin değişmesi gerektiğini söylüyor mu?		
	18. Kamu yönetiminin iyi çalışmadığını söylüyor mu?		
	19. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesini savunuyor mu?		
	20. Bürokrasiyi eleştiriyor, bürokrasinin küçültülmesini savunuyor mu?		
	21. Devlet kurumlarını eleştiriyor mu?		
	22. Kamu yönetiminde reform gerektiğini söylüyor mu?		
MEDYA KARŞITLIĞI	23. Devlet kurumlarındaki sorunlardan bahsediyor mu?		
	24. Özelleştirmeyi savunuyor mu?		
	25. Medyayı eleştiriyor mu?		
	26. Gazete ve televizyon gibi mecralarda yapılan haberleri eleştiriyor mu?		
	27. Medya patronlarını, habercileri ve köşe yazarlarını eleştiriyor mu?		

EK-11

ÇERÇEVELER**SEÇKİNCİLİK KARŞITLIĞI***1.Yönetimde seçkinciliği eleştiren söylemler.*

- a. **Demokrasilerde, iktidarlara düşen, millet için, milletle birlikte, bir bütün olarak, el ele, ortak akıl, anlayış, konsensüs ve dayanışma** içinde devleti yönetmektir. Devlet ile millet arasındaki duvarlar yıkılmalı, devlet-halk kucaklaşması gereklidir. Başka hiç bir sağlıklı yol yoktur. Aslında ortaya çıkan başarı sizindir.
- b. Bu **devlet** sizin devletinizdir... Bu **Hükümet** sizin Hükümetiniz'dir... Devletinize sahip çıkın. Çünkü, **iktidarlar millete** hizmet için vardır. **Devlet millet** için vardır. Millet devlet için değil. İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın. Bu nedenle valiler, kaymakamlar, milletvekilleri, yani devlet halkın ayağına gitmeli.
- c. Meclis halkın meclisidir, milli iradeyi temsil eder ve siz bizi seçtiniz. Bizim yönetimimiz de **milli iradeyi** temsil etmektedir. Çünkü yetkiyi sizden aldık, yönetimi sizden emanet aldık; bu nedenle halka borçluyuz, sizler adına gerekenleri yapıyoruz. Biz millete yakınız; biz millettiz.
- d. Yönetmeyen **yönetim kadroları, siyasi anlayış sahipleri, bazı çevreler, kötü senaryolar (spekülasyonlar) yapıyorlar, kötümserlik yayıyorlar, halka umutsuzluk aşıyorlar;** yapılmamalıdır. Bunlarla mücadele edeceğiz.

2.Yönetimde katılımcılığı vurgulayan ifadeler.

- e. **Yönetime halkın** katılımı sağlamak, **kamu** yönetimini katılımcı kılmak gereklidir. Halkın benimsemesi, desteklemesi ve sahip çıkması için yönetim kararları, politikalar, şeffaf olmalıdır. Şeffaf devlet, açık ve özgür toplum olmayı başarmak bir görevdir. Maskeli siyasete yer yoktur
- f. **Yönetsel** kararlar **milletin** iradesine dayanmalıdır.

3.Halka vurgu yapan söylemler.

- g. **Yönetenlerle halk** arasında karşılıklı güven gereklidir. Eski yöneticiler halkın güvenini kaybetmişler ve sizin tarafınızdan gönderilmişlerdir. Bize güvenin, kendinize güvenin ve özgüveninizi kaybetmeyin. Biz (ben) size güveniyoruz.
- h. **Halkın** gözünden düşen **yönetimler** siyasi rant sağlamaya çalışmışlardır.
- i. **Zengin ve yoksul** kesimler arasında uçurum açılmamalı, adalet sağlanmalıdır. Uygulamalar belli bir zümreye yönelik değil tüm insanlara yöneliktir.
- j. **Milletimiz** sağduyusuyla, sezgi gücüyle akı karadan, doğruyu yanlıştan, iyiyi **kötüden** ayırmayı bilir; biz de biliyoruz. Milletimizin sağduyusuna güveniyoruz.
- k. **Ben de sizden biriyim, halk adamıyım.**
- l. Türk milleti büyük millettir, Türk devleti büyük devlettir. Hiçbir şey önüne engel olamaz.

SİYASET KARŞITLIĞI

4. **Muhalefet** anlamlı olmalı, vurdumduymaz **siyasetçiler kısır çekişmeler** ve **spekülasyonlar** yapmak yerine çözüm üretmelidirler.
5. **Siyasi partiler** polemik içine girip **hükümeti** yıpratmamalıdır.
6. **Siyaset**, yargıya/adalete müdahale etmemelidir.
7. **Siyaset** bir çözüm üretme mekanizmasıdır. Siyasi tıkanmaya gerek yok.
8. Demokrasi için siyasette kurumsal reform, değişim ve istikrar gereklidir. İtibarı iade edilmelidir.
9. **Siyaset ve muhalefet yapılmasını, siyasetçileri olumsuzlayan ifadeler.**
10. **İdeoloji** bezirganları, **millete** kör ideolojilerin at gözlükleriyle bakıyorlar, toplumu istismar ediyorlar, kandırıyorlar. Oysa siyaset sorumluluk ister.

DEVLET KARŞITLIĞI

11. **Devlet asli ve temel görevleri yerine getirmelidir. Kamu yönetimi** (Ekonomik-ideolojik olarak) verimsiz bir yapıdır. **Kamu yönetiminde** gücü **merkezde** toplamak, dinamikleştirmek gereklidir. Kamu kurumları koordineli, iş birliği içinde hatasız çalışmamaktadır, kamu kurumlarındaki sorunlar giderilmelidir.
12. Halka daha hızlı ve yakın hizmet için **yerel yönetimleri** (belediyeleri) güçlendirmek gerek. Hatta, valiler, kaymakamlar belediye başkanları gibi halkın ayağına gitmelidirler.
13. **Bürokrasi** hantal bir yapıdır. Bu nedenle hantal bürokrasiyi **reform** etmek gereklidir. Çünkü hem kadrolaşmayla şişmiş, hem kontrol edilemez olmuş ve yolsuzluklar vardır. Yolsuzlukla mücadele edilmeli ve **devlet kurumları, kademeleri/kadroları** azaltılmalıdır.
14. **Yönetim** ülke için yük olmamalı, **yönetim kadroları** üretken olmalı. Türkiye yıllarca kötü yönetilmiştir. **Türkiye'nin** menfaatlerinde **kötü yönetime** yer yoktur. **Hükümetler siyasi irade** sahibi olmalıdır.
15. Kök salmış yılların yanlış ve yasakçı **politikalar**, mevzuatlar düzeltilmelidir. **Politikalar** ilerici olmalıdır, çünkü **hükümet** demek **icraattır**.
16. **Adalet-yüksek öğretim-egitim-sağlıkta** kalite düşmemelidir; yükseltilmelidir.
17. **Kamu İktisadi Teşekkülleri**, iş yapmayan **kurum-kuruluşlara** dönüştürülürse zarar ederler. **KİT**'ler, devlet malları, gelir ortaklığı senetleriyle **halka açılmalı, özelleştirilmelidir**. Zarar edenlerin yanı sıra kar edenler de satılmalı, halkla açılmalıdır.
18. Devletimiz yasama, yürütme, kurumlarıyla, ordusuyla, ekonomisiyle güçlüdür, kudretlidir. Devletimiz yeterince hukuka saygılı demokratik, dengeli bir sosyal yapıya sahip şeffaf, hukuk devletidir. Sosyal adaletlidir. Ancak, devlet içinde çeteleşme vardır. İşkenceyle, çeteleşmeyle, organize suç örgütleriyle mücadeleimiz sürmektedir.

MEDYA KARŞITLIĞI

19. **Medyamız/basınımız** hassas dönemlerde tutarsız olmamalı, aksine duyarlı olmalıdır.
20. **Gazete** ve **televizyon haberleri** önyargılı ve yanıltıcı olmamalı.
21. **Haber** ve **yorum** sahipleri **milli** menfaatlere duyarlı olmalıdır.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Barış YETKİN

Doğum Tarihi ve Yeri : 01.04.1970, Ankara

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Özel Evrim Lisesi

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O.

Yükseklisans Diploması: -

Tez Konusu : Siyasal İletişim Tarzı Olarak Turgut Özal'ın "İcraatın içinden" ve Recep Tayyip Eroğan'ın "Ulusa Sesleniş" Konuşmalarının Karşılaştırmalı İncelemesi.

Yabancı Dil / Diller : İngilizce (Orta düzey), Fransızca (Orta düzey)

Bilimsel Faaliyetler

Kırılma Noktası 1 Mayıs 1977 Olayı (Kitap)

1. basım Otopsi Yayınları – Mart 2005

2. basım Y. A. R. Müdafaa-i Hukuk Yayınları - Mart 2007

1945–1950 Arası "Demokratikleşme" Sürecinde Basın (Makale)
İstanbul üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi
(Hakemli Dergi) (Yayınlanma aşamasında)

İş Denevimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Müdafaa-i Hukuk dergisi, Gazete Müdafaa-i Hukuk, ATV, TV8, Akdeniz Üniversitesi, Antalya Büyükşehir Belediyesi

Adres : Gürsu Mah., 337. Sk., Altın Sitesi A Blok, 3K, Daire 7
Konyaaltı, Antalya

Tel. no : 242-228 91 43 – 532 454 90 13